मरिण गाउँपालिका

गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय

कपिलाकोट, सिन्धुली, बागमती प्रदेश

आवधिक योजना

(आ.व. २०७८/७९-२०८३/८४)

अन्तिम मस्यौदा प्रतिवेदन

विषयसूची

परिच्छेद - १: भूमिका **१**

१.१ पृष्ठभूमि १

१.२ आवधिक योजनाको उद्देश्य २

१.३ आवधिक योजना निर्माणका आधारहरू २

१.४ योजना तर्जुमाका सीमाहरू १३

१.५ योजना तर्जुमा विधि र प्रक्रिया १३

परिच्छेद - २: गाउँपालिकाको समष्टिगत परिचय **१५**

२.१ गाउँपालिकाको संक्षिप्त परिचय १५

२.२ स्थानिक विश्लेषण (Spatial Analysis) १६

२.३ जनसांख्यिक विश्लेषण २६

२.४ सेवा प्रवाह र सेवा क्षेत्रको वितरण २८

परिच्छेद - ३: समष्टिगत दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति **३३**

३.१ गाँउपालिका समृद्धिका मुख्य संवाहकहरू (Lead Sectors) ३४

३.२ विकासका मुख्य सहयोगी क्षेत्रहरू ३६

परिच्छेद - ४: आर्थिक क्षेत्र **३९**

४.१ भूमि व्यवस्थापन (भू-उपयोग) ३९

४.२ कृषि ४३

४.३ पशुपंक्षी विकास ६०

४.४ सहकारी ६८

४.५ पर्यटन ७२

४.६ खानी, खनिज, उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति ८२

४.७ बैङ्क तथा वित्तीय क्षेत्र ९०

४.८ गरिबी निवारण ९३

परिच्छेद - ५: सामाजिक क्षेत्र **१०४**

५.१ शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि १०४

५.२ स्वास्थ्य १२२

५.३ संस्कृति, भाषा, कला तथा साहित्य १३४

५.४ लैङ्गिक समानता, जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता तथा सामाजिक समावेशीकरण १४१

५.५ बालबालिका तथा किशोरकिशोरी १५५

५.६ युवा, मानव संसाधन, श्रम तथा रोजगार १६०

५.७ खेलकुद तथा मनोरञ्जन १६५

५.८ सामाजिक सुरक्षा १७१

५.९ शान्ति सुरक्षा १७४

५.१० शवदाहस्थल तथा चिहान व्यवस्थापन १७८

परिच्छेद - ६: पूर्वाधार विकास **१८९**

६.१ खानेपानी तथा सरसफाई १८९

६.२ सिँचाइ १९८
६.३ ऊर्जा २०५
६.४ सडक तथा यातायात २०९
६.५ आवास, भवन तथा वस्ती विकास २२०
६.६ सूचना तथा सञ्चार २२५
परिच्छेद - ७: वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन २३३
७.१ वन तथा भू-संरक्षण २३३
७.२ जलाधार व्यवस्थापन २४१
७.३ विपद् व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तन २४४
७.४ वातावरण संरक्षण २५०
परिच्छेद - ८: संस्थागत विकास सेवा प्रवाह तथा सुशासन २५६
८.१ सुशासन तथा सेवा प्रवाह २५६
८.२ मानव अधिकार तथा सामाजिक न्याय २६२
८.३ तथ्याङ्क, व्यवस्थापन, राजश्व परिचालन, वित्तीय अनुशासन तथा लेखा व्यवस्थापन २६५
अनुसूचीहरू २६९
अनुसूचि १- विश्वका केही विकास मोडलहरूको तुलनात्मक अध्ययन २६९
अनुसूचि २- नमूना गाउँपालिका प्रस्तावित मानकहरू २८४
अनुसूची ३- वडास्तरमा माग भएका विषयक्षेत्रगत कार्यक्रमहरूको विवरण २८७
अनुसूची ४: माइन्यूटिङ्ग तथा वडा भेलाका केही तस्वीरहरू २९१

परिच्छेद - १: भूमिका

१.१ पृष्ठभूमि

नेपालको इतिहासमा नेपाली जनताले आधारभूत अधिकार तथा जनता केन्द्रित शासन प्रणालीका लागि पटक पटक बलिदानीपूर्ण संघर्षमा होमिनु परेको छ । जहाँनिया राणा शासनदेखि वि.सं २००७ सालको प्रजातन्त्र, २०१७ सालको निर्दलीय पञ्चायती शासन व्यवस्था, २०३६ सालको जनमत संग्रह, २०४६ सालको प्रजातन्त्रको पुर्नस्थापना, २०५२ सालबाट शुरु भएको सशस्त्र जनविद्रोह तथा २०६२/०६३ को जनआन्दोलनबाट प्राप्त गणतन्त्र हुँदै २०७२ सालमा जनताद्वारा निर्माण गरिएको पहिलो संविधानले देशलाई संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक राज्य प्रणालीमा रूपान्तरण गरिसक्दा पनि राजनैतिक संक्रमणको अन्त्य भइसकेको छैन । देशको आर्थिक तथा सामाजिक विकासभन्दा पनि आधारभूत अधिकार तथा जनता केन्द्रित शासन प्रणालीका लागि पटकपटक आन्दोलित भइरहनु पर्ने बाध्यात्मक अवस्था छ। लामो समयको राजनीतिक संक्रमणबाट नेपाल गुज्रिरहँदा विकासका दृष्टिले केही दशक अगाडिसम्म हामी सरह रहेका दुई छिमेकी भारत र चीन तथा हामीभन्दा निक्कै पछाडि रहेका मध्य तथा पूर्वी एसियाका राष्ट्रहरूले हाल विकासमा अभूतपूर्व फड्को मारिसकेका छन् । हामी विकासमा पछि पर्नुको कारण लामो राजनीतिक संक्रमण तथा अस्थिरता मात्र जिम्मेवार छैन् । दीघकालीन सोच सहितको योजनावद्ध विकास तथा इमान्दार वैज्ञानिक प्रयासको अभाव पनि कारकतत्वको रूपमा लिइएको छ । तथापि ऐतिहासिक संघर्षबाट हालसम्म प्राप्त उपलब्धिहरूलाई संस्थागत गरी जनतालाई सार्वभौमसत्ता सम्पन्न बनाउन जननिर्वाचित संविधान सभाबाट घोषणा भएको नेपालको संविधानले जनप्रतिनिधिमूलक तीन तहको सरकारको व्यवस्था गरेको छ ।

जनताको संविधान जारी भइसके पश्चात्को निर्वाचनबाट नयाँ सङ्घीय, प्रादेशिक र स्थानीय सरकारहरू गठन भएका कारण नयाँ सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन व्यवस्थाअनुरूपको राज्यको पुनर्संरचनासमेत भैसकेको छ । तीन तहका सरकारले जनतालाई सेवा तथा सुविधा प्रदान गरिरहेको यस ऐतिहासिक कालखण्डमा सम्पूर्ण राष्ट्र नै समग्र विकास र आर्थिक समृद्धिको मूलमन्त्र लिएर अगाडि बढी रहँदा वर्षौंदेखि व्याप्त अविकास, गरिबी, रोगव्याध, पछौटेपन, अशिक्षा, असुविधा र अन्यायको दुश्चक्रमा पिल्सिएका आमनागरिकमा नयाँ परिवर्तन र राज्य व्यवस्थाले आशाको सञ्चार गराएको छ ।

मूलतः स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले नेपालको संविधानको अनुसूची ८ मा उल्लेख भएका स्थानीय तहको अधिकारको थप व्याख्या गरी स्थानीय सरकारलाई स्थानीय स्तरका समग्र विकासका योजनाहरू निर्माण, कार्यान्वयन तथा अनुगमन गर्ने अधिकार प्रदान गरेको छ । ऐनको परिच्छेद -३ दफा ११ को उपदफा २ (छ) (१) मा स्थानीय स्तरका विकास आयोजना तथा परियोजनासम्बन्धी नीति, कानुन, मापदण्ड तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन साथै बुँदा नं. २ मा आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, वातावरणीय, प्रविधि र पूर्वाधारजन्य विकासका लागि आवश्यक आयोजना तथा परियोजनाहरूको तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने अधिकारसमेत स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरेको सन्दर्भमा यस गाउँपालिकाको समग्र गाउँपालिका विकासको आवधिक योजना तयार पारिएको छ ।

कुनै पनि स्थानको समग्र विकासको ढोका खोल्ने महत्वपूर्ण भूमिका भौतिक तथा आर्थिक विकासले खेल्ने भएकोले विकास योजना निर्माण गर्दा भौतिक विकास र आर्थिक विकासको आधार खाका तयार पार्नु एकदमै महत्वपूर्ण हुन्छ। यो योजनाले गाउँपालिकाको वस्तुगत भौतिक अवस्थाको यकिन तथ्याङ्कसहितको आधार नक्सा तथा अन्य विषयगत तथ्यहरूको विवरण तयार पारी सोको आधारमा अल्पकालीन, मध्यकालीन र दीर्घकालीन कार्ययोजना र रणनीतिहरू तयार पारेको छ। एकातर्फ अव्यवस्थित र योजना विहीन विकास क्रियाकलापले हामीलाई सही दिशा निर्देश गर्दैन भने अर्कोतर्फ समय र स्रोतको समेत उच्चतम सदुपयोग हुन सक्दैन। तसर्थ निर्दीष्ट समय सीमाभित्र रही निश्चित प्रकारका विकास योजनाहरूलाई निर्दिष्ट उपलब्धिहरू हासिल गर्ने हेतुले निर्माण गर्दा विकासका क्रियाकलापहरू व्यवहारिक, समय सान्दर्भिक र उच्च प्रतिफलमुखी हुन जान्छन्। तसर्थ यस गाउँपालिकामा उपलब्ध साधन र स्रोतको उच्चतम सदुपयोग गरी निर्दीष्ट समय सीमाभित्र, निर्दिष्ट उद्देश्य हासिल गर्न यस प्रकारको आवधिक योजनाको आवश्यकता परेको हो।

१.२ आवधिक योजनाको उद्देश्य

यस योजनाको मूल उद्देश्य गाउँपालिकाका आवधिक योजना निर्माण गर्नु हुने छ, जसअन्तर्गत:

- दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति र कार्य योजना तयार पार्ने।
- सो कार्यका लागि गाउँपालिकाको स्पष्ट आधार नक्सा तयार पार्ने।
- भौतिक पूर्वाधार विकास योजना तयार पार्ने।
- सामाजिक-सांस्कृतिक विकास योजना तयार पार्ने।
- आर्थिक विकास योजना तयार पार्ने।
- वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन योजना तयार पार्ने।
- सेवा प्रवाह तथा संस्थागत विकास योजना तयार पार्ने।
- व्यापक जनसहभागितामा क्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, अपेक्षित परिणाम र कार्यक्रमहरूको निर्धारण गर्ने।

१.३ आवधिक योजना निर्माणका आधारहरू

कुनै पनि आवधिक योजना निर्माण गर्नका लागि आधारहरू आवश्यक पर्दछन्। मुख्यतया कुनै पनि स्थान विशेषको योजना निर्माण गर्दा वैधानिक र नीतिगत आधारहरू स्पष्ट हुनु आवश्यक भएकोले यो गाउँपालिका नेपालको संघीय गणतन्त्रात्मक शासन प्रणालीअन्तर्गत संघ, प्रदेश र स्थानीय तहहरू रहेकोमा जनतासँग प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने आधारभूत तहको स्थानीय निकाय हो। नेपालको संविधानले स्थानीय तहहरूलाई एक प्रकारको पूर्ण स्थानीय सरकारको रूपमा स्थापित गरेकोले स्थानीय स्तरका विकास योजनाहरू तर्जुमा गर्ने र ती योजनाको कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्ने सम्पूर्ण अधिकार स्थानीय तहलाई नै प्राप्त भएको छ। मुलत: यसै वैधानिक आधारको पृष्ठभूमिमा रहेका थप निम्न आधारहरूमा रहेर यो बृहत गुरुयोजना तयार पारिएको छ।

१. विद्यमान ऐन तथा वैधानिक रूपमा प्राप्त आधारहरू

(क) स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४

नेपालको संविधानको **अनुसूची ८** तथा **स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४** को **दफा ११** को **उपदफा २(छ)** बमोजिम नेपालमा सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन प्रणाली लागू भए पश्चात् स्वायत्त स्थानीय सरकारको रूपमा स्थानीय स्तरका विकास आयोजना तथा परियोजनासम्बन्धी नीति, कानुन, मापदण्ड तर्जुमा,

कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन गर्ने अधिकार सङ्घीय तथा प्रादेशिक कानुन तथा नीति नियमहरूसँग सङ्गत हुने गरी स्थानीय सरकारलाई नै प्राप्त भएकोले सो वैधानिक व्यवस्थाबमोजिम योजना निर्माण गरिएको छ। साथै संविधानको मर्मअनुरूप सङ्घीय, प्रादेशिक तथा स्थानीय स्तरमा निर्माण भएका सम्पूर्ण विद्यमान ऐन नियमहरूको सान्दर्भिक प्रावधानअनुरूप योजनालाई अन्तिम रूप दिइएको छ।

(ख) अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४

नेपालको संविधानको **धारा ५९** बमोजिम विभिन्न तहका सरकारहरूलाई प्राप्त वित्तीय अधिकार तथा धारा ६० बमोजिम राजश्व श्रोतको बाँडफाँट गर्न बनेको यस ऐनले आकर्षित गर्ने प्रावधानहरूलाई समेत राजश्वको अधिकार, त्यसको बाँडफाँट, ऋण, अनुदान, बजेट व्यवस्थापन, सार्वजनिक खर्च र वित्तीय अनुशासन कायम गर्न आवश्यक व्यवस्थाहरू गरेकोले यी पक्षहरूलाई यो योजना निर्माण गर्दा आधार बनाइएको छ।

(ग) राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन २०७४

नेपालको संविधानको **धारा ६०** को उपधारा ३ मा प्रदेश र स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने वित्तीय श्रोत र धारा २५१ अन्तर्गत देशभर छरिएर रहेका प्राकृतिक श्रोतहरूको परिचालनबाट प्राप्त राजश्व वा श्रोतको प्रयोग गर्दा अपनाउनु पर्ने प्रावधानहरू रहेको यस ऐनलाई यस आधिक योजना निर्माणमा एक आधारको रूपमा लिएको छ।

२. विद्यमान राष्ट्रिय, प्रादेशिक र स्थानीय नीतिहरू

सबैभन्दा महत्वपूर्ण राष्ट्रिय नीतिहरूमध्ये संविधानको धारा ५१ मा रहेका नीतिहरूलाई मूल आधार मानेर योजना निर्माण गर्नु उपयुक्त हुन्छ। यी मध्ये पनि स्थानीय तहहरूले निम्न नीतिहरूलाई प्रमुख आधार मान्नु उपयुक्त रहेकोले सोही आधारमा यो योजना निर्माण गरिएको छ।

राजनीतिक तथा शासन व्यवस्थासम्बन्धी नीति	विकाससम्बन्धी नीति
सामाजिक र साँस्कृतिक रूपान्तरणसम्बन्धी नीति	सामाजिक न्याय र समावेशीकरणसम्बन्धी नीति
अर्थ, उद्योग र वाणिज्यसम्बन्धी नीति	नागरिकका आधारभूत आवश्यकतासम्बन्धी नीति
कृषि र भूमि सुधारसम्बन्धी नीति	श्रम र रोजगारसम्बन्धी नीति
प्राकृतिक साधन श्रोतको संरक्षण, संवर्द्धन र उपयोगसम्बन्धी नीति	
राष्ट्रिय भू-उपयोग नीति, २०६८	पर्यटन नीति, २०६५
वन नीति, २०७१/तथा वातारण संरक्षण,	राष्ट्रिय युवा नीति,२०७२/ राष्ट्रिय खेलकुद नीति,२०६७
राष्ट्रिय कृषि नीति,२०६१	लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समोवेशीकरण नीति, २०६३
औद्योगिक नीति, २०६७	सिँचाइ नीति, २०७०
जलाधार नीति	राष्ट्रिय शिक्षा नीति
जलवायु परिवर्तन नीति, २०६७	जैविक विविधता संरक्षण नीति,२०६३
राष्ट्रिय सहकारी नीति, २०६९	स्वास्थ्य नीति, २०४८
वाणिज्य नीति, २०६५	स्थानीय पूर्वाधार विकास नीति, २०६१

राजनीतिक तथा शासन व्यवस्थासम्बन्धी नीति	विकाससम्बन्धी नीति
श्रम तथा राष्ट्रिय रोजगार नीति,२०७१	सूचना प्रविधि नीति, २०६७
आपूर्ति नीति, २०६९	कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन नीति, २०६३
जल उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन नीति, २०७२	विकास सहायता परिचालन नीति
सार्वजनिक-निजी साझेदारी नीति, २०७२	बालबालिकासम्बन्धी राष्ट्रिय नीति, २०६९
अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि समावेशी शिक्षा नीति,२०७३	राष्ट्रिय रोजगार नीति, २०७१
नवीकरणीय उर्जा अनुदान नीति, २०६९/राष्ट्रिय यातायात नीति, २०५८	राष्ट्रिय जनसंख्या नीति, २०७१
प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा एवम् तालिम नीति	राष्ट्रिय बीउ विजन नीति,२०५६
कृषि यान्त्रिकरण प्रवर्द्धन नीति, २०७१	संस्कृति नीति, २०६८
राष्ट्रिय शहरी नीति, २०६४	जलविद्युत विकास नीति, २०५८

लगायत प्रादेशिक तथा स्थानीय सरकारका सान्दर्भिक नीतिहरूलाई योजना निर्माणको आधार बनाइएको छ ।

३. संघीय, प्रादेशिक र स्थानीय तहको दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्यहरू

कुनै पनि स्थानीय तहले योजनाको दीर्घकालीन, सोच, लक्ष्य र उद्देश्य तय गर्दा राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्यहरूसँग सामञ्जस्यता कायम गरी गर्नुपर्ने भएकोले यस योजनाले निम्न सोचहरूलाई आधार बनाएको छ ।

(क) दीर्घकालीन सोच वि.सं. २१००

लामो राजनैतिक संक्रमण पश्चात राजनैतिक स्थायित्वको जगमा उभिएर तीब्र आर्थिक विकास र समृद्धिको लागि आयमा वृद्धि, गुणस्तरीय मानव पूँजी निर्माण तथा आर्थिक जोखिमहरूलाई न्यूनीकरण गर्दै वि.सं. २०७९सम्ममा अति कम विकसित देशबाट विकासशील देशमा स्तरोन्नति गर्दै वि सं. २०८७ सम्म दिगो विकासका लक्ष्यहरू हासिल गर्दै उच्च मध्यम आयस्तर भएको मुलुकमा रूपान्तरण हुने गरी यस दीर्घकालीन सोच तयार पारिएको उल्लेख छ ।

यस सोचको मूल लक्ष्य सामाजिक न्यायमा आधारित समतामूलक समाज निर्माण गर्ने हो । यसको मूल रणनीति भनेको आन्तरिक तथा बाह्य स्रोत साधनलगायत अर्थतन्त्रका सहयोगी क्षेत्रको परिचालनमार्फत रूपान्तरणका कार्यक्रममा लगानी केन्द्रित गर्नु हो । यसर्थ नारामा दीर्घकालीन सोचलाई "समृद्ध नेपाल सुखी नेपाली" तय गरिएको छ । यस सोचको अपेक्षित उपलब्धिमा "समुन्नत, स्वाधीन र समाजवाद उन्मुख अर्थतन्त्रसहितका समान अवसार प्राप्त, स्वस्थ, शिक्षित मर्यादित र उच्च जीवनस्तर भएका सुखी नागरिक बसोबास गर्ने मुलुक" मा नेपाललाई रूपान्तरण गर्ने रहेको छ ।

दीर्घकालीन सोच वि. सं. २१०० ले लिएका राष्ट्रिय रणनीति

- तीव्र, दिगो र रोजगारमूलक आर्थिक वृद्धि गर्ने ।
- सुलभ तथा गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा र शिक्षाको सुनिश्चित गर्ने ।
- आन्तरिक तथा अन्तरदेशीय अन्तरआवद्धता एवम् दिगो शहर/बस्ती विकास गर्ने ।
- उत्पादन र उत्पादकत्व अभिवृद्धि गर्ने ।

- पूर्ण, दिगो र उत्पादनशील सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षण गर्ने ।
- सार्वजनिक सेवाको सुदृढीकरण, प्रादेशिक सन्तुलन र राष्ट्रिय एकता सम्बर्द्धन गर्ने ।

रूपान्तरणका प्रमुख संवाहक

दीर्घकालीन सोचका रणनीति कार्यान्वयन गरी राष्ट्रिय लक्ष्य हासिल गर्न देहायबमोजिम सामाजिक-आर्थिक रूपान्तरणका संवाहक अवलम्बन गरिएको छ । यी संवाहकलाई दीर्घकालीन सोचको प्राथमिकताका क्षेत्रका रूपमा समेत लिई तदनुरूप साधन-स्रोतको व्यवस्था गरिनेछ । आगामी आवधिक योजनाहरू तर्जुमा गर्दा राष्ट्रिय आवश्यकताअनुसार प्राथमिकताहरूमा समयानुकूल परिमार्जन गरिनेछन् ।

१. गुणस्तरीय एकीकृत यातायात, प्रणाली सूचना प्रविधि तथा सञ्चार पूर्वाधार र बृहत् सञ्जालीकरण,
२. गुणस्तरीय मानव पूँजी निर्माण, उद्यमशील कार्य संस्कृति विकास र सम्भावनाको पूर्ण उपयोग,
३. जल विद्युत उत्पादन वृद्धि र हरित अर्थतन्त्र प्रवर्द्धन,
४. उत्पादन, उत्पादकत्व र प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता अभिवृद्धि,
५. गुणस्तरीय पर्यटन सेवाको विकास र विस्तार,
६. आधुनिक, दिगो र व्यवस्थित शहरीकरण, आवास र वस्ती विकास,
७. प्रादेशिक र स्थानीय अर्थतन्त्रको विकास र सुदृढीकरण तथा औपचारिक क्षेत्रको विस्तार,
८. सामाजिक संरक्षण र सुरक्षाको प्रत्याभूति र
९. शासकीय सुधार र सुशासन अभिवृद्धि ।

सहयोगी क्षेत्र

दीर्घकालीन सोचका लक्ष्य हासिल गर्ने सन्दर्भमा रूपान्तरणका सम्भाव्य क्षेत्रको प्रभावकारी परिचालन गर्न देहायका क्षेत्रहरूलाई प्रमुख सहयोगी क्षेत्रका रूपमा लिइएको छ ।

१. संविधान लोकतन्त्र र विकासप्रतिको राजनीतिक प्रतिबद्धता,
२. जनसांख्यिक लाभ र नागरिक सचेतना,
३. भौगोलिक अवस्थिति र प्राकृतिक विविधता तथा सम्पन्नता,
४. सामाजिक-सांस्कृतिक विविधता तथा मौलिक पहिचान,
५. सामाजिक पूँजी र विश्वभर फैलिएका नेपाली समुदाय,
६. स्वच्छ र नवीकरणीय ऊर्जा,
७. मित्रराष्ट्र र अन्तर्राष्ट्रिय समुदायको सद्भाव र
८. संघीय शासन प्रणाली र वित्तीय संघीयता ।

दीर्घकालीन सोचको परिदृश्य र परिमाणात्मक लक्ष्यहरू

दीर्घकालीन सोचका राष्ट्रिय लक्ष्यहरू प्राप्तिको लागि उच्च आर्थिक वृद्धिदर आवश्यक हुन्छ । यस अवधिमा वार्षिक औसत १०.५ प्रतिशत आर्थिक वृद्धिदरको प्रारम्भिक लक्ष्य अनुमान गरिएको छ । यसमध्ये कृषि क्षेत्रमा औसत ५.५ प्रतिशत, उद्योग क्षेत्रमा औसत १३ प्रतिशत र सेवा क्षेत्रमा वार्षिक औसत १०.९ प्रतिशत आर्थिक वृद्धि हुने अनुमान गरिएको छ ।

दीर्घकालीन सोचको अवधिको आर्थिक वृद्धिदरको लक्ष्यअनुरूप यस सोच अवधिको अन्तिम वर्षमा कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा कृषि क्षेत्रको अंश हालको २७ प्रतिशतबाट घटेर ९ प्रतिशत, उद्योग क्षेत्रका अंश हालको १५.२ प्रतिशतबाट वृद्धि भई ३० प्रतिशत र सेवा क्षेत्रको अंश हालको ५७.८ प्रतिशतबाट ६१ प्रतिशत पुग्ने अनुमान छ । यसबाट कृषि क्षेत्रमा रहेको ठूलोजनशक्ति उद्योग र सेवा क्षेत्रमा स्थानान्तरण हुने छ । आगामी २५ वर्षमा उद्योग र सेवाको व्यापक विस्तार भई अर्थतन्त्रमा ठूलोसंरचनागत एवम् गुणात्मक परिवर्तन हुने अनुमान छ ।

दीर्घकालीन सोचको आधार वर्ष २०७५/७६ मा नेपालको प्रतिव्यक्ति आय १ हजार ४७ अमेरिकी डलर रहेको छ । वि.सं. २०७९ सम्ममा अति कम विकसित राष्ट्रबाट विकासशील राष्ट्रमा स्तरोन्नति हुने र वि.सं. २०८७ मा दिगो विकासका लक्ष्यहरू हासिल गर्दै मध्यम आय भएको मुलुकमा स्तरोन्नति हुने छ । वि.सं. २१०० मा १२ हजार १ सय अमेरिकी डलर प्रतिव्यक्ति आयसहित नेपाल उच्च आयस्तर भएको मुलुकमा स्थापित हुने छ ।

माथि उल्लेखित लक्ष्यहरू हासिल गर्न माथि उल्लेखित रूपान्तरणका संवाहक तथा सहयोगी क्षेत्रका अतिरिक्त देहायका तत्वलाई प्रमुख आधार लिइएको छ ।

१. संविधानका राज्यका नीति र मौलिक हक प्राप्त गर्न उच्च र दिगो आर्थिक वृद्धि आवश्यक रहेको ।
२. राजनीतिक तथा नीतिगत स्थिरता कायम भई आर्थिक समृद्धितर्फ उन्मुख अवस्था सिर्जना भएको ।
३. समष्टिगत आर्थिक स्थायित्व कायम गरी सार्वजनिक, निजी, सहकारी र सामुदायिक क्षेत्रको लगानी वृद्धि गर्ने उपयुक्त वातावरण निर्माण भएको ।
४. जनसांख्यिक लाभ र प्राकृतिक स्रोत-साधनको महत्तम उपयोग गरिने ।
५. ज्ञान, सीप, पूँजी र प्रविधि तथा पूर्वाधार र ऊर्जा विकास गरी उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने ।
६. वि.सं. २०८७ सम्म दिगो विकास लक्ष्यहरू हासिल गर्ने राष्ट्रिय प्रतिवद्धता रहेको ।
७. विकास कार्यक्रमको कार्यान्वयनमा तीव्रता प्रदान गर्न आयोजना बैंक, आयोजना पूर्व तयारी र अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्यलाई सुदृढ बनाइने ।
८. अनौपचारिक अर्थतन्त्रलाई क्रमशः औपचारिक र उत्पादनशील बनाइने ।
९. राष्ट्रिय प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रमा विदेशी लगानी आकर्षित गर्न आवश्यक सुधार र एकद्वार प्रणाली अपनाइने ।
१०. ज्ञानमा आधारित अर्थतन्त्र विकास गरी समृद्धि हासिल गर्ने ।

दीर्घकालीन सोचका प्रमुख परिमाणात्मक लक्ष्यहरू देहायको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

क्र.सं.	राष्ट्रिय लक्ष्य, गन्तव्य र सूचक	एकाई	आ.व. २०७४/७५ को यथार्थ	आ.व. २१००/०१ को लक्ष्य
१.	आर्थिक वृद्धिदर (औसत)	प्रतिशत	६.८	१०.५
२.	कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा कृषि तथा वन क्षेत्रको योगदान	प्रतिशत	२७.०	९

क्र.सं.	राष्ट्रिय लक्ष्य, गन्तव्य र सूचक	एकाई	आ.व. २०७४/७५ को यथार्थ	आ.व. २१००/०१ को लक्ष्य
३.	कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा उद्योग क्षेत्रको योगदान	प्रतिशत	१५.२	३०
४	कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा सेवा क्षेत्रको योगदान	प्रतिशत	५७.८	६१
५.	प्रतिव्यक्ति कुल राष्ट्रिय आय	अमेरिकी डलर	१०४७	१२१००
६.	गरिबीको रेखामुनि रहेको जनसंख्या (निरपेक्ष गरिबी)	प्रतिशत	१८.७	०
७.	बहुआयामिक गरिबीमा रहेको जनसंख्या	प्रतिशत	२८.६	३
८.	आम्दानीमा माथिल्लो १० र तल्लो ४० प्रतिशत जनसंख्याको अनुपात (Plamaratio)	अनुपात	१.३	१.१
९.	सम्पत्तिमा आधारित जिनी गुणक (Gini Coefficient)	गुणक	०.३१	०.२५
१०.	श्रम सहभागिता दर (१५ वर्ष माथि)	प्रतिशत	३८.५	७२
११.	बेरोजगारी दर	प्रतिशत	११.४	३
१२.	रोजगारीमा औपचारिक क्षेत्रको हिस्सा	प्रतिशत	३६.५	७०
१३.	जलविद्युत तथा नवीकरणीय ऊर्जा उत्पादन (जडित क्षमता)	मेगावाट	१,०७४	४०,०००
१४.	विद्युतमा पहुँच प्राप्त परिवार	प्रतिशत	९०.७	१००
१५.	प्रतिव्यक्ति विद्युत उपभोग	किलोवाट घण्टा	१९७	३,५००
१६.	३० मिनेटसम्मको दुरीमा यातायात पहुँच भएको परिवार	प्रतिशत	७८.९	९९
१७.	राष्ट्रिय र प्रादेशिक लोकमार्ग	कि.मि.	६,९७९	३३,०००
१८.	द्रुत मार्ग (भूमिगत मार्गसमेत)	कि.मि.	०	२,०००
१९.	रेलमार्ग	कि.मि.	४२	२,२००
२०.	इन्टरनेट प्रयोगकर्ता कुल जनसंख्या	प्रतिशत	५५.४	१००
२१.	अपेक्षित आयु (जन्म हुँदाको)	वर्ष	६९.७	८०
२२.	मातृ मृत्युदर (प्रति लाख जीवित जन्ममा)	जना	२३९	२०
२३.	पाँच वर्ष मुनिको बाल मृत्युदर (प्रति हजार जीवित जन्ममा)	जना	३९	८
२४.	४ वर्ष मुनिका कमतौल भएका बालबालिका	प्रतिशत	२७	२
२५.	साक्षरता दर (१५ वर्ष माथि)	प्रतिशत	५८	९८
२६.	माध्यमिक तह (९-१२) मा खुद भर्नादर	प्रतिशत	४३.९	९५
२७.	उच्च शिक्षामा कुल भर्नादर	प्रतिशत	९.५	४०
२८.	उच्च मध्यम स्तरको खानेपानी सुविधा पुगेको जनसंख्या	प्रतिशत	२०	९५

क्र.सं.	राष्ट्रिय लक्ष्य, गन्तव्य र सूचक	एकाई	आ.व. २०७४/७५ को यथार्थ	आ.व. २१००/०१ को लक्ष्य
२९.	आधारभूत सामाजिक सुरक्षामा आबद्ध जनसंख्या	प्रतिशत	१७	१००
३०	लैंगिक विकास सूचकांक	सूचकांक	०.९२५	१
३१.	मानव विकास सूचकांक	सूचकांक	०.५७४	०.७६०

स्रोतः १. राष्ट्रिय लेखा, आ.व. २०७५/७६; २. बहुआयामिक गरिबीको प्रतिवेदन २०१८; ३. नेपाल जनसांख्यिक तथा स्वास्थ्य सर्वेक्षण-२०१६; ४. राष्ट्रिय जनगणना, २०६८; ५. मानव विकास प्रतिवेदन २०१८

नोटः क. दीर्घकालीन सोचको मार्गचित्र र रणनीति, २५ वर्षमा नेपाल उच्च आय भएको मुलुकको स्तरमा पुग्ने लक्ष्य र अन्य देशहरूको विकासको अनुभवका आधारमा प्रारम्भिक अनुमान गरिएको छ ।

ख. शून्य प्रतिशत गरिबीले १ प्रतिशत भन्दा कम गरिबी रहेको अवस्थामा बुझाउँछ ।

ग. आगामी वृहत् विकास गुरुयोजनाहरू तर्जुमा गर्दा माथि उल्लेखित लक्ष्यहरू समयानुकूल पुनरावलोकन गरिनेछन् ।

(ख) पन्ध्रौं योजना (२०७६/७७- २०८०/८१)

"समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली" को दीर्घकालीन सोच हासिल गर्ने आधार योजनाको रूपमा पन्ध्रौं योजनालाई लिइएको छ। तसर्थ यो योजनाको राष्ट्रिय लक्ष्य समृद्ध अर्थतन्त्र, सामाजिक न्याय तथा परिष्कृत जीवनसहितको समाजवाद उन्मुख लोक कल्याणकारी राज्यको रूपमा रूपान्तरण गर्दै उच्च आयस्थर भएको मुलुकमा स्तरोन्नति गर्ने आधार निर्माण गर्ने हो ।

(ग) बागमती प्रदेशको योजना (२०७६/७७-२०८०/८१)

राज्यको पून संरचना पश्चात कायम भएको संघीय शासन प्रणालीअन्तर्गत हाल यो प्रदेश साविकको जनकपुर अञ्चलका ३ जिल्ला (दोलखा, रामेछाप र सिन्धुली) बागमती अञ्चलका ८ जिल्ला (रसुवा, नुवाकोट, धादिङ, सिन्धुपाल्चोक, काभ्रेपलाञ्चोक, भक्तपुर, ललितपुर र काठमाडौं) तथा नारायणी अञ्चलका २ जिल्ला (मकवानपुर र चितवन) समेटी कायम गरिएको छ । मन्दिरै मन्दिरको सहरको रूपमा परिचित काठमाडौं, विश्वसम्पदा सूचीमा सूचीकृत नेपालका १० वटा गन्तव्यमध्ये ८ वटा सम्पदा (हनुमान ढोका दरवार क्षेत्र, पाटन दरवार क्षेत्र, भक्तपुर दरवार क्षेत्र, चाँगुनारण मन्दिर, पशुपतिनाथ मन्दिर क्षेत्र, स्वयम्भुनाथ स्तुपा, बौद्धनाथ महाचैत्य र चतिवन राष्ट्रिय निकुञ्ज) यसै प्रदेशमा रहेका छन् । यस प्रदेशमा ५ हजार मिटरभन्दा माथिका ६१ वटा हिमचुचुराहरू पर्दछन् । रसुवा जिल्लाको ७२४५ मिटरको उचाईमा रहेको लाङ्टाङ्ग लिरूङ हिमाल प्रदेशको सबैभन्दा अग्लो हिमालको रूपमा रहेको छ। यस पृष्ठभूमिमा बागमती प्रदेश अन्तर्गत रहेको यस गाउँपालिकामा प्रदेशले तय गरेका विकासका लक्ष्यहरूसँग गाउँपालिकाका लक्ष्यहरूको तादात्म्यता मिलाउनु आवश्यक रहेको छ ।

प्रदेशको दीर्घकालीन सोच

"सुसंस्कृत र सुखी जनता; समाजवाद उन्मुख समृद्ध प्रदेश"

प्रदेशको दीर्घकालीन सोचका प्रमुख क्षेत्रहरू

संघीय सरकारको दीर्घकालीन सोचका प्रमुख क्षेत्रहरूसमेतलाई आत्मसात गरी प्रदेश सरकारले पनि १२ वटा प्रमुख क्षेत्रहरूलाई दीर्घकालीन सोचका क्षेत्रहरूको रूपमा पहिचान गरेको छ ।

१. सुसंस्कार	२. सुख	३. समृद्धि
१.१ सम्पदाहरूको संरक्षण र विकास	२.१ स्वस्थ र सन्तुलित पर्यावरण	३.१ सर्वसुलभ आधुनिक एवम् सघन अन्तर आबद्धता
१.२ भाषा, कला, संस्कृति र साहित्यको संरक्षण र विकास	२.२ सुशासन	३.२ मानव पूँजी तथा सम्भावनाको पूर्ण उपयोग
१.३ परिष्कृत तथा मर्यादित जीवन	२.३ सबल लोकतन्त्र	३.३ उच्च र दिगो उत्पादन तथा उत्पादकत्व
१.४ सुरक्षित, सभ्य र न्यायपूर्ण समाज	२.४ राष्ट्रिय एकता, सुरक्षा र सम्मान	३.४ उच्च र समतामूलक राष्ट्रिय आय

प्रदेशको समष्टिगत सोच

"संस्कृति, कृषि, उद्योग, पर्यटन, मानव पूँजी र पूर्वाधार; सुसंस्कृत, सुखी र समृद्ध प्रदेशको आधार"

प्रदेशको समष्टिगत लक्ष्य

सामाजिक न्यायसहितको उच्च, दिगो र फराकिलो आर्थिक वृद्धिदर हासिल गर्दै जीवनस्तरमा सुधार ल्याउने ।

प्रदेशको समष्टिगत उद्देश्य

दक्ष मानव पूँजीको विकास गरी प्राकृतिक र सांस्कृतिक सम्पदाको दिगो उपयोगबाट रोजगारी सिर्जना, व्यवस्थित सहरीकरण र भौतिक पूर्वाधार विकास, पर्यावरणीय सन्तुलन, लैङ्गिक समता र सामाजिक समावेशीकरणको माध्यमबाट सामाजिक न्यायसहितको उच्च, दिगो र फराकिलो आर्थिक वृद्धिदर हासिल गर्ने सबल आधार तयार गर्नु ।

प्रदेशको दीर्घकालीन परिमाणात्मक लक्ष्य

प्रदेशको प्रमुख ३१ वटा दीर्घकालीन परिमाणात्मक लक्ष्य सूचहरू यसप्रकार तय गरिएका छन्:

तालिका नं १: प्रदेशको दीर्घकालीन प्रमुख परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.सं.	सूचक	एकाई	नेपाल		बागमती प्रदेश	
			आ.व. २०७४/७५ को यथार्थ	आ.व. २१००/०१ को लक्ष्य	आ.व. २०७५/७६ को यथार्थ	आ.व. २१००/०१ को लक्ष्य
१.	आर्थिक वृद्धिदर	प्रतिशत	६.८	१०.३	७	१०.६
२.	कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा कृषि तथा वन क्षेत्रको योगदान	प्रतिशत	२७.०	९	१३	७.५
३.	कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा उद्योग क्षेत्रको योगदान	प्रतिशत	१५.२	३०	१२.६	२५

क्र.सं.	सूचक	एकाई	नेपाल		बागमती प्रदेश	
			आ.व. २०७४/७५ को यथार्थ	आ.व. २१००/०१ को लक्ष्य	आ.व. २०७५/७६ को यथार्थ	आ.व. २१००/०१ को लक्ष्य
४.	कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा सेवा क्षेत्रको योगदान	प्रतिशत	५७.८	६१	७४.४	६७.५
५.	प्रतिव्यक्ति आय	अ. डलर	१०४७	१२१००	१९१७	२२४९०
६.	निरपेक्ष गरिबीको रेखामुनि रहेको जनसंख्या	प्रतिशत	१८.७	०	१५.३	०
७.	बहुआयामिक गरिबीमा रहेको जनसंख्या	प्रतिशत	२८.६	३	१२.२	२
८.	आम्दानीमा माथिल्लो १० र तल्लो ४० प्रतिशत जनसंख्याको अनुपात (Palma Ratio)	प्रतिशत	१.३	१.१	१.४५	१.२
९.	सम्पत्तिमा आधारित जिनी गुणक (Ginni Coefficient)	प्रतिशत	०.३१	०.२५	०.३५	०.२८
१०.	श्रम सहभागिता दर (१५ वर्ष माथि)	प्रतिशत	३८.५	७२	४१.७	७८
११.	बेरोजगारी दर	प्रतिशत	११.४	३	७.२	१.८
१२.	रोजगारीमा औपचारिक क्षेत्रको हिस्सा	प्रतिशत	३७.८	७०	४१.७	७७
१३.	जलविद्युत तथा नवीकरणीय ऊर्जा उत्पादन (जडित क्षमता)	मेगावाट	१०७४	४००००	४१८.२	५०००
१४.	विद्युत पहुँच प्राप्त परिवार	प्रतिशत	९०.७	१००	९८.२	१००
१५.	प्रतिव्यक्ति विद्युत उपभोग दर	कि.वा./घण्टा	२४५	३५००		४५००
१६.	३० मिनेटको दुरीमा यातायात पहुँच भएको घरपरिवार	प्रतिशत	७८.९	९९		९९
१७.	राष्ट्रिय र प्रादेशिक लोकमार्ग	कि.मि.	६९७९	३३०००	५५६२	२००००
१८.	द्रुत मार्ग (भूमिगत मार्गसमेत)	कि.मि.	०	२०००		५००
१९.	रेलमार्ग	कि.मि.	४२	२२००		३००
२०.	इन्टरनेट प्रयोगकर्ता (कुल जनसंख्यामा)	प्रतिशत	५८	१००	७१.२	१००
२१.	अपेक्षित आय (जन्म हुँदाको)	वर्ष	६९.७	८०	७२.०	८५
२२.	मातृ मृत्युदर (प्रतिलाख जीवित जन्ममा)	जना	२३९	२०	७१.२	१०
२३.	५ वर्ष मुनिको बाल मृत्यूदर (प्रतिहजार जीवित जन्ममा)	जना	३९	८	३६	४
२४.	५ वर्षमुनिका कम तौल भएका बालबालिका	जना	२७	२	१३.३	१
२५.	साक्षरता दर (१५ वर्ष माथि)	प्रतिशत	५८	९८	६९	९९
२६.	माध्यमिक तह (९-१२) मा खुद भर्नादर	प्रतिशत	४३.९	९५	४८.२	९८
२७.	उच्च शिक्षामा कुल भर्नादर	प्रतिशत	९.५	४०	२२.७	५०
२८.	उच्च मध्यम स्तरको खानेपानी सुविधा पुगेको जनसंख्या	प्रतिशत	२०	९५		९७
२९.	आधारभूत सामाजिक सुरक्षामा आवद्ध जनसंख्या	प्रतिशत	१७	१००	४१	१००
३०.	लैङ्गिक विकास सूचकाङ्क	सूचकाङ्क	०.९२५	१	०.९३१	१
	मानव विकास सूचकाङ्क	सूचकाङ्क	०.५७४	०.७६०	०.६४१	०.८२०

प्रदेश विकासका मुख्य चालकहरू

प्रदेश विकासका मुख्य चालकहरू देहाय बमोजिम मानिएको छ:

- गुणस्तरीय ग्रामिण तथा शहरी पूर्वाधार (सडक, खानेपानी, बिजुली, विद्युतीय सञ्चार प्रविधि)

- कृषिको व्यावसायीकरण, जैविक कृषिको प्रवर्द्धन र कृषिलाई उद्यमका रूपमा विकास र विस्तार (विशिष्टीकृत कृषि)
- विशिष्टीकृत सेवा र मानव पूँजीको विकास
- उद्योग (ठुला, मझौला, साना, घरेलु र लघु उद्यम),
- सम्पदामैत्री गणस्तरीय पर्यटन
- सामाजिक-सांस्कृतिक विकास ।

प्रदेशका प्रमुख रणनीतिहरू

बागमती प्रदेशका प्रमुख रणनीतिहरू देहायबमोजिम छन् –

- गुणस्तरीय पूर्वाधारमा जोड दिने
- उत्पादन वृद्धि गर्ने
- मानवीय क्षमताको विकास र सम्भावनाको उपयोग गर्ने
- पर्यटन गन्तव्य, वस्तु र सेवाको विविधीकरण गर्ने
- समन्वय र सहकार्य गर्ने
- रणनीतिक महत्वका परियोजना र कार्यक्रममा लगानी केन्द्रित गर्ने
- शासन प्रणालीलाई नतिजामुखी बनाउने
- अनुसन्धान र विकासमा जोड दिने
- नागरिकको दायित्व निर्वाहमा जोड दिने ।

४. दिगो विकासका लक्ष्यहरू

सन् २०१५ मा संयुक्त राष्ट्र संघमा आवद्ध सम्पूर्ण राष्ट्रहरूद्वारा अनुमोदन गरी समग्र विश्व र मानवजातिको दीर्घकालीन सुरक्षा, सुख र समृद्धिका लागि तय गरिएका साझा वैश्विक लक्ष्यरूलाई दिगो विकास लक्ष्य भनिन्छ । संसारभरका सबै मुलुकले सन् २०३० सम्म यी लक्ष्यहरू हासिल गर्नु पर्नेछ । नेपालले समेत अनुमोदन गरेका यी लक्ष्यहरू नेपालका योजना तथा विकासका उद्देश्यहरू हासिल गर्न अति सान्दर्भिक छन् । तसर्थ तल उल्लेखित यी लक्ष्यहरूलाई यो योजना तर्जुमाको आधार बनाइएको छ । कुल सत्रवटा लक्ष्यहरूमध्ये भू-परिवेष्ठित मुलुक भएकोले लक्ष्य १४ नेपालसँग प्रत्यक्ष सम्बन्धित छैन । यी लक्ष्यहरूका १६९ परिमाणात्मक लक्ष्यहरू र २३४ वटा विश्वव्यापी सूचकहरू थपेर कुल ४७९ सूचकहरू निर्धारण गरेकोले यस गाउँपालिकासँग सम्बन्धित लक्ष्य र सूचकहरूलाई समेत यो योजनाले समेट्ने र दिगो विकास लक्ष्यको स्थानीयकरण गर्ने प्रयास गरेको छ ।

दिगो विकासका लक्ष्यहरू

१. सबै ठाउँबाट सबै प्रकारका गरिबीको अन्त्य गर्ने ।
२. भोकमरीको अन्त्य गर्ने, खाद्य सुरक्षा तथा उन्नत पोषण सुनिश्चित गर्ने र दिगो कृषिको प्रवर्द्धन गर्ने ।
३. सबै उमेर समुहका व्यक्तिका लागि स्वस्थ जीवन सुनिश्चित गर्दै समृद्ध जीवन प्रवर्द्धन गर्ने ।
४. सबैका लागि समावेशी तथा समतामूलक गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्ने र जीवनपर्यन्त सिकाईका अवसरहरू प्रवर्द्धन गर्ने ।

५. लैङ्गिक समानता हासिल गर्ने र सबै महिला, किशोरी र बालबालिकालाई सशक्त बनाउने ।
६. सबैका लागि स्वच्छ पानी र सरसफाईको उपलब्धता तथा दिगो व्यवस्थापन सुनिश्चित गर्ने ।
७. सबैका लागि किफायती, विश्वसनीय, दिगो र आधुनिक उर्जामा पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।
८. भरपर्दो, समावेशी र दिगो आर्थिक वृद्धि तथा सबैका लागि पूर्ण र उत्पादनमुलक रोजगारी र मर्यादित कामको प्रवर्द्धन गर्ने ।
९. उत्पादनशील पूर्वाधरको निर्माण, समावेशी र दिगो औद्योगीकरणको प्रवर्द्धन र नवीन खोजलाई प्रोत्साहन गर्ने ।
१०. मुलुकभित्र तथा मुलुकहरूबीच असमानता घटाउने ।
११. शहर तथा मानव बसोबासलाई समावेशी, सुरक्षित, उत्पादनशील र दिगो बनाउने ।
१२. दिगो उपभोग र उत्पादन प्रणाली सुनिश्चित गर्ने ।
१३. जलवायु परिवर्तन र यसको प्रभाव नियन्त्रण गर्ने तत्काल पहल थाल्ने ।
१४. दिगो विकासका लागि महासागर, समुद्र र समुद्री साधन स्रोतहरूको दिगो प्रयोग तथा संरक्षण गर्ने ।
१५. स्थानीय पर्यावरणीयको संरक्षण, पुनर्स्थापना र दिगो उपयोगको प्रवर्द्धन गर्ने, वनको दिगो व्यवस्थापन गर्ने, मरुभूमीकरण र भूक्षय रोक्ने तथा जैविक विविधताको संरक्षण गर्ने ।
१६. दिगो विकासको लागि शान्तिपूर्ण र समावेशी समाजको प्रवर्द्धन गर्ने, सबैको न्यायमा पहुँच सुनिश्चित गर्ने र सबै तहमा प्रभावकारी, जवाफदेही र समावेशी संस्थाको स्थापना गर्ने ।
१७. दिगो विकासका लागि विश्वव्यापी साझेदारी सशक्त बनाउने र कार्यान्वयनका लागि स्रोत साधन सुदृढ गर्ने ।

५. राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक सरकारका मार्ग निर्देशनहरू

यस गाउँपालिकाको योजना निर्माणका दौरान नेपाल सरकार तथा प्रदेश सरकारले योजना तर्जुमा बजेट तर्जुमा तथा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन व्यवस्था साथै आयोजनाको कार्यान्वयनका सन्दर्भमा पटक-पटक गर्ने मार्ग निर्देशनलाई समेत आधार मानी यो योजना निर्माण गरिएको छ ।

६. अन्तर्राष्ट्रिय सन्धी सम्झौता तथा घोषणापत्रहरू

नेपाल सरकार पक्ष राष्ट्र भई अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा हस्ताक्षर तथा अनुमोदन गरिएका अन्य सान्दर्भिक घोषणा पत्र तथा सन्धी सम्झौताहरूको मर्महरूलाई समेत ध्यानमा राखिएको उदाहरणका लागि मानव अधिकारसम्बन्धी विश्वव्यापी घोषणा पत्र सन् १९४८, बाल अधिकारसम्बन्धी घोषणापत्र, विश्व संरक्षण नीति (World Conservation Strategies) आदि ।

७. स्थानीय तहमा सहभागी राजनैतिक दलहरूको घोषणापत्रहरू

यो बआवधिक योजना निर्माणको दौरान यस गाउँपालिकामा रहेका राजनैतिक दलहरूले विभिन्न तहका चुनाव तथा अन्य समयमा गाउँपालिकावासीका माझ गरेका विकासका राजनैतिक प्रतिबद्धताहरूलाई समेत मध्यनजर गरी ती घोषणापत्रहरूका मर्मलाई एक वा अर्को तरिकाले सम्बोधन गर्ने प्रयत्न गरिएको छ ।

८. गाउँपालिकाको विद्यमान वस्तुगत अवस्था

गाउँपालिकाको वस्तुगत अवस्था स्थानीय आवश्यकता, समस्या र सम्भावनाहरू यस अन्तर्गत वडा भेला, स्थलगत अध्ययन तथा गाउँपालिका केन्द्रमा विभिन्न समयमा सम्पन्न अन्तरक्रिया तथा सरोकारवालारूबाट

प्राप्त सुझावका आधारमा गाउँपालिकाको प्रमुख समस्या चुनौती, सम्भावना र आवश्यकता पहिचान गरी सो को SWOT विश्लेषण गरे पश्चात आवश्यक योजनाहरू निर्माण गरिएको हो ।

१.४ योजना तर्जुमाका सीमाहरू

संघीय शासन प्रणालीअन्तर्गत स्थापना भएको स्थानीय सरकारको रूपमा रहेको यो गाउँपालिका देशका अन्य स्थानीय तहहरू जस्तै नयाँ अभ्यास र संघीय शासन प्रणाली कार्यान्वयनको प्रारम्भिक चरणमा नै रहेकोले योजना निर्माणका लागि आवश्यक पूर्ण आधारभूत सूचनाको कमी रहेको छ । कतिपय सूचनाहरू संकलन र प्रशोधन गर्न पर्याप्त बजेट, प्राविधिक तयारी र दक्ष जनशक्तिको आवश्यकता पर्ने र सोको तत्काल व्यवस्था गर्न सहज नभएको परिस्थितमा उपलब्ध सूचना, समय र बजेटका केही सीमाहरू भित्र रहेर यो योजना तयार पारिएको हो । तसर्थ:

- दिगो विकास लगायत गाउँपालिकाले तय गरेका अन्य विकासका क्षेत्रहरूसँग सम्बन्धित परिमाणात्मक लक्ष्यहरूको आधार वर्षका तथ्याङ्कहरूको उपलब्धता तत्काल हुन नसक्दा लक्ष्य निर्धारण गर्न नसकिएको र सोको व्यवस्था हुँदा पुन: निर्धारण गर्न सकिने ।
- गाउँपालिकाद्वारा गर्नु पर्ने अत्यन्त आधारभूत सेवा प्रवाह जस्तै, पिउने पानी, खाद्यान्न, शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगार, सडक, सामाजिक सुरक्षा आदिका लागि तय गरिएका कार्यक्रमहरूमा तत्काल बजेटको अभाव हुनेहुँदा वित्तीय सन्तुलनका हिसाबले कतिपय कार्यक्रमका लागि तत्काल बजेट अभाव भए तापनि भविष्यमा बजेटको श्रोत पहिचान र व्यवस्था गर्ने हेतुले आयोजना बैंकमा अभिलेख रहने गरी भएपनि त्यस्ता कार्यक्रमहरूलाई अनिवार्यताका आधारमा प्रस्ताव गरिएको ।

१.५ योजना तर्जुमा विधि र प्रक्रिया

यो योजना तयार गर्दा मुख्यतया राष्ट्रिय योजना आयोगद्वारा प्रकाशित “स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन २०७५” र शहरी विकास विभागद्वारा प्रकाशित Planning Norms and Standards 2015 लाई आधार मानिएको छ । दुवैका मार्गदर्शनका अलावा राष्ट्रिय, प्रादेशिक र स्थानीय तहमा योजना निर्माण गर्दा अबलम्बन गरिएका असल अभ्यासहरूसमेत अनुशरण गरिएको छ । तसर्थ क्रमश: निम्न चरण पुरा गरी यो योजना तयार गरिएको छ ।

१. योजना तर्जुमा तयारी प्रारम्भिक छलफल

गाउँ कार्यपालिकाका सम्पूर्ण पदाधिकारीहरू, विषयगत शाखाका प्रमुखहरू, स्थानीय राजनीतिक दलका अगुवाहरू, बुद्धिजीवी तथा सरोकारवालाहरूको सहभागितामा विज्ञहरूको समेत उपस्थितिमा समग्र बआवधिक योजना तयारीका प्राविधिक पक्षहरूको बारेमा बृहत् छलफल र जिम्मेवारी बाँडफाँट गर्ने कार्य सम्पन्न गरियो ।

२. स्थानीयस्तरमा गाउँपालिकाको समग्र वस्तुस्थिति अध्ययन तथा द्वितीय स्रोतका सूचना संकलन

यसअन्तर्गत विज्ञ समूह तथा अध्ययनकर्ताको सहभागितामा प्रत्येक वडाको वस्तुस्थिति, मुख्य सम्भावना, अवसर र चुनौती पहिचान गर्ने हेतुले वडाध्यक्षको संयोजकत्वमा वडाका सम्पूर्ण सरोकारवाला सम्मिलित वडाभेला, छलफल र अन्तरक्रियामार्फत प्राथमिक तथा द्वितीय स्रोतबाट सूचना संकलन गरियो ।

३. गाउँपालिकाको आधार नक्सासम्बन्धी सूचना संकलन

विषय विज्ञद्वारा प्रत्येक वडाबाट भू-सूचना प्रणालीको प्रयोग गरी आधार नक्सा तयार गर्न आवश्यक भौतिक, आर्थिक, सामाजिक, वातावरणलगायत सम्पूर्ण भू-संकेत र सूचना संकलन गरियो ।

४. वडाभेलामार्फत् प्राप्त सूचनाहरूको विश्लेषण

वडा भेला र अन्तरक्रियाबाट प्राप्त सूचनाहरूको तालिकीकरण, प्रशोधन पश्चात् समग्र वस्तुस्थितिको SWOT विलेषण गरी गाउँपालिकाका सबल पक्ष, दुर्बल पक्ष, सम्भावना र अवसरहरू पहिचान गर्ने कार्य सम्पन्न गरियो ।

५. सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनैतिक कार्यक्रमहरूको मस्यौदा तयारी

समग्र वस्तुस्थिति विश्लेषण पश्चात् राष्ट्रिय र प्रादेशिक लक्ष्य, योजना र उद्देश्यसँग तादात्म्यता हुनेगरी स्थानीय आवश्यकता सम्बोधन हुने गरी गाउँपालिकाको सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनैतिक कार्यक्रमहरू सहितको मस्यौदा तयार गर्ने कार्य सम्पन्न गरियो ।

६. मस्यौदा योजना उपर सरोकारवालासँग अन्तरक्रिया छलफल

सम्पूर्ण सरोकारवाला तथा गाउँ कार्यपालिकाको सम्पूर्ण पदाधिकारीहरूको उपस्थितिमा योजना मस्यौदा उपर छलफल तथा अन्तरक्रिया गरेपश्चात् थप सल्लाह र सुझावसहित परिमार्जनका लागि मस्यौदा पेश गरि वितरण गरियो ।

७. एकीकृत दस्तावेज तयारी संशोधन, परिमार्जन पश्चात अन्तिम योजना तयारी तथा स्वीकृति र प्रकाशन

मस्यौदा उपर छलफल तथा सुझाव संकलनपश्चात् योजनालाई विषयक्षेत्रगत हिसाबले एकीकृत गरी अन्तिम रूप दिएर गाउँसभा मार्फत् प्रक्रिया पुऱ्याई अनुमोदन गरी सर्वसाधारणका लागि प्रकाशन गर्ने निर्णय गाउँकार्यपालिकाले गऱ्यो ।

परिच्छेद - २: गाउँपालिकाको समष्टिगत परिचय

२.१ गाउँपालिकाको संक्षिप्त परिचय

मरिण गाउँपालिका बागमती प्रदेश अन्तर्गत सिन्धुली जिल्लाका ९ वटा स्थानीय तहहरूमध्ये एक हो । नेपाल सरकारद्वारा स्थानीय तहहरू निर्धारण गर्ने क्रममा मिति २०७३ फागुन २७ गते यो गाउँपालिका स्थापना भएको हो । जिल्लाको पश्चिमी भेगमा अवस्थित यो गाउँपालिकाको बीच भाग भएर बग्ने सिन्धुली जिल्लाकै प्रसिद्ध मरिण नदीको नामबाट यो गाउँपालिकाको नामाकरण गरिएको हो । यस गाँउपालिकाको पूर्वमा कमलामाई नगरपालिका, पश्चिममा हरिहरपुरगढी गाउँपालिका, उत्तरमा धादिङ जिल्ला र घ्याङ्लेख गाउँपालिका तथा दक्षिणमा सर्लाही जिल्ला पर्दछन् । साविकका कपिलाकोट, कल्पवृक्ष र महादेवस्थान गरी ३ वटा गा.वि.स.लाई समायोजन गरी हाल यो गाँउपालिकाका ७ वटा वडाहरू कायम गरिएको छ । गाँउपालिकाको प्रमुख विषेशताहरूमा प्राकृतिक हिसाबले दक्षिणमा चुरेपहाड श्रृंखला, चुरे र महाभारतबीचको भित्री मधेशको समथर क्षेत्र, खोला तथा खोल्साखोल्सी, अल्लाहोचा डाँडाकाँडा लगायत महाभारत पहाडका श्रृंखलाहरूसमेत रहेका छन् । अर्कातर्फ पञ्चकन्या पोखरी, ठाकुर दरबार, धुरी ढुङ्गा, टुँडिखेल जस्ता ऐतिहासिक धरोहरहरू यस गाउँपालिकामा रहेका छन् । साथै मगर, माझी, विश्वकर्मा, दमाई, सार्की, बाहुन, क्षेत्री, नेवार जस्ता जातजातिका विविध साँस्कृतिक सम्पतिले पनि गाउँपालिका भरिपूर्ण छ । यसरी प्रकृति र संस्कृतिको बेजोड मेलबाट बनेको यो गाउँपालिका इतिहासमा प्राचीनता, कलामा सम्पन्नता, संस्कृतिमा विविधता, धार्मिक सहिष्णुता तथा प्राकृतिक सौन्दर्यताले सम्पन्न रहेको छ । कुल २९७.२९ वर्ग कि.मि क्षेत्रफलमा फैलिएको यस गाउँपालिका पार्श्वचित्र, २०७७ अनुसार ५७७६ घरपरिवारमा बसोबास गर्ने पुरुष १७,८२७ र महिला १६,९१७ गरी कूल जनसंख्या ३४,७४४ रहेको छ । यहाँको बसोबास गर्ने जनसंख्याको लैङ्गिक दर १०५.३७ रहेको छ । अर्थात प्रति १०० महिलामा पुरुषको संख्या १०५ रहेको छ ।

गाउँपालिकाको आर्थिक क्षेत्रको अवस्था र सम्भावनालाई हेर्दा खेतीयोग्य जमिनको उपलब्धता भएकोले सिँचाइको उचित प्रवन्ध हुनसके कृषिको वैज्ञानिकीकरण र व्यावसायीकरणमार्फत आर्थिक समृद्धि हासिल गर्न सकिन्छ । गाँउपालिकामा उत्पादन हुने प्रमुख बालीहरूमा मकै, कोदो, धान, गहुँ, फापर आदि हुन् भने नगदे बालीहरूमा अम्रिसो, जुनार, बेसार, अदुवा, बाँस आदि ; दलहन बालीमा मास, रहर, मुसुरो, लहरी आदि ; तेलहन बालीमा बदाम, भटमास, तोरी, आदि; तरकारीमा प्राय सबै प्रकारका मध्यपहाडी तथा भित्री मधेसमा पाइने तरकारीहरू, फलफुलमा जुनार, कागती, केरा, आँप, कटहर, लिची, मेवा, अम्बा, र अनार आदि रहेका छन् । यी बाहेक यस गाउँपालिकामा रैथाने प्रजातिका कोदो र मसिना, वासमती र मन्सुरी धानको समेत खेती हुने गर्दछ । कोदो बाहेक मन्सुरी, मसिना र वासमती धान भने करिब करिब लोप भइसकेका छन् । गाउँपालिकाका वडा नं. ६ र ७ मा ३ वटा क्रसर उद्योगहरू, एक फर्निचर उद्योग तथा एक ग्रील उद्योग रहेका छन् । यी बाहेक गाउँपालिकामा ससाना कुटानी पिसानी मिल, स:मिल, ग्रिल उद्योग तथा सामान्य फर्निचर उद्योगहरू बाहेक ठूला उद्योगहरू स्थापना हुन सकेका छैनन् । गाउँपालिकाको मुख्य बजार गाउँपालिका केन्द्र छाप र धमिले बजार नै हुन् । गाउँपालिकाका अन्य बजारकेन्द्रहरूमा हालका वडा केन्द्रहरू रहेका र अन्य केही विकसित भइरहेका रहेका स-साना

बजार केन्द्रहरू जस्तैः वडा नं. १ मा खलङ्गा, कात्तिके, भदौरे मधुवनी; वडा नं. २ मा सखौरी, मुङ्ग्रे, लिन्दुरे दोभान, बांका, ठूलो गरदुवा र सानो गरदुवा; वडा नं. ३ मा भालुमारा (विहीबार बजार); वडा नं. ४ मा सहान र खयरसाल; वडा नं. ५ बडिमुहान; वडा नं. ६, छाप, धमिले, नयाँ बस्ती, हस्पिटल चोक तथा वडा नं. ७ मा जयमंगल, महेश्वता, बाह्रबिसे, गौरीटार जस्ता बजारहरू रहेका छन् । यहाँ वडा नं. ६ मा राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क रहेको छ भने अन्य वैङ्किङ सुविधा विस्तार भएको छैन

गाउँपालिकाको प्रमुख पर्यटकीय आकर्षणको रूपमा पञ्चकन्या पोखरी, दरबार डाँडा, टुँडिखेल दरबार, चनौटे दरबार, धुरी ढुङ्गा, कपिलेश्वर गढी, ढोका ढुङ्गा, चाँगाचुली गुम्बा, पाशुपत मन्दिर रहेका छन् । वडा नं. ५ मा अवस्थित पाँचकन्या पोखरी पौराणिक तथा धार्मिक स्थलको रूपमा रहेको छ । किंवदन्तीअनुसार पाँचवटी कन्या उत्पति भई पोखरीमा छायाँ मात्र देखिने चुराले रुखका पात टिप्ने जस्ता चमत्कारिक गतिविधिहरूमा उनीहरू संलग्न हुने गर्दथे । सो पोखरीको पानी भैँसीले नखाने गरेको पनि स्थानीयहरू बताउँछन् । पोखरी सहित यो क्षेत्रमा पञ्चकन्या देवीको मन्दिर पनि रहेको छ । गाउँपालिकाले यो क्षेत्रलाई प्रमुख गन्तव्यको रूपमा विकास गर्न डिपिआर पनि गरिसकेको छ । साथै यो क्षेत्रमा शहिद स्मारक, पार्क, अतिथि भवन, स्वीमिङ पुल तथा चिडियाखाना सहित भ्यूपोइन्टसमेत बनाउने गाउँपालिकाको योजना रहेको छ । यसकासाथै वडा नं. १ र २ मा रहेका ऐतिहासिक ठाकुर राजासँग सम्बन्धित दरबार, भग्नावशेष र संरचनाहरू तथा वडा नं. ६ मा अवस्थित कपिलेश्वर दरबार लगायत ऐतिहासिक धरोहरहरूको उत्खनन्, अध्ययन अनुसन्धान र स्तरोन्नति गरी पर्यटक आकर्षक गर्न सकिन्छ । यी प्रसिद्ध स्थलका अलावा गाउँपालिका विभिन्न गुम्बा, मठमन्दिर तथा चर्च जस्ता धार्मिक स्थलहरू, रहेका छन् । यिनका अलावा प्राकृतिक डाँडा, ढोका ढुङ्गाहरू, धुरी ढुङ्गाहरू , झरनाहरू, झाँक्री गुफाहरू रहेका छन् । गाउँपालिकामा प्रशस्त सामुदायिक वन तथा राष्ट्रिय वन रहेका छन् । वडा नं. १ मा अवस्थित व्यवसायिक जुनार तथा सुन्तला पकेट क्षेत्र , वडा नं. २ को भोक्टेनी आलु पकेट , वडा नं. ३ को बाखा पकेट क्षेत्र, वडा नं. ६ को मकै खेती ब्लक तथा वडा नं. ७ को महेश्वता धान उत्पादन ब्लक पनि नमूना कृषि पर्यटकीय आकर्षण बन्न सक्ने सम्भावना रहेका स्थलहरू हुन् । तामाङ, मगर, दलित, माझी तथा नेवारहरूको वाहुल्यता रहेको यस गाउँपालिकामा होमस्टे र साँस्कृतिक पर्यटनको उतिकै सम्भावना छ ।

२.२ स्थानिक विश्लेषण (Spatial Analysis)

सिन्धुली जिल्लाको पश्चिमी क्षेत्रमा पर्ने यो गाउँपालिकाको अधिकांश क्षेत्र महाभारत र चुरे पहाडी श्रृंखलाको बीचमा रहेको भित्री मधेश अन्तर्गत पर्दछ भने केही भाग महाभारत अन्तर्गत तथा केही भाग चुरे अन्तर्गत पनि पर्दछ । गाउँपालिकाको मध्यभाग हुँदै बगेको मरिण नदी नै यो गाउँपालिकाको सबैभन्दा ठूलो जलाधार हो । यस बाहेक मरिण नदीमा मिसिन जाने वडा नं. १ मा कोखाजार, ठूलो गरदुवा, कामी, गरगरे तेर्से लगायत १९ भन्दाबढी खोलाहरू, वडा नं. २ मा सखौरी, मुङ्ग्रे, सिन्दुरे लगायतका खोलाहरू, वडा नं. ३ मा वरुण, सुके, मरुवा, नक्कली, सुपेनी, लगायत १० भन्दाबढी खोलाहरू, वडा नं. ४ मा खारखोला, मुक्तान खोला, गोठ खोला, वडार, फूलबारी लगायत १४ भन्दाबढी खोलाहरू, वडा नं. ५ मा खञ्जनी, बाबर, प्युरी, ज्यामिरे, तरुण, फिटिङ, फार्से, बडाला लगायत ११ भन्दाबढी खोलाहरू, वडा नं. ६ मा चँदुली, भगवती, तेल्ने, धमिले, महेश्वता, नमगेडी लगायतका खोलाहरू तथा वडा नं. ७ मा अढुवा, काली, दमै, देउजोर, सोकोन, लंगडी, हिले भिमसेन लगायतका १२ भन्दाबढी खोला तथा खोल्साखोल्सीहरू रहेका छन् यी खोलाहरूबाट खानेपानी तथा सिँचाइ सुविधा उपलब्ध भइरहेको छ । हिउँदमा भने प्राय खोला तथा खोल्साहरू सुक्ने हुँदा गाउँपालिकाबासीले पर्याप्त मात्रामा जलाधारको उपभोग गर्न पाइरहेका छैनन् । तथापि हिउँदमा

समेत पानी बग्ने खोलाहरू थुनेर पोखरीहरू बनाई लिफ्टिङ वा पम्पिङमार्फत गाउँपालिकाबासीलाई खानेपानी तथा सिँचाइको आपूर्ति गर्न सकिने सम्भावना रहेको छ ।

२.२.१ पहुँच (Accesibility)

यो गाउँपालिकाको मुख्य सडकको रूपमा पूर्वमा अठुवा खोलादेखि पश्चिममा सिन्दुरे खोलासम्म जोड्ने पक्की मदनभण्डारी लोकमार्ग रहेको छ । राजमार्ग मरिण नदीको किनारै किनार पश्चिममा हेटौंडा र पूर्वमा सुनसरीको चतरासम्म जोड्दछ । गाउँपालिकाले यो लोकमार्गसँग लगभग समानान्तर हुने गरी गाउँपालिकाले निर्माण गरिरहेको कृषि सडक अर्को रणनीतिक महत्वको सडक हो । यसैगरी गाउँपालिकाको वडा नं ४ बाट दक्षिणमा सर्लाहीको लालबन्दी जोड्ने सडक, विपी लोकमार्गको कालढुङ्गाबाट वडा नं १ जोड्ने सडक तथा गाउँपालिकाबाट काभ्रे जिल्लाको पनौती, ढुंखर्क, च्याम्राङबेशी हुँदै गाउँपालिका जोडने सडकहरूका ट्र्याक समेत खुलिसकेकाले चारैतिरबाट सडक सञ्जालको पहुँच पुगिसकेको छ । केही सिमित स्थानहरूदेखि बाहेक गाउँपालिकामा सडक ट्र्याक खोल्ने कार्यसमेत अन्तिम चरणमा पुगिसकेको छ । यसरी आधारभूत सडक सञ्जालमार्फत गाउँपालिकाको पहुँच बिस्तार भएको छ । गाउँपालिकाभित्रको आन्तरिक सडक सञ्जाल पर्याप्त रहेको भए तापनि सडकहरू साँघुरा र स्तरोन्नति नगरिएको अवस्थामा छन् । विशेष गरी वर्षात्को समयमा भिरालो कच्ची धुले सडक भलबाढीले ठूलाठूला खाल्टाखुल्टी पार्ने तथा सडक कटानका क्रममा सावधानी नअपनाइएकाले पहिरो गएर सवारी आवगमनमा अवरोध हुने हुँदा बस्तीहरूबीच सम्पर्क स्थापित हुन कठिन हुन्छ । हिउँदमा धुलाम्य भए पनि सडक सञ्चालन हुने भएकाले गाउँपालिकाका सडकहरू (Fair Weather) सडकको रूपमा रहेका छन् । तथापि प्रत्येक वडा जोड्ने सडकहरूको विस्तार तथा स्तरोन्नति तीव्र रूपमा भइरहेको छ ।

हालको सडक यातायातको पहुँचलाई सुदृढ गर्न मदनभण्डारी लोकमार्गको स्तरोन्नति भइरहेका कारण गाउँपालिका केन्द्रसम्म पहुँच सहज बनेको छ । यो राजमार्ग भएर हेटौँडा-सिन्धुली-सुनसरी चल्ने सबै प्रकारका सवारी साधनको उपलब्ता रहेको छ भने जिल्ला सदरमुकामबाट चल्ने ट्रक, बस, अटो, ट्याक्सी, ट्याक्टर, मोटरसाइकल, साइकल आदि मार्फत वडाकेन्द्रहरूसम्म यातायातको पहुँच पुगेको छ । तथापि यातायातका साधनहरूको अपर्याप्तता तथा रुटहरू वैज्ञानिक नहुँदा सार्वजनिक यातायातको अवस्था सन्तोषजनक छैन । सडक तथा यातायातको विकासले उत्पादकत्व वृद्धिगर्ने, स्वास्थ्य तथा शिक्षा सेवामा पहुँच पुऱ्याउने, रोजगारी श्रृजना गर्ने, गरिबी न्यूनीकरण गर्ने र आर्थिक तथा सामाजिक विकासमा टेवा पुऱ्याउने हुदाँ यस गाउँपालिकामा सडक तथा यातायात गुरुयोजना तय गरी सोही अनुरूप योजनाबद्ध एवं व्यवस्थित तवरले सडक सञ्जालको विस्तार गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ ।

२.२.२ भू-उपयोगका क्षेत्रहरू

(क) भू-उपयोगको वितरण

भूमि महत्वपूर्ण प्राकृतिक साधन हो । आर्थिक विकासको लागि यसको समुचित उपयोग गर्नु पर्दछ । भूमिलाई कृषि, आवास, सडक, पिउने पानी, सिँचाई, विद्युत तथा उर्जा, सूचना तथा संचार आदिको प्रवन्धको लागि प्रयोग गर्न सकिन्छ । भू-उपयोग योजनाले जमिनको प्रकृतिअनुसार क्षेत्रहरू छुट्याई तद्अनुरूप विकास निर्माणका काम सहजीकरण गर्न मद्दत पुऱ्याउँछ । स्थानीय सरकारले विभिन्न किसिमका सहरी विकासका आयोजनाहरू निर्माण तथा सञ्चालन गर्दा भूमिको सही सदुपयोग तर्फ ध्यान दिनुपर्ने हुन्छ ।

(१) कृषि क्षेत्र

कृषि क्षेत्र भन्नाले प्रत्येक वडामा रहेका उर्वर खेतीयोग्य भू-भागलाई जनाउँछ। आधार नक्शाको विश्लेषणको आधारमा यस गाउँपालिकामा मरिण नदी तथा यसका प्रशाखाले सदियौँदेखि थुपारेको पाँगो माटो तथा बलौटे माटो भएका उर्वर क्षेत्रहरू रहेका छन् । यी क्षेत्रहरूमा समान प्रकृतिको भू-बनोट भएकाले एकीकृतरूपमा जलवायु अनुकूल माटोको प्रकृतिअनुसार बालीनाली तथा फलफूल र तरकारीको सघन रूपमा खेती गर्नु उपयुक्त देखिन्छ। यस्ता क्षेत्रहरूलाई उपयुक्तताको आधारमा कृषि पकेट क्षेत्र घोषणा गर्न सकिन्छ। यो गाउँपालिकामा हाल खेतीपाती भइरहेका तथा कृषिका लागि योग्य क्षेत्रहरू निम्नानुसार छन् :

वडा नं.	हाल खेतीपाती भइरहेका तथा कृषिका लागि योग्य क्षेत्रहरूको वडागत विवरण
१	चुक्ते, भदौरे, पाँचघरे, मादले, कात्तिके, बाँदरे, खलङ्गा ज्यामिरे, मधुवनी, मान्द्रे, टुँडिखेल, बेतपानी, सँघुरे खराने, कुरेनी, गोठडाँडा आदि
२	भोक्टेनी, माथिल्लो सखौरी, तल्लो सखौरी, सिन्धुरे दोभान, रातमाटा, शिखर, सिरथौली, तेस्रे, लामीबगर, सेपाहा, दोभान आदि
३	बरुण, मथौली, नक्कली, भालुमारा, चौनौटे आदि
४	खयरसाल, ठूली दमार, खारखोला, कुँडुले, साहान, लामीदमार आदि
५	बडीमन, बडाला, घाटा, पञ्चकन्या, बेतिनी, चौकी प्युरी, अम्बास, फर्से, ज्यामिरे, पोखरी दमार, सुनखानीटार, चौकीडाँडा, घलनचौर, चिसापानी, खञ्जानी खोला आदि
६	तल्लो क्षेत्र, माथिल्लो क्षेत्र आदि
७	महेश्वता, बाह्रविसे, गौरीटार आदिक

(२) मिश्रित जनघनत्व भएका बसोबास क्षेत्र

यस प्रकारको क्षेत्रहरू सबै वडाहरूमा रहेका छन् । परम्परागत हिसाबले छरिएर बस्ने प्रचलन भएकोले आ-आफ्नो पायकअनुसार सबै वडाहरूमा कतै बाक्लो तथा कतै पातलो वस्ती क्षेत्रहरू रहेका छन् । सेवा प्रवाहका दृष्टिकोणले यसरी छरिएको बस्तीहरूमा पूर्वाधार र सेवा पुऱ्याउन राज्यलाई हम्मे हम्मे पर्दछ भने लागतसमेत अत्यन्त बढी पर्दछ। तसर्थ यस्ता क्षेत्रका बस्तीहरूलाई उपयुक्त स्थानमा एकीकृत रूपमा स्थानान्तरण गर्दा कालान्तरमा राज्यलाई फाइदा पुग्नुका साथै जनतालाई सहज र सुरक्षित आवास क्षेत्रहरू विकास हुन्छन् र सेवा प्रवाह सहज हुन जान्छ। गाउँपालिकामा मिश्रित जनघनत्व भएका बस्ती क्षेत्रहरू निम्नानुसार छन् :

वडा नं.	बस्ती क्षेत्रहरू
१	टुँडिखेल टोल, बेतपानी टोल, ठाकुरेस्वर, तेर्से टोल, धाप टोल, आँपपानी टोल, निगाले टोल, मिर्गे टोल, दइटार टोल, ठूली दमार टोल, कुरनी टोल, गणेश टोल, गोठडाँडा टोल, छतिवन टोल, रातमाटा टोल, हायुटार टोल, करौजी टोल, शिरिसे टोल, चिहानडाँडा टोल, बाङ्गेसाल टोल, आहाले टोल, सुँगुरे टोल, फेदी टोल, ठूलो गर्दुवा टोल, तोरीबारी टोल, खराने टोल, सिलिङ्गे टोल, हंसपुर टोल, खलङ्गा टोल, ज्यामिरे टोल, मादले टोल, ओदाने टोल, गोकुले टोल, कार्तिके टोल, बाँदरे टोल, सिम्ले टोल, दारे टोल, बाँझागाउँ टोल, पाँचघरे टोल, भदौरे टोल, बाहुन टोल, वल्लो चुट्के टोल, पल्लो चुट्के टोल, बर्दी टोल, बाह्रबिसे टोल, सिम्पानी टोल, चाबोटे टोल, गैरी टोल, पिप्ले टोल, सिम्ले टोल, मधुवनी टोल, पँधेरा टोल, चिप्लेटी टोल, चिउ टोल, कटुन्जे टोल, मान्द्र टोल, कटुसडाँडा टोल, घट्टेडाँडा टोल
२	ठूलो गर्दुवा टोल, सानो गर्दुवा टोल, साकाहारी दोभान टोल, अँधेरी टोल, बराजु टोल, साततले टोल, बैदमार टोल, तेर्से टोल, धर्मथली टोल, रातमाटे टोल, सिमलदमार टोल, ठूलोस्वाँरा टोल, गैरी

वडा नं.	बस्ती क्षेत्रहरू
	भञ्ज्याङ टोल, सिर्थौली टोल, खोल्माडाँडा टोल, खोल्मा डाँडा टोल, चिलाउने दमार टोल, गैरी टोल, सुसेडाँडा टोल, छतिवन टोल, सिमलटारे टोल, थलीडाँडा टोल, मुङ्ग्रे दोभान टोल, तिवारी टोल, भन्टाङ्गे टोल, भष्मे टोल, खाटदमार टोल, झाँक्री टोल, गमडी टोल, सर्फे टोल, फ्याँचे टोल, ठूलो खोरिया टोल, थाकल दमार टोल, बाक्का टोल, सिन्दुरे दोभान टोल, बर्खे टोल, नेवार टोल, चुहार टोल, रातमाटा टोल, पाँग्रे टोल, ढाडपाखा टोल, हात्तीगौँडा टोल, राजवृक्षे टोल, शिखर टोल, खाडी टोल, मुङ्ग्रेडाँडा टोल, सामरी टोल, मार्फाडाँडा टोल, जल्किनी टोल, चौर टोल, तीनघरे टोल, थान्कन डाँडा टोल, भद्राइ टोल, देउराली टोल, भोक्टेनी टोल, लामीबगर टोल, सेपाहा टोल, दोभान टोल
३	सुके टोल, वाइवा टोल, भालुमारेसिर टोल, घ्याल्पे टोल, नक्कलीतामाङ टोल, नक्कलीडाँडा टोल, स्याताङ टोल, ठुलोकान्छा टोल, नेवार टोल, आले टोल, सरु टोल, पुजारी टोल, लामिछाने टोल, भालुपाखा टोल, मोक्तान टोल, कैलाश टोल, बम्जन टोल, नयाँवस्ती टोल, बालकक्षा घ्याल्पे टोल, नक्कलीखोला घारी टोल, चन्द्रमान स्मृती टोल, भालुखोलाडाँडा टोल, माठौलीपाखा टोल, स्कुल टोल, गुम्बा टोल, ठोक्कर टोल, ढोवाङ टोल, हर्कते टोल, सिम्ले टोल, सुकेखोला टोल, तीनदोभावन टोल, चनौटे माझी टोल, चनौटे मोक्तान टोल, घारी खेत टोल, सिमल दमार टोल, हायुझोरा टोल, रानीप्रता टोल, रत्न टोल, माझीडाँडा टोल, घलान टोल, जनज्योती आ.वि. बरुणशिर टोल, बरुण भित्री टोल, डाँडा मोक्तान टोल, बरुणजिम्बा टोल, घिसिङ टोल, बलटोल, राचा दोभान टोल, ढोका टोल, सिस्नेरीमाझी टोल, सिस्नेरी टोल, सिस्नेरीडाँडा टोल, जरायोटार टोल, अजिंगर टोल, राँचखरे टोल, पानीघाट टोल, शिरध्वोज टोल, भलायो दोभान टोल, धनबसार टोल, भलायो भित्री टोल, गुमस्ता टोल, बम्जन टोल, इनार टोल, देउता खोला टोल, ढुङ्ग्रे टोल, तरुणडाँडा टोल, कर्मडाँडा टोल, चदुलेफेदी टोल
४	सहान टोल, मरुवा टोल, तल्लो सहान टोल, जुटपानी टोल, पारी जुनपानी टोल, पाहारी खोला टोल, अदामारा टोल, खयरसाल टोल, कुडुले टोल, च्याने टोल, गङ्गतान टोल, मोक्तानखोला टोल, गोठखोला टोल, दलित टोल, अजिंगर टोल, गंगटेडाँडा टोल, सिस्नेरी टोल, हायु टोल, बडरचन टोल, बक्सिङटार टोल, लामिदमार टोल, साततल्ले टोल, फुलबारी लामिदमार टोल, सुकेज्यामिरे टोल, सकेराम टोल, भँडारीशिर टोल, पुलबारी चुरे टोल, दुम्की टोल, अमलेभञ्ज्याङ टोल, तीनदोभान टोल, मगनीशिर टोल, मगनीगोले टोल, मरुवाशिर टोल, मरुवाराम टोल, योञ्जन टोल, हर्कमान टोल, झाडाडाँडा टोल, स्कुल टोल, नेटो टोल, खरकन्डे टोल, तामे टोल, ढुम्रेडाँडा टोल, भँडारे टोल, न्यूरेरी टोल, तीनतल्ले टोल, मैनासाल टोल, ठूलो दमार टोल, ढरङ्गे टोल, लोकन्डे टोल
५	बाढीमुहान नयाँवस्ती टोल, बाढीमुहान बजार टोल, तल्लो सुखानी टोल, माथिल्लो सुखानी टोल, चौकीडाँडा टोल, चौकीतेस्रो टोल, स्कुलभित्ता टोल, पिउरीज्यामिरे टोल, पाखीन टोल, भालुखोला दोभान टोल, बम्जन टोल, भालुखोला टोल, बदला टोल, घट्ट टोल, घुम्ती टोल, मगर टोल, सानु बदला टोल, वाइवाडाँडा टोल, ठोकर टोल, चिसापानी टोल, लामा टोल, घलान टोल, ढुङ्गढुङ्गे टोल घलान चौर टोल, अम्बाटार टोल, फर्से टोल, अम्बाससिर टोल, ज्यामिरे टोल, पोखरीदमार टोल, तल्लो घट्टा टोल, बेतिनी टोल, बाङ्गेसिर टोल
६	गुरुशंकर टोल, सोल्टीमोड टोल, हस्पिटल चोक टोल, छापबजार टोल, घिमिरे टोल, आधामारा टोल, धमिले टोल, धमिले बजार, नयाँवस्ती टोल, भुताहा टोल, दलितवस्ती टोल, भगवती भुजेल टोल, चारपाते टोल, लहरे टोल, चदुलेआँप दमार टोल, बेलकोटफेदी टोल, प्राति टोल, खरदार टोल, देउराली टोल, बयरडाँडा टोल, भट्टिभञ्ज्याङ टोल, सिरुटार टोल, सालभञ्ज्याङ टोल, तेल्नीपाखा टोल, तेल्नी टोल, आँपदमार टोल, भान्जोडाँडा टोल, भालुवाटार टोल, वाइबाटार टोल, तीनघरे टोल, तीनदोभान टोल, बसेरी टोल, बसेरीपाक्जा टोल, लेख टोल, लामाडाँडा टोल, सडक टोल, कपिलाकोट टोल, कमौती टोल
७	अठुवा टोल, जरायोटार टोल, मादेमादी टोल, एकान्तकुना टोल, सिन्दुरेटार टोल, रात्माटा टोल, मलेटो टोल, कटेल टोल, माथिल्लो देउजोर टोल, कादीदमार टोल, दाहालडाँडा टोल, सुकोन टोल, घारी टोल, जयमंगल टोल, पाखा टोल, सुकेदमार तल्लो टोल, दमार टोल, वाइवा टोल, मगरडाँडा टोल, दलितवस्ती टोल, पुरानो वडा कार्यालय टोल, कलर्भटचोक टोल, तल्लो गौरीटार टोल, माथिल्लो

वडा नं.	बस्ती क्षेत्रहरू
	गौरीटार टोल, स्कुलचोक गैरीगाउँ टोल, खोलाघारी टोल, खामी टोल, रातोमाटा टोल, माथिल्लो बाह्रविसे टोल, तल्लो बाह्रविसे टोल, दमार टोल, भिमसेनडाँडा टोल, खान्कीचोक टोल, ददीदमार टोल, डडी टोल, रङ्गबङ्गे टोल, स्याङतान टोल, स्याङबा टोल, क्याम्पस चोक टोल, महेश्वता टोल

(३) वनजंगल क्षेत्र

आधार नक्सालाई विश्लेषण गर्दा गाउँपालिकाको कूल भ-ूभाग मध्ये झाडीबुट्यान सहित करिब ७०.१५ प्रतिशत भूभाग जङ्गलले ओगटेको छ भने झाडी तथा बुट्यानले १८.२९ प्रतिशत भू-भाग ओगटेको छ। यस गाउँपालिका अन्तर्गत गाउँपालिकामा ५४ वटा सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिहरू तथा वडा नं १, ४ र ६ मा राष्ट्रिय वनहरू रहेका छन्। तथापि यस गाउँपालिकामा दिगो वन व्यवस्थापन प्रणाली लागू हुन सकेको छैन । दिगो विकास लक्ष्यको लक्ष्य नं. १५ मा वनको दिगो व्यवस्थापन गर्ने, मरुभूमीकरण विरुद्ध लड्ने, भूक्षयीकरण रोकेर त्यस्तो प्रक्रियालाई उल्ट्याउने तथा जैविक विविधताको क्षतिलाई रोक्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ। तसर्थ पर्यावरणीय प्रणाली सन्तुलन, वायुमण्डलको स्वच्छता तथा जीवजन्तुको वासस्थान कायम राख्न वनजंगलको संरक्षण प्राथमिकतामा राख्नु जरुरी छ। अर्कोतर्फ यस गाउँपालिकामा वन क्षेत्रबाहेक झाडी बुट्यान क्षेत्र र खेर गइरहेका जमिन प्रशस्त मात्रामा रहेकोले उक्त जमिनमा व्यापक जनपरिचालन गरी वृक्षारोपण गर्नुपर्ने देखिन्छ। जसले गर्दा गाउँपालिकालाई एक प्रकारको हरित बगैंचाको रूपमा विकास गरी वनलाई आयआर्जनसँग जोड्न सकिन्छ । त्यसैगरी चुरे तथा महाभारत पर्वतबीचको भू-भाग भएकाले अधिकांश क्षेत्रमा वर्षातको समयमा पहिरो गई धनजनको क्षति हुने हुनाले भू-संरक्षणका हिसाबले अति संवेदनशील क्षेत्रहरूमा वृक्षारोपण, तारजाली र भू-संरक्षणका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिन्छ। साथै भू-संरक्षणको प्रभावकारी उपाय वृक्षारोपण भएकोले सो कार्यलाई प्राथमिकतामा राख्नु अति आवश्यक छ।

(४) व्यावसायिक क्षेत्र

गाउँपालिकामा उद्योगधन्दा र व्यापारिक तथा व्यावसायिक क्रियाकलापहरू भइरहेका र वृद्धि हुन सक्ने क्षेत्रमा खलङ्गा, मुङग्रे, भालुमारा, साहान, बडीमुहान, छापबजार र जगमंगल जस्ता वडाकेन्द्र लगायत आसपासका ठाउँहरू पर्दछन्। गाउँपालिकामा रहेका व्यापारिक केन्द्रहरूको विवरण निम्नानुसार रहेको छ :

वडा नं.	व्यापारिक केन्द्रहरू
१	खलङ्गा, कात्तिके, भदौरे र मधुवनी
२	सखौरी, मुङग्रे, सिन्दुरे दोभान, बांका, ठूलो गरदुवा र सानो गरदुवा
३	भालुमारा, सुके
४	सहान, खयरसाल र मरुवा
५	बडीमुहान
६	छाप, धमिले, नयाँबस्ती र हस्पिटल चोक
७	जयमंगल, महेश्वता, बाह्रबिसे र गौरीटार

(५) जल तथा नदी क्षेत्र

प्रमुख जलाधार क्षेत्रको रूपमा गाउँपालिकाको मध्यभाग भएर पूर्वबाट पश्चिमतिर बग्ने मरिण नदी नै हो । यस बाहेक मरिण नदीमा मिसिन जाने वडा नं. १ मा कोखाजार, ठूलो गरदुवा, कामी, गरगरे तेर्से लगायत १९

भन्दाबढी खोलाहरू, वडा नं. २ मा सखौरी, मुङग्रे, सिन्दुरे लगायतका खोलाहरू, वडा नं. ३ मा वरुण, सुके, मरुवा, नक्कली, सुपेनी, लगायत १०भन्दाबढी खोलाहरू, वडा नं. ४ मा खारखोला, मुक्तान खोला, गोठ खोला, वडार, फूलबारी लगायत १४ भन्दाबढी खोलाहरू, वडा नं. ५ मा खञ्जनी, बाबर, प्युरी, ज्यामिरे, तरुण, फिटिङ, फार्से, बडाला लगायत ११ भन्दाबढी खोलाहरू, वडा नं. ६ मा चँदुली, भगवती, तेल्ने, धमिले, महेश्वता, नमगेडी लगायतका खोलाहरू तथा वडा नं. ७ मा अढुवा, काली, दमै, देउजोर, सोकोन, लंगडी, हिले भिमसेन लगायतका १२ भन्दाबढी खोला तथा खोल्साखोल्सीहरू रहेका छन् ।

(६) पर्यटकीय क्षेत्र

गाउँपालिकाको प्रमुख पर्यटकीय आकर्षणको रूपमा पञ्चकन्या पोखरी, दरबार डाँडा, टुँडिखेल दरबार, चनौटे दरबार, धुरी ढुङ्गा, कपिलेश्वर गढी, ढोका ढुङ्गा, चाँगाचुली गुम्बा, पाशुपत मन्दिर रहेका छन् । वडा नं. ५ मा अवस्थित पाँचकन्या पोखरी पौराणिक तथा धार्मिक स्थलको रूपमा रहेको छ । किंवदन्तीअनुसार पाँचवटी कन्या उत्पति भई पोखरीमा छायाँ मात्र देखिने चुराले रुखका पात टिप्ने जस्ता चमत्कारिक गतिविधिहरूमा उनीहरू संलग्न हुने गर्दथे । सो पोखरीको पानी भैँसीले नखाने गरेको पनि स्थानीयहरू बताउँछन् । पोखरी सहित यो क्षेत्रमा पञ्चकन्या देवीको मन्दिर पनि रहेको छ । गाउँपालिकाले यो क्षेत्रलाई प्रमुख गन्तव्यको रूपमा विकास गर्न डिपिआर पनि गरिसकेको छ । साथै यो क्षेत्रमा शहिद स्मारक, पार्क, अतिथि भवन, स्वीमिङ पुल तथा चिडियाखाना सहित भ्यूपोइन्टसमेत निर्माण गर्ने गाउँपालिकाको योजना रहेको छ । यसकासाथै वडा नं. १ र २ मा रहेका ऐतिहासिक ठाकुर राजासँग सम्बन्धित दरबार, भग्नावशेष र संरचनाहरू तथा वडा नं. ६ मा अवस्थित कपिलेश्वर दरबार लगायत ऐतिहासिक धरोहरहरूको उत्खनन्, अध्ययन अनुसन्धान र स्तरोन्नति गरी पर्यटक आकर्षक गर्न सकिन्छ । यी प्रसिद्ध स्थलका अलावा गाउँपालिका विभिन्न गुम्बा, मठमन्दिर तथा चर्च जस्ता धार्मिक स्थलहरू, रहेका छन् । यिनका अलावा प्राकृतिक डाँडा, ढोका ढुङ्गाहरू, धुरी ढुङ्गाहरू , झरनाहरू, झाँक्री गुफाहरू रहेका छन् । गाउँपालिकामा प्रशस्त सामुदायिक वन तथा राष्ट्रिय वन रहेका छन् । वडा नं. १ मा अवस्थित व्यवसायिक जुनार तथा सुन्तला पकेट क्षेत्र , वडा नं. २ को भोक्टेनी आलु पकेट , वडा नं. ३ को बाखा पकेट क्षेत्र, वडा नं. ६ को मकै खेती ब्लक तथा वडा नं. ७ को महेश्वता धान उत्पादन ब्लक पनि नमूना कृषि पर्यटकीय आकर्षण बन्न सक्ने सम्भावना बोकेका स्थलहरू हुन् । तामाङ, मगर, दलित, माझी तथा नेवारहरूको वाहुल्यता रहेको यस गाउँपालिकामा होमस्टे र साँस्कृतिक पर्यटनको उतिकै सम्भावना छ ।

गाउँपालिकामा रहेका धार्मिक तथा साँस्कृतिक पर्यटकीय स्थलहरूको विवरण निम्नानुसार रहेको छ :

क्र.सं.	पर्यटकीय स्थलको नाम	ठेगाना	कैफियत
१	ठाकुर राजाको दरबार	खलङ्गा, वडा नं. १	ऐतिहासिक राजाको मन्दिर
२	ठाकुरा राजाको आड	खलङ्गा मुनि वडा नं. १	लडाइँ हुँदा राजा अडेस लाग्ने ठाउँ
३	ठाकुरा राजाको मठ	खलङ्गा मुनि, टुँडिखेल, वडा नं. १	ठाकुर राजाको मूर्ति
४	धुरी ढुङ्गा	पाँचकन्या, वडा नं. १	धुरी जस्तो ढुङ्गा, करिब २०० मि.लामो ढुङ्गा, पाँचकन्या बस्ने ठाउँ
५	ढोका/धुरी ढुङ्गा	मधुवनी, वडा नं. १	
६	उर्गेन ग्याङ्छुक गुम्बा	बेतपानी, वडा नं. १	बौद्धमार्गीको धार्मिकस्थल
७	शिव मन्दिरहरू	आहोल, खलङ्गा, गकुल,भदौरे, कात्तिके , वडा नं. १	हिन्दू धर्मालम्बीको तीर्थस्थल
८	चर्च	पाँचघरे, वडा नं. १	क्रिश्चियन प्रार्थना स्थल

क्र.सं.	पर्यटकीय स्थलको नाम	ठेगाना	कैफियत
९	मधुवनी डाँडा	वडा नं. १	दृश्यावलोकन तथा प्याराग्लाइडिङ
१०	दरबार डाँडा	ठूलो गर्दा,वडा नं. २	पुरानो इँटा/टायल भएको
११	धुरी ढुङ्गा	शिरथली उत्तरतिर, वडा नं. २	डाँडाको टुम्पोमा २०० मि लामो
१२	खाट दमार	मुङ्ग्रे, वडा नं. २	ढुङ्गाको खुट्टा भएको खाट/ ऐतिहासिक स्थल
१३	धोबीथान बराजु	सखौरी, वडा नं. २	राजाको धोबीले लुगा धुँदाको थाम, पूजाआजा गरिने
१४	उर्गेन छोइलिङ गुम्बा	भद्राई, वडा नं. २	बौद्धमार्गीको धार्मिकस्थल
१५	मगर विहार	रातमाटा, वडा नं. २	गौतम बुद्धको मन्दिर र मूर्ति भएको
१६	पशुपति मन्दिरहरू	सखौरी, सानो गर्दा, सिन्दूरे दोभान, माथिल्लो सखौरी, वडा नं. २	मंसिर र शिवरात्रीमा मेला लाग्ने
१७	चर्च	मुङ्ग्रे दोभान, वडा नं. २	क्रिश्चियन प्रार्थना स्थल
१८	चनौटे दरबार	चनौटे, वडा नं. ३	ठाकुर राजाको पालाको दरबार, इनारको भग्नवशेष रहेको
१९	कालेचुरी	वरुण वडा नं. ३	जंगलको छेउमा पार्क बनाउनका लागि पोखरी खनिएको
२०	गुम्बाहरू	भालुमारा र मथौली, वडा नं. ३	बौद्धमार्गीको धार्मिक स्थल
२१	महादेव मन्दिर	नक्कली, वडा नं. ३	
२२	चर्च	मथौरी माझटोल, वडा नं. ३	
२३	साँगा छोलिङ गुम्बा	कुँडुले, वडा नं.४	भत्किएको मूर्तिहरू भएको, पौष पूर्णिमामा वर्षेनी मेला लाग्ने
२४	पशुपति मन्दिर	साहान, वडा नं.४	बालाचतुर्दशी मेला, पार्क तथा पिकनिक स्थल निर्माण गर्न सकिने
२६	भँडारे खोला	भँडार खोला, वडा नं.४	सिरसिर हावा चल्ने पार्क
२७	हरेराम संकिर्तन मन्दिर	ठुली दमार, वडा नं.४	भजन किर्तन स्थल
२८	पशुपति मन्दिर	साहान, वडा नं.४	
२९	कृष्ण मन्दिर (दुईवटा)	साहान वडा नं.४	
३०	शिव मन्दिर	भोक्टरकोरा दोभान, वडा नं.४	शिवरात्री मेला
३१	कृष्ण मन्दिर	लामीचौर, वडा नं.४	
३२	पञ्चकन्या पोखरी	घाटाबुहार, वडा नं. ५	पौराणिक पोखरी, पाँचकन्या आएर धान रोप्ने, छायाँ मात्र देखिने, चुराले पात टिप्ने, धानको बाला आफैँ हराउने,

क्र.सं.	पर्यटकीय स्थलको नाम	ठेगाना	कैफियत
			पाँचकन्या देवीको मन्दिर रहेको
३३	गुम्बाहरू	पुयरी शिर र फर्से दोभान, वडा नं. ५	बौद्ध धार्मिक स्थल
३४	कपिलेश्वर दरबार	कपिलकोट डाँडा, वडा नं. ६	ऐतिहासिक दरबारको भग्नावशेष रहेको
३५	वनझाँक्री गुफा	कपिलकोट डाँडा, वडा नं. ६	१० मि जति लामो गुफा रहेको
३६	ढोका ढुङ्गा	सालभञ्ज्याङ, वडा नं. ६	ढोका जस्तो प्राकृतिक ढुङ्गा रहेको
३७	नयाँबस्ती भ्यूटावर	नयाँबस्ती, वडा नं. ६	काठको मानवनिर्मित भ्यूटावर रहेको
३८	सातताले छाँगा	चन्दुले खोलाको शीर, वडा नं. ६	४० मि. जति अग्लो झरना भएको
३९	सिनछ्या मनिङ गुम्बा तथा चैत्य	धमिले वडा नं. ६	बौद्धमार्गीको तीर्थस्थल
४०	गौरीशंकर मन्दिर	छाप, वडा नं. ६	
४१	साङलिङ गुम्बा, माने र चैत्य	धमिले, वडा नं. ६	बौद्धमार्गीको तीर्थस्थल
४२	तेल्नी खोला लामो छाँगा	बाँझो डाँडा, वडा नं. ६	प्राकृतिक दृश्यावलोकन
४३	बसेरी खोला जोर छाँगा	बसेरी, वडा नं. ६	
४४	बसेरी खोला पेरुङ्गे छाँगा	बसेरी, वडा नं. ६	
४५	हात्ती आहाल	छाप, वडा नं. ६	जंगलको बीचमा रहेको पोखरी
४६	महादेव मन्दिर	छाप, वडा नं. ६	
४७	राधाकृष्ण मन्दिर	धमिले, वडा नं. ६	
४८	माइथान मन्दिर	चन्दुले खोला, वडा नं. ६	
४९	हाँडी दह	गरदुवा खोला, वडा नं. ६	
५०	बाँसघारी छरछरे छाँगा	गरदुवा खोला, वडा नं. ६	
५१	मधुवन डाँडा	मधुवन डाँडा, वडा नं. ६	मधुवनडाँडाबाट कान्छी बजारसम्म प्यारागलाइडिङ
५२	धुरी ढुङ्गा	मधुवन डाँडा मुनि, वडा नं. ६	
५३	इन्द्रेणी झरना	माथिल्लो देवजोर, वडा नं. ७	राष्ट्रिय वनभित्र, २५ मि अग्लो
५४	भालु गुफा	सिर्के खोला शीर, वडा नं. ७	राष्ट्रिय वनमा ठूलो भित्रीभाग रहेको गुफा
५५	महेश्वता शीरको झरना	महेश्वता, वडा नं. ७	२५ मि अग्ला
५६	गोवर्द्धन महादेव मन्दिर	महादेवमाडी, वडा नं. ७	एकदशी, बालाचतुदर्शी र तीज मेला
५७	पेमा डगरलिङ गुम्बा	गौरीटार, वडा नं. ७	लामाहरूको वासस्थान
५८	मरिण ठाकुर मन्दिर	बाह्रबिसे, वडा नं. ७	मरिण ठाकुरको पुजा हुने

क्र.सं.	पर्यटकीय स्थलको नाम	ठेगाना	कैफियत
५९	कपिलेश्वर मन्दिर	ठाँटी, वडा नं. ७	वर्षमा तीन पटक मेला लाग्ने, कपिलेश्वर महादेवको पूजा हुने
६०	राधाकृष्ण मन्दिर	ठाँटी, वडा नं. ७	
६१	कालिका मन्दिर	महेश्वता, वडा नं. ७	
६२	वरपिपल महादेव मन्दिर	जयमंगल, वडा नं. ७	

(७) ल्याण्डफिल्ड क्षेत्र

हाल मरिण गाउँपालिकामा शहरीकरण नभइसकेका कारण फोहोर व्यवस्थापन त्यत्ति चुनौतीपूर्ण अवस्थामा पुगेको छैन । तथापि फोहरमैलाको दीर्घकालीन समाधानतर्फ लाग्नु श्रेयस्कर देखिन्छ ।

(८) वर्षातको पानी निकास प्रणाली

भौगोलिक हिसाबले मरिण गाउँपालिका चुरे र महाभारत पर्वत श्रृंखलाबीचकको खोँच अन्तर्गत पर्ने भएकोले भिरालो तथा समथर दुवै प्रकारको जमिनको बाहुल्यता रहेका कारण जल निकास विद्यमान खोल्साखोल्सी तथा खोलाहरूमार्फत प्राकृतिक रूपमा नै हुने गरेको छ। दक्षिणतर्फ र उत्तरतर्फ दुवैको निकास गाउँपालिकाको लगभग बीच भागबाट बग्ने मरिण नदीमा मिसिन्छ । अव्यवस्थित तवरले जल निकास हुँदा पहिरो, भूक्षय र कटानको जोखिम रहन्छ । तसर्थ सडकको दायाँबाँया नाला निर्माण कार्यलाई उच्च प्राथमिकतामा राखेर दिगो विकासको अवधारणाअनुरूप अगाडि बढ्नु पर्ने देखिन्छ । यसका लागि सडकको स्तरोन्नति सँगसँगै नाला निर्माण गर्ने र नजिकको खोलाहरूमा निकास गर्ने प्रणाली विकास गर्नु पर्दछ । यसरी नालाको कामको थालनी गर्दा पहिरो र कटानका क्षेत्रहरूलाई प्राथमिकतामा राख्नु पर्दछ । गाउँपालिकामा चुरे तथा महाभारत भेगबाट बग्ने खहरे खोला तथा खोल्साले भारी बर्षात् हुँदा उर्लदो भेलका कारण धनजनको क्षति गराउने गर्दछन् । नदीमा तटबन्ध तथा तारजाली निर्माण गरी विपत्ति न्यूनीकरणको प्रयास भएका भए तापनि गाउँबासी ढुक्क हुने अवस्था भने छैन ।

२.२.३ माटोको बनावट (Soil Type)

नेपालको भौगर्भिक बनावट हिमालय पर्वत श्रृंखला निर्माण हुँदाताका भएको हो । हिमालय पर्वत श्रृंखलालाई सबैभन्दा कान्छो भौगर्भिक बनावट (New Fold Mountain) मानिन्छ । प्रकृतिमा लगातार घटिरहने प्रक्रियाहरू जस्तै– हुरीवतास, वर्षा, खडेरी, हावापानी परिवर्तन, पहिरो, वायुमण्डलीय चाप (Atmospheric Pressure), हिमपात, भुईँचालो आदिका कारण भूधरातलीय परिवर्तन भइरहेको हुन्छ । यसर्थ गाउँपालिकाको पहाडी खण्डको माटो र चट्टान सामान्यत नेपालको मध्यपहाडी क्षेत्र अन्तर्गत पाइने आग्नेय चट्टान (Igneous Rock) तथा पत्रे चट्टानको मिश्रण र तिनीहरूमा भौतिक र रसायनिक परिवर्तन हुँदै जाँदा बन्ने परिवर्तित चट्टान (Metamorphic Rock) को समिश्रणको रूपमा रहेको छ । मरिण नदी तथा खोलाहरूको प्रत्यक्ष प्रभाव क्षेत्रमा बलौटे माटोको मात्रा बढी छ भने भित्री भागमा रातो, चिम्टाइलो, चट्टान मिश्रित र दोमट माटो पाइन्छ । गाउँपालिकाको मरिण नदी र यसमा मिसिन आउने प्रशाखा तथा बेसीमा पाइने माटोमा भने प्राङ्गारिक पदार्थको मात्रा पाइने हुनाले उर्वर र खेतीयोग्य माटोमा पर्दछ । यसरी प्राङ्गारिक पदार्थको मात्रा भने निरन्तर खेती भइरहेको क्षेत्रमा केही बढी छ भने बाँझो क्षेत्रमा क्रमशः घटिरहेको पाइन्छ । महाभारततर्फभन्दा

चुरेक्षेत्र तर्फ खुकुलो खालको बलौटे तथा ग्रेग्रिन मिसिएका माटो पाइने भएकोले भू-क्षयको बढी जोखिम रहेको छ ।

२.२.४ जमिनको भिरालोपन (Slope)

यो गाउँपालिका चुरे र महाभारतको बीच क्षेत्र अन्तर्गत पर्ने भएकोले केही होचो तथा समथर जमिनको बाहुल्यता रहेको छ । यहाँको करिब १७.९० प्रतिशत भूभाग ० डिग्रीदेखि ५ डिग्रीसम्मको, करिब २८.०४ प्रतिशत भूभाग ६ डिग्रीदेखि १२ डिग्रीसम्मको, २३.१८ प्रतिशत भूभाग १३ डिग्रीदेखि २० डिग्रीसम्मको, १८.८३ प्रतिशत भूभाग २१ डिग्रीदेखि ३० डिग्रीसम्मको, ११.१५ प्रतिशत भूभाग ३१ देखि ४५ डिग्रीसम्मको र ०.९० प्रतिशत भूभाग ४६ डिग्रीदेखि ६५ डिग्रीसम्मको भिरालोपनको स्थितिमा छ । यसको अर्थ गाउँपालिकाको अधिकांश अर्थात् ८७.९५ प्रतिशत जमिन ३० डिग्रीभन्दा कम भएकोले जमिनमा गरा बनाई खेतीपाती (Terrace Farming) गर्न केही सहज रहेको छ भने ४० डिग्रीभन्दा माथिको जमिन वनजंगलका लागि उपयुक्त रहेको छ । गाउँपालिकाको भिरालोपनको थप विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

क्र.सं.	भिरालोपन (डिग्रीमा)	जमिनको क्षेत्रफल	प्रतिशत
१	० -५	५३.२३	१७.९०
२	६ - १२	८३.३६	२८.०४
३	१३ - २०	६८.९१	२३.१८
४	२१ - ३०	५५.५७	१८.८३
५	३१ - ४५	३३.१५	११.१५
६	४६ - ६५	२.६७	०.९०
जम्मा		२९७.२९	१००

२.२.५ जमिनको उचाइ (Height)

गाउँपालिकाको उचाईको अवस्थालाई विश्लेषण गर्दा होचो समथर जमिनदेखि चुरे पर्वत श्रृंखला र महाभारत पर्वत श्रृंखलासम्म फैलिएकोले यहाँको उचाइमा विविधता पाइन्छ । उचाइका हिसाबले गाउँपालिका समुद्र सतहबाट करिव २२३ मिटरदेखि १५४७ मिटरसम्म रहेको छ ।

२.२.६ जमिनको मोहडा (Aspect)

जमिनको भिरालोपन र मोहडा सामान्यतया एक अर्काका परिपूरक हुन्छन् । अर्थात् भिरालोपन विषम हुँदा मोहडामा पनि विषमता हुन्छ । मरिण गाउँपालिकाको मोहडालाई विश्लेषण गर्दा करिव ८७.४५ प्रतिशत भूभाग पूर्वी मोहडा, दक्षिणपूर्वी मोहडा, दक्षिण मोहडा तथा पश्चिम मोहडा भएको क्षेत्र भएकोले जलवायुगत विविधताका साथै पारिलो घाम लाग्ने क्षेत्रको रूपमा रहेको छ । यस्ता प्रकारका मोहडा भएका क्षेत्रहरू आवास, कृषि, उद्योग तथा अन्य पूर्वाधार विकासका कार्यक्रमहरू सञ्चालनका लागि उपयुक्त हुन्छन् । १२.५५ प्रतिशत उत्तरी मोहडा भने बढी चिसो सिरेटी चल्ने भएकोले खेतीपाती तथा बसोबासका लागि अनुपयुक्त हुन्छ । मोहडासम्बन्धी थप विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

क्र.स.	जमिनको मोहडा	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.)	प्रतिशत
१	समथर मोहडा	०.४५	०.१५

क्र.स.	जमिनको मोहडा	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.)	प्रतिशत
२	उत्तर मोहडा	३७.३०	१२.५५
३	उत्तर पूर्वी मोहडा	३२.४२	१०.९०
४	पूर्वी मोहडा	३२.४२	१०.९१
५	दक्षिण पूर्वी मोहडा	३८.४४	१२.९३
६	दक्षिण मोहडा	३८.४१	१२.९२
७	दक्षिण पश्चिम मोहडा	४०.७६	१३.७१
८	पश्चिम मोहडा	४०.२६	१३.५४
९	उत्तर पश्चिम मोहडा	३६.८०	१२.३८
	जम्मा	२९७.२९	१००.०००

२.३ जनसांख्यिक विश्लेषण

नेपालस्थित संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय जनसङ्ख्या कोष (UNFPA) का अनुसार सन् १९९५ देखि नेपालको जनसाङ्ख्यिक प्रवृत्तिमा सारभूत भिन्नताहरू देखापरेका छन् । यस प्रकारको भिन्नता देखापर्नुका पछाडि घट्दो जन्मदर र मृत्युदर, बढ्दो औसत आयु, पहिलो विवाह गर्दाको बढ्दो उमेर र शहर केन्द्रित तथा सुविधाहरू केन्द्रित बसाइसराइहरू मुख्य कारणहरू रहेको विश्लेषण छ । कम विकसित राष्ट्रको तहबाट मध्यम आय भएका मुलुकहरूको स्तरमा पुग्न राष्ट्रिय योजना आयोगले दिगो विकासका लक्ष्यअनुरूप राखेको परिमाणात्मक लक्ष्य हासिल गर्न जनसाङ्ख्यिक चरहरूमा सकारात्मक सङ्केतहरू देखा पर्नु आवश्यक रहेको परिप्रेक्ष्यमा जनसाङ्ख्यिक विश्लेषण सकारात्मक दिशातर्फ नै उन्मुख देखिन्छ । केन्द्रिय तथ्याङ्क विभागले सन् २०१४ मा प्रकाशन गरेको Population Monograph of Nepal (Vol. 1)मा समेत सन् १९९१-२००१ को औसत जनसङ्ख्या वृद्धिदर २.२५% प्रतिशतबाट घटेर सन् २००१-२०११ मा १.३५ प्रतिशतमा कायम हुनुका पछाडि जनसाङ्ख्यिक चरहरू जस्तै : ठूलोसङ्ख्यामा युवाहरू विदेशिनु, जनचेतनामा आएको सकारात्मक परिवर्तन, एकात्मक परिवारको सङ्ख्यामा वृद्धि आदिलाई ठानेको छ । अर्कोतर्फ आन्तरिक बसाइसराइको प्रवृत्तिलाई हेर्दा हिमाल र पहाडबाट तराईतर्फ र ग्रामीण भेगहरूबाट शहरी केन्द्रहरूतर्फ बसाइसराइ गर्ने र एकात्मक परिवारको सङ्ख्या बढ्दै गएको देखिन्छ । यस प्रकारको बसाइसराइको प्रवृत्तिले गर्दा काठमाडौँ उपत्यका, पोखरा, बुटवल, विराटनगर धनगढी, तराई तथा देशका अन्य शहरी केन्द्रहरूमा जनसङ्ख्या वृद्धिको अत्यधिक चाप हुने र हिमाली तथा पहाडी जिल्लाहरू र विकट ग्रामीण क्षेत्रहरूमा जनसङ्ख्या वृद्धिदर ऋणात्मकसमेत देखिन थालेको छ । यो प्रवृत्तिले निम्त्याएको अर्को पक्ष हो अनुपस्थित जनसङ्ख्या अर्थात् काम वा रोजगारीको सिलसिलामा ६ महिना वा सोभन्दा बढी समय आफ्नो मूल थलो छोडेर बाहिरिने जनसङ्ख्या सन् २००१ मा कुल ७,६२,१८१ हुँदा सन् २०११ को तथ्याङ्कमा १९,२१, ४९४ देखिन्छ । यो क्रम पछिल्ला वर्षहरूमा थप वृद्धि भएको अनुमान गर्न सकिन्छ ।

पालमा जनसङ्ख्या वृद्धिदरको प्रवृति विश्लेषण गर्दा विगतका वर्षहरूमा उच्च वृद्धिदर हुँदै हालका वर्षहरूमा केहि घटिरहेको अवस्थामा छ । यो राष्ट्रिय तथ्याङ्कीय प्रवृतिले मरिण गाउँपालिकाको समेत प्रतिनिधित्व गर्दछ । गाउँपालिका घरधुरी तथ्याङ्क संकलन २०७७ अनुसार मरिण गाउँपालिकामा रहेका कुल ५७७६ घरपरिवारमा बसोबास गर्ने पुरुष १७८२७ र महिला १६९१७ गरी कूल जनसंख्या ३४,७४४ रहेका छन् । यहाँको बसोबास गर्ने जनसंख्याको लैङ्गिक दर १०५.३८ रहेको छ । अर्थात प्रति १०० महिलामा पुरुषको

संख्या १०५ रहेको छ। वडागत विवरणअनुसार सबैभन्दा धेरै घरपरिवार वडा नं. ७, जहाँ ९९८ घरपरिवार र कूल जनसंख्या ५,४६२ जना र सबैभन्दा कम वडा नं. १ जहाँ ५६७ घरपरिवार र कुल जनसंख्या ३७१६ जना रहेका छन्। यो गाउँपालिकाको औसत परिवार आकार ६.०२ रहेको छ। यहाँको जनघनत्व १०७ प्रतिवर्ग किमि रहेको छ।

विवरण	वि.सं. २०७७
जम्मा जनसंख्या	३४७४४
पुरुष	१७८२७
महिला	१६९१७
अक्सर बसोबास गर्ने जनसंख्यामा लैंगिक दर (प्रति १०० महिलामा पुरुषको संख्या)	१०५.३८
जम्मा घरधुरी	५७७६
औसत परिवार आकार	६.०२
क्षेत्रफल	२९७.३
जनघनत्व (प्रतिवर्ग कि.मी.)	१०७
०-१४ वर्ष उमेरसमूहको जनसंख्या (आर्थिक रूपले आश्रित)	१०५२४
१५-५९ वर्ष उमेरसमूहको जनसंख्या (आर्थिक रूपले सक्रिय)	२१७९७
६० वर्षभन्दा बढी उमेरसमूहको जनसंख्या (आर्थिक रूपले आश्रित)	२४२३

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

तालिका नं. १ : गाउँपालिकाको अगामी १५ वर्षको जनसंख्याको प्रवृत्ति विश्लेषण

वर्ष (वि सं.मा)	२०६८	२०७७	२०८३	२०८८	२०९३	औसत वार्षिक वृद्धिदर
प्रक्षेपित जनसंख्या	२७८२२	३४७४४	४०९२०	४६८९७	५३७४८	२.७६

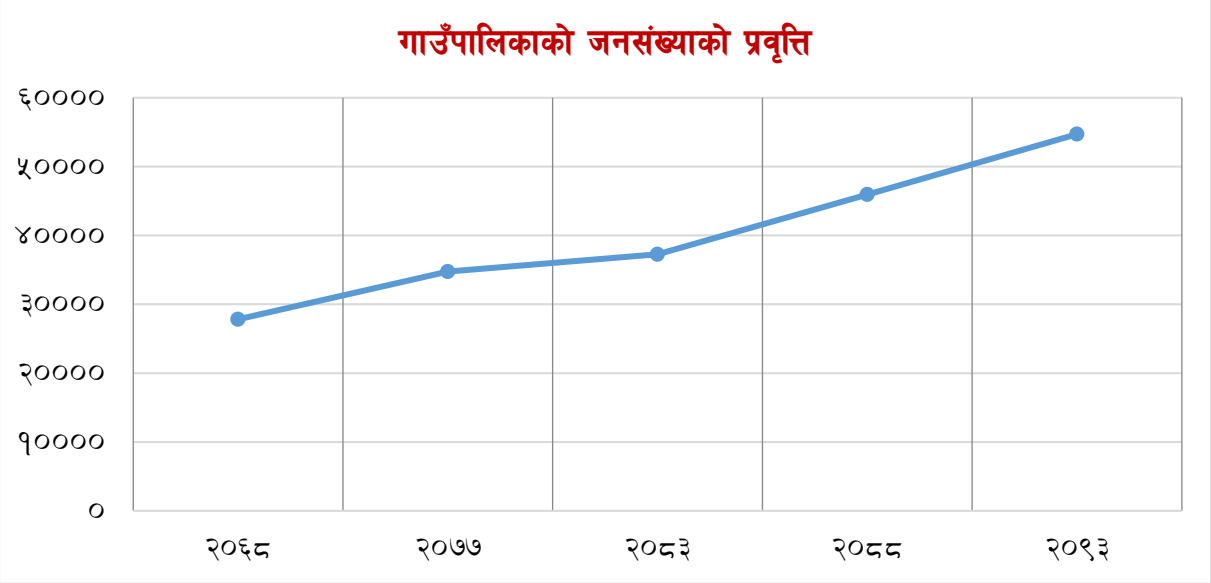

विगतको जनसंख्याको वृद्धिदर विश्लेषण गर्दा आगामी दिनहरूमा यस गाउँपालिकाको जनसंख्यामा उल्लेख्य वृद्धि हुने अवस्था देखिँदैन। वि.सं. २०६८ को राष्ट्रिय जनगणनाअनुसार कूल २७,८२२ जनसंख्या रहेकोमा

२०७७ सालमा गरिएको गाउँपालिका घरधुरी सर्वेक्षणको नतिजाअनुसार कूल ३४,७४४ जनसंख्या रहेको छ। यस हिसाबले जनसंख्या वृद्धिदर २.७६ प्रतिशत वृद्धिदरको प्रवृत्ति विश्लेषण गर्दा आगामी पन्ध्र वर्षमा अर्थात् वि.सं. २०९३ सालमा हालका जनसाङ्ख्यिक चलहरूमा ठूलोपरिवर्तन नभएमा जम्मा २.७६ प्रतिशतले जनसंख्या वृद्धि भई कूल ५३,७४८ जनसंख्या हुने अनुमान गरिएको छ।

२.४ सेवा प्रवाह र सेवा क्षेत्रको वितरण

गाउँपालिकाबासीलाई चुस्त, पारदर्शी तथा सुविधाजनक सेवा प्रवाह गर्नु गाउँपालिकाको पहिलो दायित्व हो। सही सूचना तथा जानकारी प्राप्त नहुँदा सेवाग्राहीले पटक पटक दुख पाउने अवस्था आउँछ भने गाउँपालिकाप्रति जनविश्वास पनि घट्न जान्छ। यसकारण यस विषयमा गाउँपालिका चनाखो हुनुपर्ने हुन्छ। हाल राज्यद्वारा प्रवाह हुने सबै प्रकारको सेवाहरू गाउँपालिकाको केन्द्र रहेको वडा नं. ६ छापबजारबाट भइरहेको छ भने थप सेवाहरू प्रत्येक ५ वडाका वडा कार्यालयहरूबाट भइरहेका छन्। यसका साथै विषयगत शाखाहरूबाट पूर्वाधार, कृषि, पशु स्वास्थ्य, शिक्षा, सहकारी, महिला तथा बालबालिका, रोजगार लगायतका सेवाहरू प्राप्त गर्न सकिन्छ।

यस गाउँपालिकाका ७ वटै वडामा स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्ने स्वास्थ्य संस्थाहरू सञ्चालनमा रहेका छन्। गाउँपालिकामा स्वास्थ्य बीमा कार्यक्रम शुरु गरिए पनि वीमा गर्ने गाउँपालिकाबासीहरू सिमित संख्यामा रहेका छन् । गाउँपालिकाको वडा नं. ६ कपिलाकोटमा १५ शैया सहितको प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र रहेको छ भने वडा नं. ३ को भालुमारामा आयुर्वेद औषधालयसमेत रहेको छ। गाउँपालिकामा ३ वटा स्वास्थ्य चौकी, ६ वटा आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द्र, २ सामुदायिक स्वास्थ्य ईकाइ र २१ वटा खोप क्लिनिक रहेका छन्। सबै वडामा २३ जना महिला स्वास्थ्य स्वयंमसेविका मार्फत परिवार नियोजन सेवा, प्रजनन तथा प्रसुती सेवा तथा पोषण सेवा सञ्चालनमा रहेका छन् भने स्वास्थ्य सूचना सञ्चार तथा प्रचारप्रसारलाई निरन्तर अगाडि बढाइएको छ। साथै वडा नं. ६ छापबजारमा सञ्चालित निजी फार्मेसी तथा क्लिनिकहरूले पनि स्वास्थ्य सेवा प्रदान गरिहेका छन्। वडा नं. ५ मा बडीमुहान स्वास्थ्य चौकी निर्माणाधीन रहेको छ। आपतकालीन सेवाका लागि वडा नं. ३ कल्पवृक्ष स्वास्थ्य चौकी तथा वडा नं. ७ जयमंगल आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्रले २ वटा एम्बुलेन्स सञ्चालन गरिरहेका छन् । गाउँपालिकामा अवस्थित स्वास्थ्य संस्थाहरूबाट स्वास्थ्यका आधारभूत सेवा सञ्चालन भए तापनि उच्च स्वास्थ्य सेवाको लागि चितवन, हेटौँडा, जनकपुर वा काठमाडौँ पुग्नु पर्ने बाध्यता छ। तथापि कोभिड महामारी नियन्त्रण गर्न आइसोलेसन सेन्टर बनाउने, आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द्रहरू, सामुदायिक स्वास्थ्य इकाइहरू तथा आयुर्वेद क्लिनिक लगायत स्वास्थ्य संस्थाहरूको स्तरोन्नति गरी स्वास्थ्य सेवा सुदृढ गर्न गाउँपालिका लागि परिरहेको छ।

गाउँपालिका पार्श्वचित्र, २०७७ अनुसार स्नातकसम्म पढाइ हुने २ वटा क्याम्पसहरू रहेका छन्। वडा नं. ५ मा अवस्थित त्रिभुवन विश्वविद्यालयबाट सम्बन्धन प्राप्त मरिण बहुमुखी क्याम्पसमा मानविकी र शिक्षा संकायमा पठनपाठन हुन्छ भने वडा नं. ७ मा अवस्थित कृषि तथा वन विश्वविद्यालयबाट सम्बन्धन प्राप्त प्राकृतिक श्रोत व्यवस्थापन क्याम्पसमा बिएस्सी एजीको पढाइ हुने गरेको छ। गाउँपालिकामा कक्षा १२ सम्म अध्ययन गर्न सकिने २ वटा विद्यालयहरू छन् । यी बाहेक सामुदायिकतर्फ १० कक्षासम्मका ६ वटा र निजीस्तरमा एउटा, आधारभूत विद्यायलतर्फ सामुदायिकतर्फ ४० र संस्थागततर्फ ३ गरी कूल ५२ विद्यालयले शिक्षा प्रदान गरिरहेका छन्। यसरी गाउँपालिकामा हाल बालविकास, आधारभूत तथा माध्यमिक गरी जम्मा ४८ वटा सामुदायिक विद्यालय तथा ४ वटा निजि शैक्षिक संस्थाहरू क्रियाशिल छन् गाउँपालिका

पार्श्वचित्र,२०७७ को तथ्याङ्कअनुसार कूल ३४,७४४ जनसंख्यामा ५ वर्ष वा सो भन्दा माथिको जनसंख्याको साक्षरताको अवस्था हेर्दा पढ्न र लेख्न जान्ने ८२.६६% , जसमा साधारण लेखपढ गर्न जान्ने १४.६२%, आधारभूत तह उतीर्ण ३१.३४%, माद्यामिक तह उतीर्ण १५.४० %, प्राविधिक एस.एल.सी. उतीर्ण ०.६५ %, स्नातक तहसम्म ०.७८ % तथा स्नातकोत्तर वा सोभन्दा माथि ०.३२ % रहेका छन । निरक्षर भने १७.३३% भने पाँच वर्षमुनिको जनसंख्या १९.९२ % रहेको छ । यस तथ्याङ्कलाई हेर्दा आधारभूत तहको साक्षरताको स्थिति सुधारोन्मुख भएतापनि आधारभूत साक्षरता हासिल गर्नसमेत पर्याप्त काम गर्नुपर्ने देखिन्छ भने अर्को तर्फ उच्च शिक्षाको क्षेत्रमा पर्याप्त लगानी गर्नुपर्ने देखिन्छ । साथै आधारभूत र माध्यमिक तहमा विद्यालय तथा क्याम्पस पाठ्यक्रममा रहेको कृषि, विज्ञान र प्रविधिको सामान्य औपचारिक अध्यापन बाहेक विज्ञान र प्रविधि विकासमा थप प्रयासहरू हुन सकेका छैनन् ।

गाउँपालिकाका पार्श्वचित्र, २०७७ का अनुसार कूल ५७७६ घरपरिवारमध्ये ९८२ घरपरिबार अर्थात् १७%ले मात्र आफ्नै घरकम्पाउण्डभित्र रहेको धाराबाट पानी पिउने गरेका छन् भने २०४१ अर्थात् ३५.३३% सार्वजनिक धाराको पानी प्रयोग गर्दछन् । नढाकिएको इनार/कुवाबाट पानीको उपभोग गर्ने १००६ अर्थात् १७.४१% घरपरिवार रहेका छन् । पर्याप्त पानीका मुल तथा मुहानहरू रहेको यस गाउँपालिकामा खानेपानी विविध खानेपानी आयोजनाहरू सञ्चालनमा रहेका छन् । तर यी आयोजनाहरूले सबै गाउँपालिकाबासीलाई यथेष्ट खानेपानीको आपूर्ति गर्न सकिरहेका छैनन् । लिफ्टिङ मार्फत खानेपानीको समस्या समाधान गर्ने प्रयास भए पनि विद्युत सेवा उपलब्ध नहुँदा गाउँपालिकाबासी परम्परागत कुवा, पँधेरा तथा मुलबाट पानी पिउन बाध्य छन् । यसकारण उपलब्ध पानीको शुद्धतामा पनि प्रश्न उठ्ने गरेको छ । गाउँपालिकामा स्वच्छ पिउने पानीको पहुँच कमजोर रहनुले पानीजन्य रोगहरू जस्तै टाइफाइड, झाडापखाला, आउँ जस्ता रोगहरूको संक्रमण हुन सक्ने सम्भावना रहेको छ । साना मुहान र गुणस्तरीय ट्याङकी नभएकोले विभिन्न वडा क्षेत्रहरूमा अझै पनि खानेपानीको समस्या रहेको पाइन्छ । सबै घरधुरीले स्वच्छ पिउने पानीको उपभोग गर्न पाउने अवस्था सिर्जना गर्न गाउँपालिकाले विशेष कार्यक्रमहरू योजनावद्ध रूपमा लागू गर्नुकासाथै खानेपानी वितरणलाई पूर्णता दिन ठूलो लगानी गर्नुपर्ने अवस्था रहेको छ ।

गाउँपालिकाले गाउँमा शान्ति सुरक्षा कायम गर्न प्रत्येक वडामा प्रहरी चौकीहरूको प्रबन्ध गर्नुपर्ने र आवश्यक सङ्ख्यामा दरबन्दी कायम गरी शान्ति सुव्यवस्था कायम गर्नु आवश्यक छ । यसका साथै समयमै गाउँपालिका प्रहरीको गठन गरी शान्ति सुरक्षा तथा अमनचयन सुनिश्चित गर्नु आवश्यक छ । गाउँपालिकामा शान्ति सुव्यवस्था कायम गर्न वडा नं. ६, कपिलाकोटमा इलाका प्रहरी कार्यालय रहेको छ । गाउँपालिका कार्यालयमा ६ जना नगर प्रहरी पनि रहेका छन् । गाउँपालिकाका अन्य वडाहरूमा सुरक्षाकर्मीको उपस्थिति शून्य रहेको छ । यसले गाउँपालिकामा शान्ति सुरक्षाको स्थिति कमजोर रहेको देखाउँछ ।

हाल यहाँ वडा नं ६ को छापमा वाणिज्य स्तरको एकमात्र राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क सञ्चालनमा रहेको छ भने सिर्जनशील, महुली, नयाँ नेपाल, ओमी, आदर्श, जीवन विकास, बीमा आदि गरी ७ वटा लघुवीत्तहरू सञ्चालनमा रहेका छन् । ग्रामीण अर्थतन्त्र सबल हुन कृषि, पर्यटन र उद्योग क्षेत्र चलायमान हुनुपर्ने भएकोले ती क्षेत्रको क्रमिक विकाससँगै बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाको विकास स्वतः हुन जान्छ ।

कृषि, पशुपालन पेशामा १०,५८४ अर्थात् ३०.४६% जनसंख्या संलग्न भएको ग्रामीण इलाका भएकोले मध्यम र ठूलो स्तरका उपभोक्ता बजारहरूको यहाँ उचित विकास भएको छैन । तसर्थ उद्योग, व्यापार र वाणिज्य क्षेत्रको आधारभूत तहबाट नै विकास हुन बाँकी छ । यद्यपि कृषिमा आधारित केही साना उद्योग र अन्य घरेलु

उद्योगहरू यहाँ संचालनमा रहेका छन् । वडा नं. ६ मा अनलक्ष्मी निर्माण सेवा, अनक कन्स्ट्रक्सन सेवा, ए एण्ड जे कन्सट्रक्सन, वडा नं. ७ मा श्रीगणेश दुर्गा फर्निचर उद्योग, विश्वकर्मा ग्रिल उद्योग तथा वडा नं. ६ मा हिमाल डेरी तथा चिस्यान केन्द्र जस्ता उद्योगहरू सञ्चालनमा रहेका छन् । यी र यस्ता सम्भावित क्षेत्रमा सम्वधित निकायले उत्खनन् गरी प्रमाणित भएमा खानी तथा उद्योगहरूबाट नै गाउँपालिकाले आर्थिक विकासका क्षेत्रमा फड्को मार्ने निश्चित छ । पानी घट्ट, कुटानी पिसानी मिलहरू भने प्रायश प्रत्येक वडाका टोलहरूमा सञ्चालनमा रहेका छन । यसका अलावा बाँसका सामग्री टपरी, च्याउ उत्पादन जस्ता कुटिर तथा कृषिसम्बन्धी उद्योगहरू सञ्चालन रहेका छन् । गाउँपालिकाको वडा नं ६ मा भने पाउरोटी, चाउमिन, ढाका उद्योग (धमिले), सेलर मिलहरूसमेत रहेका छन् भने वडा नं. ७ मा पनि २ वटा सेलर मिल, एउटा सः मिल तथा ३ वटा फर्निचर सामाग्री बनाउने उद्योगहरू सञ्चालित छन् । त्यसैगरी गाउँपालिकाका वडा नं. १, ५ र ६ मा विभिन्न स्तरका खानेबस्ने सुविधासहितका होटलहरू तथा खाजाघरहरू रहेका छन् । वडा नं. ३ भालुदमारमा गाउँपालिकास्तरिय औद्योगिक ग्रामको स्थापना गर्ने गाउँपालिकाको योजना रहेको छ । गाउँपालिकामा कृषि, पशुपंक्षी तथा खानीमा आधारित उद्योगहरूको राम्रो सम्भावना भएकोले उद्योग तथा वाणिज्य क्षेत्रको विकासका लागि ठोस कदम चाल्नुपर्ने देखिन्छ ।

गाउँपालिकाले खेलकुद विकासलाई महत्व दिएको छ । अध्यक्षकप रनिङ शिल्ड प्रतियोगिता लगायत वडास्तरीय खेलकुद प्रतियोगिता नियमित सञ्चालनमा रहेका छन् भने खेलमैदानहरूको स्तरोन्नति क्रमशः भइरहेको छ । वडा नं. ४ सहान रंगशाला तथा वडा नं. ६ चँदुली नयाँवस्ती कभर्ड हल भने निर्माण गर्ने योजनामा गाउँपालिका रहेको छ । साथै राष्ट्रपति क्लव रनिङ शिल्ड प्रतियोगिता सञ्चालनको लागि पनि गाउँपालिकाले वजेट विनियोजन गरेको छ ।

यो गाउँपालिकामा जातीय तथा धार्मिक विविधता भएसँगै प्राकृतिक स्थलहरू उपलब्ध रहेकाकारण शवदहन तथा व्यवस्थापन गर्न प्रत्येक वडामा सम्भव रहेको छ । बौद्ध, हिन्दू, क्रिश्चियन तथा अन्य जातिगत संस्कारका लागि शवदाह स्थल तथा चिहान कच्ची अवस्था छन् । गाउँपालिकामा तामाङ जातिले डाँडामा तथा अन्यले खोला तथा दोभानमा शवव्यवस्थापन गर्ने गरेका छन् । यद्यपि व्यवस्थित शवदहन तथा शव व्यवस्थापनमा भने गाउँपालिकाले यथाशीघ्र कार्य प्रारम्भ गर्नुपर्ने अवस्था देखिन्छ ।

यो गाउँपालिका दक्षिणतर्फ चुरे तथा उत्तरतर्फ महाभारत पर्वतको बीचमा अवस्थित मरिण खोँच क्षेत्रको रूपमा रहेको छ । यस गाउँपालिकामा २१.२४% जमिन खेतीयोग्य रहेको छ । अधिकांश मानिसहरू कृषि पेशामा संलग्न रहेका छन् । कृषिको उत्पादकत्व वृद्धिका लागि भरपर्दो सिँचाइको व्यवस्था हुन अनिवार्य हुन्छ । यस गाउँपालिकामा अधिकांश कुलाहरू परम्परागतरूपमा सञ्चालन गरिएका छन् । वडा नं. १ मा तेर्से-बेतिनी, कामीखोला-हंशपुर, कामीखोला- भोटमासे, गरगरे-आहाले-शिरिसे, गरगरे-सिलिङ्गे-टुँडिखेल, वाङ्गेसाल-गैरी-सुँघुरे आदि कुलाहरू, वडा नं. २ मा सखौरी, मुङ्ग्रे, सिँदुरे दोभान आदि ठूलाकुलाहरू तथा अन्य धेरै ससाना कुलाहरू ; वडा नं. ३ मा सुके-भालुमारा- हात्तीदमार, पृथेबारी-चनौटे, सहान-मरुवा-चनौटे-मथौरी,सिँचाइ कुलाहरू; वडा नं. ४ मा मरिण खोलाबाट ऐनादह-सहान-चनौटे आदि सिँचाइ कुलाहरू; तथा वडा नं. ५ मा खञ्जानी-घाटा, घाँघार-चौकीटार, घाँघर-लुकुवा, घाँघर-बडीमुहान, खञ्जनी-बडाला आदि जस्ता सिँचाइ कुलाहरू; वडा नं. ६ मा मरिण-खेरीरी, चँदुली-धमिरे, चँदुली-भुताहा, तेल्नी आदि कुलाहरू तथा वडा नं. ७ मा महेश्वता-खैरेटी, महेश्वता-वेलबोट, दधिदमार, वाराबोटे, गडीदमार देउजोर-लामाडाँडा देउजोर-अँठुवा जस्ता सिँचाइ आयोजनाहरू सञ्चालनमा रहेका छन् । कृषिको मुख्य पूर्वाधार मानिने

सिँचाइलाई यस गाउँपालिकाले मुख्य प्राथमिकतामा राखी सञ्चालनमा रहेका कुलाहरूको स्तरोन्नति तथा प्रस्तावित योजनाहरू मात्रसफल बनाउन सके पनि कृषि क्षेत्रमा गाउँपालिकाले उपलब्धि हाँसिल गर्न सक्ने देखिन्छ । झनै मरिण नदीको जलभण्डारलाई सदुपयोग गर्न सके कृषि क्षेत्रमा कायापलट नै हुन सक्नेछ ।

गाउँपालिका पार्श्वचित्र २०७७, अनुसार यस गाउँपालिकाका कुल ५७७६ घरपरिवारमध्ये ८५.१६% ले खाना पकाउनका लागि काठ दाउरा प्रयोग हुने साधारण चुलो, ३.८४% ले सुधारिएको चुलो १०.३५ % ले एलपी ग्याँस र ०.५५% प्रतिशत घरधुरीले बायोग्याँस प्रयोग गर्दै आएका छन् । विद्युतबाट खाना पकाउने नगण्य रहेका छन् । घरायसी खाना पकाउन प्रयोग गरिने इन्धनको स्रोतको रूपमा मूलतः काठ दाउरामा निर्भर यस गाउँपालिकामा विद्युत, बायोग्याँस, एलपी ग्यासको प्रयोग सिमित मात्रामा मात्र रहेको पाइन्छ । काठ दाउराको प्रयोगका थुप्रै नकारात्मक पक्षहरूमध्ये स्वास्थ्यमा पर्ने असर र वनजङ्गलको विनाश प्रमुख हुन् । बत्ती बाल्न भने ५९.७६% ले विद्युतको प्रयोग गर्छन् भने सौर्य उर्जाको प्रयोगकर्ताहरू ३८.२४% रहेका छन् । अझै पनि १.९% जनसंख्याले बत्ती बाल्न मट्टितेलको टुकी तथा अन्य उर्जा प्रयोग गर्छन । यसरी तथ्याङ्कलाई केलाउँदा गाउँपालिकामा विद्युतीकरणको अवस्था सन्तोषजनक छैन । बत्ती बाल्नसमेत आवश्यक क्षमताको विद्युत् लाइन जडान हुनसकेको छैन । वडा नं १ र २ का करिव ८०० भन्दा बढी घरहरू विद्युत सेवाबाट विभुख छन् भने वडा नं. ३ का ढुंग्रे, ढाकछाप, हाँडिझोरा, मृगेझोरा, प्रियबारी टोल र वडा नं.४ फुलबारी खोलाशिर, ढुंग्रे, नेटो र तामेका १०० घर जतिमा विद्युत पुग्न बाँकी छ । तथापि वडा नं ५, ६ र ७ मा विद्युतीकरण अन्य वडाहरूको तुलनामा बढी विद्युतीकरण भएको छ । वडा नं.६ निशान डाँडा नयाँ वस्ती माथि सवस्टेशन निर्माणाधीन रहनु तथा वडा नं. ७ धमिले सवस्टेशन निर्माण सम्पन्न हुनुले गाउँपालिकामा विद्युतीकरणको आशा जगाएको छ । साथै विद्युतीकरणको लागि पोल गाड्ने तथा तार विस्तार गर्ने काम द्रुत गतिमा भइरहेको छ । सीमित मात्रामा जडान गरिएको विद्युतमा समेत low voltage का कारण समस्या आउने गरेको छ । गाउँपालिकामा विद्युत् प्रसारण लाइन सुधारका लागि नाङ्गो तार विस्थापित गरी इन्सुलेटेड तार तथा बुट्यान फँडानी (Bush Cutting) गर्नुपर्ने र low voltage हुने स्थानहरूमा ट्रान्सफर्मरको स्तरोन्नति तथा नयाँ ट्रान्सफर्मर जडान गर्नुपर्ने देखिन्छ । विद्युत सेवा सुधार तथा विस्तारका साथसाथै वैकल्पिक र नवीकरणीय ऊर्जा प्रवर्द्धनका लागि समेत ठोस कार्यक्रमहरू प्राथमिकताका साथ सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिन्छ । विद्युत ऊर्जा साथसाथै सौर्य उर्जा जस्ता अन्य वैकल्पिक ऊर्जाबाट विभिन्न उद्योग तथा व्यवसाय, सिँचाइ आयोजना, खानेपानी आयोजनासमेत सञ्चालन गर्न सकिन्छ । अतः यस गाउँपालिकामा अल्पकालीन रूपमा सौर्य उर्जा र वायो ग्याँसलाई तथा दीर्घकालीन रूपमा जलविद्युत ऊर्जालाई जोड दिनु आवश्यक छ ।

यस गाउँपालिकामा SMART CELL, NTC तथा NCELL ले मोबाइल फोन सेवा प्रदान गरेका छन् । वडा नं. २ को रातमाटा, वडा नं. ३ का मथौली बम्जन टोल र वरुण सिस्नेरी दौडेडाँडा तथा वडा नं. ५ को सुनखानीटारमा नेपाल टेलिकमका टावरहरू रहेका छन् भने वडा नं. ६, नयाँबस्ती तथा वडा नं. ७ का देउजोर र महेश्वतामा एनसेलका टावरहरू रहेका छन् । वडा नं. ६ धमिले स्कुलटोल नजिक नेपाल टेलिकमको टावर निर्माणधीन रहेको छ । वडा नं. १ को मधुवनीमा स्मार्टसेलको पनि टावर रहेको छ । साथै वडा नं. ६ हस्पिटलचोकमा अवस्थित ईजी केवल नेटर्वक तथा युनाइटेड नेटवर्क प्रालिबाट डिजिटल टेलिभिजन सेवा तथा वडा नं. ७ छापबाट इन्टरनेट सेवाप्रदायक कम्पनी वेव सर्फरले इन्टरनेट सेवा प्रदान गरिरहेका छन् । गाउँपालिकाको मोवाइल फोन सेवा विशेषगरी हुरी बतास र वर्षातको समयमा network coverage को हिसाबले कमजोर रहेको छ । साथै इन्टरनेट प्रविधिको विस्तार र गुणस्तर सुधार गर्नु जरुरी छ । यद्यपि गाउँपालिकाभित्र इन्टरने सेवालाई प्रभावकारी बनाउन गाउँपालिका कार्यालयसम्म रहेको फाइवर सेवालाई

वडास्तरसम्म विस्तार गर्ने लक्ष्य राखेको छ ।गाउँपालिकामा रेडियो नेपालको प्रसारण र विभिन्न स्थानीय एफएमहरूको प्रसारण सुन्न पाइन्छ । आर्थिक विकासका लागि सूचना तथा संचारको विकास अत्यावश्यक भएकाकारण यस गाउँपालिकामा सूचना तथा सञ्चारको विकासका लागि विभिन्न कार्यक्रमहरू थप गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ ।

यो गाउँपालिकाको मुख्य सडकको रूपमा पूर्वमा अठुवा खोलादेखि पश्चिममा सिन्दुरे खोलासम्म जोड्ने पक्की मदनभण्डारी लोकमार्ग रहेको छ । यो लोकमार्ग मरिण नदीको किनारै किनार पश्चिममा हेटौडा र पूर्वमा सुनसरीको चतरासम्म जोड्दछ । यो लोकमार्गसँग लगभग समानान्तर हुने गरी गाउँपालिकाले निर्माण गरिरहेको कृषि सडक अर्को रणनीतिक महत्वको सडक हो । यसैगरी गाउँपालिकाको वडा नं ४ बाट दक्षिणमा सर्लाहीको लालबन्दी जोड्ने सडक, विपी लोकमार्गको कालढुङ्गाबाट वडा नं १ जोड्ने सडक तथा गाउँपालिकाबाट काभ्रे जिल्लाको पनौती, ढुंखर्क, च्याम्राङबेशी हुँदै गाउँपालिका जोडने सडकहरूका ट्र्याकसमेत खुलिसकेकाले चारैतिरबाट सडक सञ्जालको पहुँच पुगिसकेको छ । केही सिमित स्थानहरूदेखि बाहेक गाउँपालिकामा सडक ट्र्याक खोल्ने कार्यसमेत अन्तिम चरणमा पुगिसकेको छ । यसरी आधारभूत सडक सञ्जालमार्फत गाउँपालिकाको पहुँच बिस्तार भएको छ । गाउँपालिकाभित्रको आन्तरिक सडक सञ्जाल पर्याप्त रहेको भए तापनि सडकहरू साँघुरा र स्तरोन्नति नगरिएको अवस्थामा छन् । विशेष गरी वर्षात्को समयमा भिरालो कच्ची धुले सडक भलबाढीले ठूलाठूला खाल्टाखुल्टी पार्ने तथा सडक कटानका क्रममा सावधानी नअपनाइएकाले पहिरो गएर सवारी आवगमनमा अवरोध हुने हुँदा बस्तीहरूबीच सम्पर्क स्थापित हुन कठिन हुन्छ । हिउँदमा धुलाम्य भए पनि सडक सञ्चालन हुने भएकाले गाउँपालिकाका सडकहरू (Fair Weather) सडकको रूपमा रहेका छन् । तथापि प्रत्येक वडा जोड्ने सडकहरूको विस्तार तथा स्तरोन्नति तीव्र रूपमा भइरहेको छ ।

हालको सडक यातायातको पहुँचलाई सुदृढ गर्न मदनभण्डारी लोकमार्गको स्तरोन्नति भइरहेका कारण गाउँपालिका केन्द्रसम्म पहुँच सहज बनेको छ । यो राजमार्ग भएर हेटौँडा-सिन्धुली-सुनसरी चल्ने सबै प्रकारका सवारी साधनको उपलब्ता रहेको छ भने जिल्ला सदरमुकामबाट चल्ने ट्रक, बस, अटो, ट्याक्सी, ट्याक्टर, मोटरसाइकल, साइकल आदि मार्फत वडाकेन्द्रहरूसम्म यातायातको पहुँच पुगेको छ । तथापि यातायातका साधनहरूको अपर्याप्तता तथा रुटहरू वैज्ञानिक नहुँदा सार्वजनिक यातायातको अवस्था सन्तोषजनक छैन । सडक तथा यातायातको विकासले उत्पादकत्व वृद्धिगर्ने, स्वास्थ्य तथा शिक्षा सेवामा पहुँच पुऱ्याउने, रोजगारी श्रृजना गर्ने, गरिबी न्यूनीकरण गर्ने र आर्थिक तथा सामाजिक विकासमा टेवा पुऱ्याउने हुदाँ यस गाउँपालिकामा सडक तथा यातायात गुरुयोजना तय गरी सोही अनुरूप योजनाबद्ध एवं व्यवस्थित तवरले सडक सञ्जालको विस्तार गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ ।

परिच्छेद - ३: समष्टिगत दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति

सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन व्यवस्थाको सुरुवात भए पश्चात देशको शासन तीन तहका सरकारहरूले आपसी समन्वयबाट गर्ने सवैंधानिक व्यवस्था छ। सङ्घीय, प्रादेशिक र स्थानीय सरकारहरूका आ-आफ्ना अधिकार क्षेत्रहरू तोकिएका छन् । कतिपय अधिकार साझा छन् भने कतिपय एकल प्रकृतिका छन् । संविधानको अनुसूचि-८ अन्तर्गत स्थानीय सरकारका विकास योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्यांकन गर्ने एकल अधिकार स्थानीय सरकारलाई प्राप्त भएकोले सोहीबमोजिम स्थानीय तहमा यो गाँउपालिकाले वृहत विकास योजना तयार पारेको हो ।

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ मरिण नदीले निर्माण गरेका समथर फाँट तथा महभारत भित्री मधेस र चुरे धरातलका कारण बनेका बेशी तथा फाँटहरूमा रहेका उर्वर जमिन सहित गाउँपालिकाको २१.२४ प्रतिशत जमिन खेतीपातीका लागि योग्य रहेको ।
▪ प्राकृतिक, धार्मिक पर्यटन, कृषि पर्यटन र शैक्षिक पर्यटनको प्रचुर सम्भावना रहेको । विशेष गरी पञ्चकन्या पोखरी, ठाकुर राजा दरबार, धुरी ढुङ्गाहरू, छाँगा/झरनाहरू, गुफाहरू तथा सामुदायिक वनहरू अवलोकनसमेत गराउन सकिने सम्भावना रहेको ।
▪ जैविक विविधतामा धनी साथै समशीतोष्ण हावापानीमा हुने बालीनाली, पशुपंक्षी र जडीबुटी खासगरी सुन्तला, जुनार, अदुवा, बेसार तथा मकै, धान तथा तरकारी उत्पादनको नमूना क्षेत्रको रूपमा विकास गर्न सकिने सम्भावना रहेको ।
▪ गाउँपालिका केन्द्र हुँदै जाने राप्ती मदनभण्डारी लोकमार्ग सञ्जालबाट गाउँपालिका जोडिएको ।
▪ युवा जनशक्तिको जनसांख्यिक लाभाशंको उच्चतम सदुपयोग गरी समृद्धिको यात्रा तय गर्न सकिने ।
▪ राष्ट्रिय गौरवको सुनकोशी-मरिण डाइभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजना निर्माण सम्पन्न भएपछि गाउँपालिकाबासीले प्रचुर मात्रामा पानी तथा जलविद्युतको उपभोग गर्न सकिने अवस्था रहेको ।
▪ स्थानीय आवश्यकता र विशिष्टताको आधारमा आफ्ना योजना आफैँ निर्माण र कार्यान्वयन गर्ने गराउने अधिकार स्थानीय सरकारलाई प्राप्त भएको ।
▪ पम्पिङ तथा पाइपबाट उपलब्ध हुने खानेपानी योजनाहरूको निर्माण कार्य द्रुत गतिमा अगाडि बढिरहेको ।
▪ मरिण नदी, ठूला साना खोलाहरू लगायतका खोल्सा तथा खोलाहरूबाट खानेपानी तथा सिँचाइको उपलब्धता हुन सक्ने अवस्था रहेको ।
▪ स्थानीय सरकारको नेतृत्व अनुभवी तथा परिपक्व हुँदै गएको तथा विकास निर्माणप्रति जनचासो बढ्दै गएको ।

सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ स्थानीय सरकार निर्माण भइसकेपछि धेरै महत्वपूर्ण योजनाहरूको पूर्वाधार निर्माण भइसकेको र यिनै पूर्वाधारमा टेकेर आगामी वर्षमा द्रुतगतिमा विकासको बाटोमा अघि बढ्ने अवसर रहेको ।

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ पूर्वाधार निर्माणका क्रममा असावधानी अपनाइएका कारण विपद् निम्तिन सक्ने अवस्था रहेको । विशेषगरी बाटो निर्माणका क्रममा महाभारत र चुरे क्षेत्र तथा मरिण नदीको दोहनकाकारण भू-क्षय, पहिरो, बाढी डुवान तथा कटानको खतरा रहेको ।
▪ वैज्ञानिक भू-उपयोग नीति कार्यान्वयन नहुँदा भूमिको पूर्ण सदुपयोग गर्न नसकिएको ।
▪ जलाधार क्षेत्र खेतीयोग्य क्षेत्रभन्दा गहिराइमा रहेका कारण सम्पूर्ण खेतीयोग्य जमिनमा बाह्रै महिना सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउन नसकिएको ।
▪ युवा पलायन तथा राज्यको कृषि सम्बन्धी स्पष्ट नीति तथा कार्यक्रम नआउँदा खेतीयोग्य जमिन बाँझो बस्ने र उत्पादनशिल क्षेत्र खेर गैरहेको ।
▪ पर्यटनको राम्रो सम्भावना भए तापनि पर्यटनका आधारभूत पूर्वाधारको विकास हुन नसकेको । विशेषगरी पञ्चकन्या पोखरी, ठाकुर दरबार लगायतका ऐतिहासिक संरचना र भग्नावशेष तथा साँस्कृतिक धरोहरहरूको खोज, अनुसन्धान तथा जिर्णोद्धार हुन नसकेको ।
▪ कृषि तथा स्थानीय उत्पादनमा आधारित उद्योगहरूको विकास हुन नसकेको ।
▪ परम्परागत चिन्तन शैलीमा व्यापक परिवर्तन नभइसकेकोले लैङ्गिकता, सामाजिक विभेद लगायतका सामाजिक सन्तुलनका विषयहरूमा प्रशस्त जागरण गर्नु पर्ने अवस्था रहेको ।
▪ विकास र समृद्धि तर्फको यात्रा सफल तुल्याउन व्यापक जनचेतना फैलाउनु पर्ने अवस्था रहेको ।
▪ युवा जनशक्तिलाई गाउँपालिकामै अवसर सिर्जना गरी पूर्ण सदुपयोग गर्ने चुनौती रहेको ।
▪ स्थानीय सरकारले नीति तथा कार्यक्रमको प्रभावकारी छनौट, चुस्त कार्यान्वयन,अनुगमन तथा मुल्याङ्कनमा अनुभव अभाव, संघीय सरकारको अस्पष्ट दृष्टिकोण तथा विविध कानुनी झमेला रहनु ।

३.१ गाँउपालिका समृद्धिका मुख्य संवाहकहरू (Lead Sectors)

क) कृषि, जडीबुटी र जैविक विविधता

समुद्र सतहबाट ८९२ मी. देखि २५३७ मीटरसम्मको उचाइ रहेको यो गाउँपालिका भौगोलिक विविधताले श्रृजना गरेको जैविक विविधतामा सम्पन्न छ । चुरे तथा बेसी क्षेत्रमा पाइने उष्ण हावापानी देखि मध्यपहाडी भू-भागमा समशीतोष्ण हावापानी पाइन्छ । यस कारण यहाँ जलवायु अनुकुल विविध बालीनाली, पशुपंक्षी तथा जडीबुटी उत्पादनको प्रचुर संम्भावना रहेको छ । गाउँपालिकाले यस क्षेत्रमा पाइने बालीनाली, पशुपंक्षी र जडीबुटीहरूको दिगो र व्यावसायिक उत्पादन गरी ब्रान्डिङ र निर्यात गर्न सके आर्थिक समृद्धिको ढोका खुल्न सक्छ ।

(ख) वनजंगल र जलश्रोत

कुल जमिनको झाडी तथा बुट्यान सहित ७०.१५% जमिन वनजंगलले ओगटेको छ । झाडी बुट्यान क्षेत्रलाई पुर्नउत्थान गरी प्रतिफलमुखी जडीबुटी र फलफुल लगाउन सके वनजंगल र हरितक्षेत्रको भूभाग ७० प्रतिशतको हाराहारीमा पुग्दछ । अर्को तर्फ नेपालमा वनको उचित व्यवस्थापन र स्याहार गरी प्रत्यक्ष आर्थिक र पर्यावरणीय लाभ लिने परिपाटी रहेको छैन । प्राकृतिक अवस्थामा नै रहेको वनको स्याहार संभार गर्नुको साटो वर्षेनी अतिक्रमण, डढेलो, चरिचरण र लुकिछिपी फडाँनीको चपेटामा परेको यर्थाथ छ । कृषिकर्ममा जस्तै वनजंगलको स्याहार, संरक्षण र सदुपयोग गर्न सके यसवाट प्रत्यक्ष आर्थिक तथा पर्यावरणीय लाभ लिन सकिन्छ । विशेष गरी यो गाउँपालिकाको वनजंगललाई Agro Forest को अवधारणा अनुरूप विकास गर्न सके यो समृद्धिको दोश्रो बलियो स्तम्भ हुन सक्छ । अर्कोतर्फ मरिण नदीमा रहेको अविरल जलश्रोतको समेत उचित र पूर्ण सदुपयोग गर्न सकिएको छैन । लिफ्ट सिँचाइ लगायत उर्जा साथै जलश्रोत व्यवस्थापन मार्फत दीर्घकालीन समृद्धिमा यो जलसम्पदासमेत कोशेढुङ्गा सावित हुनसक्ने देखिन्छ ।

(ग) पर्यटन

गाउँपालिकाको प्रमुख पर्यटकीय आकर्षणको रूपमा पञ्चकन्या पोखरी, दरबार डाँडा, टुँडिखेल दरबार, चनौटे दरबार, धुरी ढुङ्गा, कपिलेश्वर गढी, ढोका ढुङ्गा, चाँगाचुली गुम्बा, पाशुपत मन्दिर रहेका छन् । वडा नं. ५ मा अवस्थित पाँचकन्या पोखरी पौराणिक तथा धार्मिक स्थलको रूपमा रहेको छ । किंवदन्तीअनुसार पाँचवटी कन्या उत्पति भई पोखरीमा छायाँ मात्र देखिने चुराले रुखका पात टिप्ने जस्ता चमत्कारिक गतिविधिहरूमा उनीहरू संलग्न हुने गर्दथे । सो पोखरीको पानी भैँसीले नखाने गरेको पनि स्थानीयहरू बताउँछन् । पोखरी सहित यो क्षेत्रमा पञ्चकन्या देवीको मन्दिर पनि रहेको छ । गाउँपालिकाले यो क्षेत्रलाई प्रमुख गन्तव्यको रूपमा विकास गर्न डिपिआर पनि गरिसकेको छ । साथै यो क्षेत्रमा शहिद स्मारक, पार्क, अतिथि भवन, स्वीमिङ पुल तथा चिडियाखाना सहित भ्यूपोइन्टसमेत बनाउने गाउँपालिकाको योजना रहेको छ । यसकासाथै वडा नं. १ र २ मा रहेका ऐतिहासिक ठाकुर राजासँग सम्बन्धित दरबार, भग्नावशेष र संरचनाहरू तथा वडा नं. ६ मा अवस्थित कपिलेश्वर दरबार लगायत ऐतिहासिक धरोहरहरूको उत्खनन्, अध्ययन अनुसन्धान र स्तरोन्नति गरी पर्यटक आकर्षक गर्न सकिन्छ । यी प्रसिद्ध स्थलका अलावा गाउँपालिका विभिन्न गुम्बा, मठमन्दिर तथा चर्च जस्ता धार्मिक स्थलहरू, रहेका छन् । यिनका अलावा प्राकृतिक डाँडा, ढोका ढुङ्गाहरू, धुरी ढुङ्गाहरू , झरनाहरू, झाँक्री गुफाहरू रहेका छन् । गाउँपालिकामा प्रशस्त सामुदायिक वन तथा राष्ट्रिय वन रहेका छन् । वडा नं. १ मा अवस्थित व्यवसायिक जुनार तथा सुन्तला पकेट क्षेत्र , वडा नं. २ को भोक्टेनी आलु पकेट , वडा नं. ३ को बाख्रा पकेट क्षेत्र, वडा नं. ६ को मकै खेती ब्लक तथा वडा नं. ७ को महेश्वता धान उत्पादन ब्लक पनि नमूना कृषि पर्यटकीय आकर्षण बन्न सक्ने सम्भावना बोकेका स्थलहरू हुन् । तामाङ, मगर, दलित, माझी तथा नेवारहरूको वाहुल्यता रहेको यस गाउँपालिकामा होमस्टे र साँस्कृतिक पर्यटनको उतिकै सम्भावना छ ।

(घ) स्थानीय उपजमा आधारित उद्योगहरू

गाउँपालिकामा उद्योगको प्रचुर सम्भावना रहेको छ । विशेषगरी कृषि, पशुपालन र जडीबुटीमा आधारित उद्योगहरूस्थापना गर्न सकिने संम्भावना रहेकोले उत्पादित वस्तुहरूको गुणस्तर कायम गरी प्याकेजिङ, लेवलिङ र ब्रान्डिङ गर्न सके आर्थिक समृद्धिको अर्को स्तम्भको रूपमा उद्योगलाई विकास गर्न सकिन्छ ।

३.२ विकासका मुख्य सहयोगी क्षेत्रहरू

१) प्राकृतिक सम्पदाहरू

गाउँपालिकाको भू-वनोट, जैविक विविधता, हावापानी, मरिण नदीको जलसम्पदा, वन्यजन्तु, जडीबुटी लगायतका समग्र प्राकृतिक सम्पदाको प्रचुरताले विकासमा प्रसस्त सहयोगी भूमिका खेल्न सक्ने देखिन्छ ।

२) सांस्कृतिक सम्पदा

चुरे, भित्रीमधेश र महाभारत क्षेत्रको सांस्कृतिक सम्पदा, जातजाति, भेषभुषा, खानपान, रहनसहन र विषेशगरी तामाङ, मगर, माझी, क्षेत्री, दलितहरूको बाहुल्यता रहेको मध्यनेपाल क्षेत्रको सभ्यता र संस्कृतिको एउटा खुल्ला संग्रहालयको रूपमा लिन सकिन्छ । विशेष गरी तामाङ, मगर, माझी सभ्यता र संस्कृतिको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्नसके मरिण गाउँपालिकाको समग्र विकासमा यो एक सहयोगी क्षेत्र हुन सक्छ ।

३) जनसांख्यिक लाभांश

गाँउपालिका घरधुरी सर्वेक्षण २०७७ को नतिजाअनुसार यस गाँउपालिकामा १५ देखि ५९ वर्षसम्मका सकृय जनसंख्या २१,७९७ अर्थात् ६२. ७३ प्रतिशत छ भने १६ देखि ४५ वर्षसम्मको अति सक्रिय युवा जनसंख्या १६२६८ अर्थात् ४६.८२ प्रतिशत रहेको छ । जनसांख्यिक चक्रमा यसप्रकारको जनसांख्यिक लाभ प्राप्त हुनु गाउँपालिकाको लागि निक्कै महत्वपूर्ण अवसर हो । तर्सथ युवा र सक्रिय जनसंख्याको बाहुल्यता भएको हालको अवस्था गाँउपालिकाको विकासको लागि अति महत्वपूर्ण कालखण्ड हो । यो नै विकासको महत्वपूर्ण सहयोगी तत्व हो ।

दीर्घकालीन सोच

कृषि, पशुपालन र पूर्वाधार : मरिण गाउँपालिका विकासको आधार

लक्ष्य

कृषिको व्यवसायीकरण, पशुपालन प्रवर्द्धन र पूर्वाधारको दिगो विकासमा जोड दिँदै स्वस्थ, साक्षर र सम्वृद्ध मरिणको निर्माण गर्ने ।

उद्देश्यहरू

- ✓ कृषि, पशुपालन, उद्योग, पर्यटन, पूर्वाधार लगायत आर्थिक सम्भावनाका क्षेत्रहरूको विकासमार्फत आर्थिक समृद्धि हासिल गर्नु ।
- ✓ साक्षर, स्वस्थ, न्याय पूर्ण, सौहार्द, खुसी र सुखी समाज निर्माण गर्नु ।
- ✓ विकासका लागि अपरिहार्य सम्पूर्ण भौतिक पूर्वाधारको दिगो र सन्तुलित विकास गर्नु ।
- ✓ पर्यावरणीय सन्तुलन कायम गरी वातावरण संरक्षण गर्नु ।
- ✓ सार्वजनिक सेवा प्रवाहलाई चुस्त र दुरुस्त पारी असल शासन स्थापित गर्नु ।

प्रमुख रणनीतिहरू

- आधुनिक कृषि प्रणालीको विकास गरी व्यवसायिक कृषि र पशुपालनलाई प्रवर्द्धन गर्दै गाउँपालिकालाई खाद्यान्न, दूध र मासुमा आत्मनिर्भर बनाउने ।

प्रमुख रणनीतिहरू
▪ सहकारी क्षेत्रमा रहेको पुँजीलाई कृषि क्षेत्रमा प्रवाहित गरी कृषि उत्पादनको विविधीकरण र बजारीकरणमार्फत गरिबी न्यूनीकरणमा जोड दिने ।
▪ सडक गुरुयोजना निर्माण गरी गुरुयोजना अनुरूप सडक पूर्वाधारको विकास गरी प्रत्येक वडाकेन्द्र जोड्ने सडक स्तरोन्नति गरी बाह्रै महिना सहजै यातायात सञ्चालन हुने उचित व्यवस्था मिलाउने ।
▪ प्रत्येक टोल तथा बस्तीहरूलाई वडाकेन्द्रसम्म जोड्ने सडकको स्तरोन्नति गर्ने ।
▪ गुणात्मक शिक्षाको माध्यमबाट सुशिक्षित सभ्य समाज निर्माणमा जोड दिने ।
▪ स्वास्थ्य समस्यालाई निराकरण गर्दै स्वास्थ्य सेवालाई सबै नागरिकको पहुँच कायम गरी सर्वसुलभ बनाउने ।
▪ सीपमूलक तालिम र ज्ञानको माध्यमबाट दक्ष जनशक्ति निर्माण गरी रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना गर्ने ।
▪ सेवा प्रवाहलाई स्वचालित प्रणालीमा आवद्ध गरी सुशासन प्रवर्द्धनमा टेवा पुऱ्याउने ।
▪ आर्थिक क्षेत्रका मूल स्तम्भहरू जस्तै कृषि, वन, पर्यटन र उद्योग क्षेत्रको समुचित विकास गर्न ती क्षेत्रहरूलाई वैज्ञानिक र व्यवसायिक बनाई यसमा संलग्न मानव स्रोतलाई सक्षम र प्रतिस्पर्धी तुल्याउने ।
▪ हरेक क्षेत्रको विकासमा अपरिहार्य आधारको रूपमा रहेका आधारभूत भौतिक पूर्वाधार जस्तै सडक, उर्जा, सिँचाइ, खानेपानी आदिको विकासलाई उच्च प्राथमिकता दिने ।
▪ सम्पूर्ण क्षेत्रको दीर्घकालीन विकासलाई प्रत्यक्ष प्रभाव पार्ने शिक्षा र स्वास्थ्य क्षेत्रको संस्थागत विकास गरी मानव स्रोत निर्माण, अध्ययन र अनुसन्धानतर्फ केन्द्रित नीति तथा कार्यक्रमलाई महत्वका साथ कार्यान्वयन गर्ने ।
▪ सामाजिक न्याय स्थापित गरी समावेशीकरण र पछाडि परेका वर्गलाई मूल प्रवाहीकरण गर्न सहभागिता मूलक विकास पद्धति अबलम्बन गरी राज्यको नजरमा कोही पछि नपर्ने नीति कार्यान्वयन गर्ने ।
▪ विकास निर्माणका हरेक क्रियाकलापमा वातावरण संरक्षण र प्रवर्द्धन हुने क्रियाकलापसमेत गर्न सोको सुनिश्चितता गर्ने ।
▪ जनमुखी असल शासन स्थापित गर्न सङ्घीय र लोकतान्त्रिक सफल राज्यहरूमा अवलम्बन गरिएका असल अभ्यासहरूलाई हाम्रो विशिष्टिकृत परिस्थिति अनुरूप अनुशरण गर्ने ।

गाउँपालिकाका समष्टिगत परिमाणात्मक लक्ष्यहरू

क्र.सं.	लक्ष्य, गन्तव्य र सूचक	एकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)	अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)
१.	आर्थिक वृद्धिदर (औसत)	प्रतिशत		
२.	कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा कृषि क्षेत्रको योगदान	प्रतिशत		

क्र.सं.	लक्ष्य, गन्तव्य र सूचक	एकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)	अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)
३.	कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा वन क्षेत्रको योगदान	प्रतिशत		
४	कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा सेवा क्षेत्रको योगदान	प्रतिशत		
५	कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा पर्यटन क्षेत्रको योगदान	प्रतिशत		
६	कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा उद्योग क्षेत्रको योगदान	प्रतिशत		
७	प्रतिव्यक्ति कुल राष्ट्रिय आय	अमेरिकी डलर		
८	गरिबीको रेखामुनि रहेको जनसंख्या (निरपेक्ष गरिबी)	प्रतिशत		
९	बहुआयामिक गरिबीमा रहेको जनसंख्या	प्रतिशत		
१०	श्रम सहभागिता दर (१५ वर्ष माथि)	प्रतिशत		
११	बेरोजगारी दर	प्रतिशत		
१२	रोजगारीमा औपचारिक क्षेत्रको हिस्सा	प्रतिशत		
१३	विद्युतमा पहुँच प्राप्त परिवार	प्रतिशत		
१४	३० मिनेटसम्मको दुरीमा यातायात पहुँच भएको परिवार	प्रतिशत		
१५	इन्टरनेट प्रयोगकर्ता कुल जनसंख्या	प्रतिशत		
१६	अपेक्षित आयु (जन्म हुँदाको)	वर्ष		
१७	मातृ मृत्युदर (प्रति लाख जीवित जन्ममा)	जना		
१८	पाँच वर्ष मुनिको बाल मृत्युदर (प्रति हजार जीवित जन्ममा)	जना		
१९	४ वर्ष मुनिका कमतौल भएका बालबालिका	प्रतिशत		
२०	साक्षरता दर (१५ वर्ष माथि)	प्रतिशत		
२१	माध्यमिक तह (९-१२) मा खुद भर्नादर	प्रतिशत		
२२	उच्च शिक्षामा कुल भर्नादर	प्रतिशत		
२३	उच्च मध्यम स्तरको खानेपानी सुविधा पुगेको जनसंख्या	प्रतिशत		
२४	आधारभूत सामाजिक सुरक्षामा आबद्ध जनसंख्या	प्रतिशत		
२५	लैंगिक विकास सूचकांक	सूचकांक		
२६	मानव विकास सूचकांक	सूचकांक		
२७	आधारभूत खाद्य सुरक्षाको स्थितिमा रहेका घरपरिवार	प्रतिशत		
२८	जीवनकालमा शारिरीक वा मानसिक वा यौन हिंसा पिडित महिला	प्रतिशत		
२९	आफ्नै स्वामित्वको आवासमा बसोवास गर्ने परिवार	प्रतिशत		
३०	सिंचित क्षेत्रफल	प्रतिशत		
३१	पक्की सडकमा पहुँच भएको घरपरिवारको	प्रतिशत		

परिच्छेद - ४: आर्थिक क्षेत्र

४.१ भूमि व्यवस्थापन (भू-उपयोग)

पृष्ठभूमि

यो गाउँपालिका समुद्री सतहबाट २२३ मिटर देखि १५४७ मिटरको उचाइमा रहेको छ । २९७.२९ वर्ग.कि.मी. क्षेत्रफल रहेको यो गाउँपालिका महाभारत पर्वत श्रृंखला तथा चुरे पर्वत श्रृंखलाको बीच खोँच अर्थात् भित्री मधेस खण्ड अन्तर्गत पर्दछ । यद्यपि मरिण नदीद्वारा बनेका समथर फाँट तथा अन्य खोला किनारहरूमा रहेका क्षेत्र भने होचा बेसी क्षेत्रहरूमा पर्दछन । गाउँपालिकाको बेसी क्षेत्र तथा खोलानदी किनारमा बालुवा र पाँगो मिश्रित उर्वर माटो पाइन्छ भने विभिन्न वडामा छरिएर रहेका ससाना फाँटहरू र गरा खेती गर्न सकिने केही भिरालो खेतीयोग्य जमिनमा केही मात्रामा प्राङगारिक पदार्थ मिश्रित चिम्टाइलो, दोमट तथा चट्टानका टुक्रा मिश्रित माटो पाइन्छ । कूल क्षेत्रफल मध्ये खेतीयोग्य जमिनले २१.२४ प्रतिशत ओगटेको छ र झाडी बुट्यान सहित वनजंगलले ७०.१५ प्रतिशत भू-भाग ओगटेको हुँदा वनस्पति र जडीबुटीको पर्याप्तता रहेको छ । त्यसैगरी ७.०९ प्रतिशत जमिन बलौटे रहेको छ । वातावरणीय संवेदनशीलताको हिसाबले यस गाउँपालिकाका प्राय सबै वडाहरू कुनै न कुनै रूपमा बाढी, पहिरो, डुबान तथा कटानको जोखिममा रहेका छन् । गाउँपालिकाले ***नसोधी नबोली आउँछ प्रकृतिको विपदा, उठौँ, जागौँ, जोगाऔँ जिउधन र सम्पदा*** भन्ने नारा तय गरी विपद् व्यवस्थापन गरिरहेको छ । व्यवस्थित र वैज्ञानिक भू-उपयोग योजना निर्माण र कार्यान्वयन गर्न सके भूमिको पूर्ण सदुपयोग मार्फत यस गाउँपालिकाको दीर्घकालीन समृद्धि हासिल गर्न सकिन्छ ।

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले स्थानीय तहलाई भूमि व्यवस्थापन सम्बन्धी अधिकार प्रत्यायोजन गरेको ।
▪ भू-सेवा केन्द्र निर्देशिका, २०७६ बमोजिम गाउँपालिकाबाटै भूमि प्रशासन सम्बन्धी सेवा प्रवाह गर्न भू-सेवा केन्द्र स्थापना गर्ने योजना रहेको ।
▪ मरिण गाउँपालिकाभित्र रहेका सार्वजनिक जग्गाहरूको लगत संकलन गरी संरक्षण गर्ने नीति लिइएको।
▪ गाउँपालिकाको कूल क्षेत्रफलको झाडीबुट्यान र बगैचा सहित करिव ७०.१५% भू-भाग वन जङ्गल क्षेत्रले ओगटेको ।
▪ मरिण नदी र यसमा मिसिन जाने अन्य ठूला साना खोला/खोल्साहरूका कारण समुचित जलभण्डार भएको ।
▪ गाउँपालिकामा उल्लेख्य मात्रामा रहेका वनजंगल तथा झाडी बुट्यान क्षेत्र जडीबुटीको उत्पादनको राम्रो श्रोत रहेको ।
▪ भूमिको वैज्ञानिक र दिगो सदुपयोग मार्फत दीर्घकालीन समृद्धि हासिल गर्न सकिने ।

सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ अधिकांश खेतीयोग्य जमिन भित्रीमधेसमा परेको तथा मरिण नदीले बनाएका फाँट तथा अन्य बेशीमा उर्वर जमिनको उपलब्धता रहेको ।
▪ राष्ट्रिय नापीमार्फत अतिक्रमित ऐलानी/सरकारी जग्गा छुट्याउन सकिने ।

दुर्वल पक्षः मुख्य समस्या र चुनौतीहरू
▪ गाउँपालिकाको वडा नं. ६ मरिण खोला, भगवती, धमिले क्षेत्र पहिरोको जोखिममा रहेका ।
▪ गाउँपालिकामा ऐलानी/सार्वजनिक जग्गा अतिक्रमण गरी बसोबास तथा खेतीपाती गर्ने क्रम बढेको ।
▪ मापदण्ड पालना नगरी सडक निर्माण गर्दा खेतीयोग्य जमिन प्रयोग विहीन, चुरे तथा महाभारत दुवै पहाडमा पहिरो तथा भूक्षय जस्ता विपद् निम्तिएको ।
▪ मरिण नदीको कारण किनारका बस्ती तथा खेतीयोग्य जमिनमा कटानको समस्या रहेको ।
▪ जमिनको पूर्ण तथा वैज्ञानिक प्रयोग हुन नसकेको ।
▪ जमिन बाँझो राख्ने प्रचलन घट्दै गएको भए तापनि ०.६५% जमिन अझै बाँझो रहेको ।
▪ भूमिहीनहरूलाई लालपूर्जा वितरणमा समस्या रहेको ।
▪ बस्ती स्थानान्तरण र एकीकृत बस्ती विकास गरी व्यवस्थित शहरीकरण र वैज्ञानिक भूमि व्यवस्थापन गर्न चुनौतीपूर्ण तथा ठूलो आकारको वजेटको आवश्यकता पर्ने ।

दीर्घकालीन सोच
भू श्रोतको पूर्णत वैज्ञानिक सदुपयोगमार्फत आर्थिक समृद्धि
लक्ष्य
वैज्ञानिक भू-उपयोग योजना लागू गरी भूमिलाई आर्थिक विकासको आधार बनाउने ।
उद्देश्य
✓ सम्पूर्ण खेतीयोग्य जमिनको वैज्ञानिक रूपमा पूर्ण सदुपयोग गर्नु ।

उद्देश्य १: सम्पूर्ण खेतीयोग्य जमिनको वैज्ञानिक रूपमा पूर्ण सदुपयोग गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ राष्ट्रिय र प्रादेशिक भू-उपयोग नीति अनुरूप स्थानीय भू-उपयोग योजना र कृषि नीति निर्माण गर्ने ।	१.१.१ गाउँपालिकाको जमिनलाई भू-उपयोग योजना अनुरूप वर्गीकरण गरिनेछ ।
	१.१.२ गाउँपालिकाभित्र रहेका सबै प्रकारको जग्गाको पूर्णरूपमा लगत संकलन गरी व्यक्तिगत, सरकारी, सार्वजनिक, सामुदायिक तथा गुठी जग्गाको विस्तृत अभिलेख तयार पारी भूमि प्रशासन प्रणालीमा आबद्ध गरिनेछ ।

	१.१.३ गाउँपालिकामा उपलब्ध सिंचित र असिंचित जमिनको लगत तयार गरी कृषि योग्य जग्गाको सदुपयोग भए नभएको तथ्याङ्क अद्यावधिक हुने संयन्त्र निर्माण गरिनेछ ।
१.२ खेती गर्न इच्छुक तर आफ्नो नभएका कृषकहरूको लगत संकलन गरी भूमिको व्यवस्था गर्ने ।	१.२.१ भूमि बैङ्कको स्थापना गरिनेछ ।
	१.२.२ करारमा खेती गर्न इच्छुक कृषकलाई आवश्यक जमिन उपलब्ध गराइनेछ ।
	१.२.३ बगर खेती प्रोत्साहन गर्न संभाव्यता अध्ययन तथा कृषक अभिमुखीकरण गरिनेछ ।
१.३ जग्गा बाँझो राख्ने कृषकको लगत संकलन गर्ने ।	१.३.१ जग्गा बाँझो राख्न नपाउने नीति अबलम्बन गरी बाँझो जमिन राख्ने जग्गा धनीले भूमिकरमा निश्चित प्रतिशत बढी लिने नियम लागू गरिनेछ ।
१.४ जग्गा चक्लाबन्दी गर्ने ।	१.४.१ गाउँपालिकाभर जग्गा चक्लाबन्दी गर्न चाहने कृषकहरूको विवरण संकलन गरिनेछ ।
	१.४.२ जग्गा चक्लाबन्दी गरी सामुहिक खेती गर्न चाहने कृषकहरू पहिचान गरी कृषक समूह गठन गरिनेछ ।
	१.४.३ यस्ता सामूहिक खेती गर्न चाहने कृषकलाई कृषि सहकारीसँग आबद्ध गरिनेछ ।
	१.४.४ चक्लाबन्दी गरी सामूहिक खेती गर्न चाहने कृषकलाई मापदण्डका आधारमा मल, वीउ, ज्ञान, सीप, प्रविधि र अन्य कृषि सामग्रीमा निश्चित प्रतिशत अनुदान दिई प्रोत्साहन गरिनेछ ।

भूमि व्यवस्थापन (भू-उपयोग) को विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		चौथो वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
१.	१.१	१.१.१	गाउँपालिका भू-उपयोग योजना निर्माण												
		१.१.२	भूमि अभिलेख प्रणाली निर्माण												
		१.१.३	सिंचित, असिंचित, बाँझो तथा खेती भएको जमिनको अध्यावधिक तथ्याङ्क प्रणाली निर्माण												
	१.२	१.२.१	भूमि बैङ्क स्थापना												
		१.२.२	करार खेतीका लागि इच्छुक कृषक लगत संकलन												
		१.२.३	बगर खेती अभिमुखीकरण तथा तालिम												
	१.३	१.३.१	खेतीयोग्य क्षेत्र बाँझो रहन नदिन कार्ययोजना निर्माण												
		१.३.१	दिगो र वैज्ञानिक भू-उपयोग योजना अनुरूप भूमिको वर्गीकरण तथा उच्च प्रतिफलमुखी सदुपयोग सुनिश्चितता कार्यक्रम												
	१.४	१.४.१	जग्गा चक्लाबन्दी गर्ने कृषकको लगत संकलन												
		१.४.२	जग्गा चक्लाबन्दी अभिमुखीकरण कार्यक्रम												
		१. ४.३	जग्गा चक्लाबन्दी गर्ने कृषक समूह गठन												
		१.४.३	कृषक समूह तथा कृषि सहकारीबिच अन्तरक्रिया												
		१.४.४	चक्लाबन्दी तथा सामूहिक खेती गर्ने कृषकलाई अनुदान												

अपेक्षित उपलब्धि

✓ गाउँपालिकामा उपलब्ध खेतीयोग्य जमिनको वैज्ञानिक र पूर्ण सदुपयोग भएको हुनेछ ।

४.२ कृषि

पृष्ठभूमि

मरिण गाउँपालिका नेपालको महाभारत र चुरे पर्वत श्रृंखलाबीचको मरिण खोँच क्षेत्रमा पर्दछ। विशेषगरी गाउँपालिकाको खेतीयोग्य जमिन मरिण नदीको दायाँबायाँ किनार क्षेत्रहरू पर्ने हुँदा प्रशस्त पाँगो मिश्रित बलौटे माटो युक्त मलिलो जमिनको प्रधानता रहेकोले गाउँपालिकाको समृद्धिको मुख्य संवाहक मध्ये कृषि क्षेत्र एक हो। यो गाउँपालिका समुद्र सतहबाट २२३ मिटरदेखि १५४७ मिटरको उचाइमा रहेको छ कूल २९७.२९ वर्ग कि.मी क्षेत्रफल मध्ये ६३.१६ वर्ग कि.मि. अर्थात २१.२४ प्रतिशत जमिन खेतीयोग्य रहेको छ। त्यसैगरी झाडी वुट्यान सहित ७०.१५% प्रतिशत भू-भाग वनजंगलले ओगटेको छ। हाल खेतीपाती भैरहेको क्षेत्र, विशेषत मलिलो र सघन खेतीपाती गर्न सकिने उर्वर क्षेत्रमा पर्ने भएकोले यो भूमिको पूर्ण सदुपयोग गर्न सके यो गाउँपालिकालाई कृषिको विकास गर्न सकिन्छ। गाउँपालिका पार्श्वचित्र २०७७ को नतिजाअनुसार कुल जनसंख्याको १०,५८४ जना अर्थात् ३०.४६ प्रतिशत कृषि पेशामा संलग्न रहेकोले गाउँपालिकाको दीर्घकालीन विकास र समृद्धिका लागि यो क्षेत्रलाई वैज्ञानिकीकरण र व्यवसायीकरण गर्न सकिने प्रवल सम्भावना रहेको छ। यहाँका प्रमुख खाद्यान्न बालीहरू धान, मकै, गहुँ, कोदो, हुन भने नगदेबालीमा जुनार, सुन्तला, आलु, बाँस, अम्रिसो,अदुवा बेसार आदि पर्दछन। यस गाउँपालिकामा आँप लिची, कटहर, मेवा, अनार, अम्बा, आरुबखडा, आरु, कागती, केरा जस्ता फलफूल पाइन्छन्। गाउँपालिकामा प्रशस्त खेतीपाती हुनसक्ने र भइरहेका मरिण नदीको दायाँबायाँ किनार क्षेत्र नै पर्दछन्। यस क्षेत्रमा जडीबुटीहरूको उत्पादनको सम्भावना धेरै नै रहेको छ। यो गाउँपालिकामा पाइने मुख्य जडीबुटीहरूमा तेजपात, कुरिलो, सुनाखरी, अमला, बोझो, टिमुर, बेसार, तुलसी, तितेपाती, घ्युकुमारी, जटामसी, असुरो, हर्रो, बर्रो, वेल, गुर्जो आदि पाइन्छन्। त्यसैगरी व्यवसायिक मौरीपालन अर्को संभावनाको क्षेत्र रहेको छ। तापनि परम्परागत घार बाहेक व्यवसायिक उत्पादन गरिएको भने छैन।

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ कूल क्षेत्रफलको २१.२४ प्रतिशत खेतीयोग्य जमिनको उपलब्धता हुनु।
▪ प्रदेशमार्फत वडा नं. १ को चुक्ते भदौरे, पाँचघरे बाँदरे, कात्तिके मादले, खलङ्गा ज्यामिरे तथा मधुवनी मान्द्रे सुन्तला र जुनार पकेट क्षेत्र, वडामार्फत वडा नं. २ को भोक्टेनीमा आलु पकेट क्षेत्र र प्रदेशमार्फत माथिल्लो सखौरीमा बाखा पकेट क्षेत्र, वडा नं. ३ को वरुणमा प्रदेशमार्फत बाखा पकेट क्षेत्र, वडा नं. ६ को तल्लो क्षेत्र मकै ब्लक तथा वडा नं. ७ महेश्वताको करिब २०० हेक्टरमा धान ब्लक क्षेत्र कार्यक्रम सञ्चालनमा रहेका।
▪ गाउँपालिकाका विभिन्न वडामा पकेट, ब्लक तथा जोनका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न सकिने।
▪ गाउँपालिकामा कृषि, पशुपंक्षी, पशुपालन तथा फार्म तथा कृषक समुहहरू रहेका।
▪ कृषि यान्त्रीकरणको शुरुवात स्वरूप अनुदानमा कृषकहरूलाई हाते ट्रयाक्टर/पावर ट्रिलर वितरण गरिएको।
▪ गाउँपालिकामा कृषक समुहहरू गठन गरी समुहमार्फत कार्यक्रमहरू लागू गरिएको।

सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ गाउँपालिकाको सुख्खा क्षेत्रमा बर्षात्को पानी संकलन गरी सिँचाइ पोखरी तथा प्लाष्टिक पोखरीमार्फत पानी संकलन गरी हिउँदे सिँचाइ गर्न सकिने ।
▪ स्थानीय सरकारले स्थानीय विशिष्टता र आवश्यकताअनुसार कृषि क्षेत्रलाई प्राथमिकता प्रदान गर्न सक्ने अधिकार भएको ।
▪ कृषि उपजको बजारीकरणका लागि समस्या नरहेको ।
▪ बालीनालीमा हुने जोखिम न्यूनीकरणका लागि गाउँपालिकाले बाली बीमा कार्यक्रम प्रोत्साहन गर्ने नीति लिइएको ।
▪ कृषिलाई व्यवसायीकरण गर्न गरिब, विपन्न वर्गलाई अनुदानमार्फत व्यवसायिक खेती गर्न प्रोत्साहन गरिएको ।
▪ नगदेबाली प्रोत्साहन स्वरूप उत्कृष्ट कृषकलाई पुरस्कृत गर्ने नीति रहेको ।
▪ कृषि उपज संकलन तथा बिक्रीवितरणका लागि सुन्दर दोभान, भालुमारा, पशुपतिजात्रा, कुँडुले, खयरसाल, बडीमुहान, कपिलाकोट तथा नयाँ हाटबजार जस्ता ८ वटा हाटबजारहरू सञ्चालनमा रहेका ।

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ गाउँपालिकाको माटो परिक्षण नहुँदा सिफारिस जातका बालीनाली उत्पादनमा अन्योल रहेको ।
▪ गाउँपालिकाको कृषि प्रणाली परम्परागत तथा निर्वाहमुखी रहेकाकारण व्यवसायको रूपमा विकास हुन नसकेको ।
▪ गाउँपालिकाको खेतीयोग्य जमिनमा समुचित सिँचाइको प्रवन्ध नभएको ।
▪ कृषि सामाग्री, मल, वीउ, किटनाशक औषधि, औजार, प्राविधिक ज्ञान र सीपमा कृषकको पर्याप्त पहुँच नभएको ।
▪ उच्च प्रतिफल प्राप्त हुने उत्पादन तर्फ किसानहरूलाई आर्कषण गर्न नसकिएको ।
▪ गाउँपालिकामा कृषि प्राविधिकहरू पर्याप्त नभएका कारण कृषकहरूले उचित सल्लाह तथा सुझाव नपाएका ।
▪ युवा पलायन भएकाकारण कृषि कर्मका लागि आवश्यक परेका बेला कृषि कामदारको अभाव हुने ।
▪ कृषिमा संलग्न हुन चाहने युवाहरूलाई उत्साहित हुने वातावरण नभएको ।
▪ बालीनालीमा लाग्ने विभिन्न रोग तथा फौजी किरा लगायतको समयमै उपचार हुन नसकेको ।
▪ कृषि उपजको उचित भण्डारणको व्यवस्था नभएको ।
▪ जथाभावी रासायनिक मलखाद तथा किटनासक विषादी प्रयोगले माटोमा अम्लीयपन बढ्ने तथा दूषित हुने गरेको ।

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ बालीनालीमा विभिन्न जंगली जनावरहरू तथा चराचुरुङ्गीले क्षति पुऱ्याउने गरेको ।
▪ गाउँपालिकाबाट वितरण हुने विउ विजन तथा सिफारिस जातका विउहरू सूचनाको अभावमा वास्तविक किसान समक्ष शायदै पुग्ने गरेको ।
▪ दर्ता गरी सञ्चालनमा रहेका फर्महरू नतिजामुखीभन्दा पनि अनुदानमुखी रहेका ।
▪ किसानलाई समयमै मलखाद तथा विउविजन उपलब्ध हुन नसकेको ।
▪ कृषक समुहलाई प्रोत्साहन गर्न देशका विभिन्न ठाउँमा रहेका नमूना कृषि फर्महरू भ्रमण गराउनु पर्ने आवश्यकता रहेको ।

दीर्घकालीन सोच
किसानको खुशी, उन्नत पशुपालन तथा व्यवसायिक कृषि
लक्ष्य
गाउँपालिकाको आर्थिक समृद्धिका लागि कृषिको विकास गर्ने ।
उद्देश्यहरू
✓ व्यवसायिक र प्रतिफलमुखी उत्पादनमा केन्द्रित हुनु । ✓ कृषि क्षेत्रको समुचित विकास गर्नु । ✓ वातावरण मैत्री दिगो कृषि र कृषिमा आधारित उद्योगहरूको विकास गर्नु । ✓ व्यवसायिक जडीबुटी उत्पादनको सुरुवात गर्नु ।

उद्देश्य १: व्यवसायिक र प्रतिफलमुखी उत्पादनमा केन्द्रित हुनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ व्यवसायिक सोचको अभिवृद्धि गर्न कृषक अभिमुखीकरण तथा तालिमको व्यवस्था गर्ने ।	१.१.१ गाउँपालिकाभर कृषक परिचय पत्र वितरण गर्न कृषकहरूको वर्गीकरण गर्ने नीति निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.२ अगुवा कृषकहरूको पहिचान गरी विवरण संकलन गरिनेछ ।
	१.१.३ वर्षमा कम्तीमा एकपटक कृषिको व्यवसायीकरण सन्दर्भमा अगुवा कृषकहरूलाई अभिमुखीकरण गरिनेछ ।
	१.१.४ वडास्तरीय कृषक पाठशाला सञ्चालन गरिनेछ ।
१.२ उच्च, प्रतिफलमुखी सघन खेती प्रणालीको अबलम्बन गर्ने ।	१.२.१ असिंचित क्षेत्रलाई क्रमश सिंचित तुल्याउन सिँचाइ योजनाहरूको प्राथमिकीकरण गरिनेछ ।
	१.२.२ प्रत्येक वडामा अत्यन्त उर्वर र कृषियोग्य क्षेत्रको पहिचान गरी सघन खेतीका लागि मिश्रित बाली पहिचान गरिनेछ ।

उद्देश्य १: व्यवसायिक र प्रतिफलमुखी उत्पादनमा केन्द्रित हुनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.२.३ प्रत्येक वडामा उच्च मूल्यका कृषि उपज पहिचान गर्न संभाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	१.२.४ प्रत्येक वडामा रहेका उर्वर टार र फाँट तथा बाँझो क्षेत्रको पुर्नउत्थानका लागि सर्वेक्षण गरिनेछ ।
१.३ कृषि पकेट क्षेत्रको विकास गर्ने ।	१.३.१ हावापानी अनुकुल बालीनाली, व्यवसायिक फलफूल तथा तरकारी खेतीका लागि कृषकलाई प्रोत्साहन गर्ने हेतुले पकेट क्षेत्र घोषणा गर्न संभाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	१.३.२ बाली विशेष पकेट क्षेत्रलाई केन्द्रित गरी गुणस्तरीय र उन्नत बीउ विजनका लागि श्रोत केन्द्र स्थापना गरिनेछ ।
	१.३.३ तरकारी तथा फलफूल खेतीका लागि स्तरीय श्रोतकेन्द्र निर्माण गरिनेछ ।
	१.३.४ गाउँपालिका स्तरीय कृषि तथा फलफूल नर्सरी स्थापना गरी गाउँपालिकाको जलवायुमा उपयुक्त हुने फलफूलका बेर्नामा अनुदान दिइनेछ ।
१.४ अत्यावश्यकीय कृषि सामाग्रीको पहुँच र उपलब्धता सुनिश्चित गर्ने ।	१.४.१ आवश्यक रासायनिक मलको आयतन आँकलन गरी समयमै आपूर्ति गर्न गाउँपालिकास्तरीय संयन्त्र निर्माण गरिनेछ ।
	१.४.२ प्रत्येक वडामा प्राङ्गारीक तथा हरित मल उत्पादनसम्बन्धी तालिमको आयोजना गरिनेछ ।
	१.४.३ वडास्तरमा उत्पादन हुने बाली विषेशका आधारमा उन्नत बीउ वितरण गर्न बीज बैङ्क तथा सामाग्री केन्द्रको विकास गरिनेछ ।
	१.४.४ कृषि यान्त्रिकीकरणअन्तर्गत किसानले खरिद गर्ने औजारमा मापदण्डका आधारमा निश्चित प्रतिशत अनुदान दिइनेछ ।
	१.४.५ साना किसान तथा समग्र कृषि क्षेत्रलाई क्रमश यान्त्रीकरण गर्न एक गाउँपालिकास्तरीय Custom Hiring Center को निर्माण गर्न प्रदेश र संघीय सरकारसँग समन्वय गरिनेछ ।
१.५ मल तथा विषादिको प्रयोगसम्बन्धी कृषक ज्ञान अभिवृद्धि गर्ने ।	१.५.१ मलको प्रयोग र अनुपात समय आदिका विषयमा प्रत्येक कृषकलाई सूसुचित गर्न स्थानीय सञ्चार माध्यमको प्रयोग गरिनेछ ।
	१.५.२ मल, विउ विजन तथा विषादिको प्रयोगसम्बन्धी जानकारी प्रदान गर्न गाउँपालिका स्तरीय Call center को स्थापना गरिनेछ ।
	१.५.३ वडास्तरीय कृषक पाठशालामा मल, विउविजन र विषादी प्रयोगसम्बन्धी सामाग्रीको विकास र सम्प्रेषण गरिनेछ ।
	१.५.४ वडास्तरमा घुम्ती माटो परीक्षण शिविर सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.५.५ जैविक विषादीको उत्पादन र प्रयोगसम्बन्धी वडास्तरीय तालिमको व्यवस्था गरिनेछ ।

उद्देश्य १: व्यवसायिक र प्रतिफलमुखी उत्पादनमा केन्द्रित हुनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.६ सहुलियत पूर्ण कृषि कर्जाको व्यवस्था गर्ने ।	१.६.१ संघीय र प्रदेश सरकार तथा गाउँपालिकाको सहजीकरण तथा समन्वयमा व्यवसायिक योजना अनुरूप खेती गर्न चाहने कृषकलाई सहुलियतपूर्ण कृषि कर्जाको व्यवस्था गरिनेछ ।
	१.६.२ सहकारी क्षेत्रलाई कृषि क्षेत्रमा लगानी गर्न कृषि सहकारी विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.६.३ वैदेशिक रोजगारीमा कृषि पेशामा संलग्न भई स्वदेश फर्केका युवाहरूलाई कृषिमा लगानी गर्न इच्छुक भए मापदण्डका आधारमा कृषि कर्जाको व्याजमा अनुदान दिने व्यवस्था मिलाइनेछ ।
१.७ कृषि बीमालाई प्रभावकारी बनाउने ।	१.७.१ गाउँपालिकाको समन्वय र सहजीकरणमा कृषि बीमालाई अनिवार्य बनाई बीमा प्रदायक कम्पनीहरूसँगको सहकार्यमा कृषक मैत्री बनाइने छ ।
	१.७.२ कृषकहरूलाई कृषि बीमाको आवश्यकता र महत्वका विषयमा सुसूचित गर्न बीमा कम्पनीहरूको सहयोगमा नियमित अभिमुखीकरण कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
	१.७.३ जंगली जनावर तथा चराचुरुङ्गीबाट हुने बालीनाली क्षती कम गर्न धपाउने यन्त्र खरिदमा अनुदानका साथै पशुगोठ/खोर व्यवस्थापनमा निश्चित मापदण्डका आधारमा अनुदान प्रदान गरिनेछ ।
	१.७.४ जंगली जनावरबाट हुने क्षति र जोखिम न्यूनीकरण गर्न बाली बीमा कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न बिमा कम्पनीसँग अन्तरक्रिया गरिनेछ ।

उद्देश्य २: कृषि क्षेत्रको समुचित विकास गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१ असल अभ्यासहरूको अध्ययन र अवलोकन गर्ने ।	२.१.१ कृषि शाखाको समन्वयमा गाउँपालिका अगुवा र आकांक्षी कृषकहरूलाई देश तथा विदेशमा सघन कृषि क्षेत्र वा कृषि ग्रामको रूपमा विकास भैरहेका क्षेत्रको स्थलगत अवलोकन भ्रमण गराइने छ ।
	२.१.२ अवलोकनबाट प्राप्त अनुभवहरूलाई गाउँपालिका अन्य कृषकहरूलाई सम्प्रेषण गर्न वर्षमा कम्तीमा १ पटक गाउँपालिका स्तरीय कृषक अन्तरक्रिया कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.१.३ वार्षिक कृषि मेलाको आयोजना गरी बजारको प्रर्वद्धन गरिनेछ ।
२.२ सघन कृषि उत्पादन क्षेत्रको वर्गीकरण र घोषणा गर्ने ।	२.२.२ उर्वर र खेतीयोग्य क्षेत्रलाई वर्गीकरण गरी क्रमश सघन खेतीक्षेत्र घोषणा गरिनेछ ।
	२.२.३ सघन खेती क्षेत्रहरूलाई निश्चित मापदण्ड तथा राष्ट्रिय, प्रादेशिक र स्थानीय भू-उपयोग नीति अनुरूप खेतीपाती बाहेक अन्य क्रियाकलापमा प्रयोग गर्न निरुत्साहन गर्ने नीति कार्यान्वयन गरिनेछ ।
	२.३.१ गाउँपालिका भित्रका प्रमुख कृषि सडकहरूको पहिचान गरिनेछ ।

उद्देश्य २: कृषि क्षेत्रको समुचित विकास गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.३ कृषिको विकासका लागि आवश्यक भौतिक कृषि पूर्वाधारको क्रमश विकास गर्दै नमुना कृषि क्षेत्र बनाउने ।	२.३.२ प्राथमिकताका आधारमा सघन क्षेत्रका कृषि सडकहरूको स्तरोन्नति गरिनेछ ।
	२.३.३ प्रत्येक वडामा सघन खेती क्षेत्रलाई उपयुक्त हुने स्थानमा कृषि उपज संकलन केन्द्रको स्थापना गरिनेछ ।
	२.३.४ गाउँपालिकास्तरीय एक चिस्यान केन्द्रको स्थापना गरिनेछ ।
	२.३.५ घुम्ती माटो परिक्षण शिविर सञ्चालनमा ल्याई माटोको गुणस्तर सुधार गरिनेछ ।
	२.३.६ गाउँपालिकामा उच्च उत्पादन सम्भावना रहेका बाली जस्तै धान, मकै, कोदो, गहुँ लगायत फलफुल तथा तरकारीको बीज बैङ्क स्थापना गरिनेछ ।
	२.३.७ कृषि सम्बन्धी अध्ययन र अनुसन्धान गर्ने हेतुले कृषि अध्ययन गर्ने विद्यार्थी तथा अनुसन्धानकर्तालाई प्रोत्साहन गरिनेछ ।
	२.३.८ गाउँपालिका स्तरीय सामुदायिक कृषि सेवा केन्द्र स्थापना गरिनेछ ।

उद्देश्य ३: वातावरणमैत्री दिगो कृषि र कृषिमा आधारित उद्योगहरूको विकास गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
३.१ वातावरणमैत्री दिगो कृषिसम्बन्धी अभिमुखीकरण गर्ने ।	३.१.१ वातावरण र कृषिको अन्तरसम्बन्धका विषयमा विज्ञहरूद्वारा गाउँपालिकाका सफल र अगुवा कृषकहरूलाई वर्षमा १ पटक अभिमुखीकरण गरिनेछ ।
	३.१.२ दिगो कृषिको सैद्धान्तिक र व्यवहारिक पक्षका विषयमा विज्ञहरूद्वारा सम्प्रेषित ज्ञान अगुवा कृषकको अगुवाइमा अन्य कृषकलाई सम्प्रेषण गर्न वर्षमा १ पटक अन्तरक्रिया सञ्चालन गरिनेछ ।
	३.१.३ रैथाने प्रजातिका बाली संरक्षणमा विशेष अनुदान प्रदान गरिनेछ ।
३.२ गाउँपालिकामा निरन्तर उत्पादन हुनसक्ने कृषिजन्य कच्चा पदार्थको पहिचान गर्ने ।	३.२.१ वडास्तरमा जलवायु र माटो अनुकुल उत्पादन हुने प्रमुख बालीका आधारमा जोनको पहिचान र घोषणा गरिनेछ ।
	३.२.२ जोन स्तरीय उत्पादित प्रमुख उत्पादनको वार्षिक तथ्याङ्क प्राप्त गर्न स्वचालित तथ्याङ्क प्रणालीको निर्माण गरिनेछ ।
३.३ निजी क्षेत्र र अगुवा कृषकको समन्वय र सहकार्यमा कम्तीमा एक वडा एक कृषिमा आधारित उद्योगको निर्माण गर्ने ।	३.३.१ बाली विशेष पकेट क्षेत्रका आधारमा उपलब्ध हुन सक्ने कच्चा पदार्थका आधारित प्रत्येक वडामा सम्भाव्य उद्योगहरूको सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	३.३.२ पहिलो चरणमा एक वडा एक कृषि उद्योग स्थापना गर्न उद्योगी कृषक वा कृषक समूह पहिचान गरिनेछ ।
	३.३.३ उद्यमी कृषकहरूलाई लक्षित अध्ययन तथा अभिमुखीकरण तालिमका लागि गाउँपालिकाद्वारा सहयोग प्रदान गरिनेछ ।

उद्देश्य ३: वातावरणमैत्री दिगो कृषि र कृषिमा आधारित उद्योगहरूको विकास गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
३.४ स्थानीय कृषि उद्योगबाट उत्पादित सामग्रीको ब्रान्डिङ गर्ने ।	३.४.१ कृषि उद्योगबाट उत्पादित उत्पादनहरूको प्रशोधन प्याकेजिङ लेबलिङ, गुणस्तर तथा ब्रान्डिङ गर्नका लागि विशेष अभिमुखीकरण तथा तालिम प्रदान गरिनेछ ।
	३.४.२ संघीय तथा प्रादेशिक सरकारको सहयोगमा गाउँपालिकास्तरीय खाद्य गुणस्तर मापनको व्यवस्था गरिनेछ ।
	३.४.३ स्थानीय उपज तथा औद्योगिक उत्पादनको खपत हुनसक्ने सम्भाव्य उपभोक्ता बजारहरूको अध्ययन गरिनेछ ।
	३.४.४ स्थानीय उपज उपभोग हुने उपभोक्ता बजारको मागको अध्ययन गरी वस्तुगत सूचना संकलन गरिनेछ ।
	३.४.५ उत्पादनमा स्थानीय पहिचान राख्न सक्ने बाली तथा उत्पादनको पहिचान गरिनेछ ।

उदेश्य ४: वातावरण र बाली मैत्री मौरीपालन प्रवद्धन गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
४.१ कृषि र पर्यावरणमैत्री मौरीपालन व्यवसाय प्रर्वद्धन गर्ने ।	४.१.१ मौरीपालक कृषकको विवरण संकलन गरिनेछ ।
	४.१.२ मौरीपालक कृषकलाई प्राविधिक तालिम प्रदान गरिनेछ ।
	४.१.३ व्यवसायिक मौरीपालक कृषकलाई घारमा अनुदान प्रदान गरिनेछ ।
	४.१.४ उत्पादित महलाई प्रशोधन, प्याकेजिङ्ग, लेबलिङ र ब्रान्डिङ गरिनेछ ।
	४.१.५ मह उपभोक्ता बजार तथा मागको अध्ययन गरिनेछ ।

जडीबुटी

यस गाँउपालिकामा भौगोलिक तथा जैविक विविधता हुनु र झाडी बुट्यान सहित वनजंगल क्षेत्रले कूल भूभागको ७० प्रतिशतभन्दा बढी ओगटेका कारणले वनजंगल क्षेत्रमा विभिन्न प्रकारका जडीबुटीहरू पाइन्छन् । यो गाउँपालिकामा पाइने मुख्य जडीबुटीहरूमा सिन्काउली, निम, कुरिला, निम, सिस्नु, हाडजोर्नी, गुर्जो आदि पाइन्छन् । अन्य जडीबुटीहरूको पहिचान गरी व्यावसायिक उत्पादन, प्रशोधन र बजार प्रवर्द्धन गर्न सकेमा स्थानीयवासीको आयआर्जनमा समेत टेवा पुऱ्याउन सकिन्छ ।

उद्देश्य ५: व्यवसायिक जडीबुटी उत्पादन तथा प्रसोधनलाई उच्च प्राथमिकता दिनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
५.१ गाउँपालिकामा पाइने बहुमूल्य	५.१.१ विज्ञको सहयोगमा गाउँपालिकाभर पाइने जडीबुटीहरूको पहिचान गरी विवरण संकलन गरिनेछ ।

उद्देश्य ५: व्यवसायिक जडीबुटी उत्पादन तथा प्रसोधनलाई उच्च प्राथमिकता दिनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
जडीबुटीहरूको पहिचान र संरक्षण गर्ने ।	५.१.२ पहिचान भएका जडीबुटीको नमूना तथा तीनको गुण विशेषता र उपयोग समेटेर गाउँपालिकामा एक Herborium तयार पारिने छ ।
	५.१.३ आफ्नो वरपर रहेका बहुमुल्य जडीबुटिको पहिचान र संरक्षण गर्न जनस्तरमा जनचेचना फैलाउन स्थानीय संचार माध्यामहरूको सहयोग लिइनेछ ।
	५.१.४ पूर्ण विवरण तयार पारी जडीबुटीको फाइदा र विशेषता सहित ब्रोसर तयार पारिनेछ ।
	५.१.५ स्थानीय स्तरमा प्राप्त हुने बहुमूल्य र स्वास्थ्य हितकारी जडीबुटीहरूको पहिचान र संरक्षण गरी सदुपयोग गर्न जनचेतनामूलक कार्यक्रम निर्माणगरी प्रसारण गरिनेछ ।
	५.१.६ गाउँपालिकाका विभिन्न वडाहरूमा पाइने र संम्भाव्यता बोकेका जडीबुटीहरूको गर्न संम्भाव्यता अध्ययन गरी औषधिय पर्यटन तथा जडीबुटी क्षेत्रको विकास कार्ययोजना निर्माण गरिनेछ ।
५.२ कृषकलाई व्यवसायीक जडीबुटी उत्पादनका लागि प्रोत्साहन गरिनेछ ।	५.२.१ गाउँपालिकामा जडीबुटी उत्पादनलाई पेशागत र व्यवसायिक बनाउन चाहने कृषकको विवरण संकलन गरिनेछ ।
	५.२.२ इच्छुक कृषकहरूलाई गाउँपालिकाकोतर्फबाट व्यावसायिक जडीबुटी उत्पादनको संभाव्यता, बजार र प्राविधिक ज्ञानबारे तालिम प्रदान गर्न सहयोग गरिनेछ ।
	५.२.३ गाउँपालिकाभर प्राकृतिक चिकित्सा, आयूर्वेद विज्ञान तथा योग साधनामा लागेका मानिसहरूको सहयोगमा वर्षमा एक पटक जडीबुटीको व्यवसायीक उत्पादन सम्बन्धी अन्तरक्रिया गरिनेछ ।
५.३ कृषि र जडीबुटी उत्पादनलाई एकिकृत गरी व्यवसायिकता प्रर्वद्धन गरिनेछ ।	५.३.१ कृषिसँगै जडीबुटीसमेत उत्पादन गर्ने कृषकलाई जडीबुटी उत्पादन सम्बन्धी ज्ञान, सिप र प्रविधि हस्तान्तरण गर्न सहयोग पुऱ्याइने छ ।
	५.३.२ अन्तरबाली अन्तर्गत कृषि बाली सँगसँगै जडीबुटी उत्पादन गर्ने कृषकलाई तालिमको व्यवस्था गरिनेछ ।
	५.३.३ गाउँपालिकामा खेर गैरहेको जमिन र वनक्षेत्रलाई व्यवसायिक जडीबुटी उत्पादन गर्न निजी क्षेत्रलाई लिजमा दिन व्यवस्था मिलाईने छ ।
	५.३.४ कृषि उपज संकलन केन्द्रलाई जडीबुटीसमेत संकलन केन्द्रका रूपमा विकास गरिनेछ ।
	५.३.५ अति विपन्न वर्ग र न्यून आय भएका कृषकहरूलाई जडीबुटी उत्पादनमा आर्कषण गर्न व्याजमा अनुदान दिने व्यवस्था मिलाइने छ ।

कृषि तथा जडीबुटीको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		चौथो वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
कृषि															
१.	१.१	१.१.१	कृषक वर्गीकरण तथा परिचय पत्र वितरण												
		१.१.२	अगुवा कृषकको विवरण संकलन												
		१.१.३	व्यवसायीकरण सम्बन्धी अगुवा कृषक अभिमुखीकरण												
		१.१.४	कृषक पाठशाला सञ्चालन तथा शिक्षक व्यवस्था												
		१.१.५	गाउँपालिका स्तरीय कृषक सञ्जाल विशेष अन्तरक्रिया कार्यक्रम												
		१.१.५	किसान क्लव गठन												
		१.१.५	वडास्तरिय उत्कृष्ट कृषक पुरस्कारको प्रवन्ध												
	१.२	१.२.१	गाउँपालिकाका प्रमुख सिँचाइ योजनाहरूको प्राथमिकीकरण												
		१.२.२	वडास्तरीय सघन कृषि क्षेत्र तथा खेती मिश्रित बाली/अन्तरबाली वर्गीकरण तथा पहिचान												
		१.२.३	वडास्तरीय उच्च मूल्यका बाली तथा उत्पादन संभाव्यता अध्ययन												
		१.२.४	प्रत्येक वडामा खेर गइरहेका तथा उर्वर खेती क्षेत्रको पुर्नउत्थानका लागी पहिचान,सर्वेक्षण र विवरण संकलन												

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		चौथो वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
	१.३	१.३.१	निम्न स्थानहरूमा ब्लक तथा पकेट क्षेत्र निर्माणका लागि सम्भाव्यता अध्ययन :												
		१.३.१	मकै पकेट क्षेत्र कार्यक्रम (टुँडिखेल, वेतपानी, सुँघुरे र खराने) वडा नं. १												
		१.३.१	तरकारी ब्लक कार्यक्रम, सखौरी वडा नं. २												
		१.३.१	धान ब्लक कार्यक्रम, सिँदुरे दोभान वडा नं.२												
		१.३.१	मकै ब्लक कार्यक्रम(रातमाटा, शिखर, सिरथौली, तेर्से) वडा नं.२												
		१.३.१	आलु ब्लक कार्यक्रम (भोक्टेनी, लामीबगर, सेपाहा, दोभान)												
		१.३.१	मकै ब्लक कार्यक्रम (वरुण र मथौली) वडा नं. ३												
		१.३.१	तरकारी ब्लक कार्यक्रम (नक्कली र भालुमारा) वडा नं. ३												
		१.३.१	**धान ब्लक कार्यक्रम**, चनौटे वडा नं. ३												
		१.३.१	धान पकेट क्षेत्र, खयरसाल वडा नं. ४												
		१.३.१	मकै ब्लक(ठूलीदमार, खारखोला, कुँडुले, सहान) वडा नं. ४												
		१.३.१	तरकारी ब्लक (लामीदमार, ठूलीदमार, सहान)वडा नं. ४												

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		चौथो वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		१.३.१	धान पकेट क्षेत्र (बडीमुहान, बडाला, घाटा, पञ्चकन्या,बेतिनी) वडा नं. ५												
		१.३.१	मकै ब्लक (चौकी, प्युरी, अम्बास, फर्से, ज्यामिरे)वडा नं. ५												
		१.३.१	कोदो ब्लक (पोखरी दमार, सुनखानी दमार, चौकीडाँडा) वडा नं. ५												
		१.३.१	तरकारी ब्लक (घाटा, पञ्चकन्या, घलनचौर, चिसापानी, खञ्जानी खोला) वडा नं. ५												
		१.३.१	कागती ब्लक (प्युरी, अम्बास, ज्यामिरे) वडा नं. ५												
		१.३.१	तरकारी पकेट (तल्लो क्षेत्र) वडा नं. ६												
		१.३.१	फलफूल पकेट (माथिल्लो क्षेत्र) वडा नं. ६												
		१.३.१	मकै पकेट क्षेत्र, बाह्रविसे वडा नं. ७												
		१.३.१	तरकारी ब्लक (गौरीटार, बाह्रविसे, महेश्वता) वडा नं. ७												
		१.३.१	धान पकेट क्षेत्र, कार्यक्रम, महेश्वता वडा नं. ७												
		१.३.२	फलफुल तथा नगदेबाली विशेष नर्सरी स्थापना												
		१.३.२	सुन्तला तथा जुनार जात विकास अभियान												
		१.३.३	जुनार, सुन्तला र कागती तथा अदुवा र बेसार खेतीका लागि पकेट क्षेत्रस्तरीय श्रोतकेन्द्र निर्माण												
		१.३.४	एक घर एक फलफूल बगैंचा :												

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		चौथो वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		१.३.४	गाउँपालिका स्तरीय फलफूल नर्सरी स्थापना												
		१.३.४	फलफूल बगैंचा स्थापनाका लागि बेर्ना खरिदमा अनुदान												
			आँप,केरा कटहर पकेट क्षेत्र कार्यक्रम (कुरेनी, गोठ डाँडा)												
	१.४.	१.४.१	रासायनिक मल माग तथा आपूर्ति तथ्याङ्क प्रणाली निर्माण												
		१.४.२	वडास्तरीय प्राङ्गारीक तथा हरित मल उत्पादन तालिम												
		१.४.३	वडास्तरीय बीज बैङ्क (Seed Bank) निर्माण												
		१.४.३	कोदो, मकै, धान, अदुवा बेसार लगायत विउ खरिदमा ५० प्रतिशत अनुदान												
		१.४.४	कृषि यन्त्र खरिदमा ५० प्रतिशत अनुदान												
		१.४.५	गाउँपालिकास्तरीय Custom Hiring Center निर्माण												
		१.४.६	मल तथा विउ विजन ढुवानी अनुदान												
	१.५	१.५.१	मल, बीउ, विषादी आदिको प्रयोग सम्बन्धी कृषि शिक्षा प्रसारण												
		१.५.१	विषादी खरिदमा अनुदान												
		१.५.२	गाउँपालिकास्तरीय कृषि Call Center को स्थापना												

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		चौथो वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		१.५.३	वडास्तरीय कृषक पाठशालामा मल, विउविजन र विषादी प्रयोगसम्बन्धी सामाग्रीको विकास र सम्प्रेषण												
		१.५.४	घुम्ती माटो परिक्षण शिविर सञ्चालन												
		१.५.५	जैविक विषादी उत्पादन तालिम												
		१.५.६	बेमौसमी तरकारी खेती विशेष तालिम												
		१.५.६	व्यवसायिक तरकारी खेतीमा प्लास्टिक टनेल इन्सेक्ट नेट वितरणमा ५० प्रतिशत अनुदान												
	१.७	१.७.१	कृषक तथा बीमा कम्पनी बीच अन्तरक्रिया कार्यक्रम												
		१.७.२	विपन्न कृषक बीमा अनुदान												
		१.७.३	जंगली जनावर तथा चराचुरुङ्गी धपाउने यन्त्र खरिद अनुदान												
		१.७.३	पशुगोठ/खोर सुधार तथा व्यवस्था अनुदान												
		१.७.४	जनावरवाट हुने क्षती जोखिम न्यूनीकरण बाली बीमाका लागी बीमा कम्पनीसँग अन्तरक्रिया												
२.	२.१	२.१.१	कृषि क्षेत्र विशेष अगुवा कृषक अध्ययन तथा अवलोकन भ्रमण												
		२.१.२	अगुवा तथा साना किसान बीच अन्तरक्रिया कार्यक्रम												
		२.१.३	वार्षिक कृषि मेलाको आयोजना												

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		चौथो वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
	२.२	२.२.१	सघन कृषि क्षेत्र विशेष मापदण्ड निर्माण												
		२.२.२	कृषि क्षेत्र विशेष मापदण्ड कार्यान्वयन तथा अनुगमन संयन्त्र निर्माण												
	२.३	२.३.१	कृषि सडक (घोषणाका लागि) पहिचान												
		२.३.२	कृषि सडक स्तरोन्नति												
		२.३.३.	वडास्तरीय कृषि उपज तथा जडीबुटी संकलन केन्द्र निर्माण												
		२.३.४	गाउँपालिकास्तरीय शीत भण्डार निर्माणका लागि सम्भाव्यता अध्ययन												
		२.३.४	पकेट क्षेत्रस्तरीय शीतभण्डार निर्माण												
		२.३.५	घुम्ती माटो परिक्षण शिविर सञ्चालन												
		२.३.६	धान, मकै, कोदो, अदुवा बेसार, तरकारी तथा फलफूलको बीज बैङ्क स्थापना												
		२.३.७	कृषि अनुसन्धान विद्यार्थी अनुदान												
		२.३.८	गाउँपालिका स्तरीय सामुदायिक कृषि सेवा केन्द्र स्थापना												
३.	३.१	३.१.१	वातावरण र दिगो कृषि विषयक अगुवा कृषक अभिमुखीकरण												
		३.१.२	वातावरण र दिगो कृषि विषयक अगुवा कृषक र साना किसान अभिमुखीकरण												

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		चौथो वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		३.१.३	रैथाने प्रजातिका बाली संरक्षणमा विशेष अनुदान												
	३.२	३.२.१	कृषि जोन पहिचान												
		३.२.२	जोन स्तरीय स्वचालित बार्षिक तथ्याङ्क प्रणालीको निर्माण												
	३.३	३.३.१	पकेट क्षेत्र वा जोन स्तरीय कृषि उद्योगको सम्भाव्यता अध्ययन												
		३.३.१	बाली विशेष पकेट क्षेत्रमा आधारित वडास्तरीय उद्योगहरूको सम्भाव्यता अध्ययन												
		३.३.२	कृषि उद्यमी विशेष अन्तरक्रिया कार्यक्रम												
		३.३.३	अगुवा कृषि उद्यमी विशेष अभिमुखीकरण तथा अन्तरक्रिया												
	३.४	३.४.१	कृषि उपज प्याकेजिङ, लेबलिङ गुणस्तर जाँच तथा ब्रान्डीङ सम्बन्धी तालिम तथा अन्तरक्रिया												
		३.४.२	खाद्य तथा कृषि उपज गुणस्तर मापन केन्द्र स्थापना												
		३.४.३	कृषि उपभोक्ता बजारको सम्भाव्यता अध्ययन												
		३.४.४	कृषि सम्बन्धी उपभोग्य वस्तुको बस्तुगत माग सम्बन्धी तथ्याङ्क संकलन												
		३.४.५	रैथाने प्रजातिका बालीहरूको पहिचान तथा बीज बैङ्क स्थापना												
		३.४.६	जैविक प्रविधि र खेती सम्बन्धी तालिम												

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		चौथो वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
४.	४.१	४.१.१	मौरीपालक कृषकको विवरण संकलन												
		४.१.२	मौरीपालन तालिम सञ्चालन												
		४.१.३	लागत सहभागितामा मौरीको घारमा ५० प्रतिशत अनुदान												
		४.१.३	एक घर एक मौरी घार कार्यक्रम												
		४.१.४	मह ब्रान्डीङ सम्बन्धी तालिम सञ्चालन												
		४.१.५	मह उपभोक्ता बजारको अध्ययन												
५	५.१	५.१.१	गाउँपालिकामा पाइने सबै प्रकारका जडीबुटीको Profile तयार कार्यक्रम												
		५.१.३	गाउँपालिका स्तरीय Herborium निर्माण												
		५.१.३	जडीबुटी सम्बन्धी जनचेतना सञ्चार												
		५.१.४	जडीबुटी सम्बन्धी ब्रोसर तथा Profile प्रकाशन												
		५.१.५	स्थानीय जडीबुटी पहिचान तथा उपयोगिता र संरक्षणबारे जनचेतना												
		५.१.६	जडीबुटी जोन स्थापना सम्भाव्यता अध्ययन तथा औषधिय पर्यटन तथा जडीबुटीक्षेत्र विकास कार्ययोजना निर्माण												
	५.२.	५.२.१	जडीबुटी उत्पादक कृषकको विवरण संकलन												
		५.२.२	जडीबुटी उत्पादन सम्बन्धी तालिम सञ्चालन												

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		चौथो वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		५.२.३	आर्युवेद, प्राकृतिक चिकित्सा, योग प्रशिक्षक विज्ञ तथा कृषक अन्तरक्रिया कार्यक्रम												
	५.३	५.३.१	जडीबुटी उत्पादन प्राविधिक सहयोग कक्ष निर्माण												
		५.३.२	अन्तरबाली अर्न्तगत जडीबुटी उत्पादन तालिम सञ्चालन												
		५.३.३	खेर गैरहेको जमिन र वन क्षेत्रलाई लिजमा दिन विवरण संकलन तथा अभिलेखीकरण												
		५.३.४	कृषि उपज संकलन केन्द्रमा जडीबुटी संकलन कक्ष निर्माण												
		५.३.५	अति विपन्न कृषकलाई जडीबुटीको व्यवसायिक उत्पादनमा अनुदान												
		५.३.६	जडीबुटी नर्सरीको संम्भाव्यता अध्ययन												

४.३ पशुपंक्षी विकास

मरिण गाउँपालिकामा बाख्रा, भैसी, बंगुर, गाई, कुखुरा, हाँस, परेवा, टर्की, बट्टाई लगायतका पशुपंक्षीहरूको व्यवसायिक उत्पादनको राम्रो सम्भावना रहेको छ। व्यावसायिक हिसाबले हेर्दा कृषकहरूले सबैभन्दा बढी कुखुरा, बाख्रा, भैसी, बंगुर, टर्की, बट्टाई हाँस बिक्री गर्ने गर्दछन्। पशुपन्छी पालनमा आधुनिकीकरण र व्यवसायीकरण हुन नसकेकोले यिनीहरूको बिक्री वितरणबाट प्राप्त हुने आम्दानी भने न्यून रहेको छ। गाउँपालिकामा पशुपालनको राम्रो सम्भावना भएकोले व्यावसायिक बाख्रा, कुखुरा, बंगुर तथा गाई-भैसी पालन मार्फत दुग्ध उत्पादनमा आत्मनिर्भर भई निर्यात प्रर्वद्धन गर्न सकिन्छ। वडा नं. ३ वरुणमा प्रदेश सरकारको सहयोगमा बाख्रा पकेट सञ्चालनमा रहेको छ। पैनेपाली बजारमा नै बाख्रा तथा लोकल कुखुराको उच्च माग रहेकोले सोको समेत यहाँ राम्रो सम्भावना रहेको छ। त्यसैगरी चुरे र महाभारत जंगलको बीचमा अवस्थित गाउँपालिकामा प्रशस्त वनजंगलकाका कारण व्यवसायिक मौरी पालनको पनि राम्रो सम्भावना रहेको छ। गाउँपालिकाको मरिण लगायतका खोलाहरूमा विभिन्न जातका माछा पाइनुकासाथै वडा नं २, ३ मा १,१ वटा तथा वडा नं ६ मा २ वटा माछा फर्म रहेका छन् भने वडा नं ४ मा माछा सहकारी, तथा वडा नं १ मा व्यावसायिक माछापालन प्रक्रिया शुरु हुँदै छ ।

सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ गाउँपालिका पार्श्वचित्र, २०७७ अनुसार गाउँपालिकामा ३८ वटा साना आकारका पशुपालन फर्महरू रहेका।
▪ गाउँपालिकाको वडा नं. ३ वरुणमा प्रदेश सरकारको सहयोगमा बाख्रा पकेट सञ्चालनमा रहेको।
▪ गाउँपालिकाको पशुपालनमा हुने जोखिम न्यूनीकरण गर्न पशु बीमा कार्यक्रम प्रोत्साहन गर्ने नीति रहेको।
▪ गाउँपालिकामा पशुवधशालाको व्यवस्थापनका लागि आवश्यक पूर्वाधारको विकास गर्ने योजना रहेको ।
▪ गाउँपालिकामा परम्परागत रूपमा बाख्रा, भैँसी, बंगुर, गाई, कुखुरा, परेवा हाँस लगायतका पशुपंक्षी पालन हुने गरेका।
▪ पशुपालनका लागि गाउँपालिकाभर स्थानीय प्रजातिका घाँस उत्पादनको प्रचुर सम्भावना रहेको।
▪ गाउँपालिकामा दर्ता गरी व्यवसायिक रूपमा बाख्रा पालन, कुखरा पालन फार्महरू प्रशस्त रहेका साथै केही स्थानमा मौरी पालन पनि फस्टाउँदै गएको।
▪ पशु नश्ल सुधार, पौष्टिक दानाको व्यवस्था, पशुपन्छी स्वास्थ्य सेवा तथा बजारीकरणलाई समानान्तर रूपमा अगाडि बढाउने गाउँपालिकाको योजना रहेको।
▪ दूध, मासु र अण्डामा गाउँपालिकालाई आत्मनिर्भर बनाउन विषेश कार्यक्रमलाई प्राथमिकता दिइने।
▪ प्रत्येक वडा कार्यालयमा कृषि/पशु प्राविधिकको व्यवस्था गरी सेवा केन्द्र सञ्चालन गर्ने नीति लिइएको ।
▪ पशुपन्छीजन्य उत्पादनमा आधारित उद्योगहरू सञ्चालन गर्न सकिने।
▪ किसानहरूलाई ज्ञान, सीप तथा प्रविधि हस्तान्तरण गरी उत्पादकत्व बढाएर पशुपालनलाई व्यवसायीकरण गर्ने नीति लिइएको।
▪ गाउँपालिका पार्श्वचित्र, २०७७ अनुसार वडा नं. ४, ६ र ७ मा माछा पोखरीहरू रहेका।

सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ दुग्धजन्य उत्पादनलाई व्यवसायीकरण गर्दै दुग्ध उत्पादन तथा दुग्ध सहकारीमार्फत दुग्ध संकलन तथा चिस्यान केन्द्र स्थापना गरी एक वर्षभित्र आत्मनिर्भर बन्ने नीति लिइएको ।

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्या र चुनौतीहरू
▪ पशुपंक्षी तथा मौरीपालन व्यवसायको व्यवसायीकरण र आधुनिकीकरण हुन नसकेको ।
▪ पशुपंक्षीमा रोगको संक्रमण बढिरहेका भए तापनि कृषकले प्राविधिकको सहयोग पाउन कठिन रहेको ।
▪ युवा तथा व्यवसायीक सोचका कृषि उद्यमीहरूलाई यस क्षेत्रमा आर्कषण गर्ने चुनौती रहेको ।
▪ पशुपंक्षी तथा मौरीपालन सेवा केन्द्र तथा दक्ष प्राविधिकहरूको पर्याप्त व्यवस्था र तालिम नभएको ।
▪ पशुपक्षीं व्यवसाय प्राय परम्परागत र निर्वाहमुखी रहेका ।
▪ पशुपक्षीको बजारमूल्यमा एकरूपता कायम हुन नसकेको ।
▪ पशुपक्षीजन्य उत्पादनको पर्याप्त बजारको संभाव्यता अध्ययन नभएको ।

दीर्घकालीन सोच

किसानको खुशी : उन्नत व्यवसायिक पशुपालन सहित मरिणको समृद्धि

लक्ष्य

आधुनिक, वैज्ञानिक र व्यवसायिक पशुपन्छी उत्पादन मार्फत निर्यात प्रवर्द्धन गर्ने ।

उद्देश्यहरू

✓ पशुपन्छीपालनलाई व्यवसायिक बनाउनु ।
✓ पशुपन्छीजन्य उत्पादनमा आत्मनिर्भर भई निर्यात प्रर्वद्धन गर्नु ।
✓ माछाको व्यवसायिक उत्पादनमा आत्मनिर्भर भई निर्यात प्रबर्द्धन गर्नु ।

उद्देश्य १: पशुपंक्षीपालनलाई व्यवसायिक बनाउनु ।

रणनीति	कार्यनीति
१.१ पशुपन्छी पालनमा व्यवसायिकता अभिवृद्धि गर्न कृषक	१.१.१ वडास्तरमा उद्यमशिल सोच भएका इच्छुक युवा तथा अग्रणी कृषकहरूको पहिचान गरिनेछ ।
	१.१.२ कृषि उद्यमीहरूको उत्प्रेरणाका लागि वडास्तरमा उनीहरूको सोच र योजनाबारे सूचना संकलन गरी Start-up का लागि अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

उद्देश्य १: पशुपंक्षीपालनलाई व्यवसायिक बनाउनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
अभिमुखीकरण गर्ने ।	१.१.३ इच्छुक युवा तथा अन्य अगुवा कृषकहरूको लगत संकलन पश्चात पशुपन्छी तथा मत्स्यपालन सम्बन्धी असल अभ्यास तथा प्राविधिक पक्षहरूबारे वर्षमा एक पटक अभिमुखीकरण तालिम तथा अवलोकन भ्रमण सञ्चालन गरिनेछ ।
१.२ युवा उद्यमीहरूलाई यसतर्फ आर्कषण गर्न विशेष सहुलियत प्रदान गर्ने ।	१.२.१ निश्चित मापदण्डका आधारमा एकल तथा सामुहिक रूपमा पशुपन्छी पालनमा व्यवसायिक रूपमा जान खोज्ने कृषक, कृषक समूह तथा वैदेशिक रोजगारीवाट फर्किएका युवाहरूलाई व्याजमा अनुदान दिइने छ ।
	१.२.२ उच्च मूल्य पर्ने पशुपन्छीजन्य उत्पादनका लागि आवश्यक उन्नत जातका नश्लको प्रर्वद्धन गर्न बोका तथा माउ आदिमा निश्चित मापदण्डका आधारमा अनुदान प्रदान गरिनेछ ।
	१.२.३ स्थानीय सहकारी तथा समूहमा व्यवसाय गर्न चाहनेहरूलाई निश्चित प्रतिशत ब्याज तथा सहुलियत तथा लगानीमा अनुदान प्रदान गरिनेछ ।
	१.२.४ स्थानीय जातका लोकल कुखुरा, कालिज, बट्टाई, बङ्गुर लगायत पशुपंक्षी पाल्न चाहने वेरोजगार युवाहरूलाई निश्चित मापदण्डका आधारमा venture capital को प्रबन्ध गरिनेछ ।
१.३ पशुपन्छी उत्पादनलाई आवश्यक कृषि सामाग्री तथा प्रविधिको उपलब्धता बृद्धि गर्ने ।	१.३.१ पशुपालनलाई आवश्यक घाँसको वीउ तथा बेर्ना वितरण गरिनेछ ।
	१.३.२ खेर गइरहेको जमिनमा घाँस रोप्न कृषकलाई प्रोत्साहन गर्न घाँसको व्यवसायिक उत्पादन सम्बन्धी तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.३.३ प्रत्येक वडामा पशुसेवा केन्द्रद्वारा प्रदान सेवालाई घुम्ती सेवा मार्फत विस्तार गरिनेछ ।
	१.३.४ पशु बीमा कार्यक्रमलाई कृषक मैत्री र प्रभावकारी बनाउन बीमा कम्पनीको समन्वयमा अन्तरक्रिया गरिनेछ ।
	१.३.५ पशु रोग नियन्त्रणका लागि भ्याक्सिनेसन तथा Call Center को व्यवस्था गरिनेछ ।
	१.३.६ उन्नत र उच्च प्रतिफल दिने पशुनश्ल सुधार तथा कृत्रिम गर्भाधान सेवालाई विस्तार गरिनेछ ।
	१.३.७ स्थानीय उपजमा आधारित दाना उद्योग खोल्ने उद्यमीलाई मापदण्डका आधारमा सहुलियत प्रदान गरिनेछ ।
	१.३.८ पशुशिक्षा प्रर्वद्धन गर्न वडास्तरमा कृषक पाठशाला सञ्चालन गरिनेछ ।

उद्देश्य १: पशुपंक्षीपालनलाई व्यवसायिक बनाउनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.३.९ व्यवसायिक पशुपालक कृषकलाई लागत सहभागितामा Cow Mat वितरण गरिनेछ ।
	१.३.१० पशुगोठ व्यवस्थापन तथा भकारो सुधार तालिम तथा अनुदान प्रदान गरिनेछ ।
	१.३.११ पशुपालन पकेट क्षेत्र स्तरिय घाँस, बीज बैङ्क तथा डालेघाँस नर्सरी स्थापनाका लागी संम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	१.३.१२ गाउँपालिकामा संम्भाव्यता हेरी दुग्ध चिस्यान केन्द्र स्थापना गरिनेछ ।

उद्देश्य २: पशुपन्छीजन्य उत्पादनमा आत्मनिर्भर भई निर्यात प्रर्वद्धन गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१ कृषि तथा पशुपन्छी तथ्याङ्क प्रणालीको विकास गर्ने ।	२.१.१ गाउँपालिकाभर पालिने पशुपन्छीको विवरण अध्यावधिक गर्ने तथ्याङ्क प्रणालीको निर्माण गरिनेछ ।
	२.१.२ गाउँपालिकामा हरेक वर्ष पशुपन्छी जन्य उत्पादनको माग आपूर्तिको वस्तुपरक सूचना प्राप्त गरी उत्पादनलाई निर्यातमुखी बनाइनेछ ।
	२.१.३ हरेक वर्ष गाउँपालिकाबाट निर्यात हुने पशुजन्य उत्पादनको वस्तुपरक सूचना अध्यावधिक गरिनेछ ।
२.२ पशुपन्छीजन्य उत्पादनको निर्यात गर्ने ।	२.२.१ गाउँपालिकामा उत्पादन हुने पशुपन्छी संकलन केन्द्रको स्थापना गरिनेछ ।
	२.२.२ पशुपन्छीजन्य उत्पादन निर्यात हुनसक्ने सम्भाव्य निकटवर्ती बजार तथा हाटबजारको मागको अध्ययन गनिरेछ ।
	२.२.३ ती उत्पादनहरूको ब्रान्डिङ, लेबलिङ, प्याकेजिङ तथा गुणस्तर जाँच गर्ने व्यवस्था मिलाईने छ ।
	२.२.४ उत्पादन र मागको सन्तुलन कायम गर्न ठूला बजारका कृषि उपज संकलन तथा व्यापारीहरूसँग सम्पर्क तथा माग संकलन गर्ने संयन्त्रको निर्माण गरिनेछ ।
	२.२.५ मुख्य उपभोक्ता बजारसम्म उपज ढुवानी गर्न विशेष अनुदान प्रदान गरिनेछ ।

उद्देश्य ३ : माछाको व्यवसायिक उत्पादनमा आत्मनिर्भर भई निर्यात प्रबर्द्धन गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
३.१ माछापालनमा इच्छुक कृषक पहिचान गर्ने ।	३.१.१ प्रत्येक वडामा सम्भाव्यताका आधारमा माछापालन गर्न चाहने र गरिरहेका कृषक पहिचान गरिनेछ ।
	३.१.२ माछापालन गर्न चाहने कृषकलाई प्राविधिक ज्ञान र सीपका लागि तालिमको व्यवस्था गरिनेछ ।
३.२ माछाका भूरामा अनुदान दिने ।	३.२.१ निश्चित मापदण्डका आधारमा माछापालक कृषकलाई पहिलो पटक भूरामा अनुदान दिइनेछ ।
	३.२.२ स्थानीय जलवायू अनुकूल उत्पादन हुनसक्ने माछाका बारेमा कृषकलाई जानकारी प्रदान गरिनेछ ।
	३.२.३ माछा उत्पादनसम्बन्धी सल्लाह दिन प्राविधिक सहयोग प्रदान गरिनेछ ।
३.३ माछाको स्थानीय माग पूरा गरी निर्यात गर्ने ।	३.३.१ स्थानीयस्तरमा उत्पादित माछाको खपत हुनसक्ने प्रमुख बजारहरूको अध्ययन गरिनेछ ।
	३.३.२ माछाको निर्यातका लागि संकलन, भण्डारण तथा प्याकेजिङ केन्द्रको स्थापना गरिनेछ ।
३.४ पोखरी निर्माणमा अनुदान तथा सहुलियत दिने ।	३.४.१ स्थानीय जल पर्यावरणीय प्रणालीको विकास गर्न वडास्तरमा नमूना माछापोखरी निर्माण गर्ने कृषकलाई लागत सहभागिता तथा ब्याजमा अनुदान दिईनेछ ।
	३.४.२ त्यस्ता पोखरी निर्माण गर्ने कृषकलाई प्राविधिक सहयोग प्रदान गरिनेछ ।
	३.४.३ गाउँपालिकामा खेर गइरहेका तर पानीको उपलब्धता हुनसक्ने क्षेत्रमा पोखरी निर्माण गरी ठेक्कामा लगाइने छ ।

पशुपंक्षी पालनको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		चौथो वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
१.	१.१	१.१.१	अगुवा तथा युवा पशुपन्छी पालक कृषक पहिचान												
		१.१.२	व्यवसायिक पशुपन्छी पालनलाई Venture Capital को प्रबन्ध												
		१.१.३	अगुवा तथा युवा कृषक विशेष अभिमुखीकरण,तालिम तथा अवलोकन भ्रमण												
	१.२	१.२.१	व्यवसायिक पशुपन्छी पालक, युवा कृषक, वैदेशिक रोजगारीबाट फर्किएका युवालाई व्याज अनुदान												
		१.२.२	उन्नत जातका बोका, राँगा, बहर तथा माउमा अनुदान												
		१.२.३	सामुहिक व्यवसाय गर्ने समूहलाई व्याजमा सहुलियत												
		१.२.४	बेरोजगार युवाहरूलाई पशुपंक्षीपालन विशेष Venture Capital												
	१.३	१.३.१	घाँसको बीउ तथा बेर्ना वितरण												
		१.३.२	घाँसको व्यवसायिक उत्पादन सम्बन्धी कृषक तालिम												
		१.३.३	पशुपन्छी स्वास्थ्य घुम्ती सेवा सञ्चालन												
		१.३.४	पशु बीमा अनुदान तथा अन्तरक्रिया												
		१.३.५	पशुखोप घुम्ती सेवा												
		१.३.६	उन्नत नश्ल तथा कृत्रिम गर्भाधान सेवा विस्तार												

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		चौथो वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		१.३.६	उन्नत जातका व्याड बोकामा अनुदान												
		१.३.७	कृषिदाना उद्योग सहुलियत अनुदान												
		१.३.८	पशु कृषक पाठशाला सञ्चालन तथा शिक्षक प्रबन्ध												
		१.३.९	लागत सहभागितामा Cow Mat वितरण												
		१.३.१०	पशुगोठ व्यवस्थापन तथा भकारो सुधार तालिम तथा अनुदान												
		१.३.११	पशुपालन पकेट क्षेत्र स्तरीय घाँस बीज बैङ्क स्थापना												
		१.३.११	डालेघाँस नर्सरी स्थापना संम्भाव्यता अध्ययन												
		१.३.१२	दूध पकेट क्षेत्र स्तरिय चिस्यान केन्द्र स्थापना												
२	२.१	२.१.१	पशुपन्छी तथ्याङ्क अधावधिक प्रणाली निमार्ण												
		२.१.२	वार्षिक पशुजन्य उत्पादन माग तथा आपूर्ति तथ्याङ्क प्रणाली निर्माण												
	२.२	२.२.१	पशुपन्छी उपज संकलन केन्द्रको निर्माण												
		२.२.२	पशुपंक्षी जन्य उत्पादन निर्यात बजारको माग अध्ययन												
		२.२.३	प्रशोधन, लेबलिङ, गुणस्तर मापन तथा ब्रान्डीङ सम्बन्धी तालिम												

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		चौथो वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		२.२.४	मुख्य उपभोक्ता बजार स्थित व्यापारीहरूसँग माग संकलन												
		२.२.५	मुख्य उपभोक्ता बजारसम्म उपज ढुवानी गर्न विशेष अनुदान												
३.	३.१	३.१.१	माछा पालक कृषक विवरण संकलन												
		३.१.२	माछापालन तालिम सञ्चालन												
	३.२	३.२.१	भुरा वितरण												
		३.२.२	माछा पालन प्राविधिक सहयोग कक्ष स्थापना												
	३.३	३.३.१	स्थानीय तथा ठूला उपभोक्ता बजारमा मागको अध्ययन												
		३.३.२	माछा संकलन भण्डारण तथा प्याकेजिङ केन्द्रको स्थापना												
			माछा ब्लक, सहान, वडा नं. ४												
			बाखा पकेट क्षेत्र, वडा नं. ४												

अपेक्षित उपलब्धिहरू

- ✓ सम्पूर्ण खेतीयोग्य जमिनको पूर्ण सदुपयोग भएको हुनेछ ।
- ✓ कृषि क्षेत्र व्यवसायिक र वैज्ञानिक भएको हुनेछ ।
- ✓ खाद्यान्न, मासु, अण्डा, दूध तथा माछामा आत्मनिर्भर भई निर्यात प्रवर्द्धन हुनेछ ।
- ✓ कृषिमा युवा कृषकहरूको आर्कषण बढेको हुनेछ ।
- ✓ भित्रीमधेस नमूना कृषि क्षेत्रको आवश्यक पूर्वाधारहरूको विकास भएको हुनेछ ।
- ✓ व्यवसायिक जडीबुटी उत्पादनको शुरुवात भएको हुनेछ ।

४.४ सहकारी

पृष्ठभूमि

सहकारीले ग्रामीण पूँजीको संकलन र उचित सदुपयोगमार्फत आय आर्जन गर्न महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको हुन्छ । राष्ट्रिय अर्थतन्त्रका ३ प्रमुख खम्बा मध्ये एक महत्वपूर्ण खम्बाको रूपमा रहेको सहकारी क्षेत्रको ग्रामीण अर्थतन्त्र सुदृढीकरणमा मुख्य सहयोगी भूमिका हुन्छ । यस गाउँपालिकामा हाल विधिवत दर्ता भई सञ्चालनमा रहेका १६ वटा सहकारी संस्थाहरू रहेका छन् । वडा नं. १ मा २ वटा कृषि सहकारीहरू; वडा नं. ४ मा १ कृषि सहकारी, १ बचत तथा ऋण सहकारी तथा १ विद्युत सहकारी वडा नं. ५ मा १ बहुउद्देश्यीय सहकारी; वडा नं. ६ मा १ कृषि, १ बहुउद्देश्यीय, २ बचत तथा ऋण र १ महिला सहकारी तथा वडा नं. ७ मा २ कृषि, १ बहुउद्देश्यीय, २ बचत तथा ऋण सहकारी संस्थाहरू रहेका छन् । यी सहकारीहरू मुख्य गरी घना बस्ती भएका वडा नं. ६ र सातका मुख्य बजार केन्द्रहरूमा केन्द्रित रहेका छन् । यस्ता सहकारीलाई रोजगारी तथा लगानी क्षेत्रमा बिस्तार गर्न सके गाउँपालिकाको अर्थोपार्जनमा महत्वपूर्ण टेवा पुग्छ । गाउँपालिकाले सहकारीताको माध्यमबाट गरिबी न्यूनीकरण एवं पूँजी निर्माण जोड दिने नीति लिएको छ ।

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ गाउँपालिकामा बहुउद्देश्यीय, बचत तथा ऋण, कृषि र महिला तथा विद्युत सहकारी गरी १६ वटाभन्दा बढी सहकारीहरू सक्रिय रहेका ।
▪ गाउँपालिकामा सञ्चालित सहकारीलाई तालिम तथा प्रशिक्षणमार्फत क्षमता विकास तथा संस्थागत सुदृढीकरण गर्ने नीति लिइएको ।
▪ गाउँपालिका सहकारी ऐनबमोजिम सहकारीहरूको नियमन गर्ने योजना रहेको ।
▪ विभिन्न उद्देश्य राखी गरिबी निवारण कोषबाट कर्जा लिएर निक्रिय रहेका व्यक्ति तथा समुहलाई सक्रिय बनाई कर्जाको असल व्यवस्थापन गर्ने योजना रहेको ।
▪ सहकारी क्षेत्रतर्फ क्रमशः जनताको आर्कषण बढ्दै गइ रहेकाकारण विविध बचत समुहहरू पनि सञ्चालनमा रहेका ।
▪ सामुहिकता र सहकार्यमार्फत आर्थिक विकासको सम्भावना रहेको ।
▪ कृषिउत्पादन र उपभोक्ताबीचमा पुलको काम गर्नेसंस्थाको रूपमा सहकारीको विकास गर्न सकिने ।
▪ एक वडा एक विषयगत सहकारीको अवधारणा अगाडि बढाउन सकिने ।
▪ सहकारीहरूको स्थापना भएकाले स्थानीय सहकारी नीतिअनुरूप "गाउँगाउँमा सहकारी घर-घरमा रोजगारी" अभियान सञ्चालन गर्न सकिने ।
▪ सहकारीको परिचालन, नियमन, अनुगमन र खारेजीसम्बन्धी अधिकार स्थानीय सरकारलाई प्राप्त भएको ।

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
• गाउँपालिकाको वडा नं. १, २ र ३ मा एउटा पनि सहकारी क्रियाशील नरहेको ।
• दर्ता भइकन सञ्चालनमा आएका सहकारीहरू चुस्त व्यवस्थापनको अभावमा निश्क्रिय रहेकाकारण वचत तथा लगानी जोखिममा परेको ।

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
• सहकारीको संख्यामा वृद्धि भएतापनि गुणात्मक विकास हुन नसकेको ।
• सहकारी क्रियाकलाप उत्पादनमुखी तथा रोजगारी सिर्जनाभन्दा पनि बचत तथा ऋण कारोबारमा बढी लगाव रहेको ।
• सहकारीमा आर्थिक अनुशासन कायम हुन नसक्दा आम नागरिकको बचत जोखिममा पर्ने गरेको ।
• सहकारीको मूल्य मान्यता तथा आदर्शको मर्मअनुसार भएको विकास हुन नसकेको ।
• गाउँपालिकामा रहेका सहकारीलाई नियमन गर्ने निकायको प्रभावकारीतामा कमी रहेको ।
• सहकारी सम्बन्धी जनचेतनाको व्यापक विकास गर्नुपर्ने ।
• कृषि, उद्योग तथा व्यवसायिकता विकासमा सहकारी क्षेत्रको योगदान वृद्धि गर्नुपर्ने ।

दीर्घकालीन सोच

सामुहिकता र सहकार्य मार्फत सबल ग्रामीण अर्थतन्त्र निर्माण ।

लक्ष्य

सहकारीको संस्थागत विकास मार्फत आम बचतकर्ताको जीवनस्तर उकास्ने ।

उद्देश्यहरू

- ✓ सहकारी संस्थाको संस्थागत विकास, क्षमता अभिवृद्धि र कुशल व्यवस्थापन र बिस्तार गर्नु ।
- ✓ सहकारी क्षेत्रलाई उत्पादनशिल क्षेत्रमा लाग्न उपयुक्त वातावरण निर्माण गर्नु ।

उद्देश्य १: सहकारी संस्थाको संस्थागत विकास, क्षमता अभिवृद्धि, कुशल व्यवस्थापन र विस्तार गर्नु ।

रणनीति	कार्यनीति
१.१ सहकारी शिक्षाको माध्यामबाट जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने ।	१.१.१ स्थानीय सञ्चार माध्यमको सहयोगमा सहकारीको महत्व सम्बन्धमा नियमित जनचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ र सहकारी सञ्चालकहरूलाई संस्थागत क्षमता विकास गर्न संघीय तथा प्रदेश सरकारहरूको सहयोगमा क्षमता विकास अभिमुखीकरण तालिम सञ्चालन गर्ने ।
	१.१.२ महिलाहरूलाई सहकारीतर्फ आकर्षण गर्न महिला सहकारी विस्तार उत्प्रेरणा तालिम सञ्चालन गर्ने ।
	१.२.३ गाउँपालिकाका प्रत्येक कृषि सघन क्षेत्रलाई समेट्ने गरी कृषि सहकारी संस्था तथा दुग्ध उत्पादक किसानलाई समेट्ने दुग्ध सहकारी संस्था स्थापना गर्न समुदाय स्तरमा कृषक अन्तरक्रिया सम्पन्न गरिनेछ ।
१.२ उचित कार्यविधि तथा निर्देशिका निर्माण गरी	१.२.१ गाउँपालिकाले सहकारीको अनुमति, खारेजी तथा विघटनको पूर्ण अभिलेखीकरण गर्ने संयन्त्र तथा स्थानीय नीति कानुन, मापदण्डको निर्माण गर्ने ।

उद्देश्य १: सहकारी संस्थाको संस्थागत विकास, क्षमता अभिवृद्धि, कुशल व्यवस्थापन र विस्तार गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
नियमन तथा व्यवस्थापन गर्ने ।	१.२.२ सहकारीले स्थानीय अर्थतन्त्रमा पार्ने र पारेको प्रभावहरूको वस्तुगत अध्ययन गर्ने ।

उद्देश्य २: सहकारी क्षेत्रलाई उत्पादनशील क्षेत्रका लाग्न उपयूक्त वातावरण निर्माण गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१ सहकारी नीति परिमार्जन तथा निर्माण गरी ग्रामिण अर्थतन्त्र मैत्री बनाउने	२.१.१ सहकारी क्षेत्रलाई उत्पादनशिल क्षेत्र जस्तै कृषि, उद्योग तथा पर्यटनमा लगानी अभिवृद्धि गर्न स्थानीय सहकारी नीति र ऐनमा आवश्यक सूधार संशोधन र परिमार्जन गरिनेछ ।
	२.१.२ अति विपन्न नागरिक तथा मजदुरहरूलाई सामुहिक बचत गर्ने बानी बसाल्न उत्प्रेरणा अभिमुखीकरण गरिनेछ ।
	२.१.३ निश्चित मापदण्डका आधारमा बचत, लगानी तथा ऋण परिचालनमा अब्बल एक सहकारीलाई वार्षिक उचित पुरस्कारको व्यवस्था गरिनेछ ।
	२.२.१ सहकारी खेतीलाई प्रोत्साहन गर्न कृषि सहकारी संस्थाको सहयोगमा व्यवसायिकता प्रबर्द्धन तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.२.२ सहकारीसँग उद्योग र सेवा क्षेत्र विस्तार गर्ने नीति अनुरूप सहकारीमा आधारित स्थानीय उद्योग र सेवाक्षेत्रको सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	२.२.३ सम्भाव्यता र लागत लाभका आधारमा सहकारी खेती वा उद्योग वा सेवा क्षेत्रमा लाग्न चाहने सहकारीका सरोकारवाला सदस्यहरूलाई व्यवसाय विशेष क्षमता अभिवृद्धि तालिमको व्यवस्था गरिनेछ ।

सहकारी क्षेत्रको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		चौथो वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	
१.	१.१	१.१.१	स्थानीय सञ्चार माध्यम मार्फत सहकारी शिक्षा सञ्चार कार्यक्रम सञ्चालन												
		१.१.२	महिला सहकारी विकास तथा विस्तार उत्प्रेरणा तालिम												
	१.२	१.२.१	सहकारी व्यवस्थापन कार्यविधि प्याकेज, नीति, कानुन तथा मापदण्ड निर्माण												
		१.२.२	सहकारीको स्थानीय अर्थतन्त्रमा पारेको प्रभाव अध्ययन												
		१.२.३	कृषि सघन क्षेत्र स्तरिय कृषि सहकारी संस्था विस्तारका लागि कृषक अन्तरक्रिया कार्यक्रम												
२.	२.१	२.१.१	उत्पादनशील क्षेत्रमा सहकारी लगानी अभिवृद्धिका लागि सम्भाव्यता अध्ययन												
		२.१.२	अति विपन्न नागरीक घरधुरीलाई सहकारीमा प्रवेश गराउन बीउ पूँजी वितरण												
		२.१.३	उत्कृष्ट सहकारी पुरस्कार प्रदान												
	२.२	२.२.१	सहकारी खेती प्रवर्द्धन तालिम												
		२.२.२	सहकारीमा आधारित उद्योग तथा सेवा क्षेत्रको सम्भाव्यता अध्ययन												
		२.२.३	सहकारी उद्योग तथा सेवा क्षेत्रमा जान चाहने उद्यमीलाई विशेष तालिम												

अपेक्षित उपलब्धिहरू

- ✓ सहकारी संस्थाहरूको संस्थागत र गुणात्मक विकास हुनेछ ।
- ✓ सहकारी संस्थाहरूको क्षमता विकास र सेवा विस्तार हुनेछ ।
- ✓ कृषि, उद्योग, पर्यटन तथा सेवा क्षेत्रको विकासमा सहकारीको भूमिका वृद्धि हुनेछ ।
- ✓ महिलावर्गको सहकारी क्षेत्रमा सदस्यतामा उल्लेख्य वृद्धि हुनेछ ।
- ✓ विपन्न वर्गलाई सहकारीमा आवद्ध गर्न सहयोग पुग्नेछ ।

४.५ पर्यटन

पृष्ठभूमि

गाउँपालिकाको प्रमुख पर्यटकीय आकर्षणको रूपमा पञ्चकन्या पोखरी, दरबार डाँडा, टुँडिखेल दरबार, चनौटे दरबार, धुरी ढुङ्गा, कपिलेश्वर गढी, ढोका ढुङ्गा, चाँगाचुली गुम्बा, पाशुपत मन्दिर रहेका छन् । वडा नं. ५ मा अवस्थित पाँचकन्या पोखरी पौराणिक तथा धार्मिक स्थलको रूपमा रहेको छ । किंवदन्तीअनुसार पाँचवटी कन्या उत्पति भई पोखरीमा छायाँ मात्र देखिने चुराले रुखका पात टिप्ने जस्ता चमत्कारिक गतिविधिहरूमा उनीहरू संलग्न हुने गर्दथे । सो पोखरीको पानी भैँसीले नखाने गरेको पनि स्थानीयहरू बताउँछन् । पोखरी सहित यो क्षेत्रमा पञ्चकन्या देवीको मन्दिर पनि रहेको छ । गाउँपालिकाले यो क्षेत्रलाई प्रमुख गन्तव्यको रूपमा विकास गर्न डिपिआर पनि गरिसकेको छ । साथै यो क्षेत्रमा शहिद स्मारक, पार्क, अतिथि भवन, स्वीमिङ पुल तथा चिडियाखाना सहित भ्यूपोइन्टसमेत बनाउने गाउँपालिकाको योजना रहेको छ । यसकासाथै वडा नं. १ र २ मा रहेका ऐतिहासिक ठाकुर राजासँग सम्बन्धित दरबार, भग्नावशेष र संरचनाहरू तथा वडा नं. ६ मा अवस्थित कपिलेश्वर दरबार लगायत ऐतिहासिक धरोहरहरूको उत्खनन्, अध्ययन अनुसन्धान र स्तरोन्नति गरी पर्यटक आकर्षक गर्न सकिन्छ । यी प्रसिद्ध स्थलका अलावा गाउँपालिका विभिन्न गुम्बा, मठमन्दिर तथा चर्च जस्ता धार्मिक स्थलहरू, रहेका छन् । यिनका अलावा प्राकृतिक डाँडा, ढोका ढुङ्गाहरू, धुरी ढुङ्गाहरू , झरनाहरू, झाँक्री गुफाहरू रहेका छन् । गाउँपालिकामा प्रशस्त सामुदायिक वन तथा राष्ट्रिय वन रहेका छन् । वडा नं. १ मा अवस्थित व्यवसायिक जुनार तथा सुन्तला पकेट क्षेत्र , वडा नं. २ को भोक्टेनी आलु पकेट , वडा नं. ३ को बाखा पकेट क्षेत्र, वडा नं. ६ को मकै खेती ब्लक तथा वडा नं. ७ को महेश्वता धान उत्पादन ब्लक पनि नमूना कृषि पर्यटकीय आकर्षण बन्न सक्ने सम्भावना रहेका स्थलहरू हुन् । तामाङ, मगर, दलित, माझी तथा नेवारहरूको वाहुल्यता रहेको यस गाउँपालिकामा होमस्टे र साँस्कृतिक पर्यटनको उतिकै सम्भावना छ । यसरी गाउँपालिकामा पर्यटनको प्रचुर सम्भावना रहेको भए तापनि हालसम्म पर्यटनका आधारभूत पूर्वाधारको दिगो विकास हुन सकेको छैन ।

सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ गाउँपालिकामा पञ्चकन्या पोखरी, दरबार डाँडा, टुँडिखेल दरबार, चनौटे दरबार, धुरी ढुङ्गा, कपिलेश्वर गढी, ढोका ढुङ्गा, चाँगाचुली गुम्बा, पाशुपत मन्दिर क्षेत्र गुम्बा, माने लगायतका धार्मिक तथा ऐतिहासिक पर्यटकीय स्थलहरू रहेका ।
▪ वनझाँक्री गुफा, तेल्नी छाँगा , मधुवनी डाँडा, हात्ती आहाल लगायतका प्राकृतिक धरोहरहरू रहेका ।
▪ वडा नं १ को मधुवनी डाँडामा प्राकृतिक दृश्यावलोकन तथा प्याराग्लाइडिङ सञ्चालन गर्न सकिने ।
▪ ठाकुर राजा तथा कपिलेश्वरसँग सम्बन्धित ऐतिहासिक स्थलहरूको उत्खनन्, अनुसन्धान तथा अध्ययन भ्रमणको गन्तव्यको रूपमा विकास गर्न सकिने ।
▪ वडा नं. १ मा अवस्थित व्यवसायिक जुनार तथा सुन्तला पकेट क्षेत्र , वडा नं. २ को भोक्टेनी आलु पकेट क्षेत्र, वडा नं. ३ को बाखा पकेट क्षेत्र, वडा नं. ६ को मकै खेती ब्लक तथा वडा नं. ७ को महेश्वता धान उत्पादन ब्लक पनि नमूना कृषि पर्यटकीय स्थलहरूको रूपमा विकास गर्न सकिने ।
▪ वडा नं. १ को खलङ्गा, वडा नं. २ को भोक्टेनी, वडा नं.४ को कुँडुले तामाङ, वडा नं. ५ घाटा र बेतिनीमा माझी होमस्टे तथा पोखरी दमारमा तामाङ होमस्टे, वडा नं. ६ कपिलाकोट डाँडामा तामाङ होमस्टे, तथा वडा नं. ७ जयमंगलमा माझी होमस्टे सञ्चालन गर्न सकिने ।

सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ गाउँपालिकामा भएका राष्ट्रिय तथा सामुदायिक वनहरूमा मचान बनाई वन्यजन्तु तथा चराचुरुङ्गी अवलोकन गर्न सकिने ।
▪ गाउँपालिकाले पर्यटनलाई प्राथमिकताका साथ विकास गर्ने नीति लिएको ।
▪ स्थानीय मौलिक कला र संस्कृतिको विकास र संरक्षण गरी अध्ययन केन्द्रको रूपमा विकास गर्न सकिने ।
▪ मौलिक संस्कृति, नाच, गीत, संगीत तथा अन्य अमूर्त सांस्कृतिक सम्पदाले सम्पन्न रहेकाले सांस्कृतिक पर्यटनको विकास गर्न सकिने ।

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्या र चुनौतीहरू
▪ महाभारत र चुरेबीचको संवेदनशील क्षेत्र हुनुका साथै सबै सडक कच्ची अवस्थामा रहेकोले यातायातको भरपर्दो सुविधा नभएको ।
▪ गाउँपालिका केन्द्र छाप बजार तथा धमिले बजार क्षेत्रमा सिमित संख्यामा रहेका सामान्य होटेल बाहेक पर्यटक बस्न पर्याप्त र सुविधा सम्पन्न होटल तथा रेष्टुरेन्ट आदिको सुविधा नभएको ।
▪ पर्यटन सूचना केन्द्र लगायतका सञ्चारका साधनहरूको पर्याप्त विकास नभएको ।
▪ पर्यटक प्रहरी लगायतका पर्यटकको सुरक्षाको उचित प्रबन्ध नभएको ।
▪ आपतकालीन उद्धारको उचित व्यवस्था नभएको ।
▪ एकीकृत पर्यटन विकासको योजना नबनेको ।
▪ पर्यटकीय स्थलहरूको उचित भौतिक पूर्वाधारको विकास नभएको ।
▪ आकस्मिक स्वास्थ्य उपचार सेवा पर्याप्त नभएको ।
▪ पर्यटक पथप्रर्दशक तथा व्यावसायिक ट्राभल ऐजेन्सीहरू नभएको ।
▪ भरपर्दो ए.टि.एम. तथा मोवाइल बैङ्किङ सुविधा नभएको ।
▪ गाउँपालिकाका प्राकृतिक, धार्मिक, ऐतिहासिक र पुरातात्विक महत्वका स्थलहरूका बारेमा पर्याप्त प्रचारप्रसार नभएको ।
▪ गाउँपालिकाको सिमित आयश्रोतका कारण पर्यटकीय पूर्वाधार विकास गर्न चुनौतीपूर्ण भएको ।
▪ निजी क्षेत्रलाई आर्कषण गर्नुपर्ने चुनौती रहेको ।
▪ बाह्य पर्यटकहरूको प्रभावले मौलिक संस्कृति लोप हुन सक्नेतर्फ सजग हुनुपर्ने ।
▪ पर्यटकहरूकाकारण सामाजिक विकृतिहरू बढ्न सक्ने जोखिम रहेको ।

दीर्घकालीन सोच
दोहोऱ्याई घुम्न आऊँ : मरिण पर्यटकीय गाउँ
लक्ष्य
आर्थिक, सामाजिक र साँस्कृतिक सम्पन्नताका लागि पर्यटन क्षेत्रलाई एक आर्थिक आधारशिलाको रूपमा विकास गर्ने ।
उद्देश्यहरू

- ✓ आधारभूत पर्यटन पूर्वाधारको विकास गर्नु ।
- ✓ कृषि पर्यटनको आधार विकास गर्नु ।
- ✓ साँस्कृतिक तथा धार्मिक पर्यटनको विकास गर्नु ।
- ✓ साहसिक, पदयात्रा तथा पर्यापर्यटनको विकास गर्नु ।

उद्देश्य १: आधारभूत पर्यटन पूर्वाधारको विकास गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ प्रमुख पर्यटकीय स्थलसम्म पुग्ने सडकहरूको स्तरोन्नति गर्ने ।	१.१.१ प्रमुख पर्यटकीय क्षेत्रको विस्तृत विवरण र त्यहाँ पुग्ने प्रमुख मार्गहरूको वस्तुगत विवरण संकलन गरी प्रकाशन गरिनेछ ।
	१.१.२ संघीय र प्रादेशिक सरकारको सहयोगमा ती प्रमुख पर्यटकीय स्थलसम्म पुग्ने सडक विस्तार तथा स्तरोन्नति गरिनेछ ।
१.२ पर्यटन सूचना व्यवस्थापन गर्न सूचना केन्द्र स्थापना गरी पूर्वाधार सम्पन्न बनाउने ।	१.२.१ गाउँपालिकास्तरीय एक पर्यटन सूचना केन्द्रको स्थापना गरिनेछ ।
	१.२.२ पर्यटकलाई आवश्यक सम्पूर्ण सूचना जस्तै जानकारी, सावधानी, नक्सा, हावापानी, परिकार मेनु तथा सुरक्षा, मूल्य सूची, बसोबास सम्बन्धी विवरण संकलन गरी ब्रोसर निर्माण गरिनेछ ।
	१.२.३ पर्यटकीय क्षेत्र वरपर इन्टरनेट हटस्पटको प्रवन्ध गरिनेछ ।
	१.२.४ पर्यटन वेभसाइट निर्माण गरिनेछ ।
	१.२.५ पर्यटन क्यालेन्डरको विकास गरिनेछ ।
	१.२.६ पर्यटन सम्बद्ध पत्रकारहरूसँग पत्रकार सम्मेलन गरिनेछ ।
१.३ बसोवासको र सुरक्षाको आवश्यक प्रबन्ध गर्ने ।	१.३.१ गाउँपालिकामा आउने पर्यटकलाई बसोबासको बन्दोवस्ती गर्न निजी क्षेत्रसँग अन्तरक्रिया गरी होटल, रिसोर्ट खोल्न सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	१.३.२ ठूला होटल तथा रिसोर्टको तत्काल व्यवस्था गर्न नसक्ने स्थितिमा घरवास पर्यटन प्रर्वद्धन गरिनेछ ।
	१.३.३ गाउँपालिकास्तरिय एक गेस्ट हाउसको निर्माण गरिनेछ ।
	१.३.४ गाउँपालिकास्तरीय आकस्मिक उद्धार संयन्त्रको व्यवस्था गरिनेछ ।
	१.३.५ पर्यटक आकस्मिक स्वास्थ्य सेवाको प्रवन्ध गरिनेछ ।
	१.४.१ पर्यटन क्षेत्र स्तरीय समितिका सदस्यहरूलाई पर्यटक व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम प्रदान गरिनेछ ।

उद्देश्य १: आधारभूत पर्यटन पूर्वाधारको विकास गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.४ पर्यटन क्षेत्र स्तरिय योजना र पर्यटन विकास समिति निर्माण गर्ने ।	१.४.२ समिति मार्फत स्थानीय उत्पादन जस्तै रैथाने परिकार, चिनोको सामान, साँस्कृतिक गतिविधि, मेला सञ्चालन गर्न तालिम तथा अभिमुखीकरण गरिनेछ ।
	१.४.३ पर्यटन व्यवसायमा लाग्न इच्छुक युवा तथा लगानीकर्ताको पहिचान गरी अन्तरक्रिया गरिनेछ ।
	१.४.४ घरबास पर्यटन तथा अन्य पर्यटन प्रर्वद्धन गर्न पर्यटन व्यवसायिलाई लागत सहभागितामा Hospitality तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.४.५ समग्र क्षेत्रलाई समेटेर एक पर्यटन विकास गुरुयोजना निर्माण गरिनेछ ।

उद्देश्य २: कृषि पर्यटनको आधार विकास गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१ सघन कृषि क्षेत्रको विकास गर्ने ।	२.१.१ फलफुल, जडिवुटी, पशुपंक्षीपालन तथा नगदेबाली नमूना सघन क्षेत्रहरूको राष्ट्रिय र प्रादेशिकस्तरमा प्रचारप्रसार गर्न पत्रकार सम्मेलन गरिनेछ ।
	२.१.२ कृषि विषय अध्ययनरत विद्यार्थीहरूलाई परियोजना कार्य तथा अध्ययनका लागि कृषि विद्यालय तथा क्याम्पससँग समन्वय गरी गरिनेछ ।
	२.१.३ टिमुर, सुन्तला, कागती, ओखर, मुलाको विउ उत्पादन हुने क्षेत्रलाई नमूना कृषि क्षेत्रको रूपमा विकास गरी कृषि पर्यटक आकर्षण गरिनेछ ।

उद्देश्य ३: साँस्कृतिक तथा धार्मिक पर्यटनको विकास गर्ने	
रणनीति	**कार्यनीति**
३.१ धार्मिक स्थलको निर्माण र जिर्णोद्वार गर्ने ।	३.१.१ मुख्य साँस्कृतिक तथा धार्मिक स्थलहरूको डि.पि.आर तथा गुरुयोजना तयार पारिनेछ ।
	३.१.२ प्राथमिकता प्राप्त धार्मिकस्थलको जिर्णोदार तथा निर्माण कार्य थालनी गरिनेछ ।

उद्देश्य ३: साँस्कृतिक तथा धार्मिक पर्यटनको विकास गर्ने	
रणनीति	**कार्यनीति**
	३.१.३ प्रत्येक वडामा रहेका प्रमुख धार्मिक स्थलहरूको समग्र व्यवस्थापन योजना निर्माण गरिनेछ ।
३.२ गाउँपालिकाका पर्यटकीय स्थलहरूको प्रचार प्रसार गर्ने ।	३.२.१ हेटौँडा, बर्दिबास, जनकपुर, चितवन, काठमाडौँ जस्ता शहरमा मरिण पर्यटकीय क्षेत्र प्रचारप्रसार संयन्त्र निर्माण गरिनेछ ।
	३.२.२ सबै धार्मिक क्षेत्र समेटेर वृतचित्र निर्माण गरी सामाजिक सञ्जाल मार्फत प्रचार प्रसार गरिनेछ ।

उद्देश्य ४: साहसिक, पदयात्रा तथा पर्यापर्यटनको विकास गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
४.१ गाउँपालिका भर संञ्चालन गर्न सकिने सम्पूर्ण पदमार्गहरूको संम्भाव्यता अध्ययन तथा साहसिक पर्यटन पूर्वाधार विकास गर्ने ।	४.१.१ गाउँपालिकाभर संञ्चालन हुनसक्ने पदमार्गहरूको पहिचान गरिनेछ ।
	४.१.२ परम्परागतरूपमा प्रचलनमा रहेका स्थानीय गोरेटो र घोडेटोहरूलाई बायोइन्जिनियरिङ प्रविधि प्रयोग गरी पदमार्ग तथा पर्यापर्यटनसँग आवद्ध गरिनेछ ।
	४.१.३ साहसिक पर्यटन अर्न्तगत गर्न सकिने क्रियाकलापहरू जस्तै प्याराग्लाइडिङ, जिप लाइन लगायतका गतिविधिहरूको सम्भाव्यता अध्ययन गरी विवरण प्रकाशन गरिनेछ ।
	४.१.४ प्रत्येक पदमार्गमा पदयात्रा प्याकेज निर्माण गरी पर्यटन सूचना प्रणालीमा आवद्ध गरिनेछ ।
	४.१.५ स्थानीय जातजाति र संस्कृति विशेष शैक्षिक पर्यटन प्रर्वद्धन गरिनेछ ।
	४.१.६ एक बहुसाँस्कृतिक संग्रहालय निर्माण गरिनेछ ।

पर्यटन क्षेत्रको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	लक्ष्य	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
१.	१.१	१.१.१	पर्यटन Profile निर्माण												
		१.१.२	गाउँपालिकाका मुख्य पर्यटकीय केन्द्र जोड्ने सडकहरूको स्तरोन्नति												
	१.२	१.२.१	छापबजारमा पर्यटन सूचना केन्द्रको स्थापना												
		१.२.२	पर्यटन सम्बन्धी समग्र जानकारी समेट्ने ब्रोसर निर्माण												
		१.२.३	प्रमुख पर्यटकीय क्षेत्रमा Hotspot सेवाको प्रबन्ध												
		१.२.४	पर्यटन (Portal) वेबसाइट निर्माण												
		१.२.५	वार्षिक पर्यटन पात्रोको निर्माण												
		१.२.६	पर्यटन सम्बन्धी पत्रकार सम्मेलन												
	१.३	१.३.१	सम्भाव्य स्थानमा होटल तथा रिसोर्ट खोल्न नीजि क्षेत्रसँग अन्तरक्रिया :												
		१.३.१	वडा नं. ५ पञ्चकन्यामा सुविधा सम्पन्न होटेल												
		१.३.१	निजीक्षेत्रको संलग्नतामा गाउँपालिकास्तरीय एउटा तीनतारे होटेल स्थापना												
		१.३.२	गाउँपालिकाका निम्न स्थानहरू होमस्टे प्रवर्द्धन तथा तालिम:												
		१.३.२	खलङ्गा होमस्टे वडा नं. १												

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	लक्ष्य	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		१.३.२	भुक्तेनी/शिखर होमस्टे, वडा नं.२												
		१.३.२	कुँडुले तामाङ होमस्टे, वडा नं. ४												
		१.३.२	घाटा/बेतिनी माझी होमस्टे, वडा नं. ५												
		१.३.२	पोखरी दमार तामाङ होमस्टे, वडा नं. ५												
		१.३.२	कपिलाकोट डाँडा तामाङ होमस्टे, वडा नं. ६												
		१.३.२	जयमंगल माझीवस्ती होमस्टे, वडा नं.७												
		१.३.३	पालिकास्तरीय गेष्ट हाउस निर्माण												
		१.३.४	आकस्मिक उद्धार संयन्त्रको निर्माण												
		१.३.५	पर्यटक आकस्मिक स्वास्थ्य सेवाको प्रबन्ध												
	१.४	१.४.१	पर्यटन क्षेत्र व्यवस्थापन समितिका सदस्यहरूलाई व्यवस्थापन तालिम तथा अभिमुखीकरण												
		१.४.२	स्थानीय मौलिक उत्पादन, चिनो, परिकार आदि निर्माण तालिम												
		१.४.३	पर्यटन व्यवसायमा व्यवसायिक रूपमा लाग्न चाहने उद्यमीहरूसँग अन्तरक्रिया												
		१.४.४	घरबास तथा अन्य पर्यटन सम्बन्धी आतिथ्य सत्कार तालिम												
		१.४.५	पर्यटन विकास गुरुयोजना निर्माण												
२.	२.१	२.१.१	नमूना सघन कृषि क्षेत्रहरूको प्रचार प्रसार												

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	लक्ष्य	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		२.१.२	प्राकृतिक श्रोत व्यवस्थापन क्याम्पस तथा विद्यार्थीहरूसँग अन्तरक्रिया												
		२.१.३	निम्न क्षेत्रलाई उत्पादन नमूना क्षेत्र विकास गर्ने :												
		२.१.३	वडा नं. १ व्यवसायिक जुनार तथा सुन्तला पकेट क्षेत्र												
		२.१.३	वडा नं. २ को भोक्टेनी आलु पकेट क्षेत्र												
		२.१.३	वडा नं. ३ को बाखा पकेट क्षेत्र,												
		२.१.३	वडा नं. ६ को मकै खेती ब्लक												
			वडा नं. ७ को महेश्वता धान उत्पादन ब्लक												
३.	३.१	३.१.१	गाउँपालिकाका निम्न साँस्कृतिक तथा धार्मिक स्थलहरूको गुरुयोजना तथा डि.पि.आर. निर्माण :												
		३.१.१	वडा नं. १ को ठाकुर राजाको दरबार												
		३.१.१	वडा नं. १ उर्गेन ग्याङ्छुक गुम्बा												
		३.१.१	वडा नं. २ धुरी ढुङ्गा												
		३.१.१	वडा नं २ मगर विहार												
		३.१.१	वडा नं. ३ चनौटे दरबार												
		३.१.१	वडा नं. महादेव मन्दिर, नक्कली डाँडा												
		३.१.१	वडा नं. ४ पशुपति मन्दिर, सहान												
		३.१.१	वडा नं. ४ कृष्ण मन्दिर, लामीचौर												

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	लक्ष्य	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		३.१.१	वडा नं. ६ कपिलेश्वर दरबार, कपिलाकोट												
			वडा नं. ६, वन झाँक्री गुफा												
			वडा नं. ६ ,तेल्नी खोला लामो छाँगा												
			वडा नं. ७, कपिलेश्वर मन्दिर												
		३.१.२	निम्न प्रमुख धार्मिक क्षेत्रहरूको जिर्णोद्वार तथा निर्माण :												
		३.१.२	वडा नं. १ को ठाकुर राजाको दरबार												
		३.१.२	वडा नं. १ उर्गेन ग्याङ्छुक गुम्बा												
		३.१.२	वडा नं. २ धुरी ढुङ्गा												
		३.१.२	वडा नं २ मगर विहार												
		३.१.२	वडा नं. ३ चनौटे दरबार												
		३.१.२	वडा नं. महादेव मन्दिर, नक्कली डाँडा												
		३.१.२	वडा नं. ४ पशुपति मन्दिर, सहान												
		३.१.२	वडा नं. ४ कृष्ण मन्दिर, लामीचौर												
		३.१.२	पञ्चकन्या पोखरी, वहुउद्देश्यीय पर्यटकीय स्थल, वडा नं. ५												
		३.१.२	वडा नं. ६ कपिलेश्वर दरबार, कपिलाकोट												
		३.१.२	वडा नं. ६, वन झाँक्री गुफा												
			वडा नं. ६ ,तेल्नी खोला लामो छाँगा												

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	लक्ष्य	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
			वडा नं. ७, कपिलेश्वर मन्दिर												
		३.१.३	वडास्तरीय धार्मिक स्थलहरू व्यवस्थापन योजना												
	३.२	३.२.१	हेटौडा, बर्दिबास, जनकपुर, चितवन, काठमाडौं जस्ता शहरमा मरिण पर्यटकीय क्षेत्र प्रचारप्रसार संयन्त्र निर्माण												
		३.२.२	धार्मिक तथा अन्य पर्यटकीय क्षेत्र समेटेर एक वृत्त चित्र निर्माण												
४.	४.१	४.१.१	गाउँपालिकाका प्रमुख पर्यटकीय पदमार्ग पहिचान												
		४.१.३	साहसिक पर्यटन गतिविधि सम्भाव्यता अध्ययन:												
			दृश्यावलोकन तथा प्याराग्लाइडिङ, मधुवनी डाँडा, वडा नं. १												
		४.१.४	पदमार्गमा पदयात्रा प्याकेज निर्माण												
		४.१.५	स्थानिय जातजाति र संस्कृति विशेष शैक्षिक पर्यटन प्रर्वद्धन कार्यक्रम												
		४.१.६	हायु, माझी मगर तामाङ संग्रहालय, कुँडुले, वडा नं. ४												

अपेक्षित उपलब्धिहरू

- ✓ आधारभूत पर्यटन पूर्वाधारको विकास हुनेछ ।
- ✓ कृषक पर्यटकहरूको आवागमन हुनेछ ।
- ✓ धार्मिक क्षेत्रको एकीकृत विकास हुनेछ ।
- ✓ शैक्षिक पर्यटकहरूको आवागमन शुरु हुनेछ ।

४.६ खानी, खनिज, उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति

पृष्ठभूमि

मुख्यतया कृषि, पशुपालन पेशामा संलग्न घरपरिवारको संख्या बढी भएको ग्रामीण इलाका भएकोले मध्यम र ठूलो स्तरका उपभोक्ता बजारहरूको यहाँ उचित विकास भएको छैन । तसर्थ उद्योग, व्यापार र वाणिज्य क्षेत्रको आधारभूत तहबाट नै विकास हुन बाँकी छ । यद्यपि कृषिमा आधारित केही साना उद्योग र अन्य घरेलु उद्योगहरू यहाँ संचालनमा रहेका छन् । वडा नं. ६ मा अनलक्ष्मी निर्माण सेवा, अनक कन्स्ट्रक्सन सेवा, ए एण्ड जे कन्सट्रक्सन, वडा नं. ७ मा श्रीगणेश दुर्गा फर्निचर उद्योग, विश्वकर्मा ग्रिल उद्योग तथा वडा नं. ६ मा हिमाल डेरी तथा चिस्यान केन्द्र जस्ता उद्योगहरू सञ्चालनमा रहेका छन् । यी र यस्ता सम्भावित क्षेत्रमा सम्वधित निकायले उत्खनन् गरी प्रमाणित भएमा खानी तथा उद्योगहरूबाट नै गाउँपालिकाले आर्थिक विकासका क्षेत्रमा फड्को मार्ने निश्चित छ । पानी घट्ट, कुटानी पिसानी मिलहरू भने प्रायश प्रत्येक वडाका टोलहरूमा सञ्चालनमा रहेका छन । यसका अलावा बाँसका सामग्री टपरी, च्याउ उत्पादन जस्ता कुटिर तथा कृषिसम्बन्धी उद्योगहरू सञ्चालन रहेका छन् । गाउँपालिकाको वडा नं ६ मा भने पाउरोटी, चाउमिन, ढाका उद्योग (धमिले), सेलर मिलहरूसमेत रहेका छन् भने वडा नं. ७ मा पनि २ वटा सेलर मिल, एउटा सः मिल तथा ३ वटा फर्निचर सामाग्री बनाउने उद्योगहरू सञ्चालित छन् । त्यसैगरी गाउँपालिकाका वडा नं. १, ५ र ६ मा विभिन्न स्तरका खानेबस्ने सुविधासहितका होटलहरू तथा खाजाघरहरू रहेका छन् । वडा नं. ३ भालुदमारमा गाउँपालिकास्तरिय औद्योगिक ग्रामको स्थापना गर्ने गाउँपालिकाको सोच रहेको छ । गाउँपालिकामा कृषि, पशुपंक्षी तथा खानीमा आधारित उद्योगहरूको राम्रो सम्भावना भएकोले उद्योग तथा वाणिज्य क्षेत्रको विकासका लागि ठोस कदम चाल्नुपर्ने देखिन्छ ।

सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ गाउँपालिकामा छाप, धमिले, बडीमुहान, सहान, खयरसाल, भालुमारा, सखौरी, मुङ्ग्रे, सिन्दुरे दोभान, बाङ्गा, ठूलो र सानो गरदुवा, खलंगा, कात्तिके मधुवनी भदौरे जस्ता क्षेत्रहरू मुख्य बजारकेन्द्रहरूको रूपमा रहेका ।
▪ मरिण नदी तथा यसमा मिसिन आउने खोलाहरू आदिका बगरमा वातावरणीय प्रभाव मुल्याङ्कन गरी केही क्रसर उद्योग विकास र बिस्तार गर्न सकिने ।
▪ गाउँपालिकामा उपलब्ध जल सम्पदामा आधारित मिल तथा मिनरल वाटर उद्योग स्थापना गर्न सकिने ।
▪ वडा नं. ३ भालुदमारमा गाउँपालिकास्तरिय औद्योगिक ग्रामको स्थापना गर्ने गाउँपालिकाको योजना रहेको ।
▪ कृषिमा आधारित औद्योगिक कच्चा पदार्थको उपलब्धता रहेको ।
▪ व्यावसायिक रूपमा बाख्रा, कुखुरा, गाई, तथा भैसीपालन भइरहेकाकारण पशुजन्य उत्पादनमा आधारित डेरी तथा मासु, हाड, छाला प्रशोधन उद्योगहरूको स्थापना गर्न सकिने ।
▪ वनस्पतिमा आधारित उद्योगहरू जस्तै सुन्तला तथा जुनारको जुस, चाउमिन तथा फर्निचरमा आधारित थप उद्योगहरू सञ्चालन गर्न सकिने ।
▪ स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित बाँस, निगाला, बेतजन्य उद्योगहरूको स्थापना गर्न सकिने ।

सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ औद्योगिक पूर्वाधारहरूको यथोचित विकास गर्न सके गाउँपालिकामा रोजगारीको सम्भावना र अवसरहरूको प्रचुरता रहेको ।
▪ वन क्षेत्रमा उत्पादनशील वन व्यवस्थापन गरी जडीबुटी प्रशोधनसम्बन्धी उद्योग विकास गर्न सकिने ।
▪ गाउँपालिकाभित्र सञ्चालित व्यवसायलाई दर्ता नवीकरण तथा अन्य कानुनी प्रक्रियामा सरलता ल्याई प्रर्वद्धन र संरक्षण गर्न सकिने ।
▪ जडीबुटी प्रशोधन उद्योग, डेरी उद्योग र हस्तकलामा आधारित घरेलु उद्योगहरूको विकास गर्न सकिने ।
▪ काष्ठ उद्योगहरूको सञ्चालन गर्न सकिने ।
▪ सिलाइ/कटाइ/बुनाइ, मैनबत्ती बनाउने तालिम, मोटरसाईकल तथा साइकल मर्मत तालिम, कृषिजन्य तालिम प्रदान गरी साना तथा घरेलु उद्योगको लागि दक्ष जनशक्ति तयार गर्न सकिने ।

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ उद्योगको प्रचुर सम्भावना भए तापनि औद्योगिक पूर्वाधारहरू जस्तै सडक, उर्जा, पूँजी, दक्ष जनशक्ति, प्रविधि आदिको अवस्था अत्यन्त कमजोर रहेको ।
▪ औद्योगिक उत्पादनको सीप सिकाउने शिक्षा प्रणाली नभएको ।
▪ गाउँपालिकाका बजारकेन्द्रहरूमा ठूलो स्तरको आर्थिक गतिविधि नभएका ।
▪ निजी क्षेत्रको लगानी आर्कषण गर्न नसकिएको ।
▪ बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूको शाखा स्थापना गर्न बचतकर्ताको कमी रहेको ।
▪ वित्तीय सुरक्षाको पर्याप्त प्रत्याभूति नभएको ।
▪ उद्योगमा संलग्न मजदुर तथा औद्योगिक क्रियाकलापका दौरान सामाजिक जटिलता, अपराध आदिको वृद्धि हुन सक्ने ।
▪ लगानी सुरक्षाको वातावरण आवश्यक पर्ने साथै ठूलो आकारको लगानीको व्यवस्था गर्नुपर्ने ।
▪ औद्योगिक पूर्वाधार विकासमा यथेष्ट बजेट व्यवस्था गरी योजनाबद्ध ढङ्गले लाग्नु पर्ने ।
▪ उद्योग विकासको लागि सडक, यातायात, विद्युत् तथा अन्य भौतिक पूर्वाधारको विकास गर्नुपर्ने ।
▪ विभिन्न प्रकारका उद्योगहरू स्थापना गर्दा औद्योगिक प्रदूषण वृद्धि हुन सक्ने ।

दीर्घकालीन सोच
गाउँपालिकाको आर्थिक वृद्धिदरः कृषि, वन र पर्यटनमा आधारित उद्योगको भर

लक्ष्य
आगामी पाँच वर्षमा गाउँपालिकाको कूल गार्हस्थ उत्पादनमा उद्योग क्षेत्रको योगदान कम्तीमा १५ प्रतिशत पुऱ्याई रोजगारी श्रृजना गर्ने ।

उद्देश्यहरू
✓ उद्योगका लागि आवश्यक आधारभूत पूर्वाधारको क्रमिक विकास गर्नु । ✓ गाउँपालिकामा उत्पादन हुने स्थानीय कच्चा पदार्थ तथा कृषि उपजमा आधारित उद्योग स्थापना मार्फत आर्थिक वृद्धिदर हासिल गर्नु । ✓ स्थानीय बजार प्रबर्द्धन र व्यवस्थापन मार्फत वाणिज्य बजार र आपूर्ति प्रणाली सुदृढ गर्नु ।

उद्देश्य १: उद्योगका लागि आधारभूत पूर्वाधारको विकास गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ नीतिगत सुधार गरी लगानी मैत्री वातावरण निर्माण गर्ने ।	१.१.१ उद्योगमा लगानीमैत्री वातावरण निर्माण गर्न उद्योगका लागि जग्गा, रजिष्ट्रेशन, करारमा लिन विशेष सहुलियत र छुट दिने नीति तथा मापदण्ड निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.२ उद्योगमा लगानी गर्न असहज र प्रतिकूल रहेका विद्यमान स्थानीय कानुनहरूमा उद्योग लगानी मैत्री हुनेगरी संशोधन गरिनेछ र श्रमिकहरूको सुरक्षा हक र हितका लागि कानुनको अधिनमा रही स्थानीय नीति र मापदण्ड श्रमिक, उद्योग र उद्यमी मैत्री बनाइनेछ ।
	१.१.३ महिला र युवा उद्यमीहरूलाई प्रोत्साहन गर्न विशेष अनुदान र सहुलियतको प्रवन्ध गरिनेछ ।
	१.१.४ ठूलोस्तरको बाह्य लगानी भित्र्याउन सरकारी जमिनको सम्भाव्यता अध्ययन गरी निजी क्षेत्रका उद्यमीहरूसँग विशेष छुट र सहुलियतबारे अन्तरक्रिया गरिनेछ ।
	१.१.५ कम्तीमा ३ जनालाई रोजगारी दिनसक्ने उद्योगका लागि दशलाख पूँजी लगानीको प्रस्ताव सहित आउने स्थानीय उद्यमीलाई ५० प्रतिशत लगानीको व्याजमा अनुदान दिइनेछ ।
	१.१.६ उद्योगको स्थितिपत्र प्रकाशन गरिनेछ ।
१.२ प्रमुख औद्योगिक पूर्वाधारको सुनिश्चितता गर्ने ।	१.२.१ औद्योगिक ग्रामको निर्माण गर्न डि.पि.आर गरिनेछ ।
	१.२.२ मुख्य औद्योगिक क्षेत्रसम्मका पहुँच सडकलाई कृषि र पर्यटन सडकसँग एकिकृत गरी स्तरोन्नति गरिनेछ ।
	१.२.३ स्थानीय कृषि उपजमा आधारित उद्योगलाई प्राथमिकता दिई कच्चा पदार्थ उत्पादन सुनिश्चित गर्न सम्भाव्य उद्योगी र कृषक बीच अन्तरक्रिया कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
	१.२.४ उद्योग क्षेत्रहरूमा आवश्यक विद्युतीकरण विस्तार गरिनेछ ।
	१.२.५ औद्योगिक सुरक्षाका लागि सुरक्षा निकायसँगको सहकार्यमा शान्ति सुरक्षाको प्रबन्ध गरिनेछ ।

उद्देश्य १: उद्योगका लागि आधारभूत पूर्वाधारको विकास गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.२.६ औद्योगिक श्रमिकहरूको उपलब्धताका लागि स्थानीय रोजगार केन्द्रमा श्रम सूचना तथा तथ्याङ्क प्रणालीको निर्माण गरिनेछ ।
	१.२.७ गाउँपालिकको उपयुक्त स्थानमा औद्योगिक ग्रामको निर्माण गरिनेछ ।
	१.२.८ लघु तथा घरेलु उद्योग सञ्चालन गर्न चाहनेलाई सहजीकरण तथा तालिमको व्यवस्था

उद्देश्य २: स्थानीय कच्चा पदार्थ, खानी तथा खनिज तथा कृषि उपजमा आधारित उद्योग स्थापना मार्फत आर्थिक वृद्धिदर हासिल गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१ निजी क्षेत्र र अगुवा कृषकको समन्वय र सहकार्यमा कम्तीमा एक वडा एक कृषिमा आधारित उद्योगको निर्माण गर्ने ।	२.१.१ बाली विषेश पकेट क्षेत्रका आधारमा उपलब्ध हुन सक्ने कच्चा पदार्थका आधारित प्रत्येक वडामा सम्भाव्य उद्योगहरूको सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	२.१.२ पहिलो चरणमा एक वडा एक कृषि उद्योग स्थापना गर्न उद्योगी कृषक वा कृषक समूह पहिचान गरिनेछ ।
	२.१.३ उद्यमी कृषकहरूलाई लक्षित अध्ययन तथा अभिमुखीकरण तालिमका लागि गाउँपालिकाद्वारा सहयोग प्रदान गरिनेछ ।
२.२ स्थानीय कृषि उद्योगबाट उत्पादित सामग्रीको ब्रान्डिङ गर्ने ।	२.१.१ कृषि उद्योगबाट उत्पादित उत्पादनहरूको प्रशोधन प्याकेजिङ लेबलिङ, गुणस्तर तथा ब्रान्डिङ गर्नका लागि विशेष अभिमुखीकरण तथा तालिम प्रदान गरिनेछ ।
	२.१.२ संघीय तथा प्रादेशिक सरकारको सहयोगमा गाउँपालिकास्तरीय खाद्य गुणस्तर मापनको व्यवस्था गरिनेछ ।
	२.१.३ स्थानीय उपज तथा औद्योगिक उत्पादनको खपत हुनसक्ने सम्भाव्य उपभोक्ता बजारहरूको अध्ययन गरिनेछ ।
२.३ खानी तथा खनिज क्षेत्रको अन्वेषण, उत्खनन् तथा व्यवस्थापन गर्ने ।	२.३.१ संघ र प्रदेशसँगको समन्वयमा स्थानीय खानी तथा खनिज अन्वेषण र उत्खनन्का लागि आवश्यक नीति, ऐन, नियम र मापदण्डको निर्माण गरिनेछ ।
	२.३.२ गाउँपालिकाभर रहेका वा हुनसक्ने खानी तथा खनिजको अन्वेषण गर्न खानी तथा भू-गर्भ विभागसँग समन्वय गरी विज्ञबाट परामर्श लिइनेछ ।

उद्देश्य २: स्थानीय कच्चा पदार्थ, खानी तथा खनिज तथा कृषि उपजमा आधारित उद्योग स्थापना मार्फत आर्थिक वृद्धिदर हासिल गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
	२.३.३ नदीबाट उत्खनन् हुने गिट्टी, वालुवा र बेस माटोको उत्खनन् प्रक्रियालाई वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन गरी सुव्यवस्थित गर्न मापदण्ड बनाई लागू गरिनेछ ।

उद्देश्य ३: स्थानीय बजार प्रर्वद्धन र व्यवस्थापन मार्फत वाणिज्य, बजार र आपूर्ति प्रणाली सुदृढ गर्ने ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
३.१ बजार, व्यापार तथा वाणिज्य व्यवस्थापन सूचना प्रणाली निर्माण गर्ने ।	३.१.१ स्थानीय व्यापार, व्यवसाय, आपूर्ति, उपभोक्ता हित सम्बन्धमा नीति, कानुन र मापदण्ड निर्माण गरिनेछ ।
	३.१.२ गाउँपालिकाभर सञ्चालन भएका व्यवसाय दर्ता तथा अभिलेखीकरण प्रणाली निर्माण गरिनेछ ।
	३.१.३ समग्र व्यापार र वाणिज्यलाई समेटेर वार्षिक रूपमा हुने कारोबारका आधारमा माग तथा आपूर्ति र कारोबारको आकार साथै व्यापार नाफा/घाटाको तथ्याङ्क प्राप्त हुने तथ्याङ्क प्रणालीको निर्माण गरिनेछ र गाउँपालिकाबाट हुने निकासी तथा आयातको वस्तुगत सूचना तथा तथ्याङ्क प्राप्त गर्ने प्रणालीको विकास गरिनेछ ।
३.२ स्थानीय बजार प्रबर्द्धन कार्ययोजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने ।	३.२.१ स्थानीय व्यापारिक फर्म तथा व्यवसायको दर्ता, अनुमति, नवीकरण, खारेजी, बजार तथा गुणस्तर अनुगमन र नियमन गर्न संयन्त्र र नियमित कार्यतालिका बनाइनेछ ।
	३.२.२ मूख्य बजार केन्द्रलाई लक्षित गरी नीजि क्षेत्रसँगको समन्वयमा व्यापारिक स्टल निर्माण गरी बहालमा दिइनेछ ।
	३.२.३ वार्षिक रूपमा मूख्य चाडपर्व तथा अवसर हेरी व्यापारिक मेला आयोजना गर्न वार्षिक पात्रो निर्माण गरिनेछ ।
	३.२.४ परम्परागत रूपमा चलिआएका स्थानीय हाटबजारलाई व्यवस्थित र वैज्ञानिक बनाउन अध्ययन गरी पूर्वाधार विकास गरिनेछ ।
	३.२.५ प्रत्येक वर्ष नियमित आम उपभोक्ता हित र अधिकार साथै खाद्य गुणस्तर सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

खानी, खनिज, उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्तिको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	लक्ष्य	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
१.	१.१	१.१.१	उद्योगका लागि करारमा दिनसकिने जग्गा पहिचान गर्न अध्ययन												
		१.१.२	श्रमिक, उद्योग र उद्यमी मैत्री सम्बन्धी नीति, कानुन संशोधन गर्न विज्ञसँग परार्मश												
		१.१.३	महिला तथा युवा उद्यमी पहिचान, सहुलियत तथा अनुदान												
		१.१.४	ठूला लगानी भित्र्याउन बाह्य लगानीकर्ताहरूसँग लगानी सम्मेलन												
		१.१.५	दश लाखसम्मको उद्योग लगानी प्रस्तावका लागि व्याज अनुदान												
		१.१.६	उद्योग क्षेत्रको स्थिति पत्र प्रकाशन												
		१.१.७													
	१.२	१.२.१	उपयुक्त स्थानमा औद्योगिक ग्राम स्थापनाका लागि डि पि आर निर्माण ।												
		१.२.२	औद्योगिक सडक पहिचान तथा स्तरोन्नति												
		१.२.३	कच्चा पदार्थ उत्पादन केन्द्रित उद्योगी कृषक अन्तरक्रिया												
		१.२.४	औद्योगिक क्षेत्र विद्युतीकरण												
		१.२.५	औद्योगिक क्षेत्र केन्द्रित प्रहरी बिट स्थापना तथा निर्माण												

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	लक्ष्य	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		१.२.६	औद्योगिक श्रमिक तथा श्रम सूचना तथ्याङ्क प्रणालीको निर्माण												
		१.२.७	उपयुक्त स्थानमा औद्योगिक ग्राम निर्माण												
		१.२.८	लघु तथा घरेलु उद्योग सञ्चालन गर्न चाहनेलाई सहजीकरण तथा तालिमको व्यवस्था												
२	२.१	२.१.१	बाली विशेष पकेट क्षेत्र स्तरिय उद्योगहरूको सम्भाव्यता अध्ययन												
		२.१.१	निजीक्षेत्रको सहभागितामा ठूलोस्तरको एक जडीबुटी प्रशोधन उद्योगको स्थापना												
		२.१.२	एक वडा एक कृषि उद्योग अर्न्तगत उद्योगी पहिचान												
		२.१.३	कृषि उद्योगी विशेष अभिमुखीकरण कार्यक्रम												
२	२.२	२.२.१	स्थानिय औधोगिक उत्पादनहरूको प्रशोधन, प्याकेजिङ, लेवलिङ, गुणस्तर तथा ब्रान्डिङ सम्बन्धि तालिम												
		२.२.२	गाउँपालिका स्तरिय खाद्य गुणस्तर मापन केन्द्रको स्थापना												
		२.२.३	सम्भाव्य उपभोक्ता बजारको अध्ययन												
२.	२.३.	२.३.१	संघ र प्रदेशसँगको समन्वयमा स्थानिय खानी तथा खनिज अन्वेषण सम्वन्धी नीति ऐन नियम र मापदण्ड निर्माण												
		२.३.२	खानी तथा खनिज अन्वेषण परामर्श												

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	लक्ष्य	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		२.३.४	नदीजन्य पदार्थ, बेसमाटो तथा ढुङ्गा उत्खनन मापदण्ड निर्माण												
३	३.१	३.१.१	उपभोक्ता हित, नीति कानुन र मापदण्ड निर्माण												
		३.१.२	व्यवसाय दर्ता अभिलेखीकरण प्रणाली निर्माण												
		३.१.३	आपूर्ति आयात तथा निर्यात सुचना प्रणाली निर्माण												
	३.२	३.२.१	बजार अनुगमन तथा निरिक्षण आन्तरिक पात्रो निर्माण												
		३.२.२	बहाल बिटौरी कर लागू गर्नेगरी व्यापारिक स्टल निर्माण :												
		३.२.२	घरबहाल वा भाडा सम्झौता												
		३.२.२	दर्ता नभएका पसल दर्ता												
		३.२.२	पसल, होटेल लजको दैनिक मूल्यसूची लगत												
		३.२.३	वार्षिक पात्रोअनुसार व्यापारिक मेला आयोजना												
		३.२.४	उपयुक्त स्थानमा प्रदेश सरकारसँगको सहकार्यमा हाटबजार पूर्वाधार निर्माण												
		३.२.५	उपभोक्ता हित सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन:												
			सुपथ मूल्य पसल सञ्चालकलाई प्रोत्साहन कार्यक्रम												

४.७ बैङ्क तथा वित्तीय क्षेत्र

पृष्ठभूमि

बैङ्किङ कारोबार चलायमान हुन स्थानीय स्तरमा व्यापक रूपमा पूँजी प्रवाह भइरहने वातावरण हुनुपर्दछ । हाल यो गाउँपालिका पूर्णत ग्रामीण परिवेशमा रहेको, उपभोक्ता बजारहरूको विकास नभएकोले पूँजी बजार विकास तथा प्रवाह हुन सकेको छैन । हाल यहाँ वडा नं ६ को छापमा वाणिज्य स्तरको एकमात्र राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क सञ्चालनमा रहेको छ भने सिर्जनशील, महुली, नयाँ नेपाल, ओमी, आदर्श, जीवन विकास, बीमा आदि गरी ७ वटा लघुवीत्तहरू सञ्चालनमा रहेका छन् । ग्रामीण अर्थतन्त्र सबल हुन कृषि, पर्यटन र उद्योग क्षेत्र चलायमान हुनुपर्ने भएकोले ती क्षेत्रको क्रमिक विकाससँगै बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाको विकास स्वतः हुन जान्छ ।

सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ गाउँपालिका केन्द्र छापबजारमा एक मात्र वाणिज्यस्तरको राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क सञ्चालनमा रहेको ।
▪ गाउँपालिकामा बहुउद्देश्यीय, बचत तथा ऋण, कृषि र महिला तथा विद्युत सहकारी गरी १६ वटाभन्दा बढी सहकारीहरू सक्रिय रहेका ।
▪ उद्योग, कलकारखाना, बजार केन्द्र, व्यापारिक कारोबारको विस्तार गर्दै बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूको विकास गर्न सकिने ।
▪ सहकारीको विकास तथा बचतमार्फत ग्रामीण अर्थतन्त्रको उचित विकास गर्न सकिने ।
▪ अन्य बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूलाई आर्कषण गर्न सकिने ।
▪ स्थानीय जनताको अग्रसरतामा माइक्रो फाइनान्स तथा सहकारीहरूको विकास र बिस्तार गर्न सकिने ।
▪ छापबजारमा मा केन्द्रित बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाका शाखालाई अन्य बजार क्षेत्रमा एटिम सहितको सेवा विस्तार गर्न सकिनुका साथै नयाँ बैङ्क स्थापना गर्न सकिने ।

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरू प्राय गाउँपालिका केन्द्र छापबजारमा मात्र केन्द्रित रहेका ।
▪ बैंकमा खाता खोल्न झन्झटिलो र ढिलासुस्ती हुने जनगुनासो रहेको ।
▪ विकट र ग्रामीण परिवेशका कारण बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूको स्थापना र पूँजी वृद्धि हुन नसकेको ।
▪ गाउँपालिकामा भएका बैंक तथा वित्तीय संस्थाबाट सबै खाले कारोबार गर्न सहज नभएको ।
▪ एटिएमको व्यवस्था नभएको ।
▪ सहकारीको सङ्गठनात्मक विकास नभएका कारण लगानीको क्षेत्र र दायरा ठूलो हुन नसकेको ।
▪ औद्योगिक पूर्वाधार, उद्योग, व्यापारिक केन्द्र र स्थानीय पूँजीको विकास गर्नुपर्ने ।

- बैंङ्क तथा वित्तीय संस्थाको स्थापना हुन नसक्दा स्थानीय लगानीकर्ता तथा पूँजीपतिको पूँजी पलायन भई ग्रामीण अर्थतन्त्र थप कमजोर बन्न सक्ने ।
- ग्रामिण परिवेश, यातायातको असुविधा तथा जटिल स्वास्थ्य अवस्थाकाकारण सामाजिक सुरक्षाभत्ता बैङ्किक प्रणालीमार्फत वितरण गर्दा वृद्धवृद्धालाई कठिनाइ हुने ।

दीर्घकालीन सोच

वित्तीय पहुँच वृद्धिमार्फत आर्थिक क्षेत्रको गतिशिलता

लक्ष्य

प्रत्येक घरधुरीमा बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूको सहज पहुँच स्थापित गर्ने ।

उद्देश्यहरू

- ✓ बैङ्क तथा वित्तीय संस्थातर्फ आम सर्वसाधारणलाई आर्कषण गर्नु ।
- ✓ सहज कर्जा प्रवाह र बचत परिचालनमार्फत उद्योग, कृषि पर्यटन क्षेत्रमा लगानी अभिवृद्धि गरी आर्थिक वृद्धि हासिल गर्नु ।

उद्देश्य १: बैङ्क तथा वित्तीय संस्थातर्फ आम सर्वसाधारणलाई आर्कषण गर्नु ।

रणनीति	कार्यनीति
१.१ वित्तीय पहुँच नपुगेका घरपरिवारमा बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाको पहुँच पुऱ्याउने ।	१.१.१ आफ्नो नाममा बैङ्क खाता नभएका घरधुरीको पूर्ण विवरण संकलन गरिने छ ।
	१.१.२ निजी क्षेत्रमा बैङ्कहरूसँग सहकार्य गरी इच्छुक घरधनीको घरमा घुम्ती बैङ्क खाता खोल्ने अभियान सञ्चालन गरिने छ ।
	१.१.३ बैङ्क खाता खोल्दा हुने फाइदाका विषयमा तथा महिलालाई बैङ्क खाता खोल्न प्रोत्साहन गर्न बैङ्कसँगको सहकार्यमा स्थानीय सञ्चार माध्यमबाट जनचेतनामूलक कार्यक्रम प्रशारण गरिने छ ।

उद्देश्य २: सहजकर्जा प्रवाह र वचत परिचालनमार्फत उत्पादनशील क्षेत्रमा लगानी अभिवृद्धि गरी आर्थिक वृद्धि हासिल गर्नु ।

रणनीति	कार्यनीति
२.१ व्यवसायिक, उत्पादनमूलक ग्रामीण साना तथा मझौला उद्योगमा ऋण प्रवाह अभिवृद्धि गर्ने ।	२.१.१ स्थानीय उद्यमी तथा बैङ्कहरू बीच ऋण प्रवाहमा सहजीकरण गर्न गाउँपालिकाद्वारा अन्तक्रिया गरिने छ ।
	२.१.२ स्थानीय रोजगारी श्रृजना गर्न युवा उद्यमी र महिलाले तयार गरेको व्यवसायिक योजना, मझौला उद्योग क्षेत्र, पर्यटन वा कृषिमा लगानीका लागि ऋण प्रवाह गर्न गाउँपालिका जमानत बसी ब्याजमा निश्चित प्रतिशत अनुदान प्रदान गरिने छ ।

बैङ्क तथा वित्तीय क्षेत्रको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	लक्ष्य	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
१.	१.१	१.१.१	बैङ्क खाता नभएका घरधुरीको लगत संकलन												
		१.१.२	घुम्ती बैङ्किङ सेवा अभियान सञ्चालन												
		१.१.३	महिलाको बैङ्किङ जनचेतनामूलक कार्यक्रम प्रशारण												
२	२.१	२.१.१	उद्यमी तथा बैङ्कहरू बीच अन्तरक्रिया सहजीकरण												
		२.१.२	युवा र महिला उद्यमीलाई मझौला उद्योगतर्फ विशेष व्याज अनुदान												

अपेक्षित उपलब्धि

आगामी ५ वर्षमा गाउँपालिकाका ९० प्रतिशतभन्दा बढी घरपरिवारका सदस्यहरूको आफ्नो नाममा बैङ्क खाता हुने छ। व्यक्तिगत ऋण लिने प्रवृत्तिमा उल्लेख्य कमी आएको हुने छ। उत्पादनशील क्षेत्रमा बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूको ऋण प्रवाह वृद्धि भएको हुने छ।

४.८ गरिबी निवारण

पृष्ठभूमि

नेपालमा योजनावद्ध विकासको वि.स. २०१३ सालमा शुरुवात भएदेखि हालसम्मका आवधिक विकास योजनाहरूमा सबैभन्दा बढी देखापर्ने पेचिलो मुद्दाको रूपमा गरिबी निवारण रहेको छ। जति विकासका योजनाहरू बने पनि गरिबी निवारण गर्न सकिएको छैन। दिगो विकास लक्ष्यको पहिलो नं लक्ष्य नै सन २०३० सम्म सबै प्रकारको गरिबीको अन्त्य गर्ने भन्ने छ भने राष्ट्रिय लक्ष्य शुन्यमा झार्न नसकिए तापनि कुल जनसंख्याको ५ प्रतिशतमा सिमित गर्ने रहेको छ। गाउँपालिकाको पार्श्वचित्र, २०७७ अनुसार गाउँपालिकमा वार्षिक कमाइबाट ३ महिनामात्र खान पुग्ने परिवारको संख्या २०.९३ प्रतिशत रहेको छ। यो बाहेकगाउँपालिकामा गरिबीको यथार्थ तथ्याङ्क उपलब्ध नभए पनि भौगोलिक बनावट, विकास पूर्वाधारको न्यूनता, रोजगारीका अवसरहरू न्यून भएबाट गरिबी रहेको प्रष्ट हुन्छ।

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ गरिबी निवारणका कार्यक्रम तथा योजना तर्जुमा गर्ने अधिकार स्थानीय तहको सरकारलाई प्राप्त भएकोले वास्तविक गरिब पहिचान गरी त्यसको निराकरण गर्न सहज हुने।
▪ गाउँपालिकाले सहकारीताको माध्यमबाट गाउँपालिकाको गरिबी न्यूनीकरण गर्ने नीति अवलम्बन गरेको।
▪ उद्यमशीलताको विकास गर्न गाउँपालिकाका युवायुवती लक्षित गरी सीपमूलक तथा रोजगारमूलका तालिम प्रदान गर्ने गाउँपालिकाको नीति रहेको।
▪ खेतीयोग्य उर्वर जमिन भएको, पर्यटन तथा उद्योगहरूको सम्भावना रहेकोले गरिबी निवारणका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने अवसरहरू रहेको।
▪ कृषि क्षेत्रमा रहेको अर्धवेरोजगारी लगायतका समस्या हल गर्न स्थानीय तहमै रोजगार शाखाको प्रबन्ध गरिएको।
▪ उद्यम विकास नीति अनुरूप स्वावलम्बी उद्यमी विकासमार्फत गाउँपालिकाले गरिबी निवारणलाई प्राथमिक दिएको।
▪ प्रधानमन्त्री, मुख्यमन्त्री तथा गाउँपालिका अध्यक्ष रोजगार कार्यक्रम जस्ता राष्ट्रिय, प्रादेशिक तथा स्थानीय सरकारका नीतिहरू कार्यान्वयनमा आएको।
▪ गाउँपालिकामा युवा उमेरको जनसंख्या उल्लेख्य रहेको।
▪ वैदेशिक रोजगारीबाट फर्केका युवाहरूको सीपलाई गरिबी निवारणका कार्यक्रममा सदुपयोग गर्न सकिने।
▪ रोजगारी श्रृजना, सीपमूलक तालिम आदिमा गाउँपालिकाले प्रत्यक्ष सहयोग गर्न सक्ने वैद्यानिक र नीतिगत आधार तयार भएको।

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ गरिबीको तथ्याङ्क अभावमा गरिबको पहिचान हुन नसकेको ।
▪ सरकारको मूल कार्यक्रमहरूमा गरिब परिवारको वास्तविक पहुँच पुग्न नसकेको ।
▪ कृषि उद्योग, पर्यटन र अन्य व्यवसाय प्राय निर्वाहमुखी हुने गरेको ।
▪ शिक्षा र जनचेतनामा कमी रहेकोले गरिबी घटाउन कठिन र चुनौतीपूर्ण रहेको ।
▪ युवाहरू अवसर नपाएर विदेश पलायन हुनुपरेको ।
▪ विगतका गरिबी निवारणका कार्यक्रमहरू वास्तविक रूपमा प्रभावकारी हुन नसकेको ।
▪ श्रमको सम्मान गर्ने संस्कृतिको विकास हुन नसकेको ।
▪ रोजगारमूलक शिक्षाको उचित प्रबन्ध हुन नसकेको ।

दीर्घकालीन सोच
ज्ञान, सीप र उद्यमशिलताको विकासमार्फत गरिबी शून्य गाउँपालिका निर्माण
लक्ष्य
आगामी पाँच वर्षमा हालको गरिबीलाई पचास प्रतिशत कम गर्ने ।
उद्देश्यहरू
✓ निरपेक्ष र बहुआयामिक गरिबीमा रहेको जनताको गरिबी निवारण गरी जीवनस्तर उकास्ने ।

उद्देश्य १: निरपेक्ष र बहुआयामिक गरिबीमा रहेको जनताको गरिबी निवारण गरी जीवनस्तर उकास्ने ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ गरिबी सम्बन्धी सूचना र तथ्याङ्क चुस्त दुरुस्त राख्ने ।	१.१.१ गाउँपालिकाभर गरिबीको परिभाषा भित्र पर्ने परिवार वा व्यक्तिको वास्तविक सूचना संकलन र अध्यावधि गरिनेछ ।
	१.१.२ बेरोजगारको तथ्याङ्क संकलन र अध्यावधि गरिनेछ ।
	१.१.३ गरिबीका प्रमुख कारण र गरिबीको सघनता भएका क्षेत्रहरूको पहिचान गरिनेछ ।
१.२ सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गर्न ।	१.२.१ निरपेक्ष गरिबीमा रहेको जनसंख्या लक्षित पोषण तथा खाद्य सुनिश्चितताका कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.२ गाउँपालिकाको अनुदानमा लक्षित गरीब घरपरिवारको स्वास्थ्य बिमा गरिनेछ ।
	१.२.३ गरीब आवास कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.४ गाउँपालिकाभर रहेका असक्त, असहाय, फकिर तथा सडक मानवहरूको तथ्याङ्क संकलन गरिनेछ ।
	१.२.५ असक्त, असहाय तथा बेसहाराहरूलाई आश्रय स्थल तथा पोषणको प्रवन्ध गरिनेछ ।

उद्देश्य १: निरपेक्ष र बहुआयामिक गरिबीमा रहेको जनताको गरिबी निवारण गरी जीवनस्तर उकास्ने ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.३ विपन्न लक्षित सिपमूलक तथा रोजगार कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	१.३.१ रोजगार केन्द्रलाई सकृय बनाई गाउँपालिकामा निरन्तर श्रृजना हुन सक्ने रोजगारका क्षेत्रका बारे सम्भाव्यता अध्ययन तथा अनुसन्धान गरिनेछ ।
	१.३.२ कृषि क्षेत्रको विकास मार्फत रोजगारी श्रृजना गर्न दक्ष कृषि श्रमिक श्रोत केन्द्र स्थापना गरिनेछ ।
	१.३.३ कृषि श्रमिकहरूलाई सीपमूलक तालिम प्रदान गरिनेछ ।
	१.३.४ बेरोजगार युवाहरूको लगत संकलन गरी उनीहरूको रुची र क्षमता पहिचान गरी सोहीअनुसार तालिम प्रदान गरिनेछ ।
	१.३.५ रोजगार केन्द्रको अगुवाइमा Job Bank को स्थापना गर्न नियमित अध्ययन र अनुसन्धान गरिनेछ ।
	१.३.६ रोजगारी सम्बन्धी सम्पूर्ण जानकारी प्राप्त हुने सूचना प्रविधि संयन्त्रको निर्माण गरिनेछ ।
	१.३.७ विपन्न लक्षित करार खेती प्रणाली विकास गर्न भूमि बैङ्क स्थापना गरिनेछ ।
	१.३.८ अति विपन्न परिवारका सदस्यहरूलाई घरेलु तथा कुटिर उद्योग सञ्चालन गर्न शुन्य प्रतिशत ब्याजमा मापदण्डका आधारमा अनुदान प्रदान गरिनेछ ।
	१.३.९ विभिन्न प्रकारका दुर्घटना, प्राकृतिक प्रकोप, महामारी लगायतका कारणले परिवारको आर्थिक साहाराको रूपमा रहेको मूल व्यक्ति गुमाउने परिवारको लगत संकलन गरी ती परिवारहरूलाई आधारभूत आवश्यकता तत्काल पूर्ति गरी भविष्यमासमेत सुनिश्चितता गर्न गाउँपालिका जिविकोपार्जन कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
	१.३.१० काम गर्ने उमेरको सक्रिय जनशक्ति भएको हरेक परिवारमा कम्तिमा एक रोजगार वा एक उद्यमी उत्पादन गर्न विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

गरिबी निवारणको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय लक्ष्य
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	लक्ष्य	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
१.	१.१	१.१.१	गरीब परिवार पहिचान सूचना संकलन												
		१.१.२	बेरोजगारहरूको सूचना तथा तथ्याङ्क संकलन												
		१.१.३	गरिबीका प्रमुख विशिष्टिकृत कारणहरूको अध्ययन गर्ने												
	१.२	१.२.१	गरिब लक्षित पोषण तथा खाद्य सुरक्षा कार्यक्रम												
		१.२.२	विपन्न परीवार स्वास्थ्य बीमा कार्यक्रम												
		१.२.३	विपन्न नागरीक आवास कार्यक्रम												
		१.२.४	अशक्त, असहाय, बेसहारा सडक मानव तथ्याङ्क संकलन												
		१.२.५	बेसहारा आश्रयस्थान निर्माण												
	१.३	१.३.१	रोजगार केन्द्रद्वारा रोजगारीका क्षेत्र पहिचान गर्न सम्भाव्यता अध्ययन												
		१.३.२	दक्ष कृषि श्रमिक श्रोतकेन्द्र स्थापना												
		१.३.३	कृषि श्रमिक सीपमूलक तालिम												
		१.३.४	बेरोजगारलाई रुचीअनुसार तालिम सञ्चालन												
		१.३.५	Job Bank को स्थापना गर्न अध्ययन												
		१.३.६	Job Information Software निर्माण												
		१.३.७	विपन्न लक्षित विशेष भूमि बैङ्क स्थापना												

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय लक्ष्य
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	लक्ष्य	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		१.३.८	अति विपन्न परीवार लक्षित उद्यमी अनुदान												
		१.३.९	गाउँपालिका जिविकोपार्जन विशेष कार्यक्रम सञ्चालन												
		१.३.१०	एक घर एक रोजगार/ एक घर एक उद्यमी कार्यक्रम												

अपेक्षित उपलब्धिहरू

- ✓ आफ्नो आम्दानीले बाह्र महिना खान नपुग्ने परिवार संख्या हालको अवस्थाबाट ५० प्रतिशत कम हुनेछ ।
- ✓ रोजगारीका अवसरहरू श्रृजना हुनेछन् ।
- ✓ गरिब घरपरिवारको जीवनस्तर सुधार हुनेछ ।

कृषि

क्र. सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)	अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)
१	प्रभाव	कृषि क्षेत्रको उत्पादन वृद्धि दर			
२	प्रभाव	कृषि क्षेत्रको कूल गार्हस्थ उत्पादनका योगदान			
३	प्रभाव	पूर्ण खाद्य सुरक्षा भएका घरधुरी	प्रतिशतमा		
४	असर	खेतीयोग्य जमिन मध्ये पूर्णरूपमा खेती भैरहेको जमिनको	प्रतिशतमा		
५	असर	माटोमा औषत जैविक पदार्थको मात्रा	प्रतिशतमा		
६	असर	झाडी बुट्यान र बाँझो जमिनको	प्रतिशतमा		
७	असर	पूर्णरूपमा व्यवसायिक कृषिमा प्रयोग भइरहेको जमिन (प.दि.वि.ल.(२.४.१)	प्रतिशतामा		
८	असर	वर्षैभरी सिँचाइ सुविधा पुगेको जमिन (प.दि.वि.ल.(२.४.३)	प्रतिशतामा		
९	असर	जैविक प्रणालीबाट मात्र खेती भैरहेको जमिन	हेक्टर		
१०	असर	प्रति व्यक्ति खाद्यान्न उत्पादन	के.जी.मा		
११	असर	व्यवसायीक कृषिमा लागेका ४० वर्ष मुनिका युवा कृषक	संख्यामा		
१२	असर	धान उत्पादन			
१३	असर	मकै उत्पादन			
१४	असर	गहुँ उत्पादन			
१५	असर	केरा उत्पादन			
१६	असर	अन्य फलफुल			
१७	असर	आलु उत्पादन			
१८	असर	अन्य तरकारी उत्पादन			
१९	असर	दूध उत्पादन	लिटर		
२०	असर	तेलहन बाली			
२१	प्रतिफल	कृषि सूचना तथा श्रोत केन्द्र	संख्या		
२२	प्रतिफल	एग्रोभेट	संख्या		
२३	प्रतिफल	पशु उपचार केन्द्र	संख्या		
२४	प्रतिफल	कृषि औजार बिक्री केन्द्र			
२५	प्रतिफल	Custom Hiring Center	संख्या		
२६	प्रतिफल	कृषि तथा पशु उपज बिक्री केन्द्र/संकलन केन्द्र			
२७	प्रतिफल	व्यवसायिक कृषि फर्म	संख्या		
२८	प्रतिफल	कृषि घुम्ती सेवा	वार्षिक संख्या		
२९	प्रतिफल	कृषक पाठशाला	संख्या		
३०	प्रतिफल	व्यवसायिक कृषि नर्सरी	संख्या		

क्र. सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)	अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)
३१	प्रतिफल	ब्रान्डेड कृषि उपज	संख्या		
३२	प्रतिफल	व्यवसायिक फलफुल खेती गरिएको क्षेत्रफल	हेक्टर		
३३	प्रतिफल	आधुनिक कृषि औजार तथा यन्त्र प्रयोगकर्ता	कृषक संख्या		
३४	प्रतिफल	कृषि सहकारी संस्था	संख्या		
३५	प्रतिफल	सामुहिक खेतीमा संलग्न समूह	संख्या		
३६	प्रतिफल	रैथाने तर नासिने अवस्थामा पुगेका स्थानीय बाली नश्ल	संख्या		
३७	प्रतिफल	चक्लाबन्दी गरी खेती गरिएको जमिन क्षेत्रफल			
३८	प्रतिफल	जलवायू अनुकूलन विशेष बालीनाली	संख्या		
३९	प्रतिफल	सामुदायिक बीज बैंकको संख्या प.दि.बि.ल (२.५.२.४)			
४०	असर	स्थानीयस्तरमा उत्पादन भई निकासी हुने बीज	संख्या		
४१	प्रतिफल	जैविक किटनासक प्रयोगकर्ता	कृषक संख्या		
४२	प्रतिफल	गाउँपालिकाबाट कृषि उपज निर्यात तथा बजारीकरणका लागि दिइएको अनुदान सहायता रकम प.दि.बि.ल.(२.ख.१)	रू लाखमा		
४३	प्रतिफल	कृषि क्षेत्रलाई छुट्याइएको बजेटको प्रतिशत (कुल बजेटको) .प.दि.वि.ल.(२.क.१)			
४४	प्रतिफल	बाली भित्र्याइसकेपछि हुने क्षती	प्रतिशतमा		
४५	प्रतिफल	वैकल्पिक सिंचाइ प्रविधि प्रयोगकर्ता कृषक	प्रतिशत		
४६	प्रतिफल	सन्तुलित मूल्य श्रृंखलामा समेटिएका कृषि उपज	संख्या		
४७	प्रतिफल	कृषि तथा पशु प्राविधिक जनशक्ति	संख्या		
४८	प्रतिफल	कृषिमा आधारित उद्योग	संख्या		
४९	प्रतिफल	पशुधन निर्यातबाट प्राप्त रकम	लाखमा		
५०	प्रतिफल	पन्छीजन्य निर्यातबाट प्राप्त रकम	लाखमा		
५१	प्रतिफल	मह निर्यातबाट प्राप्त रकम	लाखमा		
५२	प्रतिफल	कृषक समूह	संख्या		
५३	प्रतिफल	दूध चिस्यान तथा डेरी	संख्या		
५४	प्रतिफल	कृषि पकेट जोन/सुपर जोन	संख्या		
५५	प्रतिफल	व्यवसायिक जडीबुटी खेती गरिएको क्षेत्रफल जडीबुटी नर्सरी	संख्या		
५६	प्रतिफल	व्यवसायिक तरकारी उत्पादन गरिएको क्षेत्रफल			
५७	प्रतिफल	कृषि सडकको पहुँचले जोडिएको कृषि क्षेत्रको	प्रतिशत		

क्र. सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)	अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)
५८	प्रतिफल	रासायनिक मल समयमा प्राप्त हुन नसकि प्रभावित कृषक	प्रतिशत		
५९	प्रतिफल	व्यवसायिक रूपमा प्राङ्गारिक मल उत्पादन गर्ने कृषक	संख्या		
६०	प्रतिफल	सघन खेतीपातीले ओगटेको क्षेत्रफल			
६१	प्रतिफल	करारखेतीले ओगटेको क्षेत्रफल			
६२	प्रतिफल	बगर खेतीले ओगटेको क्षेत्रफल			
६३	प्रतिफल	खाद्यान्न गोदाम संख्या			
६४	प्रतिफल	कृषि क्षेत्रले ओगटेको पूर्ण रोजगारी	प्रतिशत		
६५	प्रतिफल	कृत्रिम गर्भादान सेवा संख्या	वार्षिक		
६६	प्रतिफल	उन्नत नश्लका पशुपन्छी श्रोत केन्द्र संख्या			
६७	प्रतिफल	रैथाने पन्छी तथा पशुपालक फार्म संख्या			
६८	प्रतिफल	घाँसेबालीले ओगटेको कृषि क्षेत्र	हेक्टरमा		
६९	प्रतिफल	भेटनरी प्रयोगशाला	संख्या		
७०	प्रतिफल	कृषि प्रर्दशनी तथा मेला	संख्या वार्षिक		
७१	प्रतिफल	मौरी घार	संख्या		
७२	प्रतिफल	कृषि प्राविधिक तालिम तथा अभिमुखीकरण बाट पूर्ण लाभान्वित छु भन्ने कृषक	संख्या		

पर्यटन

क्र. सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)	अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)
१	प्रतिफल	पर्यटक आगमन	संख्या		
२	असर	रोजगारीमा योगदान	प्रतिशत		
३	असर	कूलग्राहस्थ उत्पादनमा योगदान			
४	असर	पर्यटक बसाइ अवधि	दिन		
५	असर	प्रति पर्यटक प्रतिदिन खर्च	४५ डलर		
६	प्रतिफल	आधारभूत पूर्वाधार पूर्ण भएका पर्यटकीय गन्तव्य	संख्या		
७	प्रतिफल	तालिम प्राप्त पर्यटन सम्बद्ध जनशक्ति	संख्या		
८	प्रतिफल	आधारभूत सुविधायुक्त होटल, रिर्सोट र लज	संख्या		
९	प्रतिफल	होमस्टे	संख्या		
१०	प्रतिफल	पर्यटन सूचना केन्द्र	संख्या		

क्र. सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)	अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)
११	प्रतिफल	वार्षिक पर्यटन पात्रो अन्तर्गत समेटिएका पर्यटन गतिविधि	संख्या		
१२	प्रतिफल	चिनो, कोशेली तथा पर्यटन विक्रि केन्द्र	संख्या		
१३	प्रतिफल	नविनतम पर्यटन गन्तव्य	संख्या		
१४	प्रतिफल	पक्की सडकको पहुँच पुगेका पर्यटन गन्तव्य	संख्या		
१५	प्रतिफल	पूर्णरूपमा पर्यटनमा संलग्न रोजगारको	संख्या		

खानी, खनिज, उद्योग वाणिज्य तथा आपूर्ति

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)	अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)
१	असर	गैर कृषि क्षेत्रमा (उद्योगमा) संलग्न रोजगारहरू	प्रतिशत		
२	असर	कुल रोजगारीमा ठूला उद्योगको योगदान (९.२.२)	प्रतिशत		
३	असर	कुल ग्राहस्थ उत्पादनमा उद्योग क्षेत्रको योगदान (प.दि.वि.ल. ८.३.१)	प्रतिशत		
४	प्रतिफल	थोक व्यापार क्षेत्रमा संलग्न जनसंख्या	प्रतिशत		
५	प्रतिफल	खुद्रा व्यापारमा संलग्न जनसंख्या	प्रतिशत		
६	प्रतिफल	आयात मूल्य	रकममा		
७	प्रतिफल	निर्यात मूल्य	रकममा		
८	प्रतिफल	थोक तथा खुद्रा व्यापारमा कूल लगानी	रकममा		
९	प्रतिफल	खानीमा आधारित उद्योग संख्या	संख्या		
१०	प्रतिफल	साना उद्योग संख्या	संख्या		
११	प्रतिफल	मझौला उद्योग संख्या	संख्या		
१२	प्रतिफल	ठूला उद्योग संख्या	संख्या		
१३	प्रतिफल	व्यवसायिक अभिमुखीकरण तालिम (वार्षिक)	संख्या		
१४	प्रतिफल	महिला उद्यमीहरूको संख्या	संख्या		
१५	प्रतिफल	युवा उद्यमीहरूको संख्या	संख्या		
१६	प्रतिफल	समग्र उद्यमीहरूको संख्या (व्यक्तिगत नाममा दर्ता)	संख्या		

बैङ्क तथा वित्तीय क्षेत्र

क्र. सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)	अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)
१	प्रतिफल	आफ्नै नाममा बैङ्क खाता भएका घरपरिवार	संख्या		
२	प्रतिफल	गाउँपालिकामा विस्तार भएका वाणिज्य बैङ्को	संख्या		
३	प्रतिफल	गाउँपालिकामा विस्तार भएका विकास बैङ्को	संख्या		
४	प्रतिफल	गाउँपालिकामा विस्तार भएका लघुवित्त	संख्या		
५	असर	वित्तीय सेवाको पहुँचमा रहेका घर परिवारको संख्या	संख्या		
६	असर	प्रति १ लाख वयस्कहरूमा वाणिज्य बैङ्कहरूमा शाखा (८.१०.१ क)	संख्या		
७	असर	प्रति १ लाख वयस्कहरूमा ए.टि.एम (८.१०.१ ख) प.दि.बि.ल)	संख्या		
८	असर	बैङ्कबाट ऋण लिएर व्यवसायका उद्योग सञ्चालन गर्ने व्यवसायीको संख्या (९.३.२) प.दि.बि.ल.	संख्या		
९	असर	लघुवित्तद्वारा समेटिएको खेती गर्ने परिवार प्रतिशत (१०.५.१.१) प.दि.वि.ल.	प्रतिशत		
१०	असर	३० मिनेटको पैदल दुरीमा बैङ्कि सेवामा पहुँच भएका परिवार	प्रतिशत		

गरिबी निवारण

क्र. सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)	अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)
१	प्रभाव	गरिबीको रेखामुनि रहेको परीवार (प.दि.बि.ल १.२.१)	प्रतिशत		
२	प्रभाव	बहुआयामिक गरिबीको दर (प.दि.बि.ल १.२.२)	प्रतिशत		
३	प्रभाव	बेरोजगारी दर (प.दि.बि.ल ८.५.२)	प्रतिशत		
४	प्रतिफल	गरीब लक्षित कार्यक्रमबाट प्रत्यक्ष लाभ लिने घरपरिवार	संख्या		
५	प्रतिफल	भूमिहीन तर करार खेतीबाट लाभान्वित घरपरिवार	संख्या		
६	प्रतिफल	आयमूलक सीप विकास तालिमद्वारा लाभान्वित घरपरिवार	संख्या		

क्र. सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)	अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)
७	असर	अशक्त, असहाय, बेसहारा आश्रयस्थलमा समेटिने	संख्या		
८	प्रतिफल	स्वास्थ्य बीमाबाट सूरक्षित गरिएका विपन्न परिवार	संख्या		
९	प्रतिफल	गरिबीको रेखामुनि रहेका महिला (१.२.१.१)	प्रतिशत		
१०	प्रतिफल	गरिबीको रेखामुनि रहेका ५ वर्ष मुनिका बालबालिका(१.२.१.१)	प्रतिशत		
११	प्रतिफल	कूल बजेटमा सामाजिक सुरक्षा खर्च (१.३.१.१)	प्रतिशत		
१२	प्रतिफल	आफ्नै नाममा अचल सम्पती भएका महिला (१.४.२.१)	प्रतिशत		

परिच्छेद - ५: सामाजिक क्षेत्र

५.१ शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि

पृष्ठभूमि

शिक्षा मर्यादित जीवन, सम्मानित रोजगार, उद्यमशीलता तथा समग्र विकासको आधार हो। सभ्य र सुसंस्कृत समाजको निर्माणमा शिक्षाको सर्वोपरी भूमिका रहेको हुन्छ। सक्षम मानव संशाधन नभई कुनै पनि क्षेत्रको विकास सम्भव छैन। विश्वभर अति विकसित मुलुकहरूको समग्र विकासको आधार भनेकै ती मुलुकहरूले शिक्षामा गरेको विशाल लगानीको प्रतिफल हो। नेपालको पछिल्लो संविधानले शिक्षालाई नागरिकको मौलिक हकको रूपमा स्थापित गरेको र विशेषगरी आधारभूत तहसम्मको शिक्षा निःशुल्क र अनिवार्य साथै माध्यमिक तह सम्मको शिक्षा निःशुल्क गरेको परिप्रेक्ष्यमा राज्य र विशेषगरी स्थानीय सरकारको भूमिका र जिम्मेवारी गहन हुन गएको छ। ग्रामीण परिवेशको क्षेत्र भएकोले शिक्षाका आधारभूत पूर्वाधारहरूको पर्याप्त विकास हुन सकेको छैन्। गाउँपालिका पार्श्वचित्र, २०७७ अनुसार गाउँपालिकामा स्नातकसम्म पढाइ हुने २ वटा क्याम्पसहरू रहेका छन्। वडा नं. ५ मा अवस्थित त्रिभुवन विश्वविद्यालयबाट सम्बन्धन प्राप्त मरिण बहुमुखी क्याम्पसमा मानवीकि र शिक्षा संकायमा पठनपाठन हुन्छ भने वडा नं. ७ मा अवस्थित कृषि तथा वन विश्वविद्यालयबाट सम्बन्धन प्राप्त प्राकृतिक श्रोत व्यवस्थापन क्याम्पसमा बिएस्सी एजीको पढाइ हुने गरेको छ। गाउँपालिकामा कक्षा १२ सम्म अध्ययन गर्न सकिने २ वटा विद्यालयहरू छन्। यी बाहेक सामुदायिकतर्फ १० कक्षासम्मका ६ वटा र निजीस्तरमा एउटा, आधारभूत विद्यायलतर्फ सामुदायिकतर्फ ४० र संस्थागततर्फ ३ गरी कूल ५२ विद्यालयले शिक्षा प्रदान गरिरहेका छन्। यसरी गाउँपालिकामा हाल बालविकास, आधारभूत तथा माध्यमिक गरी जम्मा ४८ वटा सामुदायिक विद्यालय तथा ४ वटा निजि शैक्षिक संस्थाहरू क्रियाशिल छन् गाउँपालिका पार्श्वचित्र,२०७७ को तथ्याङ्कअनुसार कूल ३४,७४४ जनसंख्यामा ५ वर्ष वा सो भन्दा माथिको जनसंख्याको साक्षरताको अवस्था हेर्दा पढ्न र लेख्न जान्ने ८२.६६% , जसमा साधारण लेखपढ गर्न जान्ने १४.६२%, आधारभूत तह उतीर्ण ३१.३४%, माद्यामिक तह उतीर्ण १५.४० %, प्राविधिक एस.एल.सी. उतीर्ण ०.६५ %, स्नातक तहसम्म ०.७८ % तथा स्नातकोत्तर वा सोभन्दा माथि ०.३२ % रहेका छन। निरक्षर भने १७.३३% भने पाँच वर्षमुनिको जनसंख्या १९.९२ % रहेको छ। यस तथ्याङ्कलाई हेर्दा आधारभूत तहको साक्षरताको स्थिति सुधारोन्मुख भए तापनि आधारभूत साक्षरता हासिल गर्नसमेत पर्याप्त काम गर्नु पर्ने देखिन्छ भने अर्को तर्फ उच्च शिक्षाको क्षेत्रमा पर्याप्त लगानी गर्नुपर्ने देखिन्छ। साथै आधारभूत र माध्यमिक तहमा विद्यालय तथा क्याम्पस पाठ्यक्रममा रहेको कृषि, विज्ञान र प्रविधिको सामान्य औपचारिक अध्यापन बाहेक विज्ञान र प्रविधि विकासमा थप प्रयासहरू हुन सकेका छैनन्।

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ गाउँपालिकामा मरिण बहुमुखी क्याम्पस र प्राकृतिक श्रोत व्यवस्थापन क्याम्पस सञ्चालनमा रहेका।
▪ गाउँपालिकामा आधारभूत विद्यालय, माध्यमिक विद्यालयसमेत गरी ४८ वटा सामुदायिक विद्यालयहरू रहेका ।
▪ गाउँपालिकामा ४ वटा संस्थागत (निजि) विद्यालयहरू पनि सञ्चालनमा रहेका।

सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ गाउँपालिकाद्वारा कोभिड-१९ का कारण पठनपाठनमा भएको अवरोधलाई दृष्टिगत गरी वैकल्पिक शिक्षा तथा दूरशिक्षामार्फत पठनपाठन अगाडि बढाउने नीति लिइएको ।
▪ गाउँपालिकाले मरिण बहुमुखी क्याम्पस तथा प्राकृतिक श्रोत व्यवस्थापन क्याम्पसलाई गाउँपालिका गौरवको शैक्षिक संस्थामा प्राथमिकीकरण गरी प्रविधिमैत्री तथा गुणस्तरीय शैक्षिक संस्थाको रूपमा रूपान्तरण गर्ने कार्यक्रम राखेको ।
▪ दिवा खाजा तथा शैक्षिक सामाग्री व्यवस्थापन, बालविकास केन्द्र निरन्तरता जस्ता कार्यक्रमलाई प्रोत्साहन अनुदान दिने नीति रहेको ।
▪ आवश्यक मात्रामा शैक्षिक संस्थाहरू एकआपसमा गाभ्न (Merge) तथा नयाँ स्थापना गर्न सकिने ।
▪ गाउँपालिकामा थप बहुप्राविधिक धारका शिक्षालयहरू स्थापना गर्न सकिने ।
▪ बाल विकास केन्द्र थप गरी भौतिक तथा शैक्षिक स्तरोन्नति गर्न सकिने ।
▪ निजी क्षेत्रको सहयोग लिई शिक्षामा लगानी तथा स्तर वृद्धि गर्न सकिने ।
▪ प्रौढ शिक्षा तथा अनौपचारिक शिक्षालाई व्यवस्थित र प्रभावकारी बनाउन सकिने ।
▪ सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरूलाई शैक्षिक चेतनाको संम्वाहकको रूपमा लिई प्रभावकारी बनाउने नीति लिइएको ।
▪ माध्यमिक तहमा कम्प्युटर शिक्षा तथा गाउँपालिकामा आवश्यक जनशक्ति उत्पादन गर्न तद्अनुरूपका कार्यक्रम सञ्चालन गर्न विद्यालयहरूलाई प्रोत्साहन गर्न सकिने ।
▪ सम्पूर्ण विद्यालयहरूमा आवश्यक मात्रामा शैक्षिक सामग्रीहरूको थप व्यवस्था, पुस्तकालय तथा विज्ञान र कम्प्युटर प्रयोगशालाको व्यवस्था गरी व्यवहारिक शिक्षा प्रदान गर्न सकिने ।
▪ शिक्षकहरूलाई तालिम दिई गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्न सकिने ।
▪ दक्ष शिक्षक, गुणस्तरीय शिक्षा दिन सक्ने, कृषि, विज्ञान तथा अन्य प्राविधिक कलेजहरू सञ्चालनमा ल्याउन सकिने ।

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ बालविकास, आधारभूत, र सिमित माध्यमिक शिक्षाको सुविधा भए पनि स्नातक वा सो भन्दा माथिको उच्च शिक्षालयको अभाव ।
▪ गैरसरकारी संस्थाको साझेदारीमा ६-८ स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण गर्ने नीति भए पनि विद्यालयहरूमा स्थानीय आवश्यकता समेट्ने पाठ्यक्रम लागू नगरिएको ।
▪ विद्यालयमा विषयगत शिक्षकको कमी हुनुकासाथै तल्लो तहमा दरवन्दी भएका शिक्षकले माथिल्ला कक्षामा पढाउनु पर्ने बाध्यता रहेको ।
▪ विद्यालयहरूमा किताब-कापी-कलम, स्वच्छ खानेपानी, समावेशी शौचालय, पुस्तकालय, सुरक्षित भवन, फर्निचर तथा समय सापेक्ष सूचना प्रविधिमैत्री पूर्वाधारको अपर्याप्तता वा अभाव ।
▪ नियमित हाजिरीमा कमजोर अवस्था रहेको ।
▪ विद्यालय तथा विद्यार्थीहरूमाझ स्वस्थ प्रतिस्पर्धात्मक भावना कमी भएको ।
▪ विद्यालय भवन कच्ची र असुरक्षित साथै आवश्यक पूर्वाधार नभएको र भूकम्प तथा प्राकृतिक विपत्तिले क्षति गर्न सक्ने ।
▪ अतिरिक्त क्रियाकलाप, विद्यार्थी मैत्री शिक्षा तथा खेलकुद सामग्रीको अभाव भएको ।
▪ विद्यालयहरूमा उपयुक्त खेल मैदानको व्यवस्था नभएको ।

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ लक्षित निरक्षर तथा सीमान्तकृत वर्गलाई विशेष शिक्षाको व्यवस्था नभएको ।
▪ छोरीहरूले छोराहरू सरह शैक्षिक अवसरहरू प्राप्त गर्न पूर्णरूपमा अझै नसकेको ।
▪ अधिकांश विद्यालयमा प्राथमिक उपचार कक्ष, पुस्तकालय, कम्प्युटर प्रयोगशाला, विज्ञान प्रयोगशाला र इन्टरनेट सुविधा नभएको ।
▪ विद्यालय क्षेत्रका शैक्षिक समस्याहरूको समयमै सम्बोधन नगर्ने हो भने राष्ट्रलाई आवश्यक सक्षम, दक्ष र कर्मठ नागरिक उत्पादन हुन नसक्ने ।
▪ समग्र शैक्षिक समस्याहरू सम्बोधन गरी शैक्षिक संस्थाहरूलाई सुविधासम्पन्न बनाउन बजेटको व्यवस्था गर्नुपर्ने ।
▪ शिक्षाको गुणस्तर सुधारमा व्यापक लगानी तथा प्रभावकारी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने ।
▪ चुस्त अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको व्यवस्था गर्नुपर्ने ।
▪ शैक्षिक क्यालेण्डरलाई नियमित तथा व्यवस्थित गर्नुपर्ने ।
▪ शिक्षक शिक्षिकाहरूलाई नियमित तालिम प्रदान गर्नुपर्ने ।
▪ बालमैत्री, विद्यार्थीमैत्री तथा एक्काइसौं शताब्दि सुहाउँदो शिक्षण सिकाइ तथा अन्य नवीनतम शिक्षण पद्धतिको विकास गर्नुपर्ने ।
▪ अन्तराष्ट्रिस्तरमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने शैक्षिक गुणस्तर कायम गर्नुपर्ने ।
▪ हरेक विद्यालयलाई सूचना प्रविधियुक्त तथा गुणस्तरीय बनाउनु पर्ने ।
▪ सबैका लागि गुणस्तरीय शिक्षा अभियान सञ्चालन गर्नुपर्ने ।
▪ प्राविधिक तथा सीपमूलक शिक्षाको बढोत्तरी गरिनुपर्ने ।
▪ शैक्षिक ऋण तथा छात्रवृत्तिको व्यवस्था गरिनुपर्ने ।
▪ विद्यार्थी संख्याको आधारमा शिक्षक दरबन्दी व्यवस्थापन गर्नुपर्ने ।
▪ अभिभावक शिक्षा कार्यक्रमको व्यवस्था गर्नुपर्ने ।
▪ सुविधा तथा पूर्वाधारयुक्त विद्यालय भवनको व्यवस्थापन गर्नुपर्ने ।
▪ प्राविधिक कलेजहरू सञ्चालन गर्न लगानीको वातावरण बनाउनुपर्ने ।
▪ दक्ष शिक्षकहरूको आवश्यकताअनुरूप आपूर्ति गर्नुपर्ने ।
▪ जीर्ण भवनहरूलाई स्तरोन्नति गरी सुरक्षित वातावरणमा पठनपाठन गराउनुपर्ने ।
▪ सामुदायिक विद्यालयमा अंग्रेजी भाषाको माध्यमबाट पनि पठनपाठन गर्न प्रोत्साहन गर्नुपर्ने ।

दीर्घकालीन सोच
गुणस्तरीय शिक्षा र सक्षम जनशक्ति : मरिण गाउँपालिका विकासको अग्रगति
लक्ष्य
गाउँपालिकाभित्र निरक्षरता शुन्यमा झारी आधारभूतदेखि उच्च तहसम्मको गुणस्तरीय शिक्षामार्फत विकासका लागि सक्षम जनशक्ति उत्पादन गर्ने ।

उद्देश्यहरू

- ✓ न्यूनतम शैक्षिक पूर्वाधारको विकास मार्फत आधारभूत र माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्नु ।
- ✓ निरक्षरता शून्यमा झार्नू ।
- ✓ व्यवहारिक, प्राविधिक, जीवनोपयोगी र नैतिक मूल्यमा आधारित शिक्षा प्रदान गर्नु ।
- ✓ राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्नु ।
- ✓ विज्ञान तथा प्रविधिको आधारभूत खोज र अन्वेषणलाई स्थान दिनु ।

उद्देश्य १: न्यूनतम शैक्षिक पूर्वाधारको विकास मार्फत आधारभूत र माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्नु ।

रणनीति	कार्यनीति
१.१ न्यूनतम भौतिक पूर्वाधारहरूलाई प्राथमिकताको आधारमा निर्माण गर्दै लैजाने ।	१.१.१ गाउँपालिकाभर सञ्चालनमा रहेका सामुदायिक विद्यालयहरूको निरिक्षण गरी त्यहाँ रहेका भौतिक पूर्वाधारहरू जस्तै भवन, कक्षा कोठा, शौचालय, पुस्तकालय, पिउने पानी, डेस्क, बेन्च, शिक्षक दरवन्दी, विज्ञान प्रयोगशाला लगायतको अवस्थाबारे वस्तुगत विवरण संकलन गरिनेछ ।
	१.१.२ पहिलो चरणमा विद्यालय भवन, कक्षाकोठा र शौचालयको भौतिक निर्माण र व्यवस्थापन गर्न रकम विनियोजन गरिनेछ ।
	१.१.३ भौतिक निर्माण पश्चात अत्यावश्यक शैक्षिक सामाग्रीको क्रमश प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.१.४ विद्यालयलाई आवश्यक खेलमैदानको उचित प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.१.५ विद्युत सेवा नपुगेका विद्यालयमा विद्युत वा सौर्य उर्जाको प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.१.६ हरेक विद्यालयमा इन्टरनेट सेवाको प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.१.७ विद्यार्थी संख्याको आधारमा गाभ्नुपर्ने विद्यालयहरूको अध्ययन सम्पन्न गरिनेछ ।
	१.१.८ गाँउपालिका अध्यक्ष शैक्षिक सुधार कार्यक्रम लागू गरिनेछ ।
१.२ अत्यावश्यक शैक्षिक जनशक्तिको व्यवस्थापन गर्ने ।	१.२.१ विद्यार्थी संख्या तथा शिक्षक संख्याको आधारमा शिक्षक विद्यार्थी अनुपात हेरी सोको विस्तृत अध्ययन प्रतिवेदन तयार पारिनेछ ।
	१.२.२ विद्यार्थी अनुपातमा शिक्षक दरवन्दी कम भएका विद्यालयमा दरवन्दी व्यवस्था गरिनेछ ।
	१.२.३ कक्षाको आवश्यकता र पाठ्यक्रमको माग अनुरूप शिक्षकहरूलाई आफ्नो विषयमा दक्ष तुल्याउन नियमित विषयगत तालिमको प्रबन्ध गरिनेछ ।

उद्देश्य १: न्यूनतम शैक्षिक पूर्वाधारको विकास मार्फत आधारभूत र माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.२.४ प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रममार्फत शिक्षित बेरोजगारहरूलाई सामुदायिक विद्यालयहरूमा अपूग जनशक्ति व्यवस्थापन गर्न मोवाइल शिक्षकहरू परिचालन गरिनेछ ।
१.३ सबैका लागि आधारभूत शिक्षा सुनिश्चित गर्न स्थानीय नीति तथा कानुन निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने ।	१.३.१ पूर्व प्राथमिक अथवा बालविकास, आधारभूत तथा माध्यामिक शिक्षा, अनौपचारिक शिक्षा, खुल्ला तथा वैकल्पिक शिक्षा, निरन्तर शिक्षा साथै विशेष शिक्षा सम्बन्धी कानुन र मापदण्ड निर्माण गरी लागू गरिनेछ ।
	१.३.२ समग्र शिक्षा विकास गुरुयोजना निर्माण गरी लागू गरिनेछ ।
	१.३.३ अति विपन्न समुदायका विद्यालय जाने बालबालिकाको तथ्याङ्क तयार पारिनेछ ।
	१.३.४ विद्यालय जाने उमेरका विद्यालय जानबाट बञ्चित बालबालिकालाई विद्यालय पुऱ्याउन नसक्नुका कारणहरूको अध्ययन गरी तीनको निराकरण गरिनेछ ।
	१.३.५ विद्यार्थीहरूलाई विद्यालय अनिवार्य पठाउन अभिप्रेरित गर्ने विशेष अभिभावक शिक्षा कार्यक्रमलाई अभियानको रूपमा सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.३.६ घुम्ती भर्ना अभियान सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.३.७ विद्यालय जाने उमेर छँदै बाल विवाहमा परेका या शिक्षाबाट बञ्चित बालबालिकालाई बुहारी शिक्षा अन्तर्गत विद्यालयमा आउने वातावरण निर्माण गर्न अभियान सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.३.८ एक वडा एक सामुदायिक वाचनालय तथा पुस्तकालय निर्माण गरिनेछ ।

उद्देश्य २: निरक्षरता शून्यमा झार्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१ अति विपन्न, दलित र विद्यालय जानबाट बञ्चित विद्यार्थी तथा	२.१.१ अतिविपन्न र विद्यालय जानबाट वञ्चित सम्पूर्ण बालबालिकालाई अनिवार्य रूपमा विद्यालय पुऱ्याउन विशेष छात्रवृत्तिकोषको व्यवस्था गरिनेछ ।
	२.१.२ हरेक वडामा निरक्षरहरूको विवरण तयार पारिनेछ ।

उद्देश्य २: निरक्षरता शून्यमा झार्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
बस्यक केन्द्रित शैक्षिक अभियान सञ्चालन गर्ने ।	२.१.३ प्रत्येक वडामा निरक्षर केन्द्रित अनौपचारिक प्रौढ शिक्षा कक्षालाई अभियानको रूपमा सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.१.४ अनौपचारिक प्रौढ शिक्षाको उपलब्धि मापन गर्न कक्षा समापन पश्चात वार्षिक सर्वेक्षण गरिनेछ ।
	२.१.५ स्थानीय सञ्चार माध्याम मार्फत तथा वडास्तरमा शिक्षाको महत्वका विषयमा निरक्षर केन्द्रित जनचेतनामूलक कार्यक्रम अभियानको रूपमा सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.१.६ वडा स्तरिय एक सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको स्थापना गरिनेछ ।
	२.१.७ अपांगता भएका बालबालिकाका लागि विशेष कक्षा सञ्चालन गरिनेछ ।

उद्देश्य ३: व्यवहारिक, प्राविधिक, जिवनोपयोगी र नैतिक मूल्यमा आधारित शिक्षा प्रदान गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
३.१ प्राविधिक र व्यवहारिक शिक्षा केन्द्रित शिक्षालय तथा पाठ्यक्रमको निर्माण गरी लागू गर्ने ।	३.१.१ गाउँपालिकास्तरिय एक नमूना प्राविधिक शिक्षालय संचालन गर्न सकिने विद्यालय पहिचान गरी रकम विनियोजन गरिनेछ ।
	३.१.२ CTEVT को सम्बन्धनमा गाउँपालिकास्तरिय एक बहुप्राविधिक विद्यालयको रूपमा विकास गरिनेछ ।
	३.१.३ बहुप्राविधिक विद्यालयको शैक्षिक गुणस्तर वृद्धिका लागि अनुदान दिइनेछ ।
३.२ नैतिक मूल्यमा आधारित जीवनोपयोगी शिक्षाका लागि हरेक तहमा पाठ्यक्रम अनिवार्य गरी लागू गर्ने ।	३.२.१ हरेक तह साथै औपचारिक साथै अनौपचारिक क्षेत्रको शिक्षामा नैतिकता, अनुशासन र जीवन सीप (Life Skills) विकास गर्न पाठ्यक्रम तयार गरी लागू गर्न विज्ञसँग परामर्श लिइनेछ ।
	३.२.२ हरेक तहको शिक्षामा, आध्यामिक तथा आत्मिक विकास, सेवाभाव, मानवता, ध्यान, योग र स्वयंसेवा प्रर्वद्धन गर्ने पाठ्यक्रम तयार गरी अनिवार्य लागू गर्न त्यस्ता विषय शिक्षकहरूलाई अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	३.२.३ बालबालिकालाई आवश्यक सन्तुलित भोजनका बारेमा अभिभावक र स्वयं बालबालिकाहरूलाई सुसूचित गर्न विद्यालयस्तरीय पोषण शिक्षा अभियान सञ्चालन गरिनेछ ।

उद्देश्य ४: राष्ट्रिय र अन्तराष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
४.१ नविनतम शिक्षण सिकाई प्रविधिहरूको व्यवहारिक प्रयोग गर्ने ।	४.१.१ हरेक विद्यालयमा नविनतम शिक्षण सिकाई प्रविधिको प्रयोगका बारेमा नियमित शिक्षक अभिमुखीकरण तालिम प्रदान गरिनेछ साथै सूचना प्रविधिका क्षेत्रमा सक्षमता विकास तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	४.१.२ निर्धारित पाठ्यक्रमको उद्देश्य अनुरूप सिकाइ उपलब्धि मापन गर्न प्रत्येक विद्यार्थीको PIS (व्यक्तिगत सूचना प्रणाली) निर्माण गरिनेछ ।
	४.१.३ शिक्षण सिकाइ मापन गर्न प्रमाणिक तथा वैज्ञानिक ग्रेडिङ प्रणालीको प्रयोग गरिनेछ ।
४.२ स्थानीय आवश्यकता अनुरूप पाठ्यक्रम निर्माण गरी लागू गर्ने ।	४.२.१ राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक शिक्षा नीति, ऐन र नियमको परिधिमा रही स्थानीय आवश्यकता अनुरूप पाठ्यक्रम निर्माण गर्न विज्ञसँग परामर्श लिइनेछ ।
	४.२.२ विज्ञान प्रविधि, गणित, अंग्रेजी जस्ता विषयमा राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने विद्यार्थी तयार पार्न सूचना प्रविधिको प्रयोग मार्फत विद्यार्थीहरूलाई तहगत हिसाबले सु-सूचित बनाउन विद्यालयमा इन्टरनेट सहितका आधारभूत पूर्वाधारको अनिवार्य व्यवस्था मिलाईने छ ।
	४.२.३ विद्यार्थीको व्यक्तिगत रुचि र झुकावको पहिचान गरी हरेक विद्यालयमा नियमित अतिरिक्त क्रियाकलाप अन्तर्गत गायन, वाद्यवादन, नृत्य, अभिनय, खेलकुद, चित्रकला, वतृत्वकला जस्ता क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न शिक्षकको प्रवन्ध गरिनेछ ।
	४.२.४ अतिरिक्त कक्षा मापदण्ड तयार गरी गाउँपालिकाभर एकरूपता ल्याएर वर्षे बिदा लगायतका बिदामा पठनपाठनलाई उपलब्धिमुलक बनाइनेछ ।
४.३ विद्यार्थीहरूको ज्ञानको क्षितिज वृद्धिहुने क्रियाकलाप नियमित गर्ने ।	४.३.१ विद्यार्थीहरूलाई वार्षिक पात्रोको विकास गरी नियमित रूपमा शैक्षिक भ्रमण गराइने छ ।
	४.३.२ विद्यार्थीहरूलाई सामाजिक, जीवनोपयोगी र व्यवहारिक ज्ञान दिलाउन नियमित स्थलगत अध्ययन र परियोजना कार्यमा संलग्न गराइने छ ।
	४.३.३ विद्यालय शैक्षिक पात्रोमा प्रबन्ध गरी नियमित रूपमा विज्ञान, प्रविधि, कला, खेलकुद, पेशा व्यवसाय आदिमा सफल व्यक्तित्वहरूसँग विद्यार्थीहरूलाई साक्षात्कार गराइने छ ।
	४.३.४ विद्यालयमै ज्ञान, विज्ञान, सफलता, साहस र जितका कथाहरू समेट्ने वृतचित्र तथा चलचित्रहरूको नियमित प्रर्दशन गराउने व्यवस्था मिलाइनेछ ।

उद्देश्य ४: राष्ट्रिय र अन्तराष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
	४.३.५ हरेक विद्यालयमा नियमित पाठ्यक्रम अतिरिक्त बाल तथा अन्य पुस्तकहरू समेटेर एक पुस्तकालयको व्यवस्था गरिनेछ ।
	४.३.६ विद्यार्थीहरूलाई ज्ञान सिप सम्बन्धी क्षेत्रीय, राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय प्रतियोगितामा भाग लिन पूर्व तयारी गरिनेछ ।
४.४ पाठ्य सामाग्रीको उपलब्धता सुनिश्चित गर्ने ।	४.४.१ नियमित पठनपाठनका लागि आवश्यक पुस्तकालय र पाठ्य पुस्तकहरूको समयमै प्रबन्ध गर्न गाउँपालिकास्तरिय एक संयन्त्रको निर्माण गरिनेछ ।
	४.४.२ हरेक विद्यालयमा पुस्तकालय व्यवस्थापन गर्न पुस्तकालय निर्माण गरिनेछ ।
	४.४.३ हरेक विद्यालयमा एक कम्प्युटर प्रयोगशाला निर्माण गरिनेछ ।
	४.४.४ हरेक मा.वि.मा एक विज्ञान प्रयोगशाला निर्माण गरिनेछ ।
	४.४.५ सामुदायिक विद्यालयमा आधारभूत तह १-३ मा अंग्रेजी माध्याममा पठनपाठन सुचारु गरिनेछ ।
४.५ नियमित अनुगमन तथा निरिक्षण गरी शैक्षिक क्रियाकलापहरूलाई समय सापेक्ष सुधार गरी सुविधाहरू थप गर्ने ।	४.५.१ विद्यालयमा शिक्षकहरू नियमित उपस्थित भएको हाजिरी सुनिश्चित गर्न वडा अध्यक्ष र प्रधानाध्यापकहरूसँग हरेक महिनामा अन्तरक्रिया गरी सूचना लिइनेछ ।
	४.५.२ विद्यार्थीको नियमित उपस्थितिका लागि कक्षा शिक्षकलाई जिम्मेवार बनाई हरेक चौमासिक परीक्षाको परीक्षाफल प्रकाशन पश्चात अभिभावक अन्तरक्रियालाई अनिवार्य गरिनेछ ।
	४.५.३ शिक्षण सिकाइमा उत्कृष्ट विद्यालयलाई हरेक वर्ष पुरस्कृत गर्न एक कोषको निर्माण गरिनेछ ।
	४.५.४ उत्कृष्ट नीजि विद्यालय व्यवस्थापनका अनुभव साट्न वर्षमा एक पटक सामाजिक दायित्व अन्तर्गत नीजि तथा सामुदायिक विद्यालयहरूबीच अन्तरक्रिया आयोजना गरिनेछ ।
	४.५.५ हरेक कक्षामा उत्कृष्ट नतिजा ल्याउने छात्र/छात्रा विद्यार्थीलाई पुरस्कृत गरिनेछ ।
	४.५.६ हरेक विद्यालयमा उत्कृष्ट शिक्षकलाई पुरस्कार कोषको व्यवस्था गरिनेछ ।
	४.५.७ उच्च शिक्षामा जान चाहने विशेष जेहेन्दार विद्यार्थीहरूलाई मापदण्डका आधारमा शैक्षिक ऋण प्रदान गर्न "जेहेन्दार विद्यार्थी उच्च शिक्षा कोष" निर्माण गरिनेछ ।

उद्देश्य ४: राष्ट्रिय र अन्तराष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
	४.५.८ हरेक विद्यालयमा शिक्षकहरूलाई क.म.श ई-हाजिरीको प्रबन्ध गरिनेछ ।
	४.५.९ कोरोना महामारी जस्ता माहामारीका समयमा वैकल्पिक विधिवाट अध्यापन गराउन आवश्यक भौतिक पुर्वाधारको प्रबन्ध, विद्यार्थीको सर्वेक्षण सहित कार्ययोजना निर्माण गरी लागु गरिनेछ ।
	४.५.१० Early Childhood Development तथा शिशु कक्षामा अध्यापनरत शिक्षक शिक्षिकाहरूलाई आवश्यक विषेश तालिम प्याकेज सञ्चालन गरिनेछ ।
	४.५.११ प्रधानअध्यापक तथा व्यवस्थापन समिति अध्यक्ष लक्षित शैक्षिक व्यवस्थापन तथा नेतृत्व विकास विशेष तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	४.५.१२ गाउँपालिका स्तरिय एक वैज्ञानिक तथा व्यवहारिक शैक्षिक पात्रोको निर्माण गरी लागु गरिनेछ ।
	४.५.१३ प्रधानाध्यापकसँग कार्यसम्पादन करार सम्झौता गरी न्यून उपलब्धि र अपेक्षित उपलब्धिको आधारमा पुरस्कृत एवं नसिहत दिने व्यवस्था मिलाइनेछ ।
	४.५.१४ दिवा खाजा कार्यक्रम विस्तारलाई सहजीकरण गर्न कक्षा ६-८ का विद्यार्थीहरूलाई टिफिन बक्स वितरण गरिनेछ ।
	४.५.१५ गाउँपालिकास्तरीय अतिरिक्त क्रियाकलाप संचालन गर्न आवश्यक बजेट विनियोजन गरिनेछ ।
	४.५.१६ नियमित रूपमा सबै सामुदायिक विद्यालयहरूको कम्तिमा वर्षको ३ पटक विद्यालय अनुगमन तथा निरीक्षण गरी शैक्षिक गुणस्तर वृद्धि गरिनेछ ।
	४.५.१७. प्रत्येक सामुदायिक विद्यालयहरूमा छात्राहरूलाई निःशुल्क स्यानिटरी प्याड वितरण गरिनेछ ।

उद्देश्य ५: विज्ञान, प्रविधिको आधारभूत खोज र अन्वेषणलाई स्थान दिनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
५.१ विज्ञान र प्रविधिमा रुचि भएका विद्यार्थी	५.१.१ हरेक मा.वि.मा अध्यापनरत विज्ञान शिक्षकको सहयोग र समन्वयमा विज्ञानमा विशेष रुची भएका विद्यार्थीहरू पहिचान गरी विवरण संकलन गरिनेछ ।

उद्देश्य ५: विज्ञान, प्रविधिको आधारभूत खोज र अन्वेषणलाई स्थान दिनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
बालबालिका तथा युवाहरूको पहिचान तथा प्रोत्साहन गर्ने ।	५.१.२ त्यस्ता विद्यार्थीहरू सम्मिलित गरी वर्षमा एक पटक एक गाउँपालिका स्तरिय विज्ञान प्रर्दशनी आयोजना गरिनेछ ।
	५.१.३ विज्ञान प्रर्दशनीमा संलग्न विद्यार्थीहरूलाई वर्षमा एक पटक राष्ट्रियस्तरका वैज्ञानिक वा विज्ञानका उच्च शिक्षा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूबाट प्रशिक्षण सञ्चालन गरिनेछ ।
	५.१.४ कृषि, उद्योग, पर्यटन आदिमा गाउँपालिकामा भित्रिएको कुनै पनि नवीन प्रविधिबारे विद्यार्थीहरूलाई जानकारी गराउन अन्तर विद्यालय स्थलगत भ्रमण गराइनेछ ।
	५.१.५ यस गाउँपालिकाबाट राष्ट्रिय वा अन्तराष्ट्रिय स्तरमा विज्ञान र प्रविधिका क्षेत्रमा काम गर्ने व्यक्तित्वहरूसँग विभिन्न उपयुक्त अवसर पारेर साक्षात्कार गराइनेछ ।
	५.१.६ औपचारिक शिक्षाको परिधिभन्दा बाहिर रहेका तर विज्ञान र प्रविधिमा विशेष क्षमता भएका व्यक्तिहरू पहिचान गर्न अभियान सञ्चालन गरिनेछ ।
	५.१.७ शिक्षा क्षेत्र सुधारमा लघु अनुसन्धान गर्न चाहने शिक्षकलाई मरिण शैक्षिक प्रोत्साहनमूलक अनुदान उपलब्ध गराइनेछ ।

शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधिको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय लक्ष्य
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	लक्ष्य	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
१.	१.१	१.१.१	सम्पूर्ण सामुदायिक विद्यालयहरूको वस्तुगत विवरण तयारी												
		१.१.२	विद्यालय भवन निर्माण :												
		१.१.२	अपांग तथा छात्रा मैत्री शौचालय निर्माण												
		१.१.३	शैक्षिक सामाग्री खरीद												
		१.१.४	एक विद्यालय एक खेलमैदान निर्माण तथा व्यवस्थापन												
		१.१.५	विद्युत पहुँच नपुगेका विद्यालयमा विद्युत जडान वा सोलारको प्रबन्ध												
		१.१.६	हरेक विद्यालयमा इन्टरनेट सेवाको प्रवन्ध												
		१.१.७	गाभ्नु पर्ने विद्यालयहरूको सम्भाव्यता अध्ययन												
		१.१.८	गाँउपालिका अध्यक्ष शैक्षिक सुधार कार्यक्रम												
	१.२	१.२.१	शिक्षक विद्यार्थी अनुपात अध्ययन												
		१.२.२	नपुग शिक्षक दरबन्दी पूर्ति												
		१.२.२	एक विद्यालय एक स्वास्थ्यकर्मी कार्यक्रम												
		१.२.३	विषय शिक्षक तालिम :												
		१.२.३	मातृभाषामा शिक्षण गर्न शिक्षक तालिम												

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय लक्ष्य
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	लक्ष्य	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		१.२.४	अपुग जनशक्ति परिपूर्ति गर्न मोवाइल शिक्षक परिचालन :												
		१.२.४	प्रसुति बिदामा बसेको शिक्षकको वैकल्पिक शिक्षक व्यवस्थापन												
	१.३	१.३.१	शिक्षा नीति, मापदण्ड तथा कानुन निर्माण												
		१.३.२	मरिण शिक्षा गुरुयोजना निर्माण												
		१.३.३	अति विपन्न, सिमान्तकृत, विद्यालय जानबाट वञ्चित बालबालिकाको विवरण संकलन												
		१.३.४	विद्यालय जाने बालबालिका नजानुका वस्तुगत कारणको अध्ययन												
		१.३.५	अभिभावक अभिमुखीकरण तथा शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन												
		१.३.६	घुम्ती भर्ना अभियान सञ्चालन												
२.	२.१	२.१.१	अति विपन्न र सिमान्तकृत बालबालिका छात्रवृत्ति कोष स्थापना												
		२.१.२	निरक्षरको विस्तृत विवरण संकलन												
		२.१.३	अनौपचारीक प्रौढ शिक्षा सञ्चालन (प्रत्येक वडा)												
		२.१.४	अनौपचारीक प्रौढ शिक्षा उपलब्धि मापन सर्वेक्षण												

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय लक्ष्य
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	लक्ष्य	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		२.१.५	निरक्षर केन्द्रित शिक्षा सञ्चार तथा जनचेतनामूलक कार्यक्रम (स्थानीय सञ्चार माध्यमबाट)												
		२.१.६	एक वडा एक सामुदायिक सिकाइ केन्द्र स्थापना												
		२.१.७	अपांगता विशेष कक्षा सञ्चालन												
		२.१.७	परीक्षा प्रणाली सुदृढीकरण												
३.	३.१	३.१.१	प्राकृतिक श्रोत व्यवस्थापन कलेजलाई नमूना प्राविधिक क्याम्पसको रूपमा विकास गर्न रकम विनियोजन												
		३.१.२	बहुप्राविधिक विद्यालय स्थापनार्थ पूर्वाधार निर्माण												
		३.१.३	बहुप्राविधिक शिक्षालय शैक्षिक गुणस्तर वृद्धिका लागि आर्थिक सहयोग												
	३.२	३.२.१	हरेक तहको पाठ्यक्रममा नैतिक, जीवनोपयोगी सामाग्री तय गर्न परामर्श सेवा												
		३.२.२	नैतिकता, जीवनोपयोगी शीप, आत्मिक विकास, योग साधना अध्यापन गर्ने शिक्षक व्यवस्थापन												
		३.२.३	विद्यालय स्तरीय पोषण शिक्षा कार्यक्रम												
४.	४.१	४.१.१	नविनतम शिक्षण सिकाई तालिम सञ्चालन												
			शिक्षकहरूलाई सूचना प्रविधि तालिम												

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय लक्ष्य
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	लक्ष्य	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		४.१.२	विद्यार्थी व्यक्तिगत सूचना प्रणाली निर्माण												
		४.१.३	शिक्षण सिकाई उपलब्धि मापन ग्रेडीङ्ग प्रणाली निर्माण												
	४.२	४.२.१	स्थानीय मागअनुसारको पाठ्यक्रम निर्माणका लागि परामर्श सेवा												
		४.२.२	विद्यालय स्तरिय E Learning पूर्वाधार निर्माण												
		४.२.३	अतिरिक्त क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न शिक्षक दरबन्दी												
		४.२.४	पठनपाठनमा एकरूपता ल्याउन अतिरिक्त कक्षा मापदण्ड निर्माण												
	४.३	४.३.१	विद्यार्थी शैक्षिक भ्रमण व्यवस्थापन खर्च												
		४.३.२	स्थलगत अवलोकन तथा परियोजना कार्य संचालन												
		४.३.३	सफल व्यक्तित्व साक्षात्कार कार्यक्रम												
		४.३.४	वृत्तचित्र तथा चलचित्र प्रर्दशनी व्यवस्थापन												
		४.३.५	पुस्तकालयमा पुस्तक खरीद												
		४.३.६	विभिन्न राष्ट्रिय, क्षेत्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय प्रतियोगिता पूर्व तयारी												

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय लक्ष्य
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	लक्ष्य	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		४.३.७	बहुक्षेत्रिय शिप विकास तथा व्यवसायिक तालिम केन्द्र												
	४.४	४.४.१	पाठ्यपुस्तक तथा शैक्षिक सामग्री आपूर्ति संयन्त्र निर्माण												
		४.४.२	पुस्तकालय कोठा वा भवन निर्माण मा.वि स्तरिय book corner स्थापना												
		४.४.२	एक विद्यालय एक सुविधासम्पन्न पुस्तकालयको स्थापना												
		४.४.३	हरेक कक्षामा सूचना प्रविधिमैत्री स्मार्ट बोर्ड खरिद												
		४.४.३	मापदण्डका आधारमा विद्यार्थीहरू भएका हरेक घरमा एक घर एक ल्यापटप विशेष छुट तथा अनुदान												
		४.४.४	हरेक माध्यमिक स्तरको विद्यालयमा एक सुविधासम्पन्न विज्ञान प्रयोगशाला निर्माण												
		४.४.५	आधारभूत तह १-३ मा अंग्रेजी माध्याममा पठनपाठनका लागि पूर्वाधार विकास												
	४.५	४.५.१	ई-हाजिरी व्यवस्थापन तथा वडा अध्यक्ष प्रधानाध्यापक अन्तरक्रिया												

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय लक्ष्य
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	लक्ष्य	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		४.५.२	शिक्षक -विद्यार्थी- अभिभावक अन्तरक्रिया कार्यक्रम												
		४.५.३	एसईई उत्कृष्ट विद्यालय पुरस्कार कोष												
		४.५.४	नीजी सामुदायिक विद्यालय अन्तरक्रिया कार्यक्रम												
		४.५.५	जेहेन्दार छात्र/छात्रा छात्रवृत्ति कोष निर्माण												
		४.५.६	हरेक विद्यालयमा उत्कृष्ट शिक्षक पुरस्कार कोष स्थापना												
		४.५.७	जेहेन्दार विद्यार्थी उच्च अध्ययन कोष निर्माण												
		४.५.८	शिक्षकहरूलाई ई-हाजिरी प्रवन्ध												
		४.५.९	महामारी विशेष वैकल्पिक शिक्षा पूर्वाधार निर्माण												
		४.५.१०	ECD विशेष शिक्षक शिक्षिका तालिम												
		४.५.११	प्रधानअध्यापक शैक्षिक व्यवस्थापन तथा नेतृत्व विकास तालिम												
		४.५.१२	गाउँपालिका स्तरिय शैक्षिक पात्रो निर्माण												
		४.५.१३	प्रधानाध्यापकलाई कार्यसम्पादन सम्झौता अनुसार उपलब्धि मूल्याङ्कनका आधारमा पुरस्कार र नसिहत												

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय लक्ष्य
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	लक्ष्य	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		४.५.१४	दिवा खाजा कार्यक्रम विस्तारलाई सहजीकरण गर्न कक्षा ६-८ का विद्यार्थीहरूलाई टिफिन बक्स वितरण												
		४.५.१५	गाउँपालिकास्तरीय अतिरिक्त क्रियाकलाप संचालन गर्न आवश्यक बजेट विनियोजन												
		४.५.१६	विद्यालयहरूको कम्तिमा वर्षको ३ पटक विद्यालय अनुगमन तथा निरीक्षण												
		४.५.१७.	छात्राहरूलाई निःशुल्क स्यानिटरी प्याड वितरण												
५.	५.१	५.१.१	हरेक विद्यालयबाट विज्ञानमा विशेष रुची र क्षमता भएका विद्यार्थी पहिचान												
		५.१.२	गाउँपालिकास्तरीय विज्ञान प्रर्दशनी आयोजना												
		५.१.३	विशेष विज्ञानमा अभिरुची र क्षमता भएका विद्यार्थीलाई अभिमुखीकरण कार्यक्रम												
		५.१.४	गाउँपालिकामा भित्रिएका नविनतम प्रविधिहरूको अन्तर विद्यालय स्थलगत अवलोकन												
		५.१.५	विज्ञान र प्रविधि सम्बन्ध वैज्ञानिकहरूसँग साक्षात्कार कार्यक्रम												

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय लक्ष्य
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	लक्ष्य	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		५.१.६	औपचारिक शिक्षा भन्दा वाहिर रही विज्ञान र प्रविधिमा विशेष क्षमता भएका व्यक्तिहरू पहिचान												
		५.१.७	शिक्षा क्षेत्र सुधारमा लघु अनुसन्धान गर्न चाहने शिक्षकलाई मरिण शैक्षिक प्रोत्साहन अनुदान												

अपेक्षित उपलब्धिहरू

- ✓ निरक्षरता शुन्यमा झर्नेछ ।
- ✓ आधारभूत शैक्षिक पूर्वाधारको प्रबन्ध हुनेछ ।
- ✓ आधारभूत शिक्षा सबैका लागि अनिवार्य हुनेछ ।
- ✓ माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित हुनेछ ।
- ✓ राष्ट्रिय र अन्तराष्ट्रिय क्षेत्रमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने गुणस्तरीय शिक्षा उपलब्ध हुनेछ ।
- ✓ नैतिकता, राष्ट्रप्रेम र मानव मूल्यमा आधारित शिक्षाको विकास हुनेछ ।
- ✓ विज्ञान र प्रविधिमा युवाहरूको आर्कषण बढ्ने छ ।

५.२ स्वास्थ्य

पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानको धारा ३५ मा स्वास्थ्य सम्बन्धी हकलाई मौलिक हकको रूपमा स्थापित गरिएको छ। उपधारा १ मा प्रत्येक नागरिकलाई राज्यबाट आधारभूत स्वास्थ्य सेवा निःशुल्क प्राप्त गर्ने हक हुनेछ र कसैलाई पनि आकस्मिक स्वास्थ्य सेवाबाट वञ्चित गरिने छैन भनी उल्लेख गरिएको छ। यसै हकको कार्यान्वयन गराउने स्थानीय सरकारहरू भएकोले स्थानीय तहमा आधारभूत स्वास्थ्य पूर्वाधार र सेवाहरूको प्रबन्ध हुन अपरिहार्य छ। हाल यस गाउँपालिकाका ७ वटै वडामा स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्ने स्वास्थ्य संस्थाहरू सञ्चालनमा रहेका छन्। गाउँपालिमा स्वास्थ्य बीमा कार्यक्रम शुरु गरिए पनि वीमा गर्ने गाउँपालिकाबासीहरू सिमित संख्यामा रहेका छन् । गाउँपालिकाको वडा नं. ६ कपिलाकोटमा १५ शैया सहितको प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र रहेको छ भने वडा नं. ३ को भालुमारामा आयुर्वेद औषधालयसमेत रहेको छ। गाउँपालिकामा ३ वटा स्वास्थ्य चौकी, ६ वटा आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द्र, २ सामुदायिक स्वास्थ्य ईकाइ र २१ वटा खोप क्लिनिक रहेका छन् । सबै वडामा २३ जना महिला स्वास्थ्य स्वयंमसेविका मार्फत परिवार नियोजन सेवा, प्रजनन तथा प्रसुती सेवा तथा पोषण सेवा सञ्चालनमा रहेका छन् भने स्वास्थ्य सूचना सञ्चार तथा प्रचारप्रसारलाई निरन्तर अगाडि बढाइएको छ। साथै वडा नं. ६ छापबजारमा सञ्चालित निजी फार्मेसी तथा क्लिनिकहरूले पनि स्वास्थ्य सेवा प्रदान गरिहेका छन्। वडा नं. ५ मा बडीमुहान स्वास्थ्य चौकी निर्माणाधीन रहेको छ। आपतकालीन सेवाका लागि वडा नं. ३ कल्पवृक्ष स्वास्थ्य चौकी तथा वडा नं. ७ जयमंगल आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्रले २ वटा एम्बुलेन्स सञ्चालन गरिरहेका छन् । गाउँपालिकामा अवस्थित स्वास्थ्य संस्थाहरूबाट स्वास्थ्यका आधारभूत सेवा सञ्चालन भए तापनि उच्च स्वास्थ्य सेवाको लागि चितवन, हेटौँडा, जनकपुर वा काठमाडौँ पुग्नु पर्ने बाध्यता छ। तथापि कोभिड महामारी नियन्त्रण गर्न आइसोलेसन सेन्टर बनाउने, आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द्रहरू, सामुदायिक स्वास्थ्य इकाइहरू तथा आयुर्वेद क्लिनिक लगायत स्वास्थ्य संस्थाहरूको स्तरोन्नति गरी स्वास्थ्य सेवा सुदृढ गर्न गाउँपालिका लागि परिरहेको छ।

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ गाउँपालिकाको वडा नं. ६ कपिलाकोटमा १५ शैया सहितको प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र सञ्चालनमा रहेको ।
▪ गाउँपालिकामा ३ वटा स्वास्थ्य चौकी, ६ वटा आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द्र, २ सामुदायिक स्वास्थ्य ईकाइ र २१ वटा खोप क्लिनिक रहेका।
▪ गाउँपालिकामा अनिवार्य स्वास्थ्य बीमा शुरु गरिएको।
▪ गाउँपालिकाले निःशुल्क पोस्टमार्टन सेवालाई निरन्तरता दिइएको।
▪ विभिन्न स्वास्थ्य संस्थाहरू गरी गाउँपालिकामा २ जना चिकित्सक, ६ जना स्वास्थ्यकर्मी, ४ जना नर्स, ११ जना अ.हे.व. १६ जना अनमी तथा २ जना ल्यावटेक्निसियन कार्यरत रहेका।
▪ कोभिड-१९ को महाव्याधिबाट गाउँपालिकाबासीलाई सुरक्षित राख्न अत्यावश्यक औषधी, उपकरण तथा स्वास्थ्य सामाग्रीको सहज आपूर्तिको लागि उचित प्रवन्ध मिलाइएको।

सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ गाउँपालिकाका अधिकतम ४०० शैयाको क्वारेन्टिन र न्यूनतम ५ शैयाको आइसोलेसन सेन्टरको प्रवन्ध गर्ने नीति लिइएको ।
▪ गाउँपालिकभित्र उपलब्ध एक्सरे सेवालाई थप प्रभावकारी बनाई आवश्यकताअनुसार विस्तार गर्ने नीति लिइएको ।
▪ गाउँपालिकाले २ वटा एम्बुलेन्सहरू सञ्चालन गरी गाउँपालिकाबासीलाई सेवा प्रदान गरिरहेको ।
▪ पोषणयुक्त गाउँपालिका बनाउने नीतिलाई निरन्तरता दिइएको ।
▪ प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्रमार्फत गरिने निःशुल्क उपचार तथा ल्याव परीक्षणलाई यथावत राखिएको साथै निःशुल्क औषधी वितरणलाई बर्षैभरी सर्वसुलभ उपलब्ध हुने व्यवस्था गरिएको ।
▪ गाउँपालिकामा सुलभ औषधी पसल सञ्चालन गर्न इच्छुक फार्मेसीहरूलाई प्रोत्साहन गरी अवैधानिक रूपमा सञ्चालित औषधी पसलहरूको नियमन गर्ने नीति लिइएको ।
▪ प्रत्येक वडामा रहेका महिला स्वास्थ्य स्वयंसेवीलाई थप सबलीकरण तथा प्रोत्सान गरी स्वास्थ्य सेवामा परिचालन गर्ने नीति लिइएको ।
▪ सबै स्वास्थ्य संस्था तथा गाउँपालिकाबाट निस्कने फोहोरमैलाको प्रवन्ध गर्न कुहिने र नकुहिने फोहोर अलग्याई उचित व्यवस्थापनको प्रवन्ध भइरहेको ।
▪ गाउँपालिकाद्वारा विभिन्न रोगका लागि घुम्ती स्वास्थ्य शिविरहरू/गाउँघर क्लिनिक सञ्चालन हुने गरेको ।
▪ वैकल्पिक चिकित्सा पद्दति जस्तै जडीबुटी, होमियोप्याथी, प्राकृतिक चिकित्सा तथा योग तथा ध्यान केन्द्रको व्यवस्था गर्न सकिने ।
▪ विद्यमान स्वास्थ्य पूर्वाधारहरूलाई स्तरोन्नति गरी तिनीहरूको सेवा प्रभावकारी बनाउन सकिने ।
▪ प्रत्येक स्वास्थ्य संस्थामा वैकल्पिक उर्जाको व्यवस्था गरिनुकासाथै खोप केन्द्रलाई चुस्त दुरुस्त बनाउन सकिने ।
▪ प्रत्येक वडामा बर्थिङ् सेन्टरहरूमा गर्भवती महिला आरामकक्षको निर्माण गरी सेवा प्रदान गर्न सकिने ।
▪ एम्बुलेन्स थप गरी जेष्ठ नागरिक तथा गर्भवती महिलालाई सुत्केरी हुने बेला गाउँपालिकाबाट निःशुल्क एम्बुलेन्स सेवा प्रदान गर्न सकिने ।
▪ स्थानीय जडीबुटीको संरक्षण, सम्बर्द्धन र प्रयोग सम्बन्धी जनचेतना जगाउने कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिइएको ।

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ जटिल रोगको उपचार तथा शल्यक्रिया सेवाका लागि चितवन, हेटौँडा, जनकपुर वा काठमाडौँ जानुपर्ने बाध्यता रहेको ।

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ जनचेतना तथा प्रचारप्रसारका अभावमा स्वास्थ्य बीमा कार्यक्रम प्रभावकारी हुन नसकेको ।
▪ प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्रबाहेक गाउँपालिकाका स्वास्थ्य संस्थामा प्रविधियुक्त ल्याव सञ्चालनमा आउन नसकेको ।
▪ गाउँपालिकामा २ वटा एम्बुलेन्स सञ्चालनमा रहे पनि सहज एम्बुलेन्स सेवा, रक्तसञ्चार सेवा तथा आपतकालीन उपचार सेवाको अभाव ।
▪ स्वास्थ्य चौकी लगायतमा दरबन्दीअनुसारको कर्मचारी थप गर्नु चुनौतीपूर्ण रहेको ।
▪ सर्जिकल सामग्री तथा अन्य आवश्यक उपकरणको अभाव ।
▪ सुविधासम्पन्न अस्पताल तथा विज्ञ डाक्टरहरूको अभाव ।
▪ कोरोना लगायत महामारी प्रतिकार्य इकाई तथा संयन्त्रको व्यवस्थापन चुनौतीपूर्ण भएको ।
▪ कच्ची धुले सडकहरूका कारण वर्षातमा विरामीलाई स्वास्थ्य संस्थामा पुऱ्याउन सास्ती हुने गरेको ।
▪ स्वास्थ्य सेवाको उचित व्यवस्था र प्रबन्ध नहुँदा विरामीको अकालमै मृत्यु हुन सक्ने जोखिम रहेको ।
▪ स्वास्थ्य चेतनाको अभावका कारण बालबालिका स्वास्थ्य, महिला तथा प्रजनन् स्वास्थ्य, जेष्ठ नागरिकहरूको स्वास्थ्य र समग्र सामुदायिक स्वास्थ्य जोखिममा पर्न सक्ने ।
▪ समग्र स्वास्थ्य क्षेत्रको सुधारका लागि ठूलो आकारको बजेट तथा कर्मचारी र विशेषज्ञहरूको प्रबन्ध गर्नुपर्ने ।
▪ गाउँपालिकामा रहेका स्वास्थ्य संस्थाहरूको स्तर वृद्धि गरी सुविधा सम्पन्न बनाउनु पर्ने ।

दीर्घकालीन सोच
स्वास्थ्य पूर्वाधारयुक्त मरिणको शान: स्वस्थ गाउँपालिकाबासी हाम्रो अभियान
लक्ष्य
गाउँपालिकामा आधारभूत स्वास्थ्य पूर्वाधार निर्माण सम्पन्न गर्ने ।
उद्देश्यहरू
✓ आकस्मिक र आधारभूत स्वास्थ्य सेवा गाउँपालिकामै उपलब्ध गराउनु । ✓ स्वास्थ्य चेतना र आहार विहारमा सुधार ल्याई प्रर्वद्धनात्मक र निरोधात्मक जनस्वास्थ्य सुदृढ गर्नु ।

उद्देश्य १ :आकस्मिक र आधारभूत स्वास्थ्य सेवा गाउँपालिकामै उपलब्ध गराउनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ आधारभूत स्वास्थ्य पूर्वाधार निर्माण गर्ने ।	१.१.१ गाउँपालिकामा रहेका प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र, आयुर्वेद अस्पताल, स्वास्थ्य चौकीहरू,आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द्र तथा सामुदायिक स्वास्थ्य ईकाइको क्रमश स्तरोन्नती गरिनेछ ।
	१.१.२ संघीय सरकारसँग समन्वय गरी गाउँपालिकामा १५ शैयाको प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्रलाई अस्पतालमा रूपान्तरण गरिनेछ ।
	१.१.३ गाउँपालिका स्तरिय एक प्रयोगशाला डाइग्नोष्टिक (Diagnostic) ल्यावको निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.४ चौविसै घण्टा सञ्चालनमा रहने गरी १५ शैयाको हस्पिटल अर्न्तगत एक सुविधा सम्पन्न आकस्मिक उपचार कक्षको निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.५ १५ शैयाको हस्पिटल अन्तर्गत एक २४ मै घण्टा सेवा सञ्चालन हुने प्रसुती सेवा केन्द्र निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.६ गाउँपालिका स्तरिय एक बाल उपचार इकाइको स्थापना गरिनेछ ।
	१.१.७ गाउँपालिका भर समेट्ने गरी २४ सै घण्टा सेवा उपलब्ध हुने एम्बुलेन्स सेवाको सुनिश्चितता गरिनेछ ।
	१.१.८ गाउँपालिकास्तरिय एक रक्तसञ्चार सेवा सञ्चालन गर्न सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	१.१.९ गाउँपालिकास्तरिय एक आखाँ उपचार इकाइ निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.१० गाउँपालिका स्तरिय एक प्रजनन स्वास्थ्य, सुरक्षित गर्भपतन सेवा तथा परिवार नियोजन सेवा इकाइ निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.११गाउँपालिका स्तरिय एक दन्त उपचार इकाइ निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.१२ गाउँपालिका स्तरिय एक नाक, कान, घाँटी उपचार इकाइ निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.१३ गाउँपालिका स्तरिय एक छाला तथा यौनरोग उपचार इकाइ निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.१४ गाउँपालिका स्तरिय एक मनोपरामर्श इकाइको निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.१५ गाउँपालिका स्तरिय एक अक्सिजन प्लान्ट को निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.१६ गाउँपालिका स्तरिय एक सामान्य शल्य चिकित्सा इकाइको निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.१७ गाउँपालिका स्तरिय एक सामान्य रेडियोलोजि सेवा इकाइको निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.१८ गाउँपालिका स्तरिय एक ECG सेवा इकाइको निर्माण गरिनेछ ।

उद्देश्य १ :आकस्मिक र आधारभूत स्वास्थ्य सेवा गाउँपालिकामै उपलब्ध गराउनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.१.१९ गाउँपालिका स्तरिय एक Ultrasound सेवा इकाइको निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.२० गाउँपालिकास्तरीय एक हाडजोर्नी सम्बन्धी विशेषज्ञ सेवा सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.२१ गाउँपालिकास्तरीय एक आधारभूत आघात केन्द्र (Mini Trauma Center) ट्रमा केन्द्र स्थापना गरिनेछ ।
१.२ स्वास्थ्यकर्मीको दरवन्दी व्यवस्थापन तथा क्षमता विकास गर्ने ।	१.२.१ गाउँपालिकाको संगठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण गरी आवश्यक दक्ष स्वास्थ्यकर्मीको दरवन्दी व्यवस्थापन गरिनेछ ।
	१.२.२ महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविकाको क्षमता अभिवृद्धि तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.३ सम्पूर्ण स्वास्थ्यकर्मीहरूलाई क्षमता विकास सम्बन्धी नियमित तालिमको प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.२.४ एक विद्यालय एक स्वास्थ्य सहायकको व्यवस्थापन गर्न थालनी गरिनेछ ।
	१.२.५ आमासँग स्वास्थ्य स्वयम् सेविका कार्यक्रमलाई अभियानको रूपमा सञ्चालन गरी गर्भवती तथा सुत्केरी आमाहरूको स्वास्थ्य तथा पोषण सुरक्षा कायम गरिनेछ ।
	१.२.६ आमा सुरक्षा कार्यक्रम अर्न्तगत प्रयोगशाला निःशुल्क परीक्षण र सुत्केरी पोषण कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.७ प्रत्येक सामुदायिक विद्यालय तथा स्वास्थ्य संस्थामा मनोपरापर्शदाता रहने व्यवस्था मिइनेछ ।
	१.२.८ पोषणयुक्त गाउँपालिका बनाउने कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिइनेछ ।
१.३ आधारभूत स्वास्थ्य सेवाबाट अति विपन्न र आमनागरिकलाई बञ्चित हुन नदिने ।	१.३.१ अति विपन्न नागरिकको आधारभूत स्वास्थ्य सेवामा पहुँच सुनिश्चित गर्न स्वास्थ्य बीमामा मापदण्डका आधारमा अनुदान प्रदान गरिनेछ ।
	१.३.२ वडास्तरमा नियमित निःशुल्क स्वास्थ्य जाँच घुम्ती शिविर सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.३.३ निःशुल्क वितरण गरिने औषधिको आपूर्ति र भण्डारण प्रणाली चुस्त र दुरुस्त पारिनेछ ।
	१.३.४ अशक्त, असहाय, बेवारिसे, अनाथ तथा जेष्ठ नागरिकहरूको आधारभूत स्वास्थ्यको सुनिश्चितता गर्न यस्ता व्यक्तिहरूको यथार्थ तथ्याङ्क संकलन गरी अभिलेख तयार पारिनेछ ।

उद्देश्य १ :आकस्मिक र आधारभूत स्वास्थ्य सेवा गाउँपालिकामै उपलब्ध गराउनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.३.५ गम्भिर प्रकृतिका रोगहरूको उपचारमा नेपाल सरकारबाट प्राप्त हुने निःशुल्क सेवाहरूलाई सहजीकरण सिफारिस र प्रभावकारी बनाउन एक र्‍यापिड रेस्पोन्स इकाई (Rapid Response Unit) को व्यवस्था गरिनेछ ।
	१.३.६ बेला बेलामा आइपर्ने Covid-19 जस्ता तथा अन्य माहामारीका लागि आधारभूत पूर्वाधारको बन्दोबस्ती गर्न एक महामारी विपद व्यवस्थापन योजना निर्माण गरिनेछ ।
	१.३.७ अति विपन्न परिवारमा सुनौलो हजार दिनमा शिशु र आमाको पोषण पूरा गर्न पोषण प्याकेजको निर्माण गरी निःशुल्क वितरण गरिनेछ ।
	१.३.८ बालबालिकाको नियमित तौल र उचाइसमेत जाँच्ने प्रवन्ध गरिनेछ ।
	१.३.९ जेष्ठ नागरिक विशेष निःशुल्क घुम्ती स्वास्थ्य जाँच शिविर सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.३.१० वडास्तरीय महिला प्रजनन् स्वास्थ्य जाँच शिविर सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.३.११ वर्षको १ पटक स्वस्थ बच्चा प्रतियोगिता सञ्चालन गरी सुनौला हजार दिन पोषण उपलब्ध गराउने आमालाई सम्मान गरिनेछ ।
	१.३.१२ निःशुल्क पोस्टमार्टम सेवालाई निरन्तरता दिइनेछ ।

उद्देश्य २: स्वास्थ्य चेतना र आहार विहारमा सुधार ल्याई प्रर्वद्धनात्मक र निरोधात्मक जनस्वास्थ्य सुदृढ गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१ स्वास्थ्यप्रति सचेत नागरिक निर्माण गर्न व्यापक जनचेतना जागरण अभियान सञ्चालन गर्ने ।	२.१.१ स्थानीय सञ्चार माध्याम तथा सामाजिक सञ्जाल मार्फत गाउँपालिकाको सक्रियतामा व्यक्तिगत स्वास्थ्य तथा स्वस्थ व्यवहार सम्बन्धी सामाग्रीहरू नियमित प्रसारण गरिनेछ ।
	२.१.२ प्रत्येक सघन बस्ती भएका टोलहरूमा योग साधना तथा प्रवचन केन्द्र स्थापना गरिनेछ ।
	२.१.३ विद्यालय पाठ्यक्रममा व्यक्तिगत तथा सामुदायिक स्वास्थ्यका क्षेत्रलाई अनिवार्य समेट्ने व्यवस्था गरिनेछ ।
	२.१.४ विद्यालयमा जङ्कफुड निषेध गर्न विद्यालय व्यवस्थापन तथा अभिभावकसँग नियमित अन्तरक्रिया गरिनेछ ।
	२.१.५ शारिरीक व्यायाम वा श्रमको स्वास्थ्यमा पर्ने सकारात्मक असरबारे नियमित जनचेतना फैलाउन सञ्चार माध्यमसँग सहकार्य गरिनेछ ।

उद्देश्य २: स्वास्थ्य चेतना र आहार विहारमा सुधार ल्याई प्रर्वद्धनात्मक र निरोधात्मक जनस्वास्थ्य सुदृढ गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	२.१.६ धुम्रपान र मद्यपानलाई नियन्त्रण र कम गर्न निश्चित अवधि वा स्थानबाट बिक्रीवितरण हुने व्यवस्था मिलाई जनचेतना अभिवृद्धि गरिनेछ ।
	२.१.७ आफ्नै घरआगन र करेसाबारीमा उपलब्ध हुने सागसब्जी, फलफुल र खाद्यान्नहरूको पोषणको स्तर तथा सन्तुलित भोजनका बारेमा विद्यालयस्तरमा नियमित रूपमा चेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.१.८ आमनागरिकलाई नियमित सम्पूर्ण स्वास्थ्य जाँचका फाइदाबारे व्यापक प्रचार प्रसार गरिनेछ ।
२.२ वैकल्पिक चिकित्सा पद्धतीको विकास र त्यसको अवलम्बन गरी जनस्वास्थ्य सुदृढ गर्ने ।	२.२.१ आयुर्वेद अस्पताललाई गाउँपालिकास्तरीय आयुर्वेद उपचार केन्द्रको रूपमा विकास गरिनेछ ।
	२.२.२ गाउँपालिकास्तरीय एक प्राकृतिक चिकित्सा केन्द्र स्थापना गर्न नीजि क्षेत्रसँग अन्तरक्रिया गरिनेछ ।
	२.२.३ स्थानीय स्तरमा रहेका लामा, झाँक्री तथा वैद्यहरूलाई विज्ञान सिद्ध स्वास्थ्य चेतना फैलाउन विशेष तालिम प्याकेज निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
	२.२.४ स्थानीय जडीबुटीको संरक्षण, सम्बर्द्धन र प्रयोग गर्ने प्रोत्साहन कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिइनेछ ।

स्वास्थ्यको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	लक्ष्य	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
१.	१.१	१.१.१	निम्न वडास्तरीय स्वास्थ्य संस्थाहरूको स्तरोन्नतिः												
		१.१.१	वडा नं. ६ छापबजार आयुर्वेद क्लिनिकलाई औषधालयमा परिणत												
		१.१.१	वडा नं. २ सिर्थौलीमा गाउँघर क्लिनिक सञ्चालन												
		१.१.१	वडा नं. ५ बडीमुहान स्वास्थ्य चौकी निर्माण सम्पन्न												
		१.१.१	सामुदायिक स्वास्थ्य इकाइहरूको स्तरोन्नति												
		१.१.२	१५ शैयाको प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्रलाई अस्पतालमा रूपान्तरण												
		१.१.३	गाउँपालिकास्तरीय सुविधा सम्पन्न प्याथोलोजी ल्याब निर्माण												
		१.१.४	सुविधा सम्पन्न आकस्मिक उपचार कक्ष निर्माण												
		१.१.५	प्रसुति सेवा कक्ष निर्माण												
		१.१.६	बाल उपचार इकाई निर्माण												
		१.१.७	एक स्वास्थ्य चौकी एक एम्बुलेन्स खरिद												
		१.१.८	रक्तसञ्चार सेवा संचालन गर्न सम्भाव्यता अध्ययन												
		१.१.९	आँखा उपचार इकाइ निर्माण												
		१.१.१०	प्रजनन् सेवा, परिवार नियोजन तथा सुरक्षित गर्भपतन सेवा इकाई स्थापना												

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	लक्ष्य	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		१.१.११	गाउँपालिका स्तरिय एक दन्त उपचार इकाइ निर्माण												
		१.१.१२	गाउँपालिकास्तरिय एक नाक, कान, घाँटी उपचार इकाइ निर्माण												
		१.१.१३	गाउँपालिकास्तरिय एक छाला तथा यौनरोग उपचार इकाइ निर्माण गरिनेछ ।												
		१.१.१४	मनोपरामर्श सेवा केन्द्र स्थापना												
		१.१.१५	गाउँपालिकास्तरिय एक अक्सिजन प्लान्ट को निर्माण												
		१.१.१६	गाउँपालिकास्तरिय एक सामान्य शल्य चिकित्सा इकाइको निर्माण												
		१.१.१७	गाउँपालिका स्तरिय एक सामान्य रेडियोलोजि सेवा इकाइको निर्माण												
		१.१.१८	गाउँपालिका स्तरिय एक ECG सेवा इकाइको निर्माण												
		१.१.१९	गाउँपालिका स्तरिय एक Ultasound सेवा इकाइको निर्माण												
		१.१.२०	गाउँपालिकास्तरीय एक हाडजोर्नी सम्बन्धी विशेषज्ञ सेवा सञ्चालन												
		१.१.२१	गाउँपालिकास्तरीय ट्रमा सेन्टर स्थापना												
	१.२	१.२.१	स्वास्थ्यकर्मीको दरबन्दी सन्तुलन कायम												

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	लक्ष्य	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		१.२.२	महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविका तालिम तथा प्रोत्साहन भत्ता												
		१.२.३	अन्य स्वास्थ्यकर्मी तालिम तथा अनुसन्धान												
		१.२.४	एक विद्यालय एक स्वास्थ्य सहायक व्यवस्थापन												
		१.२.५	आमासँग स्वास्थ्य स्वयमसेविका कार्यक्रमलाई अभियानको रूपमा सञ्चालन												
		१.२.६	आमा सुरक्षा कार्यक्रम अर्न्तगत प्रयोगशाला निःशुल्क परिक्षण र सुत्केरी पोषण कार्यक्रम												
		१.२.७	एकविद्यालय तथा स्वास्थ्य संस्थामा एक मनोपरामर्शदाता कार्यक्रम												
		१.२.८	पोषययुक्त गाउँपालिका कार्यक्रमको निरन्तरता												
	१.३	१.३.१	विपन्न नागरिक स्वास्थ्य बीमा अनुदान												
		१.३.२	वडास्तरीय निःशुल्क घुम्ती स्वास्थ्य परिक्षण शिविर सञ्चालन												
		१.३.३	निःशुल्क वितरण हुने औषधि नियमित आपूर्ति												
		१.३.४	अशक्त, असहाय, बेवारिसे, अनाथ तथा जेष्ठ नागरिकहरूको आधारभूत स्वास्थ्यको सुनिश्चितता गर्न यस्ता व्यक्तिहरूको यथार्थ तथ्याङ्क संकलन												
		१.३.५	र्‍यापिड रेस्पोन्स इकाई (Rapid Response Unit) को व्यवस्था												
		१.३.६	महामारी विपद व्यवस्थापन योजना निर्माण												

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	लक्ष्य	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		१.३.७	विपन्न नागरिक सुनौला हजार दिन पोषण व्यवस्था												
		१.३.८	बालबालिकाको नियमित तौल र उचाइ जाँच्ने व्यवस्था												
		१.३.९	निःशुल्क घुम्ती स्वास्थ्य जाँच शिविर सञ्चालन												
		१.३.१०	वडास्तरीय महिला प्रजनन् स्वास्थ्य जाँच शिविर सञ्चालन												
		१.३.११	वर्षको १ पटक स्वस्थ बच्चा प्रतियोगिता सञ्चालन तथा आमा सम्मान कार्यकम												
		१.३.१२	निःशुल्क पोस्टमार्टन सेवाको निरन्तरता												
२.	२.१	२.१.१	स्वास्थ्य शिक्षा सञ्चार कार्यक्रम												
		२.१.२	योग साधना प्रवचन केन्द्र स्थापना (वडास्तरीय)												
		२.१.३	व्यक्तिगत र सामुदायिक स्वास्थ्य सम्बन्धी विद्यालय पाठ्यक्रम												
		२.१.४	जङ्क फुड उन्मूलन विद्यालय अभियान अर्न्तगत अभिभावकसँग अन्तरक्रिया												
		२.१.५	शारिरीक व्यायाम तथा श्रमको महत्व विषयक सूचना सञ्चार												
		२.१.६	धुम्रपान र मध्यपान नियन्त्रण सचेतना अभियान												

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	लक्ष्य	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		२.१.७	"सन्तुलित र पोषिलो भोजन रोजौं, घर आगन नै खोजौं" कार्यक्रम												
		२.१.८	नियमित स्वास्थ्य जाँचको महत्वबारे विशेष जनचेतनामूलक कार्यक्रम												
	२.२	२.२.१	आर्युवेद अस्पताललाई गाउँपालिकास्तरमा स्तरोन्नति												
		२.२.२	गाउँपालिकास्तरिय प्राकृतिक चिकित्सा केन्द्र स्थापना												
		२.२.३	लामा, झाँक्री, वैद्य तालिम												
		२.२.४	स्थानीय जडीबुटीको संरक्षण, सम्बर्द्धन र प्रयोग गर्ने प्रोत्साहन कार्यक्रमको निरन्तरता												

अपेक्षित उपलब्धिहरू

- ✓ आधारभूत स्वास्थ्य पूर्वाधारको विकास भई गाउँ मै स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध हुनेछ ।
- ✓ आवश्यक मात्रामा दक्ष स्वास्थ्य जनशक्तिको प्रबन्ध हुनेछ ।
- ✓ आधारभूत स्वास्थ्य सेवामा अति विपन्न नागरिकको पहुँच स्थापित हुनेछ ।
- ✓ स्वास्थ्य चेतनामा व्यापक सुधार आउने छ ।
- ✓ वैकल्पिक चिकित्सा पद्धति तर्फ आम सर्वसाधारणको आर्कषण बढेको हुनेछ ।

५.३ संस्कृति, भाषा, कला तथा साहित्य

पृष्ठभूमि

कुनै पनि समुदायको आफ्नै विशिष्ट पहिचान, जीवनशैली, भेषभूषा र रहनसहन हुन्छन् । सदियौँदेखि अभ्यास गर्दै आइरहेका रीतिरिवाजले मानिसको दैनिक जीवनलाई नियमित र व्यवस्थित गर्न सहयोग पुऱ्याइरहेको हुन्छ । अर्कोतर्फ समुदायपिच्छे आफ्ना-आफ्ना धर्म, संस्कृति, रीतिरिवाज र परम्पराहरू हुन्छन् । ती फरक रीतिरिवाज, रहनसहन र परम्पराहरू समुदाय र समाजका विशिष्ट पहिचान साथै बौद्धिक सम्पदाहरू (Intellectual Property) भएकोले तिनीहरूको संरक्षण गर्नु जरुरी छ । गाउँपालिका यस्ता मौलिक तथा साँस्कृतिक विविधतामा धनी गाउँपालिका हो । यस गाउँपालिकामा विभिन्न जाति, धर्म सम्प्रदाय र समुदायका मानिसहरू बसोबास गर्दछन् । गाउँपालिका पार्श्वचित्र, २०७७ का अनुसार तामाङ जातिको बाहुल्यता रहेको यो गाउँपालिकामा मगर, दलित, माझी, नेवार, बाहुन/क्षेत्री आदि जातजातिको पनि बसोवास रहेको छ । यो गाउँपालिकामा ८०.८१% जनजातिहरू रहेका छन् भने लोपोन्मुख हायु तथा थामी जातिकोसमेत बसोबास रहेको छ । गाउँपालिकाभरमा ३६ जना जनसंख्या भएको यो जातिको अधिकांश बसोबास वडा नं ४ मा रहेको छ । साथै माझी जातिको बढी जनघनत्व वडा नं. ७ मा रहेको छ । धर्मका आधारमा जनसंख्याको स्थिति हेर्दा सबैभन्दा बढी बौद्ध धर्म मान्ने मानिसहरूको संख्या ५६.२७ % रहेको छ भने यसपछि क्रमशः हिन्दू ४०.३९%, क्रिस्चियन ०.७५ % लगायत किराँत र इस्लाम धर्म मान्ने मानिसहरू पनि रहेका छन् । सबै जातजाति र सम्प्रदायका आ-आफ्नै किसिमका धर्म, संस्कृति र चालचलनहरू छन् । यहाँ बुद्ध जयन्ती, कोशी पूजा, दशैँ, तिहार, तीज, शिवरात्री, माघेसक्रान्ती, क्रिस्मस डे, साउने मेला, नागपञ्चमी, बालाचतुर्दशी, ल्होसार, चण्डीपूर्णिमा जस्ता विभिन्न चाड पर्व एवं साँस्कृतिक उत्सवहरू मुख्य रूपमा मनाइने गरिन्छ । नाचहरूमा तामाङ समुदायको झाँक्री नाच, डम्फू सेलो नाच, राप्ने नाच, लामा नाच आदि तथा मगर समुदायको मारुनी रहेका छन् । लोपोन्मुख संस्कृतिको संरक्षणमा गाउँपालिकाले प्राथमिकता दिइरहेको छ । यसरी लोक कला र संस्कृतीको यो उर्वर भूमिमा डम्फू, ढयाङग्रो, डमरु, ग्यालिङ, दोर्जे, डिल्बु, पञ्चेबाजा, मादल,बाँसुरी आदि वाद्यवादन क्षेत्रमा पनि गाउँपालिका सक्रिय रहेको छ । मेलापातमा तथा चाडबाडमा तामाङ सेलो, फापरी, मारुनी जस्ता लोकभाकाकासाथ मनोरञ्जन गर्ने, विभिन्न साँस्कृतिक समुह बनाई नाचगान गर्ने चलनले कला र संस्कृतिको संरक्षणमा टेवा पुगेको छ । साथै गाउँपालिकामा विभिन्न परम्परागत गुम्बाहरू, मठमन्दिरहरू तथा चर्चहरू लगायतका धार्मिक एवं साँस्कृतिक स्थलहरू रहेका छन् ।

सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ गाउँपालिकामा तामाङ, मगर, माझी, दलित(पहाडी) क्षेत्री/बाहुन आदि समुदायको बसोबास रहेको तथा लोपोन्मुख थामी तथा हायु जातिको पनि बसोबास रहेको ।
▪ गाउँपालिकाले तामाङ, मगर, माझी थामी तथा हायु समुदायको कला, संस्कृति, भेषभूषा तथा भाषाको संरक्षण गरी पर्यटकीय आभूषणको रूपमा विस्तार गर्ने नीति लिएको ।
▪ विविध जात, धर्म, सम्प्रदाय र संस्कृतिका समुदायहरू सौहार्दपूर्ण तरिकाले बसेका ।
▪ धार्मिक हिसाबले विभिन्न धर्मावलम्बीहरूले आफ्ना धर्म, संस्कृति र परम्परा कायम राखिरहेको ।
▪ बुद्ध जयन्ती, कोशी पूजा, दशैँ, तिहार, तीज, शिवरात्री, माघेसक्रान्ती, क्रिस्मस डे, साउने मेला, नागपञ्चमी, बालाचतुर्दशी, सोनाम ल्होसार, चण्डीपूर्णिमा जस्ता चाडपर्व मनाइने गरेको ।
▪ तामाङ समुदायको झाँक्री नाच, डम्फू सेलो नाच, राप्ने नाच, लामा नाच आदि तथा मगर समुदायको मारुनी जस्ता नाचहरू प्रचलनमा रहेका।

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ डम्फू, ढयाङग्रो, डमरु, ग्यालिङ, दोर्जे, डिल्बु, पञ्चेबाजा, मादल, बाँसुरी आदि जस्ता सांस्कृतिक बाजाहरू प्रचलनमा रहेका ।
▪ विविध समुदायहरूको मानवशास्त्रीय अध्ययनका लागि शैक्षिक पर्यटनको गन्तव्यस्थल बनाउन सकिने ।
▪ विभिन्न जाति तथा समुदायका आ-आफ्ना मठ, मन्दिर धार्मिक स्थलहरू रहेका ।
▪ भाषा, कला, संस्कृति तथा कलाको संरक्षण गर्न मरिण महोत्सव सञ्चालन गर्न सकिने ।
▪ चाडपर्वको बेला नाचगान गर्दा तामाङको भेषभूषा- स्याम्दा, गुम्दा, बख्खु, जामा तथा माझीको भेषभूषा- गउन, भोटो, कछाड, चौबन्दी लगायत राष्ट्रिय पोशाक दौरा सुरुवाल, चौवन्दी चोली पटुकी जस्ता साँस्कृतिक भेषभुषाबाट सँस्कृतिको जर्गेना गर्ने प्रयास भइरहेको ।
▪ नेपाल तामाङ घेदुङ संघ, नेपाल माझी उत्थान संघ, नेपाल मगर संघ, दलित सेवा संघ जस्ता संगठित संस्थाहरू गाउँपालिका तथा वडास्तरमा स्थापना गरी संस्कृति सरक्षणका कार्यहरू भइरहेको ।
▪ मरिण गाउँपालिकालाई मौलिक संस्कृति र सभ्यताको केन्द्रको रूपमा विकास गरी सांस्कृतिक पर्यटन प्रवर्द्धन गर्न सकिने ।
▪ गाउँपालिका क्षेत्रका सर्जक तथा कलाकारको उत्थान र वृत्ति विकास गर्न सकिने ।
▪ गाउँपालिका क्षेत्रमा रहेका विभिन्न धार्मिक तथा सांस्कृतिक स्थलहरूको विकास गर्न सकिने ।
▪ जातीय छुवाछुत अन्त्यका लागि गाउँपालिका स्तरीय सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सकिने ।
▪ स्थानीय पाठ्यक्रम निमार्ण गरी गाउँपालिकाका विद्यालयहरूमा स्थानीय संस्कृति, भेषभूषा, जात्रा लगायतका कुराहरू पठनपाठन गराउन सकिने ।
▪ लोपोन्मुख लोकभाका तथा परम्परागत बाजागाजाको संरक्षण गरी लोक संस्कृतिको उत्थान गर्न सकिने ।

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ आधुनिक संस्कृतिको अतिक्रमणमा परी परम्परागत नाचहरू तथा लोकभाकाहरू लोपोन्मुख रहेका ।
▪ गुम्बा, मठ-मन्दिर, पाटी पौवा, गुठी जस्ता सांस्कृतिक धरोहरहरूको संरक्षणका लागि ठोस कार्ययोजना नबनेको ।
▪ सामाजिक सञ्जाल, आाम सञ्चार तथा सूचना प्रविधिमा भएको विकासका कारण पश्चिमा संस्कृतिको प्रभावले मौलिक संस्कृति लोप हुने जोखिम रहेको ।
▪ विभिन्न धार्मिक स्थलहरू मर्मत सम्भार नहुँदा जीर्ण अवस्थामा पुगेका ।
▪ समुदाय र राज्य दुवैका उदासिनताका कारण स्थानीय र मौलिक मौलिक संस्कृतिहरू लोप भई पहिचान नै संकटमा पर्न सक्ने ।
▪ तामाङ, मगर, माझी, नेवार, थामी, हायु आदि जातिको भेषभुषा तथा भाषाको संरक्षण गर्नुपर्ने ।
▪ सम्बन्धित समुदाय र राज्यले मिलेर सांस्कृतिक संरक्षण प्रर्वद्धनमा ठोस र दीर्घकालीन कार्यक्रमहरू तत्काल सञ्चालन गर्नुपर्ने ।
▪ विभिन्न लोक भाकाको संरक्षण गर्नुपर्ने ।
▪ आर्थिक प्रलोभनमा पारी धर्म परिवर्तन गराउने परिपाटी रोक्नुपर्ने ।

दीर्घकालीन सोच
मरिण गाउँपालिकाको अभियान : सभ्य र सुसंस्कृत समाजको निर्माण
लक्ष्य
संस्कृती, भाषा, कला र साहित्यको जर्गेना र विकासमार्फत सभ्य र सौहार्द समाजको स्थापना गर्ने ।
उद्देश्यहरू
✓ स्थानीय पहिचान कायम हुने भाषा कला, संस्कृति, साहित्यको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्नु । ✓ संस्कृति भाषा, कला तथा साहित्यको श्रृजनात्मक विकासमा टेवा पुऱ्याउनु ।

उद्देश्य १: स्थानीय पहिचान, कायम हुने भाषा, कला, संस्कृति र साहित्यको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्नु ।

रणनीति	कार्यनीति
१.१ संस्कृति, भाषा, कला तथा साहित्यको वस्तुगत अभिलेखीकरण गर्ने ।	१.१.१ गाउँपालिकामा प्रचलनमा रहेका सबैप्रकारका मूर्त र अमूर्त साँस्कृतिक सम्पदा (Intangible Cultural Heritage) को वस्तुगत तथा विस्तृत पार्श्वचित्र तयार पारिनेछ ।
	१.१.२ सबै बौद्धिक सम्पदा (Intellectural Property) को विवरण प्रकाशन गरिनेछ ।
	१.१.३ यस प्रकारका साँस्कृतिक तथा बौद्धिक सम्पदाहरूलाई स्थानीय पाठ्यक्रममा समावेश गरिनेछ ।
	१.१.४ गाउँपालिकाको मौलिकता दर्शाउने यो सम्पदा समेटेर एक वृत्तचित्र निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.५ गाउँपालिकाबाट प्रादेशिक तथा राष्ट्रिय कला, सँस्कृति र साहित्यमा योगदान पुऱ्याउने लेखक, गायक, अभिनेता, संगीतकार, रंगकर्मी, नृत्याङ्गना, साहित्यकार सँस्कृतिविद् लगायतका कलाकारको विस्तृत विवरण तयार पारिनेछ ।
१.२ भाषा संस्कृति, कला साहित्यलाई जीवन्त तुल्याउने ।	१.२.१ वर्षभरी निरन्तर सांस्कृतिक र साहित्यिक गतिविधि सञ्चालन र त्यसको निरन्तरताका लागि एक वार्षिक भाषा, कला, साहित्य तथा संस्कृति पात्रो निर्माण गरी लागू गरिनेछ ।
	१.२.२ विद्यालयस्तरमा कला, साहित्य र संस्कृतिमा विशेष झुकाव भएका विद्यार्थीहरूको पहिचान गरी अभिलेख तयार पारिनेछ ।
	१.२.३ त्यस्ता प्रतिभाहरूको प्रतिभा उजागर गर्न हरेक महिना विद्यालयस्तरिय र निश्चित समयको अन्तरालमा अन्तरविद्यालय सांस्कृतिक, साहित्यिक प्रतियोगिता आयोजना गरिनेछ ।
	१.२.४ राष्ट्रिय र प्रादेशिक तहका प्रतियोगीतामा भाग लिने कलाकार साहित्यकार आदिको प्रशिक्षण तथा तयारीका लागि एक प्रोत्साहन कोषको निर्माण गरिनेछ ।

उद्देश्य १: स्थानीय पहिचान, कायम हुने भाषा, कला, संस्कृति र साहित्यको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.२.५ वडा स्तरीय सांस्कृतिक समितिहरू गठन गरी वार्षिक सांस्कृतिक पात्रो कार्यान्वयनमा ल्याउन सांस्कृतिक अभ्यासहरू सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.६ हरेक विशेष चाडपर्व मेला र सांस्कृतिक उत्सवलाई भव्य बनाउन सांस्कृतिक समितिहरूलाई जिम्मेवारी प्रदान गरी सो सञ्चालनका लागि रकमहरूको व्यवस्था गरिनेछ ।
	१.२.७ सांस्कृतिक गतिविधिहरू पर्यटनसँग आबद्ध गर्न व्यापक प्रचार प्रसार गरिनेछ ।
	१.२.८ मातृभाषामा आधारभूत शिक्षा दिन सकिने समुदायका बारेमा सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	१.२.९ लोपोमुख सांस्कृतिक गाथाहरू संरक्षण गर्न विशेष समारोह आयोजना गरिनेछ । (जस्तै धान दिवसमा असारे मौलिक गीतहरू)

उद्देश्य २ : संस्कृति, भाषा, कला तथा साहित्यको श्रृजनात्मक विकासमा टेवा पुऱ्याउनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१ कला, साहित्य, भाषा संस्कृतिका सर्जकहरूलाई सहयोग र प्रोत्साहन गर्ने ।	२.१.१ कला, साहित्य, भाषा तथा संस्कृतिका सर्जकहरूलाई यी क्षेत्रको विकासका लागि आवश्यक मागहरूको संम्बोधन गर्न विशेष अन्तरक्रिया आयोजना गरिनेछ ।
	२.१.२ यसप्रकारका सर्जकहरूलाई सहयोग र प्रोत्साहन तथा पुरस्कृत गर्न एक गाउँपालिकास्तरीय साँस्कृतिक कोषको निर्माण गरिनेछ ।
	२.१.३ विभिन्न राष्ट्रिय तथा गाउँपालिका स्तरीय विशेष अवसरमा यस्ता सर्जक तथा कलाकारहरूलाई सम्मान र पुरस्कृत गरिनेछ ।
	२.१.४ हरेक विद्यालयमा अतिरिक्त क्रियाकलापहरूमा यी विषय समावेश गरी नियमित अभ्यास र पठनपाठन गर्न आंशिक शिक्षकको प्रवन्ध गरिनेछ ।
	२.१.६ वडास्तरीय झाँकीहरू प्रस्तुत गर्न सांस्कृतिक समिति मार्फत अभ्यास सञ्चालन गर्ने ।
२.२ सांस्कृतिक, साहित्यिक भाषिक तथा कला सम्बन्धी पूर्वाधार निर्माण ।	२.२.१ गाउँपालिकास्तरीय एक सांस्कृतिक केन्द्रको स्थापना गर्ने ।
	२.२.२ साँस्कृतिक केन्द्रलाई चलायमान बनाउन नाटक, नृत्य, सांगितिक कार्यक्रम, साहित्यिक कार्यक्रम, चित्रकला प्रर्दशनीहरूको सांस्कृतिक पात्रोबमोजिम आयोजना गर्ने ।
	२.२.३ हरेक वर्षमा एक पटक सांस्कृतिक पर्व (Cultural Festival) तथा साहित्य उत्सव (Literature Festival) आयोजना गरिनेछ ।
	२.२.४ गाउँपालिकास्तरीय एक कला संग्रहालयको निर्माण गर्ने ।

संस्कृति, भाषा, कला तथा साहित्यको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
१.	१.१	१.१.१	अमूर्त साँस्कृतिक सम्पदाको पार्श्वचित्र तयारी												
		१.१.२	Intangible Cultural Heritage (ICH) तथा बौद्धिक सम्पदाको विवरण प्रकाशन												
		१.१.३	सांस्कृतिक सम्पदा सम्बन्धी पाठ्यक्रम निर्माण												
		१.१.४	सांस्कृतिक वृत्त चित्र निर्माण												
		१.१.५	लेखक, कलाकार, साहित्यकारहरूको विवरण संकलन												
	१.२	१.२.१	सांस्कृतिक पात्रो निर्माण												
		१.२.२	विशेष कला भएका विद्यार्थी पहिचान												
		१.२.३	विद्यालय तथा अन्तर विद्यालय सांस्कृतिक प्रतियोगिता												
		१.२.४	राष्ट्रिय तथा प्रादेशिकस्तरको सांस्कृतिक प्रतियोगिता तयारी कोष												
		१.२.५	निम्न वडास्तरीय सांस्कृतिक समितिहरूमार्फत अभ्यासका लागि प्रोत्साहन अनुदानः												
		१.२.५	नेपाल तामाङ घेदुङ संघ												
		१.२.५	नेपाल माझी उत्थान संघ												

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		१.२.५	नेपाल मगर संघ												
		१.२.५	नेपाल दलित सेवा संघ												
		१.२.५	नेपाल हायु जाति संरक्षण समिति												
		१.२.५	नेपाल थामी उत्थान संघ												
		१.२.६	विशेष पर्व तथा उत्सव तयारी अनुदान :												
		१.२.६	मरिण महोत्सव सञ्चालन												
		१.२.७	सांस्कृतिक गतिविधि प्रचारप्रसार गरी पर्यटन प्रवर्द्धन												
		१.२.८	निम्न मातृभाषामा आधारभूत शिक्षाका लागि सम्भाव्यता अध्ययन:												
		१.२.८	तामाङ भाषा												
		१.२.८	मगर भाषा												
		१.२.९	लोपोन्मुख सांस्कृतिक गाथा संरक्षण कार्यक्रम :												
		१.२.९	तामाङ गाथा, प्राङ्बोला छार न्हान												
२.	२.१	२.१.१	कला, साहित्य र संस्कृतिका सर्जक तथा कलाकारहरूसँग अन्तरक्रिया :												
		२.१.१	माझी, दलित तथा सिमान्तकृत युवाहरू लक्षित व्यवसायिक तथा क्षमता विकास तालिम												

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		२.१.२	गाउँपालिकास्तरीय सांस्कृतिक कोषको निर्माण												
		२.१.३	कलाकार, सर्जक तथा कला-पत्रकार सम्मान												
		२.१.४	सांस्कृतिक गतिविधि तथा पठनपाठनका लागि आंशिक शिक्षक व्यवस्थापन												
		२.१.५	निम्न सांस्कृतिक झाँकी तयारी :												
		२.१.५	झाँक्री नाच,लामा नाच तथा मारुनी नाच												
	२.२	२.२.१	सांस्कृतिक केन्द्र निर्माण												
		२.२.२	नियमित सांस्कृतिक गतिविधि, उत्सव (Cultural Festival) आयोजना												
		२.२.३	वार्षिक सांस्कृतिक तथा साहित्य उत्सव गर्ने												
		२.२.४	साँस्कृतिक केन्द्रमा रहने एक कला संग्रहालयको निर्माण												

अपेक्षित उपलब्धिहरू

- ✓ सम्पूर्ण,कला,जाति, धर्म, भाषा तथा संस्कृतिको उत्थान भएको हुनेछ ।

५.४ लैङ्गिक समानता, जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता तथा सामाजिक समावेशीकरण

पृष्ठभूमि

सामाजिक जागरणको पर्याप्तता नभएको, राजनैतिक चेतनाको परिपक्वता नभइसकेको र पुरानो सामाजिक, जातिय, लैङ्गिक तथा वर्गीय स्वरूपको समाजमा व्यापक रूपान्तरणसमेत नभइसकेकोले नेपालमा लैङ्गिक समानता, जेष्ठ नागरिकको सम्मान, सामाजिक सुरक्षा, अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार र कठिनाइहरूको सम्बोधन तथा समग्र सामाजिक समावेशीकरणका मुद्दाहरू सामाजिक विकासका दृष्टिले केन्द्रिय भागमै रहेका छन् । यसर्थ यस गाउँपालिकामा समेत यी सवालहरूको व्यापक सान्दर्भिकता रहेको र विकास योजनाले यी विषयहरूलाई महत्व दिएर समेट्नु पर्ने देखिन्छ । नेपालको संविधानमा नै वर्गीय, जातीय, क्षेत्रीय, भाषिक, धार्मिक, लैङ्गिक विभेद र सबै प्रकारका जातीय छुवाछूतको अन्त्य गर्ने तथा आर्थिक समानता, समृद्धि र सामाजिक न्याय सुनिश्चित गर्न समानुपातिक समावेशी र सहभागितामूलक सिद्धान्तका आधारमा समतामूलक समाजको निर्माण गर्ने संकल्प गरिएको छ । नेपालको संविधान २०७२ ले मौलिक हक अन्तर्गत धारा १८ मा समानताको हक, धारा २४ मा छुवाछुत तथा भेदभाव विरुद्धको हक, धारा २६ मा धार्मिक स्वतन्त्रताको हक, धारा २९ मा शोषण विरुद्धको हक, धारा ३२ मा भाषा तथा संस्कृतिको हक, धारा ३८ मा महिलाको हक, धारा ४० मा दलितको हक, धारा ४१ मा जेष्ठ नागरिकको हक, धारा ४२ मा सामाजिक न्यायको हक तथा धारा ४३ मा सामाजिक सुरक्षाको हक प्रत्याभूत गरेको छ । गाउँपालिकाको पार्श्वचित्र २०७७ का अनुसार ६० वर्षभन्दा माथिको जनसंख्या ६.९४% , दलित ६.३५%, महिला ४८.६९ % तथा लैङ्गिक अनुपात १०५.३८ रहेको छ । साथै अपाङ्गता भएको जनसंख्या २.३२% रहेको छ भने एकल महिलाको जनसंख्या १.७०% रहेको छ । यसरी समाजमा सिमान्तकृत जनसंख्यालाई मूलधारमा ल्याई उनीहरूको सम्मानपूर्वक जीवनयापन गर्न पाउने नैसर्गिक अधिकार सुनिञ्चित नगर्दासम्म सभ्य र सौहार्दपूर्ण समाजको परिकल्पना गर्न सकिदैन । त्यसैले लैङ्गिक समानता, जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता तथा सामाजिक समावेशीकरणका क्षेत्रमा प्राथमिकता दिन सके असमानताको जालो तोड्न सहज हुन जान्छ ।

सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ 'मरिणका महिला विकासमा पहिला' भन्ने नारा तय गरी हरेक क्षेत्रमा महिलाको अर्थपूर्ण सहभागिता सुनिश्चित गरिएको ।
▪ महिला उद्यमशिलता कार्यक्रममार्फत पुरुषप्रतिको परनिर्भरता न्यूनीकरण गरी महिला हिंसा अन्त्य गरेर सम्मानपूर्वक जीवन यापन गर्न सक्ने वातारण बनाउने नीति लिइएको ।
▪ गाउँपालिकाद्वारा २२ वर्षमुनिका तथा गर्भवती महिलालाई चुरोट तथा मदिरा किनबेच गर्न निषेध गरिएको ।
▪ गाउँपालिकाले हरेक वर्ष जेष्ठ नागरिक, महिला तथा अपाङ्गता भएका लगायतलाई भ्रमण, र सामाजिक सुरक्षा भत्ता घरदैलो कार्यक्रम मार्फत वितरण गरिएको ।
▪ गाउँपालिकाबाट कम्तिमा वर्षको एक पटक जेष्ठ नागरिक सम्मान तथा एकीकृत स्वास्थ्य शिविर सञ्चालन गर्न सकिने ।
▪ बाल अधिकार, महिला अधिकार तथा सामाजिक न्यायमा महिलाको पहुँच सम्बन्धी विविध कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने गरिएको ।

सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ महिलामा क्षमताविकास, नेतृत्व विकास तथा आय आर्जन सम्वन्धी विशेष कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने नीति लिइएको ।
▪ गाउँपालिकाभित्र उद्यमशीलता प्रवर्द्धनका लागि महिला उद्यमीहरूलाई प्रोत्साहन गर्ने नीति रहेको।
▪ बालविवाह र बालश्रम मुक्त गाउँपालिका घोषण गर्न प्रदेश सरकार तथा गैरसरकारी संस्थासमेतको समन्वयमा आवश्यक व्यवस्था मिलाउने योजना रहेको ।
▪ विपन्न महिलालाई सिपमूलक तथा उद्यमशिलतामा तालिममा जोड दिई आय आर्जनका कार्यक्रम गर्ने गरिएको ।
▪ दलित वर्गमाथि हुने भेदभाव न्यूनीकरण गरी परम्परागत ज्ञान र सिपलाई व्यवसायीकरण गर्ने प्रयत्न गरिएको ।
▪ लगत संकलन गरेर गाउँपालिकास्तरिय अपाङ्ग हित संरक्षण सञ्जाल गठन गरी सीप विकास तथा उद्यमशिलताको विकासमार्फ स्वाबलम्बी बनाउने नीति लिइएको ।
▪ वडा कार्यालयहरूबाटै अपाङ्गता परिचयपत्र वितरण व्यवस्थित गरी सहायता सामाग्री वितरणमा गाउँपालिकाले जोड दिएको ।
▪ 'विलापमा हैन, मिलापमा जोड दिऔँ' भन्ने नारा तय गरी न्यायिक समितिको कामकार्यवाहीलाई प्रभावकारी र सर्वसुलभ बनाई मेलमिलाप तथा मध्यस्थता सेवालाई चुस्त बनाउन आवश्यक पुर्नताजगी तालिको व्यवस्था गरिएको ।
▪ छुवाछुत तथा सामाजिक विभेद क्रमशः न्यून हुँदै गएको ।
▪ गाउँपालिकामा सांस्कृतिक तथा धार्मिक सहिष्णुता कायम रहेको ।
▪ सञ्चार माध्यम र शिक्षाको सकारात्मक प्रभाव परेको ।
▪ कतिपय महिलाहरू राजनीति, सामाजिक कार्यलगायत विभिन्न विकासका गतिविधिहरूमा सरिक हुन थालेका ।
▪ अपाङ्ग पुनर्स्थापना केन्द्र, विपन्न सहायता केन्द्र, अनाथालय तथा जेष्ठ नागरिक स्याहार केन्द्र स्थापना गरी न्यायपूर्ण समाजको स्थापनामा सहयोग पुऱ्याउन सकिने ।
▪ भौतिक संरचना निर्माण गर्दा बालमैत्री र अपाङ्गमैत्री बनाउने नीति लिइएको ।
▪ शिक्षा र जनचेतनामा आएको क्रमिक सकारात्मक सुधारका कारण महिला तथा सीमान्तकृत वर्गको उत्थानमा उपयुक्त वातावरण बन्दै जाने ।
▪ सबै तह र तप्काका समुदायलाई सामाजिक मूल प्रवाहीकरणमा ल्याउँदा गाउँपालिकाको समग्र विकास प्रक्रियाले गति लिन सक्ने ।
▪ महिलाहरू राजनीतिक गतिविधिमा संलग्न हुन थालेकाले उनीहरूका आवाजहरू सम्बन्धित निकायमा पुऱ्याउन सहज भएको ।

सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ एकल महिला, बेरोजगार महिला, अति पिछडिएका तथा विपन्नहरूका लागि रोजगारमूलक तालिमको व्यवस्था गर्न सकिने ।

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ पूर्वाधार विकासबिना बैङ्किक प्रणालीमार्फत सामाजिक सुरक्षा भत्ता वितरण अनिवार्य गर्न गाउँपालिकामा बैङ्किङ सुविधाको अवस्था कमजोर हुँदा सेवाग्राहीलाई असहजता हुन सक्ने ।
▪ गाउँपालिकामा सामुदायिक भेटघाट केन्द्र, दलित सञ्जाल, महिला सञ्जाल, वृद्धाश्राम, बाल सुरक्षा तथा सुधार गृह जस्ता भवनहरूको अभाव रहेको ।
▪ गाउँपालिकामा परम्परागत रूपमा रहेको लैङ्गिक विभेद पूर्ण रूपमा अन्त्य हुन नसकेको ।
▪ समाजमा महिलाको समग्र सामाजिक स्तर अत्यन्त कमजोर रहेको ।
▪ जातीय भेदभाव कम हुँदै गएको भए तापनि पूर्ण रूपले अन्त्य हुन नसकेको ।
▪ सीमान्तकृत समुदाय, आदिवासी जनजातिहरूको आर्थिक र सामाजिक सबलीकरण हुन नसकेको ।
▪ जनचेतनामूलक कार्यक्रमहरू अपेक्षाकृत रूपमा प्रभावकारी हुन नसकेका ।
▪ लुकिछिपी बाल विवाह गर्ने प्रचलन हालसम्म कायम रहेको ।
▪ लैङ्गिक विभेद तथा हिंसाले समाजमा सामाजिक विग्रह ल्याउनुका साथै विकासको गतिमा नकारात्मक असर पर्न सक्ने ।
▪ महिला पछाडि पर्दा समग्र पारिवारिक संगठन र समाज नै विकृत बन्न सक्ने ।
▪ सामाजिक सौहार्दता, मेलमिलाप, शान्ति र समृद्धिका लागि सामाजिक विवेकको प्रयोग गरी सामाजिक अन्तरघुलनका साथै महिला शसक्तीकरण र सीमान्तकृत वर्गको मूल प्रवाहीकरण गर्नुपर्ने ।
▪ व्यापक रूपमा महिला शिक्षा तथा अन्य जातजाति, अल्पसङ्ख्यक र सीमान्तकृतहरूलाई विशेष रूपमा लक्षित गरी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने ।
▪ प्रसुती सेवाको व्यवस्था गर्नुको साथै प्रजनन् स्वास्थ्यबारे जनचेतना फैलाउनुपर्ने ।
▪ घरेलु हिंसा र महिला हिंसा निर्मूल गर्नुपर्ने ।
▪ गाउँपालिकाभित्र गठन भएका आमा समूहहरूलाई जाँड रक्सीको विकृति विरुद्ध अभियान सञ्चालन गर्न प्रोत्साहित गर्नुपर्ने ।
▪ बालविवाह तथा बहुविवाहलाई दण्डित गर्नुपर्ने ।
▪ बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री तथा महिलामैत्री संरचनाहरू निर्माण गर्नुपर्ने ।

दीर्घकालीन सोच
मरिणको सभ्यता, न्यायपूर्ण समाज र सामाजिक सौहार्दता

लक्ष्य
सामाजिक न्यायमा आधारित सभ्य समाजको निर्माण गर्ने ।
उद्देश्यहरू
लैङ्गिकता, उमेर, जातियता, क्षेत्रियता, भाषिक, अल्पसंख्या, अपाङ्गता लगायतका आधारमा हुने सबै प्रकारको विभेद अन्त्य गर्नु ।

उद्देश्य १: लैङ्गिकता उमेर, जातियता, क्षेत्रियता, भाषिक, अल्पसंख्या, अपाङ्गता लगायतका आधारमा हुने सबै प्रकारको विभेद अन्त्य गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ महिला जागरण केन्द्रित नीति निर्माण तथा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	१.१.१ अनिवार्य नारी शिक्षा सम्बन्धी विशेष नीति तथा कार्ययोजना निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.२ छात्रामैत्री वातावरण निर्माण गर्न हरेक विद्यालयका प्रधानाध्यापक तथा व्यवस्थापन समितिसँग नियमित अन्तरक्रिया सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.३ महिला अधिकार, महिला हिंसा, यौन शोषक, यौन हिंसा जस्ता विषयहरूको समुचित सम्बोधन हुनेगरी महिलालाई सचेत बनाउन हरेक वडामा रहेका महिला अधिकारकर्मी, महिला नेतृ, शिक्षिका लगायत सचेत र सक्षम महिलाको संयोजकत्वमा महिला सेल गठन गरिनेछ ।
	१.१.४ प्रत्येक वडामा रहेका महिला सेलहरूमार्फत हरेक महिना पुरुषहरूको समेत संलग्नतामा महिला जागरण सचेतना मूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.५ विद्यालय पाठ्यक्रम निर्धारण गर्दा छात्र तथा छात्रा दुवैलाई प्रजनन्, स्वास्थ्य, यौन स्वास्थ्य लगायतका लैङ्गिक सवालहरू समेट्ने गरी निर्धारण गरिनेछ र सो माध्यामिक शिक्षामा अनिवार्य लागू गरिनेछ ।
	१.१.६ स्थानीय सञ्चार माध्यामहरूबाट लैङ्गिकता तथा महिला जागरण सम्बन्धी सामाग्री नियमित प्रसारण गरिनेछ ।
	१.१.७ बुहारी शिक्षालाई अनिवार्य गरिनेछ ।
	१.१.८ दाइजो प्रथा तथा लैङ्गिक हिंसा विरुद्ध हरेक वर्ष विशेष जागरण सप्ताह मनाइने छ ।
	१.१.९ विद्यालयमा सामाजिक शिक्षा अध्यापनरत शिक्षक शिक्षिकालाई समेटेर समावेशीकरण सम्बन्धी अभिमुखीकरण तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
१.२ महिला सुरक्षा र लैङ्गिक न्यायका निम्ति महिला सशक्तीकरणका	१.२.१ गाउँपालिकामा स्थापना भई कार्य गरिरहेका सबै प्रकारका महिला समूह, आमा समूह, किशोरी समूह लगायतका समूहलाई लक्षित गरी वार्षिक पात्रोका आधारमा नियमित आयआर्जन तालिम, सीप

उद्देश्य १: लैङ्गिकता उमेर, जातियता, क्षेत्रियता, भाषिक, अल्पसंख्या, अपाङ्गता लगायतका आधारमा हुने सबै प्रकारको विभेद अन्त्य गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
कार्यक्रमहरू अभियानको रूपमा सञ्चालन गर्ने ।	तथा उद्यमशीलता विकास तथा नेतृत्व विकास तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.२ गाउँपालिकाभर रहेका महिला उद्यमीहरूको अभिलेख तयार गरिनेछ ।
	१.२.३ महिला उद्यमीहरूलाई गाउँपालिका बाहिरका सफल महिला उद्यमीहरूसँग वर्षमा एक पटक साक्षात्कार गराइने छ ।
	१.२.४ गाउँपालिकाभित्र समुहमा व्यवसाय गर्न चाहना नमूना महिला लघु उद्यमी समुह तथा व्यवसायीलाई मापदण्डका आधारमा venture capital को प्रवन्ध गरिनेछ ।
	१.२.५ सरकारी सेवामा प्रवेश गर्न चाहने महिलाहरूको अभिलेख तयार पारी निःशुल्क तयारी कक्षा सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.६ स्थानीय न्यायिक समिति तथा महिला जनप्रतिनिधिहरूलाई नियमित तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.७ महिलाका नाममा रहेको अचल सम्पत्ति सम्बन्धी वस्तुगत विवरण संकलन गरिनेछ र त्यसमा वृद्धि गर्न ऐन कानुनमा सहुलियतको प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.२.८ "एकल महिला आत्मनिर्भर कार्यक्रम" सञ्चालन गर्न व्याज अनुदान कोष निर्माण गरिनेछ ।
	१.२.९ महिला हिंसा पहरेदारी तथा कानुनी सेवाका लागि वडास्तरीय महिला सेल गठन गरी अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.१० गाउँपालिकास्तरीय एक महिला सुरक्षा गृहको निर्माण गरिनेछ ।
	१.२.११ गाउँपालिकास्तरीय एक महिला उद्यमी वस्तु बिक्री केन्द्र स्थापना गरिनेछ ।
	१.२.१२ गाउँपालिकामा उच्च शिक्षामा छात्राको उपस्थिति वृद्धि गर्न बालिका बीमा कार्यक्रम लागु गरिनेछ ।
१.३ जेष्ठ नागरिकको सामाजिक सुरक्षा र आत्मसम्मान कायम हुने कार्यक्रमलाई प्राथमिकता दिई सञ्चालन गर्ने ।	१.३.१ संविधान र नेपाल सरकारले घोषणा गरेका जेष्ठ नागरिक सामाजिक सुरक्षा अन्तर्गतका सबै कार्यक्रम चुस्त दुरुस्त रूपमा प्रभावकारी बनाउन गाउँपालिकाभित्र जेष्ठ नागरिक प्रतिकार्य इकाइ सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.३.२ वडास्तरीय जेष्ठ नागरिक निःशुल्क स्वास्थ्य परिक्षण शिविर सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.३.३ एक वडा एक जेष्ठ नागरिक सत्संग केन्द्र निर्माण गरिनेछ ।
	१.३.४ प्रत्येक वडामा जेष्ठ नागरिक लक्षित योग तथा ध्यान केन्द्र सञ्चालन गरिनेछ ।

उद्देश्य १: लैङ्गिकता उमेर, जातियता, क्षेत्रियता, भाषिक, अल्पसंख्या, अपाङ्गता लगायतका आधारमा हुने सबै प्रकारको विभेद अन्त्य गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.३.५ स्थानीय सञ्चार माध्यमसँगको सहकार्यमा जेष्ठ नागरिकहरूका जीवन अनुभव साट्न र सुन्न "जेष्ठ नागरिक आवाज" कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.३.६ वर्षमा १ पटक आन्तरिक पर्यटन प्रर्वद्धन तथा जेष्ठ नागरिक सम्मान स्वरूप निश्चित मापदण्डका आधारमा जेष्ठ नागरिक तिर्थाटन कार्यक्रम सञ्चालन गर्न परिवहन अनुदान प्रदान गरिनेछ ।
	१.३.७ वडास्तरमा आफ्ना रितिथिति, संस्कार, धर्म सम्प्रदाय अनुरूपका भजन किर्तन, गायन, बाद्यवाधन कार्यक्रम संचालन गर्न जेष्ठ नागरिक किर्तन मण्डली गठन गरी बाद्यवाधन यन्त्रमा मापदण्ड बनाई अनुदान प्रदान गरिनेछ ।
	१.३.८ ८० वर्ष नाघेका जेष्ठ नागरिकहरूलाई सु-आहारा कार्यक्रम सञ्चालन गरी पोषिलो आहारा तथा लौरो वितरण गर्ने प्रवन्ध गरिनेछ ।
	१.३.९ जेष्ठ नागरिकको सम्पूर्ण स्वास्थ्य उपचार सुनिश्चित गर्न अति विपन्न परिवारको स्वास्थ्य बिमामा अनुदान प्रदान गरिनेछ ।
	१.३.१० घुम्ती स्थानीय सरकारअन्तर्गत ७० वर्षमाथिका जेष्ठ नागरिक हरूलाई घरघरमै परिचयपत्र वितरण तथा ८० वर्षमाथिकालाई घरमै जेष्ठ नागरिक भत्ता वितरण गरिनेछ ।
	१.३.११ जेष्ठ नागरिकलाई सम्मान कार्यक्रमको आयोजना गरिनेछ ।
१.४ अपाङ्गता भएका नागरिकहरूको कठिनाइ न्यूनीकरण गर्ने कार्यक्रमहरू संचालन गरी उनीहरूको आत्मबल बढाउने र आत्मसम्मान जगाउने ।	१.४.१ गाउँपालिकाभर रहेका सम्पूर्ण अपाङ्गता भएका नागरिकहरूको व्यक्तिगत विवरण संकलन गरिनेछ ।
	१.४.२ अपाङ्गता परिचय पत्र लिन बाँकी भएमा अपाङ्गताको प्रकारअनुसार परिचय पत्र वितरण गरिनेछ ।
	१.४.३ अपाङ्गता भएका विद्यालय जाने बालबालिकाको विवरण तयार पारी उनीहरूको शिक्षा आर्जनमा भएका कठिनाई सम्बोधन गर्न विशेष अध्ययन पश्चात कार्ययोजना निर्माण गरिनेछ ।
	१.४.४ ह्वील चियर आवस्यक अपाङ्गहरूको लगत संकलन गरी त्यसमा अनुदान प्रदान गरिनेछ ।
	१.४.५ विशेष क्षमता भएका अपाङ्गहरूको वृत्ति विकास कार्यक्रम अन्तर्गत कलाकारिता शिप विकास तथा आय आर्जन तालिम नियमित सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.४.६ पूर्ण अपाङ्गता भई जीवन निर्वाह गर्न पूर्ण असक्तहरूको विवरण संकलन गरी सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।

उद्देश्य १: लैङ्गिकता उमेर, जातियता, क्षेत्रियता, भाषिक, अल्पसंख्या, अपाङ्गता लगायतका आधारमा हुने सबै प्रकारको विभेद अन्त्य गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.४.७ गाउँपालिकामा अब बन्ने सबैखाले सार्वजनिक भौतिक संरचनाहरू अपाङ्गमैत्री बनाउन निर्माण मापदण्ड र कार्यविधि परिमार्जन गरिनेछ ।
	१.४.८ अपाङ्गता भएका नागरिकहरूको समस्या कठिनाई र आवाजहरू उजागर गर्न अपाङ्गता भएका नागरिकको नेतृत्वमा एक गाउँपालिका स्तरीय अपाङ्गता नागरिक सहयोग तथा सरोकार मञ्च गठन गर्न गाउँपालिकाले सहजीकरण गर्नेछ ।
	१.४.९ अपाङ्गता भएका तर विशेष कलाको क्षमता भएकालाई लक्षित गरी प्रोत्साहन अनुदान दिइनेछ ।
	१.४.१० जटिल प्रकृतिका अपांगता भएका विद्यार्थीहरूलाई निजले पढ्न चाहेसम्मको शिक्षाको लागि विशेष छात्रवृत्ति प्रदान गरिनेछ ।
	१.४.११ जटिल प्रकारको अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले जीवन निर्वाह व्यवसाय गर्न चाहेमा रु. १ लाख बराबरको व्यवसायमा सत प्रतिशत व्याजमा अनुदान प्रदान गरिनेछ ।
१.५ जातिय विभेद, अल्पसंख्यक दलित, आदिवासी, तथा राज्यको मूल प्रवाहमा आउन नसकेको नागरिकहरूका मूल सरोकारका विषयमा अध्ययन गरी मूल प्रवाहीकरण कार्यनीति निर्माण गर्ने ।	१.५.१ लोपोन्मुख, अल्पसंख्यक, सिमान्तकृत तथा राज्यको मूल प्रवाहीकरणभन्दा बाहिर रहेका वर्ग, व्यक्ति वा समुदायको यर्थाथ स्थितिका बारेमा अध्ययन गरी स्थितिपत्र प्रकाशन गरिनेछ ।
	१.५.२ आदिवासी, जनजातीहरूका मौलिकता र पहिचान रहनसहन, रितिथिति, परम्परा, भेषभूषा खानपान, कला, चाडवाड आदिका बारेमा विस्तृत विवरण सहितको अभिलेख तयार पारिनेछ ।
	१.५.३ सकारात्मक विभेदको सिद्धान्त अनुरूप राज्यको आरक्षण कोटामा सरकारी सेवामा प्रवेश गर्न चाहने यो वर्गका आकांक्षीहरूलाई लक्षित गरी विशेष लोक सेवा लगायतका तयारी कक्षाहरू निःशुल्क सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.५.४ यी वर्गका विद्यालय जाने बालबालिकाको शिक्षाको अवसर सुनिश्चित गर्न अभिभावक शिक्षा र शैक्षिक सामाग्रीमा अनुदान प्रदान गरिनेछ ।
	१.५.५ छुवाछुत र सबै प्रकारका सामाजिक भेदभाव अन्त्य गर्न राज्यको मूल कानुनको अधिनमा रहि त्यस्ता कार्यलाई दण्डित गर्न स्थानीय कानुन निर्माण गर्दै न्यायिक समितिलाई सकृय तुल्याइनेछ ।
	१.५.६ यी लक्षित वर्गलाई समेट्ने शिप विकास र व्यवसायिक आयआर्जनका लागि तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.५.७ लोपोन्मुख भाषा तथा लिपिको संरक्षण गर्न परामर्श अध्ययन तथा अनुसन्धान गरिनेछ ।

उद्देश्य १: लैङ्गिकता उमेर, जातियता, क्षेत्रियता, भाषिक, अल्पसंख्या, अपाङ्गता लगायतका आधारमा हुने सबै प्रकारको विभेद अन्त्य गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.५.८ सामाजिक अन्तरघुलन कार्यक्रम अन्तर्गत वर्षमा एक पटक विशेष राष्ट्रिय दिवसको अवसरमा गाउँपालिकाको आयोजनामा सबै जात वर्ग सम्प्रदाय दलित उत्पिडितहरू सम्मिलित चियापान तथा अनुभूति आदान प्रदान कार्यक्रम आयोजना गरिनेछ ।
	१.५.९ लोपोन्मुख भाषा तथा लिपि अध्ययनका लागि विज्ञहरूसँग परामर्श गरिनेछ ।
	१.५.१० विपन्न र सिमान्तकृत समुदायले सञ्चालन गर्ने लघु उद्यम तथा व्यवसायमा मापदण्डका आधारमा शून्य प्रतिशत ब्याजका लागि अनुदान प्रदान गरिनेछ ।
	१.५.११ दलित महिला सहकारी स्थापना गरिनेछ ।
	१.५.१२ दलित नमूना बस्ती सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	१.५.१३ दलित विशेष परम्परागत सीपलाई व्यवसायिकता प्रदान गर्न विशेष अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.५.१४ दलित विद्यार्थी विशेष छात्रवृत्ति कोषको निर्माण गरिनेछ ।

लैङ्गिक समानता, श्रेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता तथा सामाजिक समावेशीकरणको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
१.	१.१	१.१.१	अनिवार्य नारी शिक्षा विशेष नीति तथा कार्ययोजना निर्माण :												
		१.१.१	दुई छोरीको जन्मपश्चात स्थायी बन्ध्याकरण गर्ने दम्पतिका छोरीहरूलाई १२ कक्षासम्म निःशुल्क शिक्षा अनुदान												
		१.१.२	छात्रा मैत्री शौचालय निर्माण												
		१.१.२	छात्राहरूलाई Sanitary Pad वितरण												
		१.१.३	वडास्तरीय महिला हिंसा तथा लैङ्गिक भेदभाव निगरानी सेल गठन												
		१.१.४	महिला सेल मार्फत हरेक महिना जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन												
		१.१.५	माध्यामिक शिक्षामा यौन, लैङ्गिकता तथा प्रजनन् शिक्षा सम्बन्धी पाठ्यक्रम निर्धारण												
		१.१.६	लैङ्गिकता र महिला जागरण सञ्चार कार्यक्रम संचालन												
		१.१.७	अनिवार्य बुहारी शिक्षा कार्यक्रम												
		१.१.८	महिला हिंसा र दाइजो प्रथा विरुद्ध वार्षिक रूपमा सप्ताह व्यापी कार्यक्रम												

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		१.१.९	सामाजिक शिक्षामा यौन हिंसा, अपहरण, बलात्कार जस्ता विषयमा शिक्षक-शिक्षिका अभिमुखीकरण कार्यक्रम												
	१.२	१.२.१	महिला शिप विकास तथा आय आर्जन साथै नेतृत्व विकास तालिम सञ्चालन												
		१.२.२	महिला उद्यमी अभिलेख निर्माण												
		१.२.३	सफल महिला उद्यमी साक्षात्कार कार्यक्रम												
		१.२.४	नमूना महिला लघु उद्यमी समुह तथा व्यवसायीलाई मापदण्डका आधारमा venture capital को प्रवन्ध												
		१.२.५	सरकारी सेवा प्रवेश निःशुल्क तयारी कक्षा सञ्चालन												
		१.२.६	न्यायिक समिति लैङ्गिक भेदभाव विरुद्ध न्याय सम्पादन तालिम												
		१.२.६	सामुदायिक सिकाइ केन्द्र मार्फत महिला साक्षरता तथा सीप आर्जन सम्बन्धी तालिम												
		१.२.६	महिला जनप्रतिनिधि विशेष तालिम सञ्चालन												
		१.२.७	महिलाको स्वामित्वमा अचल सम्पत्ति वृद्धि गर्न स्थानीय ऐन कानुन संशोधन												
		१.२.८	एकल महिला आत्मनिर्भर कार्यक्रम व्याज अनुदान												

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		१.२.९	महिला हिंसा पहरेदारी वडास्तरीय महिला सेल अभिमुखीकरण												
		१.२.१०	महिला सुरक्षा गृहको निर्माण												
		१.२.११	महिला उद्यमी वस्तु बिक्री केन्द्र स्थापना												
		१.२.१२	उच्च शिक्षा बालिका बीमा कार्यक्रम												
	१.३	१.३.१	गाउँपालिकामा "जेष्ठ नागरिक सहयोग कक्ष" गठन												
		१.३.२	जेष्ठ नागरिक वडास्तरिय निःशुल्क स्वास्थ्य शिविर सञ्चालन												
		१.३.३	वडास्तरीय जेष्ठ नागरिक सत्संग केन्द्र निर्माण												
		१.३.४	जेष्ठ नागरिक योग तथा ध्यान केन्द्र सञ्चालन												
		१.३.५	जेष्ठ नागरिक आवाज कार्यक्रम सञ्चालन												
		१.३.६	जेष्ठ नागरिक तिर्थाटन परिवहन अनुदान												
		१.३.७	जेष्ठ नागरिक किर्तन तथा मनोरञ्जन मण्डली गठन तथा वाद्ययन्त्र अनुदान												
		१.३.८	८० वर्ष नाघेका जेष्ठ नागरिकलाई सु-आहारा कार्यक्रम												
		१.३.९	जेष्ठ नागरिक स्वास्थ्य बीमा कार्यक्रममा अति विपन्न अनुदान												

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		१.३.१०	७० वर्षमाथिका जेष्ठ नागरिकहरूलाई घरघरमै परिचयपत्र तथा ८० वर्षमाथिकालाई घरमै जेष्ठ नागरिक भत्ता वितरण												
		१.३.११	जेष्ठ नागरिक सम्मान कार्यक्रम												
	१.४	१.४.१	सम्पूर्ण अपाङ्गता भएकाहरूको व्यक्तिगत विवरण संकलन												
		१.४.२	अपाङ्गता परिचय पत्र वितरण												
		१.४.३	अपाङ्गता भएका विद्यालय जाने बालबालिकाका समस्या बुझ्न अध्ययन												
		१.४.४	ह्विलचेयर आवश्यक तर नपाएका अपाङ्गको लागि ह्विलचेयर खरिद												
		१.४.५	विशेष क्षमता भएका अपाङ्ग लक्षित कलाकारिता, आय आर्जन तथा शिप विकास तालिम												
		१.४.६	पूर्ण अपाङ्गहरूलाई जीवन निर्वाह भत्ता												
		१.४.७	सार्वजनिक भौतिक निर्माणमा अपाङ्गमैत्री बनाउन मापदण्ड परिमार्जन												
		१.४.८	अपाङ्ग नागरिक सहयोग तथा सरोकार मञ्च गठन												
		१.४.९	अपाङ्गता भएका कलाकारलाई विशेष प्रोत्साहन अनुदान												

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		१.४.१०	जटिल प्रकृतिका अपांगता भएका विद्यार्थीहरूलाई विशेष छात्रवृत्ति अनुदान												
		१.४.११	अपाङ्गता विशेष रु. १ लाख बराबरको व्यवसायमा सत प्रतिशत व्याजमा अनुदान												
	१.५	१.५.१	सिमान्तकृत तथा मूल प्रवाहीकरणमा छुटेका वर्गको स्थितिपत्र प्रकाशन												
		१.५.२	आदिवासी, जनजाती लगायतका वर्गको सांस्कृतिक पहिचान सम्बन्धी अध्ययन गरी पार्श्वचित्र प्रकाशन												
		१.५.३	आदिवासी तथा मध्यपहाडी लोक संस्कृति संग्रहालय स्थापना गर्न सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।												
		१.५.४	अल्पसंख्यक वर्गका परिवारमा जन्मने शिशुहरूको नाममा बैङ्कमा खाता सञ्चालन												
		१.५.५	सरकारी सेवामा मूल प्रवाहीकरण लक्षित विशेष तयारी कक्षा सञ्चालन												
		१.५.६	लक्षित वर्ग अभिभावक शिक्षा तथा शैक्षिक सामाग्री वितरण												
		१.५.७	छुवाछुत र सामाजिक भेदभाव न्यूनीकरण विशेष न्यायिक समिति तालिम												

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		१.५.८	सामाजिक अन्तरघुलन चियापान कार्यक्रम												
		१.५.९	लोपोन्मुख भाषा तथा लिपि अध्ययन परामर्श												
		१.५.१०	लक्षित वर्ग अति विपन्न उद्यमी व्याज अनुदान												
		१.५.११	दलित महिला सहकारी स्थापना अन्तरक्रिया												
		१.५.१२	दलित नमूना बस्ती सम्भाव्यता अध्ययन												
		१.५.१३	दलित विशेष परम्परागत सीपलाई व्यवसायिकता प्रदान गर्न विशेष अभिमुखीकरण कार्यक्रम												
		१.५.१४	दलित विद्यार्थी विशेष छात्रवृत्ति कोषको स्थापना												

अपेक्षित उपलब्धिहरू

- ✓ महिला सचेतनामा वृद्धि हुनेछ ।
- ✓ सरकारी सेवा तथा उद्यम व्यवसायमा महिला विपन्न र सिमान्तकृतको उपस्थिति बढ्नेछ ।
- ✓ अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका कठिनाइहरू न्यूनीकरण हुनेछ ।
- ✓ सामाजिक, भेदभाव तथा थिचोमिचोमा कमी आउनेछ ।
- ✓ जेष्ठ नागरिकको उचित सुरक्षा र सम्मानको प्रबन्ध हुनेछ ।

५.५ बालबालिका तथा किशोरकिशोरी

पृष्ठभूमि

बालबालिका तथा किशोरकिशोरीलाई भविष्यका कर्णाधारको रूपमा लिइन्छ । किनकि हालको बालबालिकाको समग्र अवस्थाले भोलि राष्ट्र निर्माण तथा समाज निर्माणमा जिम्मेवार हुने मानव संशाधन कस्तो हुनेछ भन्ने निर्धारण गर्दछ । त्यसकारण नेपालको संविधान २०७२ ले धारा ३९ अन्तर्गत बालबालिकाको हकलाई मौलिक हकको रूपमा स्थापित गरी बालअधिकार संरक्षण राज्यको अनिवार्य दायित्वभित्र राखेको छ भने स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४, बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०७५ तथा दिगो विकास लक्ष्यसमेत बालबालिका तथा किशोरकिशोरीमाथि हुने सबै प्रकारका विभेद अन्य गर्नेतर्फ लक्षित रहेको छ । गाउँपालिका पार्श्वचित्र , २०७७ अनुसार गाउँपालिकामा १५ वर्षभन्दा मुनिका बालबालिका तथा किशोरकिशोरीहरूको संख्या ३०.२९% रहेको छ । तसर्थ बालबालिकाको उचित हेरचाह, शिक्षा, पोषण, स्वास्थ्य जस्ता विषयहरू बाल अधिकारका अर्थात नागरिक दायित्व र जिम्मेवारीका मात्र विषय होइनन्, यी विषय आज हामीले भोलिको समाज र राष्ट्र निर्माणमा गरिने वृहत लगानीसँग गाँसिएका विषयहरू हुन् । तसर्थ गाउँपालिकाको बालबालिका तथा किशोरकिशोरीका सवाललाई यथोचित रूपमा सम्बोधन गर्नुपर्ने हुन्छ ।

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ संविधान प्रदत्त बालबालिकाको मौलिक हक अधिकार संरक्षणको दायित्व स्थानीय सरकार सामु आएको ।
▪ 'विकास र समृद्धिका पालक, मरिणका बालक' कार्यक्रम कार्यान्वयन गरी बालमैत्री स्थानीय शासन सञ्चालन गर्ने नीति लिइएको ।
▪ प्रदेश सरकारको घोषणा अवधिभित्रै गैरसरकारी संस्थाहरूको समेत साथ लिई बालविवाह तथा बालश्रम मुक्त गाउँपालिका घोषणा गर्ने नीति रहेको ।
▪ गाउँपालिकाभित्र सञ्चालित होटेल तथा अन्य व्यवसायमा **बालश्रम मुक्त क्षेत्र** लेखिएको स्टिकर अनिवार्य टास्नु पर्ने बाध्यकारी व्यवस्था कायम गर्ने नीति रहेको ।
▪ गाउँपालिकाभित्र निर्माण हुने भौतिक संरचनाहरूलाई बालमैत्री बनाउने तथा गाउँपालिका र वडास्तरिय बालक्लवहरूको क्षमता अभिवृद्धिका लागि आवश्यक सहयोग उपलब्ध गराउने नीति लिइएको ।
▪ राष्ट्रिय, प्रादेशिक र दिगो विकास लक्ष्यका नीति, कानुन, संस्थागत संयन्त्र, योजना तथा कार्यक्रमहरूमा बालबालिकालाई प्राथमिकतामा राखिएको ।
▪ गाउँपालिकाले बालविवाह विरुद्ध जनचेतनामूलक कार्यक्रम तथा किशोरीहरूका लागि सिपमूलक तालिमको प्रवन्ध गरेको ।
▪ गाउँपालिकाले बाल क्लब र बाल सञ्जाल सक्रिय बनाई बालश्रम, बाल यौनशोषण, बालविवाह तथा बालहिंसा न्यूनीकरण सहित बालमैत्री गाउँपालिका घोषणा गर्ने नीति लिएको ।
▪ गाउँपालिकास्तरीय बाल संरक्षण समिति निर्माण गरी बालबालिकाहरूको क्षमता विकास कार्यक्रमहरू संञ्चालन गरिने ।
▪ गाउँपालिकाको ठूलो हिस्सा बालबालिका तथा किशोरकिशोरी भएकोले उनीहरूको राम्रो हेरचाह गरी भविष्यका लागि असल समाज र नागरिक निर्माण गर्न सकिने ।

- प्रत्येक वडामा आधारभूत अनिवार्य र माध्यमिक शिक्षासम्म निःशुल्क गरी शिक्षालाई गुणस्तरीय र सर्वसुलभ बनाउने नीति लिइएको ।

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ गाउँपालिकामा बाल उद्यान निर्माण तथा बालमैत्री कार्यक्रमहरू सञ्चालनमा प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन हुन नसकेको ।
▪ बालबालिका तथा किशोरकिशोरी परम्परागत हिंसा तथा सामाजिक सञ्जालमार्फत हुने हिंसाबाट पीडित हुने जोखिम रहेको ।
▪ गाउँपालिकामा बालश्रमिक तथा विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाको तथ्याङ्क संकलन नगरिएको ।
▪ राज्यद्वारा बालबालिका तथा किशोरकिशोरीको क्षेत्रमा गरेको लगानी पर्याप्त र प्रभावकारी नभएको ।
▪ विपन्नताका कारण धेरै बालबालिकाहरू आधारभूत आवश्यकता र अधिकारबाट बञ्चित हुनुपरेको ।
▪ बालबालिकालाई उचित शिक्षा, पोषण र स्वास्थ्यको पूर्ण ग्यारेन्टी गर्न नसकिएको ।
▪ बालबालिकाको उचित स्याहार र अधिकारको प्रत्याभूति गर्नु चुनौतीपूर्ण रहेको ।
▪ समयमै बालबालिका तथा किशोरकिशोरीका सवालहरूको सम्बोधन गर्न नसके भोलिको भविष्य अनिश्चित र अन्धकार हुने जोखिम रहेको ।
▪ उचिन मनोसामाजिक परामर्शको अभाव तथा खराब संगतकाकारण बालबालिका तथा किशोरकिशोरीहरू कुलतमा फस्न सक्ने जोखिम रहेको ।

दीर्घकालीन सोच
विकास र समृद्धिका पालक, मरिणका बालक
लक्ष्य
बालबालिकाको, अधिकार अन्तर्गत स्वास्थ्य, पोषण, उचित स्याहार र शिक्षाका आधारभूत आवश्यकता पूरा गर्ने ।
उद्देश्यहरू
✓ बालबालिकाका तथा किशोरकिशोरीको मौलिक हकको सुनिश्चितता गर्नु ।

उद्देश्य १. बालबालिकाका मौलिक हकको सुनिश्चितता गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ बाल अधिकार सम्बन्धी जनचेतना जागरण गर्ने ।	१.१.१ बाल अधिकार र बालबालिकामा गरिने लगानीका सम्बद्धमा अभिभावकहरूलाई सचेत बनाउने कार्यक्रम अभियानका रूपमा सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.२ बालबालिकाहरू स्वंयलाई बालबालिकाका आवश्यकता र अधिकारका विषयमा सचेत तुल्याउन विद्यालय पाठ्यक्रम बाहेक स्थानीय अधिकारकर्मीको सहयोगमा विद्यालयस्तरीय सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

उद्देश्य १. बालबालिकाका मौलिक हकको सुनिश्चितता गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.१.३ बालमैत्री स्थानीय शासन (CFLG) कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने हेतुले गाउँपालिकाका समग्र बालबालिकाको वस्तुगत अवस्थाबारे अध्ययन गरी बालबालिका स्थितिपत्र तयार पारिनेछ ।
१.२ अतिविपन्न तथा विशेष संरक्षण आवश्यक असहाय बालबालिका केन्द्रित कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	१.२.१ गाउँपालिका वर्षभरी खान लगाउन नपुग्ने अतिविपन्न परिवारका तथा असहाय बालबालिकाको व्यक्तिगत विवरण तयार पारिनेछ ।
	१.२.२ असहाय बालबालिकाको शिक्षा, स्वास्थ्य र पोषणको प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.२.३ गाउँपालिकास्तरीय एक बाल संरक्षण समिति स्थापना गरिनेछ ।
	१.२.४ गाउँपालिकास्तरीय एक असहाय बाल गृहको स्थापना गरिनेछ ।
१.३ बालअधिकार सम्बन्धी नीतिगत सुधार तथा व्यवस्था गर्ने ।	१.३.१ गाउँपालिकालाई बालश्रम मूक्त घोषणा गर्न गृहकार्य गरिनेछ ।
	१.३.२ बालविवाह मूक्त गाउँपालिका घोषणा गर्न गृहकार्य गरिनेछ ।
	१.३.३ सबै प्रकारका बाल हिंसा विरुद्ध आवाज उठाउन सञ्चार माध्याम, सामाजिक संजाल तथा सरकारी र गैर सरकारी संस्थाको सहयोग लिइनेछ ।
	१.३.४ गाउँपालिका तथा वडास्तरीय बालक्लब स्थापना र तीनको प्रभावकारीता वृद्धि गर्न बालबालिकालाई Motivational तथा नेतृत्व विकास तालिम प्रदान गरिनेछ ।
	१.३.५ बालबालिका विरुद्ध हुने हिंसा तथा शोषणका क्रियाकलाप नियन्त्रण गर्न एक बाल हेल्पलाईन सेवा सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.३.६ गाउँपालिकास्तरीय एक बाल उद्यान निर्माण गर्न सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	१.३.७ बालबालिकासँग स्थानीय सरकार कार्यक्रम अर्न्तगत हरेक महिनाको एक पटक गाउँपालिका अध्यक्षसंग वालवालिकाको सरोकार सम्वन्धी बालबालिकासँग प्रत्यक्ष अन्तरक्रिया आयोजना गरिनेछ ।
	१.३.८ गाउँपालिकाका भौतिक संरचनालाई बालमैत्री बनाइनेछ ।
	१.३.९ क्रमिकरूपमा बालमैत्री वडा घोषणा गर्दै गाउँपालिकालाई नै बालमैत्री घोषणा गरिनेछ ।

बालबालिका तथा किशोरकिशोरी सम्बन्धी विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
१.	१.१	१.१.१	बाल अधिकार सम्बन्धी अभिभावक सचेतना कार्यक्रम												
		१.१.२	स्थानीय अधिकारकर्मीको सहयोगमा विद्यालयस्तरीय सचेतना कार्यक्रम												
		१.१.३	बालबालिकाको वस्तुगत स्थितिपत्र तयारी												
	१.२	१.२.१	अतिविपन्न, असहाय बालबालिको व्यक्तिगत विवरण तयारी												
		१.२.२	अति विपन्न तथा असहाय बालबालिकाको, शिक्षा स्वास्थ्य र पोषणको प्रबन्ध												
		१.२.३	बाल संरक्षण समिति स्थापना												
		१.२.४	बालगृहको निर्माण												
	१.३	१.३.१	बालश्रम मुक्त गाउँपालिका घोषणा:												
		१.३.१	होटेल तथा अन्य व्यवसायमा **बालश्रम मुक्त क्षेत्र** स्टिकर अनिवार्य कार्यक्रम												
		१.३.२	बालविवाह मुक्त गाउँपालिका घोषणा												
		१.३.३	बालशोषण र बाल हिंसा विरुद्ध जनचेतना अभियान												

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		१.३.४	बालक्लबमा आबद्ध बालबालिकाको नेतृत्व विकास तालिम												
		१.३.५	बालहेल्पलाईन सञ्चालन												
		१.३.६	बाल उद्यान सम्भाव्यता अध्ययन												
		१.३.७	हरेक महिनाको एक पटक गाउँपालिका अध्यक्षसँग बालबालिकाको सरोकार सम्वन्धी बालबालिकासँग प्रत्यक्ष अर्न्तक्रिया आयोजना												
		१.३.८	बालमैत्री भौतिक संरचना निर्माण												
		१.३.९	बालमैत्री वडा घोषणा कार्यक्रम												

अपेक्षित उपलब्धिहरू

- ✓ बालमैत्री समाजको निर्माण हुनेछ ।
- ✓ आधारभूत बाल अधिकारको सुनिश्चितता हुनेछ ।
- ✓ अति विपन्न र असहाय बालबालिकाहरू सुरक्षित हुनेछन् ।
- ✓ बालमैत्री स्थानीय शासनको अभ्यास सफल हुनेछ ।

५.६ युवा, मानव संसाधन, श्रम तथा रोजगार

पृष्ठभूमि

युवाशक्ति परिवर्तन तथा विकासको सम्वाहक हो। गुणस्तरीय जनशक्ति उत्पादन गरी श्रम तथा रोजगारमार्फत देशको उत्पादकत्व वृद्धि गर्न युवाको अहम भूमिका रहेको हुन्छ। श्रम तथा रोजगारीको हकलाई नेपालको संविधानले मौलिक हकको रूपमा स्थापित गरको छ भने यसको केन्द्रविन्दुमा युवा रहेका छन्। राष्ट्रिय युवा नीति, २०७२ अनुसार १६ देखि ४० वर्ष उमेर समुहको जनसंख्यालाई युवा समूहमा राखिएको छ भने १५ देखि ६० वर्ष उमेर समूहको जनसंख्यालाई विश्वव्यापी मान्यताअनुसार सक्रिय जनसंख्याको रूपमा लिने गरिन्छ। देशको प्रमुख श्रम शक्ति, मानव संसाधन र उर्जाको आधार स्तम्भ नै यी युवाहरू हुन्। युवाको सामर्थ्यलाई पूर्णत सदुपयोग गरेका राष्ट्रहरूले नै ठूलो फड्को मारेका छन्। गाउँपालिका पार्श्वचित्र, २०७७ अनुसार गाउँपालिकामा रहेका कुल ३४,७४४ जनसंख्या मध्ये १५ देखि ६० वर्ष उमेर समूहको जनसंख्या २१,७६७ (६२.६४ प्रतिशत) रहेको देखिन्छ। मानव श्रोतको हिसाबले गाउँपालिका सम्पन्नताको स्तरमा रहेको छ। काम गर्न सक्ने उच्च सकिय उमेरको यो जनसंख्या नै जनसांख्यिक लाभांस हो। जनसंख्याको उपस्थिति तथा मानव संसाधन विकास तथा श्रम शक्तिका हिसाबले ठूलो जनसांख्यिक लाभ बोकेको यस गाउँपालिकाले युवा शक्तिलाई देशमै उपयूक्त रोजगारी दिनसके छोटो अवधिमै आर्थिक तथा सामाजिक समृद्धि हासिल गर्न सक्छ।

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ गाउँपालिका पार्श्वचित्र, २०७७ अनुसार गाउँपालिकामा १५ देखि ६० उमेर समूहको जनसंख्या २१,७६७ (६२.६४ प्रतिशत) रहेको।
▪ गाउँपालिकामा रोजगार सेवा केन्द्र स्थापना गरी बेरोजगार युवाहरूलाई सूचीकृत गरिएको।
▪ बेरोजगार युवाहरूलाई पारिश्रमिकमा आधारित न्यूनतम सामुदायिक रोजागरीको प्रत्याभूति गर्ने नीति लिइएको।
▪ विभिन्न सिपमूलक तथा तालिम जीवन उपयोगी तालिम प्रदान गरी युवाहरूलाई सामुहिक व्यवसाय गर्न अभिप्रेरित गर्ने नीति लिइएको।
▪ प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम अन्तर्गत सिँचाई र गोरटो मर्मतमा युवा परिचालन गर्ने गरिएको।
▪ युवा शक्ति गाउँपालिकाको मानव संसाधनको महत्वपूर्ण श्रोत रहेको।
▪ हिंसा, दुर्व्यसन तथा अराजक प्रवृत्तिबाट युवाहरूलाई नियन्त्रण गर्ने नीति लिइएको।
▪ संगठिन उद्योगहरूमा कार्यरत कामदारको नेपाल सरकारले तोकेबमोजिमको न्यूनतम पारिश्रमिक लागू गर्ने नीति लिइएको।
▪ युवाहरूलाई विपद् व्यवस्थापन, सामाजिक विकास, वातावरण संरक्षण, खेलकुद लगायतका क्षेत्रमा स्वयंसेवकको रूपमा परिचालन गर्ने नीति रहेको।
▪ युवा शक्तिमा रहेको जागरुकतालाई यथोचित सम्बोधन गर्न सके गाउँपालिकाको विकासमा कायापलट हुन सक्ने।
▪ नियमित रूपमा खेलकुद तथा मनोरञ्जनात्मक गतिविधिका लागि रंगशाला, खेलकुद मैदान तथा मनोरञ्जनात्मक गतिविधिहरूलाई प्राथमिकतामा राखेर क्रमशः स्तरोन्नति गर्न सकिने।
▪ गाउँपालिकाको युवा लक्षित वार्षिक नीति तथा कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न सकिने।
▪ गैरसरकारी तथा नीजी क्षेत्रसँग समन्वय गरी युवामैत्री, तालिम, गोष्ठी तथा सेमिनार आयोजना गरी आय आर्जनका गतिविधिमा आवद्ध गराउन सकिने।
▪ गाउँपालिकामा विभिन्न प्रयोगात्मक कार्यक्रमहरू आयोजना गरी युवाहरूलाई प्रतिश्पर्धात्मक तथा जागरुक बनाउन सकिने।

सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ उच्च तथा प्राविधिक शिक्षाका अवसरहरू गाउँपालिकामै सिर्जना गरी रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना गर्न सकिने ।

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ गाउँपालिकामा युवा लक्षित कार्यक्रमले युवा वर्गलाई यथोचित सम्बोधन गर्न नसकेको ।
▪ गाउँपालिकाबाट स्वभाविक रूपमा हिस्सा शिक्षा तथा रोजगारका लागि शहरी क्षेत्र तथा विदेश पलायन भइरहेको ।
▪ कारोना महामारीकाकारण श्रम तथा रोजगार गुमाई वैदेशिक रोजगारबाट स्वदेश फर्केका युवाशक्तिलाई उचित रोजगारीका अवसरहरू प्रदान गर्न नसकिएको ।
▪ गाउँपालिकामा रहेका युवाहरू पनि निरास, निश्क्रिय भई मोबाइल लगायतका विद्युतीय सामाग्रीमा व्यस्त रहने गरेका ।
▪ कतिपय युवाहरू गलत संगत, लागूपदार्थ सेवन, झैझगडा लगायतका कुलतमा फस्ने अवस्था रहेको ।
▪ गाउँपालिकामा अध्ययन तथा रोजगारका लागि शहर तथा विदेश गएकाहरूलाई स्वदेशमै रोजगार सृजना गर्ने चुनौती रहेको ।
▪ गाउँपालिकामा सम्पूर्ण वेरोजगार युवाहरूलाई थेग्न सक्ने गरी रोजगारीको सिर्जना गर्न चुनौती रहेको ।
▪ कोभिड १९ का कारण प्रभावित वैदेशिक रोजगारबाट फर्किएका तथा गाउँपालिकाका वेरोजगार युवाहरूलाई यथोचित सम्बोधन गर्न नसकिएको ।
▪ पूर्वाधारपूर्वाधारको समुचित विकास गर्न नसकिएको कारण तोकिएका खेलकुद मैदानहरू, क्लव तथा मनोरञ्जनात्मक स्थलहरू स्तरोन्नति गर्ने कार्य चुनौतीपूर्ण रहेको ।
▪ कुलतमा फसेका वा फस्ने खतरमा रहेका युवाहरूलाई रोक्ने कार्यक्रमा तत्काल संचालन गर्नुपर्ने चुनौती रहेको ।

दीर्घकालीन सोच
श्रमशिल, कर्मठ र दक्ष युवा मानव संसाधनयुक्त मरिण निर्माण
लक्ष्य
गाउँपालिकाका युवा जनसंख्यालाई पूर्ण रोजगार र उच्च उत्पादनमुखी बनाउने ।
उद्देश्यहरू
✓ श्रमशिल र सक्रिय युवा जनशक्तिलाई दक्ष बनाई उनीहरूको श्रमशक्ति र उर्जाको सही सदुपयोग गर्नु ।

उद्देश्य १ : श्रमशिल र सकृय युवा जनशक्तिलाई दक्ष बनाई उनीहरूको श्रमशक्ति र उर्जाको सही सदुपयोग गर्नु ।

रणनीति	कार्यनीति
१.१ युवा तथ्याङ्क व्यवस्थापन गर्ने ।	१.१.१ रोजगार सेवा केन्द्रमार्फत गाउँपालिकाभर रहेका युवा जनशक्तिको पृष्ठभूमिबारे स्थितिपत्र तयार पारिनेछ ॥
	१.१.२ गाउँपालिकाबाट श्रम तथा रोजगारीका लागि बाहिरिएका युवाहरूको पूर्ण विवरण तयार पारिनेछ ।

उद्देश्य १ : श्रमशिल र सकृय युवा जनशक्तिलाई दक्ष बनाई उनीहरूको श्रमशक्ति र उर्जाको सही सदुपयोग गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.२ दक्ष र सीपयुक्त मानव संसाधनको विकास गर्ने ।	१.२.१ युवा स्थितिपत्रमा तयार विवरणअनुसार हाल अदक्ष र अर्धदक्ष मानव श्रोतलाई लक्षित गरी उनीहरूको रुचि र झुकावअनुसार नियमित सीप विकास रोजगारीमूलक र Motivatonal तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.२ समाजमा शान्ति सुव्यवस्था, आपतकालीन उद्धार र मानव सेवामा लगाउने उद्देश्यका साथ युवा स्वयंसेवक दस्ता तयार गर्न अभिमुखीकरण तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.३ गायन, वाद्यवाधन, नृत्य , कला, अभिनय आदिमा विशेष रुची भएका युवाको पहिचान गरी वडास्तरीय सांस्कृतिक समितिमा आबद्ध गराई उनीहरूलाई विशेष तालिम प्रदान गरिनेछ ।
	१.२.४ कुनै पनि युवालाई बेरोजगार नराख्न प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम अन्तर्गत उनीहरूलाई समेटी गाउँघरमा आवश्यक अर्धदक्ष कामहरू जस्तै इलेक्ट्रिसियन, प्लम्बिङ, कृषि श्रम, निर्माण आदिका लागि विशेष तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.५ गाउँपालिकाभर सञ्चालनमा रहेका युवा क्लबहरूको अभिलेखीकरण गरी प्रत्येक क्लबलाई युवाका सरोकार समाधान गर्ने केन्द्रको रूपमा विकास गर्न एक गाउँपालिका स्तरीय युवा सम्मेलनको आयोजना गरिनेछ ।
	१.२.६ यस प्रकारका युवा क्लवका क्रियाकलापलाई संस्थागत रूपमा विकास गर्न राष्ट्रिय स्तरमा सफल युवाहरूसँग साक्षात्कार गरी युवा क्लवलाई साधन श्रोत सम्पन्न गराइनेछ ।
	१.२.७ कुलतमा फसेका युवाहरूको वडागत विवरण तयार पारी युवा क्लबको नेतृत्वमा सहिमार्गमा डोऱ्याउन अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.८ युवा उद्यमीहरूको वडागत विवरण सङ्कलन गरी उनिहरूको थप नेतृत्व विकास तथा उद्यमशिल विकास तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.९ जीवन निर्वाहमा चरम कठिनाइ भोगी वेरोजगार तथा अर्ध वेरोजगार युवाहरूलाई माथि उठाउन वस्तुगत युवा उत्थान कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.१० गाउँपालिकाभित्र संगठित क्षेत्रमा कार्यरत कामदारहरूको नेपाल सरकारले तोकेबमोजिमको न्यूनतम पारिश्रमिक लागू गरिनेछ ।
	१.२.११ वैदेशिक रोजगारीबाट स्वदेश फर्केका युवालाई व्यवसाय सञ्चालन गर्न चाहेमा विशेष प्याकेज निर्माण गरी सहुलियत तथा अनुदानको व्यवस्था गरिनेछ ।
	१.२.१२ रोजगारीका क्षेत्रहरू पहिचान गरी पारिश्रमिकमा आधारित सामुदायिक आयोजनाहरूलाई शसक्त रूपमा सञ्चालन गरिनेछ ।

युवा मानव संसाधन श्रम तथा रोजगारको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
१.	१.१	१.१.१	युवा स्थितिपत्र तयार पार्ने												
		१.१.२	रोजगारीका लागि बाहिरिने युवाहरूको समग्र विवरण तयार पार्ने												
	१.२	१.२.१	रोजगारीमूलक तथा युवा अभिमुखीकरण तालिम												
		१.२.२	युवा स्वयंसेवक दस्ता तालिम तथा परिचालन												
		१.२.३	युवा कलाकारिता तालिम												
		१.२.४	प्रधानमन्त्री रोजगार विशेष तालिम												
		१.२.५	गाउँपालिकास्तरिय युवा सम्मेलनको आयोजना गरिनेछ ।												
		१.२.६	युवा क्लवका क्रियाकलापलाई संस्थागत रूपमा विकास गर्न केन्द्रिय स्तरमा सफल युवाहरूसँग साक्षात्कार गर्ने												
		१.२.७	कुलतमा फसेका युवाहरूको वडागत विवरण तयार पारी युवा क्लबको नेतृत्वमा सहिमार्गमा डोऱ्याउन अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन												
		१.२.८	युवा उद्यमीहरूको वडागत विवरण सङ्कलन गरी उनीहरूको थप नेतृत्व विकास तथा उद्यमशिल विकास तालिम सञ्चालन												

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		१.२.९	वेरोजगार तथा अर्धवेरोजगार युवाहरूलाई सक्षम र कर्मठ तुल्याउन वस्तुगत युवा उत्थान तथा सवलीकरण कार्यक्रम सञ्चालन												
		१.२.१०	गाउँपालिकाभित्र संगठित क्षेत्रमा सरकारले तोकेबमोजिमको न्यूनतम पारिश्रमिक कार्यान्वयन												
		१.२.११	वैदेशिक रोजगारीबाट स्वदेश फर्केका युवालाई व्यवसाय सञ्चालनमा विशेष अनुदानको व्यवस्था												

अपेक्षित उपलब्धि

- ✓ सीपयुक्त अर्धदक्ष र दक्ष मानव संसाधनको विकास हुनेछ ।
- ✓ बेरोजगार युवाको जनसंख्यामा उल्लेख्य कमी आएको हुनेछ ।

५.७ खेलकुद तथा मनोरञ्जन

पृष्ठभूमि

खेलकुदले व्यक्तिको सर्वाङ्गिण विकासमा महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको हुन्छ । अनुशासन र राष्ट्रिय भाइचारा प्रदर्शन गरी शारीरिक तन्दुरुस्ती, मानसिक सक्षमता, सामाजिक सौहार्दता तथा संवेगात्मक सन्तुलन कायम राख्न खेलकुद विकासको अहम् महत्व रहेको हुन्छ । विश्वका विकसित देशहरूले खेल पर्यटनमार्फत समृद्धि हासिल गरेको र विश्वस्तरमा पहिचान स्थापित गरेको पाइन्छ । उदाहरणको लागि स्पेन, इटली, इङ्गल्याण्ड, फ्रान्स जस्ता यूरोपियन राष्ट्रहरू हाल खेल प्रवर्द्धनमार्फत विश्व परिचित मात्र नभई खर्बौं डलरको कारोबार गर्दछन् । छिमेकी राष्ट्र भारतसमेत क्रिकेटका लागि प्रसिद्ध मानिन्छ । पूर्वाधार अभाव तथा व्यवसायिकताको अवसर नहुँदा नहुँदै पनि नेपाली खेलाडीहरू खेलकुदमा आवद्ध छन् किनकि खेलकुद विकास आर्थिक समृद्धिसँग पनि जोडिएको छ । गाउँपालिकाले खेलकुद विकासलाई महत्व दिएको छ । अध्यक्षकप रनिङ शिल्ड प्रतियोगिता लगायत वडास्तरीय खेलकुद प्रतियोगिता नियमित सञ्चालनमा रहेका छन् भने खेलमैदानहरूको स्तरोन्नति क्रमशः भइरहेको छ । वडा नं. ४ सहान रंगशाला तथा वडा नं. ६ चँदुली नयाँवस्ती कभर्ड हल भने निर्माण गर्ने योजनामा गाउँपालिका रहेको छ । साथै राष्ट्रपति क्लव रनिङ शिल्ड प्रतियोगिता सञ्चालनको लागि पनि गाउँपालिकाले वजेट विनियोजन गरेको छ ।

सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ गाउँपालिकाको वडा नं. १ मा कात्तिके स्कुल, गैरीभञ्ज्याङ फुटवल मैदान, वेतपानी फुटवल मैदान, वडा नं. २ मा सन्दुरे दोभान फुटबल मैदान, सखौरी फुटबल मैदान, मुङ्ग्रे फुटबल मैदान, सिरथौली भलिबल मैदान, वडा नं.३ मा वरुण स्कुल मैदान र बथौली स्कुल मैदान, वडा नं. ४ मा खयरसाल स्कुल खेलमैदान, ठूली दमार स्कुल खेलमैदान, फुलबारी खोला किनार खेलमैदान, पशुपती मन्दिर खेलमैदान, सहान पुलमुनि खेलमैदान, सरखोल खेलमैदान, गाङनाङ टोल खेलमैदान, वडा नं. ५ मा वडीमुहान, ज्यामिरे, अम्बास, बेतेनी, चौकीटार फुटबल तथा भलिबल मैदान, वडा नं. ६ मा आँपदमार फुलबल मैदान, भगवती खोला गठेचौर भलिबल मैदान तथा वडा नं. मा मरिण खोला किनार बाह्रविसे, महेश्वता खेलमैदान, ठाँटी खेलमैदान, कपिलाकोट स्कुल खेलमैदान, जनकल्याण स्कुल खेलमैदान बाह्रविसे, आँपचौरी खेलमैदान रहेका ।
▪ वडा नं. ४ मा सहान रंगशाला र वडा नं ६ मा चँदुली नयाँवस्ती कभर्ड हल निर्माणाधीन रहेका ।
▪ विभिन्न स्थानीय तथा राष्ट्रिय खेलहरू मार्फत स्थानीय प्रतिभाहरू जगेर्ना गर्न सकिने ।
▪ वडा नं.२ मा दरबार डाँडा तथा वडा नं. ६ मा नयाँवस्ती र हात्ती आहाल सामान्यस्तरका पिकनिक स्थलहरू रहेका ।
▪ युवाहरूलाई लोक संस्कार, संस्कृतिको संरक्षण र संर्वद्धनका र संवाहकका रूपमा लिएको यस गाउँपालिकाले अन्तर गाउँपालिका स्तरिय/वडा स्तरिय कला प्रदर्शन तथा प्रतियोगीताहरू सञ्चालन गर्न सक्ने ।
▪ विभिन्न स्थानीय तथा राष्ट्रिय खेलहरूमार्फत स्थानीय प्रतिभाहरू जगेर्ना गर्न सकिने ।
▪ खेलपूर्वाधारको विकासमार्फत विभिन्न खेल प्रतियोगिताहरू आयोजना गरी खेलकुद पर्यटनको विकास गर्न सकिने ।

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ गाउँपालिकामा भएका खेल मैदान, पार्क तथा पिकनिक स्थल व्यवस्तित एवं पूर्वाधारयुक्त हुन नसक्नु ।
▪ गाउँपालिकाभर सार्वजनिक पुस्तकालय, सिनेमा हल तथा नाट्यशाला, स्वीमिङपुल, व्यायामशाला जस्ता अध्ययन तथा मनोरञ्जनस्थलको अभावमा हुनु ।
▪ गाउँपालिकामा खेलकुदको विकास गर्न स्थानीय स्तरमा खेलकुद प्रशिक्षकको अभाव हुनु ।
▪ सिमित बजेटका कारण गाउँपालिकाले खेलकुद तथा मनोरञ्जनमा यथोचित लगानी गर्न नसक्नु ।
▪ व्यवस्थित खेलकुद पूर्वाधारहरूको विकास गर्न ठूलो आकारको बजेटको व्यवस्थापनको चुनौती रहेको ।
▪ भौगौलिक अवस्थिति तुलनात्मक रूपमा सहज हुँदाहुँदै पनि एकीकृत खेलकुद जागरण अभावका कारण खेलकुद पूर्वाधारको विकास गर्न चाहे जति सहज र चुस्त रूपमा विकास गर्न कठिन रहेको ।
▪ खेलकुदप्रति अभिरुचि राख्ने तथा प्रतिभावान् खेलाडीहरू शिक्षा तथा रोजगारी लगायतका कारणले गाउँपालिका छोडेकाले उनीहरूलाई फर्काएर टिकाउने कार्य चुनौतीपूर्ण ।
▪ खेलकुदलाई व्यवसायीकरण गर्न राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय प्रतियोगितामा खेलाडीहरू समावेश गराउन कठिन परिस्थिति रहेको ।
▪ विभिन्न वडामा रहेका खुलाचौर तथा खेलमैदान स्तरउन्नति गर्ने कार्य कठिन भएको ।
▪ पर्यटकीय तथा धार्मिक महत्वका क्षेत्रहरूमा पार्क, वनभोज स्थल आदिको विकास गर्न कठिन ।

दीर्घकालीन सोच
शारिरीक र मानसिक रूपमा स्वस्थ नागरिक निर्माण
लक्ष्य
शारिरीक स्वास्थ्य र मानसिक सन्तुलनका लागि आधारभूत खेलकुद र मनोरञ्जनका पूर्वाधार विकास गर्ने ।
उद्देश्यहरू
✓ खेलकुद र मनोरञ्जनका माध्यमले नागरिकको खुशी र स्वास्थ्य सुदृढ गर्नु ।

उद्देश्य २. खेलकुद र मनोरञ्जनका माध्यमबाट नागरिकको खुशी र स्वास्थ्य सुदृढ गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ खेलकुद पूर्वाधारको प्रवन्ध गर्ने ।	१.१.१ सम्पूर्ण विद्यालयहरूमा खेल मैदानको प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.१.२ सम्पूर्ण विद्यालयहरूमा न्यूनतम खेल सामाग्रीको प्रबन्ध गरिनेछ ।

उद्देश्य २. खेलकुद र मनोरञ्जनका माध्यमबाट नागरिकको खुशी र स्वास्थ्य सुदृढ गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.१.३ वडास्तरीय खेल मैदानको व्यवस्था गरिनेछ ।
	१.१.४ वडास्तरीय खेलकुद विकास समिति निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.५ गाउँपालिका स्तरीय रंगशाला निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.६ गाउँपालिका स्तरीय व्यायामशाला निर्माण गरिनेछ ।
१.२ खेलाडी पहिचान तथा प्रशिक्षण	१.२.१ गाउँपालिकास्तरीय सम्पूर्ण खेलाडीहरूको विवरण तयार पारिनेछ ।
	१.२.२ खेलअनुसार खेलाडी समूह छुट्याई वडास्तरीय खेलकुद समिति मार्फत प्रशिक्षण तालिम प्रदान गरिनेछ ।
	१.२.३ राष्ट्रिय खेलमा भाग लिने खेलाडीहरूलाई विशेष तयारी प्रशिक्षण सञ्चालन गर्न कोषको व्यवस्था गरिनेछ ।
१.३ खेलकुद प्रतियोगिता सञ्चालन गर्ने ।	१.३.१ स्थानीय तह र प्रदेशस्तरमा आयोजना हुने खेलहरूमा सहभागी हुन खेलाडी प्रशिक्षण सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.३.२ गाउँपालिकास्तरीय अध्यक्ष कप रनिङ शिल्ड प्रतियोगिता सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.३.३ अन्तर विद्यालय वार्षिक खेलकुद प्रतियोगिता सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.३.४ वडास्तरिय वार्षिक खेलकुद प्रतियोगिता सञ्चालन गरिनेछ ।
१.४ स्थानीय स्तरमा गर्न सकिने मनोरञ्जनात्मक क्रियाकलापको अध्ययन गरी व्यवस्थित गर्ने ।	१.४.१ स्थानीय जातजाति, धर्म, सम्प्रदायहरूमा प्रचलित कला, कौशल, गायन, नृत्य आदिको पूर्ण विवरण तयार गरी तिनीहरूको जगेर्ना र सान्दर्भिकताबारे अध्ययन गरिनेछ ।
	१.४.२ ठूलो संख्याका मानिसहरूलाई सामूहिक रूपमा मनोरञ्जन प्रदान गर्ने प्रकारका जात्रा, मेला, हाट, नौटङ्की, नाटक, गान, बजाना, नृत्य, जादु, कला, कौशल, आदिलाई संस्थागत गर्न सम्भावना अध्ययन गरिनेछ ।
	१.४.३ मौलिक परम्पराहरूको जर्गेना गर्दै समय सापेक्ष जीवन्त तुल्याइराख्न त्यस्ता जातीहरू रहेको सघन वस्ती क्षेत्र लक्षित बार्षिक तथा नियमित सांस्कृतिक कार्यक्रम आयोजना गर्न विशेष अन्तरक्रिया पश्चात कार्ययोजना निर्माण गरिनेछ ।
	१.४.४ वनभोज स्थलहरूलाई व्यवस्थित गर्ने वडास्तरीय पार्क तथा मनोरञ्जन स्थलबारे सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	१.४.५ गाउँपालिकामा वडास्तरिय बहुउद्देश्यीय सामुदायिक भवन निर्माणका लागि सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।

खेलकुद तथा मनोरञ्जनको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
१.	१.१	१.१.१	निम्न विद्यालय स्तरीय खेलमैदान मर्मत सम्भार गर्ने												
		१.१.१	मधुवनी स्कुल भलिबल मैदान वडा नं.१												
		१.१.१	भदौरे स्कुल भलिबल मैदान, वडा नं.१												
		१.१.२	विद्यालय खेल सामाग्री खरिद												
		१.१.३	वडास्तरीय खेलकुद समितिको स्थापना												
		१.१.४	निम्न वडास्तरीय खेलमैदान निर्माण तथा स्तरोन्नति गर्ने :												
		१.१.४	प्युरीशिर खेलमैदान, वडा नं. ५												
		१.१.५	गाउँपालिकास्तरिय एक सुविधासम्पन्न रंगशाला निर्माण												
		१.१.६	निम्न स्थानहरूमा व्यायामशाला निर्माण:												
			सिन्दुरे दोभान, वडा नं.२												
			सातमारा, वडा नं. ३												
			खयरसाल, वडा नं.४												
			बडीमुहान, वडा नं.५												
			बाह्रविसे चौर, वडा नं. ७												
	१.२	१.२.१	खेलाडीको व्यक्तिगत विवरण तयारी												
		१.२.२	खेलाडी प्रशिक्षण वडास्तरीय (नियमित)												

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		१.२.३	खेलाडी प्रशिक्षण (राष्ट्रिय प्रतियोगितामा सहभागी हुन)												
		१.२.४	खेलाडी प्रशिक्षण (प्रादेशिक र स्थानीय तह)												
	१.३	१.३.१	अन्तरविद्यालय वार्षिक खेलकुद Tournament												
		१.३.२	गाउँपालिका अध्यक्ष कप रनिङ शिल्ड प्रतियोगिता सञ्चालन												
		१.३.२	राष्ट्रपति रनिङ शिल्ड प्रतियोगितामा वजेट विनियोजन												
		१.३.३	वडास्तरीय वार्षिक खेलकुद प्रतियोगिता सञ्चालन												
	१.४	१.४.१	स्थानीयस्तरमा हुने मनोरञ्जनात्मक गतिविधिको विवरण तयारी												
		१.४.२	परम्परागत मनोरञ्जनात्मक क्रियाकलाप संस्थागत गर्ने क्रियाकलाप												
		१.४.३	मौलिक परम्परा मान्ने जातीहरू रहेको सघन वस्ती क्षेत्र लक्षित बार्षिक तथा नियमित सांस्कृतिक कार्यक्रम कार्ययोजना निर्माण												
		१.४.४	निम्न स्थानहरूमा वनभोजस्थल व्यवस्थापन गर्ने :												
		१.४.४	मधुवनीको मानेडाँडा, वडा नं. १												
		१.४.४	दरबार डाँडा, वडा नं. २												
		१.४.४	सातमारा, वडा नं. ३												
		१.४.४	अम्बास र पञ्चकन्या पोखरी वडा नं. ४												

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		१.४.४	महाश्वता ठूलो चौर र बाह्रविसे ठूलो चौर, वडा नं.७												
		१.४.४	निम्न स्थानहरूमा वडास्तरीय पार्क सम्भाव्यता अध्ययन :												
		१.४.४	ठाकुर राजाको मन्दिर आसपास, खलङ्गा, वडा नं. १												
		१.४.४	फनपार्क- दरबार डाँडा वडा नं.२												
		१.४.४	चनौटे दरबार पार्क, वडा नं.३												
		१.४.४	पशुपती मन्दिर परिसर पार्क, वडा नं. ४												
		१.४.४	महाश्वता ठूलो चौर, वडा नं. ७												
		१.४.५	निम्न स्थानहरूमा वडास्तरिय बहुउद्देश्यीय सामुदायिक भवन निर्माण सम्भाव्यता अध्ययन												
			खलङ्गा, कात्तिके, भदौरेमा, वडा नं. १												
			लामीदमार, कुँडुले, मरुवामा, वडा नं. ४												
			चौकी, चिसापानी र फार्सेमा, वडा नं. ५												

अपेक्षित उपलब्धिहरू

- ✓ न्यूनतम खेलकुद पूर्वाधारको विकास हुनेछ ।
- ✓ खेलाडीहरू पहिचान भई क्षमता विकास भएको हुनेछ ।
- ✓ स्थानीयस्तरमा प्रचलनमा रहेका मनोरञ्जनात्मक क्रियाकलापहरू संस्थागत हुनेछन् ।

५.८ सामाजिक सुरक्षा

पृष्ठभूमि

नागरिकको संरक्षण तथा हक सुनिश्चित गर्न नेपालको संविधानको धारा ४३ मा मौलिक हक अन्तर्गत सामाजिक सुरक्षाको हकको व्यवस्था गरिएको छ। जसअनुसार आर्थिक रूपले विपन्न, अशक्त र असहाय अवस्थामा रहेका, असहाय एकल महिला, अपाङ्गता भएका, बालबालिका, आफ्नो हेरचाह आफै गर्न नसक्ने तथा लोपोन्मुख जातिका नागरिकलाई कानुनबमोजिम सामाजिक सुरक्षाको हक हुने छ भनी स्पष्ट पारिएको छ। सामाजिक सुरक्षा गरिबी न्यूनीकरणसँग जोडिएको हुनाले दिगो विकास लक्ष्य प्राप्तिमा सामाजिक सुरक्षाको महत्वपूर्ण स्थान रहन्छ। अर्कोतर्फ स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले संघ र प्रदेश कानुनको अधिनमा रही सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमको कार्यान्वय सञ्चालन तथा व्यवस्थापन गर्ने अधिकार स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरेकोले स्थानीय विकास योजना तर्जुमा गर्दा सामाजिक सुरक्षालाई सम्बोधन गर्नु आवश्यक रहेको छ।

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ स्थानीय तहलाई सामाजिक सुरक्षाको अधिकार प्राप्त हुनु।
▪ नेपाल सरकारले सामाजिक सुरक्षाको विषयलाई प्राथमिकता प्रदान गर्नु।
▪ योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमको सुरुवात हुनु।
▪ सामाजिक सुरक्षासम्बन्धी जनचेतनामा समेत वृद्धि हुनु।
▪ सामाजिक सुरक्षा मौलिक हकको रूपमा स्थापित हुनु।

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रमहरू लक्षित समुदायमा केन्द्रित भई पूर्ण प्रभावकारी र संस्थागत हुन नसक्नु।
▪ सामाजिक सुरक्षाले समेट्नु पर्ने वर्गलाई समेट्न एकीकृत सूचना प्रणालीको व्यवस्था नहुनु साथै त्यस्ता वर्ग छुट्नु जानु।
▪ हाल प्राप्त भैरहेको सामाजिक सुरक्षा भत्ताको रकम जीवन निर्वाहका लागि आवश्यक न्यूनतम सहयोगसमेत नपुग्ने रकम भएकोले नाम मात्रको सामाजिक सुरक्षा हुनु।

दीर्घकालीन सोच
असक्त अवस्थामा निश्चिन्तताका लागि सामाजिक सुरक्षा
लक्ष्य
असक्षम र असक्त भई जीवन निर्वाह गर्न नसक्ने अवस्थाका सबैलाई राज्यद्वारा अभिभावकत्व दिने।
उद्देश्यहरू
✓ सामाजिक जीवनमा विभिन्न कारणले असक्षम र असक्त भई अरुको सहाराको आवश्यकता पर्ने सबैलाई राज्यद्वारा सहारा दिनु।

उद्देश्य १. सामाजिक जीवनमा विभिन्न कारणले असक्षम र असक्त भई अरुको सहाराको आवश्यकता पर्ने सबैलाई राज्यद्वारा सहारा दिनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ सामाजिक सुरक्षाको आवश्यकता पर्ने सम्पूर्ण नागरिकको पहिचान गर्ने संयन्त्र निर्माण गर्ने ।	१.१.१ सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रममा समेटिने वर्गको परिभाषा र मापदण्ड संघीय र प्रादेशिक सरकारको नीति र कानुनको अधिनमा रहि निर्माण गर्ने र सो को आधारमा त्यस्ता व्यक्तिहरूको व्यक्तिगत विवरण तयार पारी सूचना प्रणालीमा आबद्ध गरिनेछ ।
	१.१.२ सामाजिक सुरक्षाका प्रकारहरू निश्चित गरी आवश्यकता र संवेदनशीलताका आधारमा तहहरू छुट्याइने छ । यसरी संवेदनशिलताको तहबमोजिम सुरक्षाको प्रकार, निश्चय गरिनुका साथै मापदण्ड र विद्यमान ऐन कानुनको परिधिमा रही सामाजिक सुरक्षाको दायरा वृद्धि गर्न श्रोतका आधारमा अध्ययन गरिनेछ ।
	१.१.३ योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षा व्यवस्था लागू गर्न आवश्यक तयारी अध्ययन गरिनेछ ।
	१.१.४ निजी र अनौपचारिक क्षेत्रमा काम गर्ने श्रमिक तथा अन्य जनशक्तिलाई योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षामा आवद्ध गर्न निजी क्षेत्रसँग अन्तरक्रिया गरिनेछ ।
	१.१.५ सामाजिक सुरक्षाका विषयमा जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

सामाजिक सुरक्षाको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
१.	१.१	१.१.१	सामाजिक सुरक्षा तथ्याङ्क व्यवस्थापन प्रणाली निर्माण												
		१.१.२	सामाजिक सुरक्षाका प्रकृति र तहहरूको निर्क्यौल गर्ने र दायरा वृद्धि गर्न अध्ययन												
		१.१.३	योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षा व्यवस्थित गर्न तयारी												
		१.१.४	जनशक्तिलाई योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षामा संलग्न गराउन निजी क्षेत्रसँग अन्तरक्रिया												
		१.१.५	सामाजिक सुरक्षाका विषयमा जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन												

अपेक्षित उपलब्धिहरू

✓ नागरिकहरूमा सामाजिक सुरक्षा पाउनु मौलिक हक हो र यसमा सक्रिय जीवनमा सहयोग गर्नुपर्छ भन्ने जनचेतनाको विकास हुनेछ। असक्षम, असक्त र असहाय अवस्थाका सबै नागरिकलाई राज्यले सामाजिक सुरक्षाको सहारा सुनिश्चित गरेको हुनेछ।

५.९ शान्ति सुरक्षा

पृष्ठभूमि

गरिबी, सामाजिक विसंगति र अपराध मनोविज्ञानका कारण समाजमा विविध किसिमका अपराधिक घटनाहरू घट्ने गर्दछन् । यस्ता घटनाहरू न्यूनीकरण गर्न शान्ति, सुरक्षा र अमन चयनको प्रवन्ध राज्यले मिलाउने दायित्व हुन आउँछ । यसर्थ गाउँपालिकाले गाउँमा शान्ति सुरक्षा कायम गर्न प्रत्येक वडामा प्रहरी चौकीहरूको प्रबन्ध गर्नुपर्ने र आवश्यक सङ्ख्यामा दरबन्दी कायम गरी शान्ति सुव्यवस्था कायम गर्नु आवश्यक छ । यसका साथै समयमै गाउँपालिका प्रहरीको गठन गरी शान्ति सुरक्षा तथा अमनचयन सुनिश्चित गर्नु आवश्यक छ । गाउँपालिकामा शान्ति सुव्यवस्था कायम गर्न वडा नं. ६, कपिलाकोटमा इलाका प्रहरी कार्यालय रहेको छ । गाउँपालिका कार्यालयमा ६ जना नगर प्रहरी पनि रहेका छन् । गाउँपालिकाका अन्य वडाहरूमा सुरक्षाकर्मीको उपस्थिति शून्य रहेको छ । यसले गाउँपालिकामा शान्ति सुरक्षाको स्थिति कमजोर रहेको देखाउँछ ।

सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ गाउँपालिकामा शान्ति सुव्यवस्था कायम गर्न वडा नं. ६, कपिलाकोटमा इलाका प्रहरी कार्यालय रहेको ।
▪ गाउँपालिका कार्यालयमा ६ जना नगर प्रहरी पनि कार्यरत रहेका ।
▪ गाउँपालिकामा विगत १२ महिनामा छिटफुट घटना बाहेक अपहरण, धम्की, डकैती जस्ता अपराधिक गतिविधिहरू नभएका ।
▪ आम नागरिकलाई स्वतन्त्रतापूर्वक हिंडडुल गर्न तथा दैनिक कार्य सञ्चालन गर्न सुरक्षा चुनौती नभएको ।
▪ कुनै पनि बेला हुन सक्ने दुर्घटनाको तत्काल सम्बोधन गर्न सकिने ।
▪ घटना वा दुर्घटनाका बेला उद्दार सामाग्रीको पर्याप्त आपूर्ति गर्न सकिने ।
▪ अमनचयन तथा शान्ति सुरक्षाको अवस्थालाई जुझारु राख्न उपयुक्त कदमहरू चाल्न सकिने ।

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ गाउँपालिकाको भौगोलिक अवस्थितिको कारणले गर्दा अत्यावश्यक समयमा पनि सुरक्षा निकायको उपस्थिति नहुने ।
▪ सुरक्षाकर्मीको मनोवल उच्च राख्न आधुनिक हतियार, यातायातका साधन आदिको पर्याप्त उपलब्धता नरहेको ।
▪ प्रविधिको अभाव तथा सूचना प्रवाह कठिनाइकाकारण अपराधका घटनाहरूको यथार्थ लगत राख्न कठिन भएको ।
▪ कच्ची तथा निर्माणधीन सडकका कारण घटना या दुर्घटना घट्दा सुरक्षाकर्मीको उपस्थिति तत्काल हुन कठिनाइ ।
▪ समन्वयात्मक रूपमा उद्दार सामाग्रीको उपलब्धता तथा समुचित प्रयोगमा कठिनाई ।

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ गाउँपालिकाको सिमित बजेटका कारण सुरक्षा निकायको उपस्थिति सबै वडामा पुऱ्याउने कार्य चुनौतीपूर्ण ।
▪ अपराधलाई लोकलाज अथवा डर त्रासकाकारण लुकाई अपराधीलाई थप प्रोत्साहित हुने सम्भावना रहेको ।
▪ आत्महत्या नियन्त्रणका लागि मनोसामाजिक परामर्शदाता व्यवस्था गर्न तथा मनोरोगीको पहिचान र उपचार गर्ने कार्य चुनौतीपूर्ण रहेको ।
▪ लागुऔषध नियन्त्रण चुनौतीपूर्ण रहेको ।
▪ निमुखा तथा सोझा साझा नागरिकको सुरक्षा प्रत्याभूति गर्न चुनौतीपूर्ण रहेको ।

दीर्घकालीन सोच
शान्ति सुरक्षाका हिसाबले सुरक्षित गाउँपालिका
लक्ष्य
गाउँपालिकाबासिलाई शान्ति सुव्यवस्थाका हिसाबले पूर्ण सुरक्षित महसुस गराउने ।
उद्देश्यहरू
✓ समाजमा पूर्ण शान्ति सुव्यवस्था तथा अमनचयन कायम गरी सबै खाले अपराधलाई नियन्त्रण गर्नु ।

उद्देश्य १. समाजमा पूर्ण शान्ति सुव्यवस्था तथा अमनचयन कायम गरी सबै खाले अपराधलाई नियन्त्रण गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ सुरक्षा पूर्वाधारको विकास गर्ने ।	१.१.१ सुरक्षाका लागि प्रहरी चौकी स्थापना गर्नुपर्ने आवश्यकता भएका स्थानहरूको अध्ययन गरी सुरक्षा निकायसँग समन्वय गरिनेछ ।
	१.१.२ गाउँपाकिलाका नगर प्रहरीको क्षमता विकास कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.३ सुरक्षा गस्तीलाई आवश्यकता अनुरूप नियमित र अपराध संवेदनशील क्षेत्रमा सघन बनाइनेछ ।
	१.१.४ मदिरापान, भिडभाड, होहल्ला झै झगडा हुने क्षेत्रमा सुरक्षा सर्तकता वृद्धि गरी सुरक्षा योजना निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.५ Hot Line सेवाको प्रवन्ध गरी तत्काल परिचालन हुने stand by force तयार पारिनेछ ।
	१.१.६ उद्धार विशेष टोली निर्माण गरी तयारी अवस्थामा राख्ने ।
	१.१.७ व्यक्तिगत सुरक्षा र सुचना दिन प्रोत्साहन गर्ने हिसाबले विद्यार्थीसँग प्रहरी जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

उद्देश्य १. समाजमा पूर्ण शान्ति सुव्यवस्था तथा अमनचयन कायम गरी सबै खाले अपराधलाई नियन्त्रण गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.१.८ सघन वस्ती रहेका बजार क्षेत्रहरूमा आवश्यकताका आधारमा cctv जडान गरिनेछ ।
१.२ संस्थागत क्षमता विकासका क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने ।	१.२.१ अपराध हुनु अगावै सूचना प्राप्त गर्न सक्ने गुप्तचर सेवालाई प्रभावकारी बनाउन तालिम र कार्ययोजना निर्माण गरिनेछ ।
	१.२.२ नगर प्रहरीलाई सुरक्षा संवेदनशीलताका आधारमा क्षमता विकास तालिम प्रदान गरिनेछ ।

शान्ति सुरक्षाको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
१.	१.१	१.१.१	प्रहरी चौकी विस्तार गर्न आवश्यक स्थानको विवरण तयार पार्ने :												
		१.१.१	खलङ्गा प्रहरी चौकी, वडा नं. १												
		१.१.१	सिन्दुरे दोभान प्रहरी चौकी, वडा नं. २												
		१.१.१	वरुण प्रहरी चौकी, वडा नं. ३												
		१.१.१	खयरसाल प्रहरी चौकी, वडा नं. ४												
		१.१.१	बडीमुहान प्रहरी चौकी, वडा नं. ५												
		१.१.२	नगर प्रहरीको क्षमता विकास कार्यक्रम गर्ने												
		१.१.३	सुरक्षा गस्तीको आवश्यक रुट र स्थानबारे अध्ययन गर्ने												
		१.१.४	समग्र गाउँपालिका सुरक्षा योजना तयार गर्ने												
		१.१.५	Hot Line सेवा सञ्चालन												
		१.१.६	उद्वार संयन्त्र निर्माण												
		१.१.७	विद्यार्थीसँग प्रहरी विशेष कार्यक्रम												
		१.१.८	सघन बजार र वस्ती क्षेत्रमा CCTV जडान												
	१.२	१.२.१	गुप्तचर सेवा तालिम												
		१.२.२	नगर प्रहरी तालिम												

अपेक्षित उपलब्धि

✓ गाउँपालिका बासिन्दाहरू सुरक्षाका हिसाबले ढुक्क छु भन्ने वातावरण श्रृजना भएको हुनेछ ।

५.१० शवदाहस्थल तथा चिहान व्यवस्थापन

पृष्ठभूमि

हरेक गाउँपालिकामा तथा हरेक समुदायको आ-आफ्नो धर्म र संस्कृतिअनुसार शवदाहस्थल र चिहान व्यवस्थापन एक महत्वपूर्ण र संवेदनशील विषय तथा आवश्यकता पनि हो । भावनात्मक अर्थसमेत बोकेको यो विषयलाई कुनै पनि योजनाले समयमै सम्बोधन गर्नुपर्दछ । परम्परागत रूपमा सञ्चालनमा रहेका शवदाहस्थल र चिहानलाई भविष्यमा सहज र व्यवस्थित बनाउनु पर्दछ । यो गाउँपालिकामा जातीय तथा धार्मिक विविधता भएसँगै प्राकृतिक स्थलहरू उपलब्ध रहेकाकारण शवदहन तथा व्यवस्थापन गर्न प्रत्येक वडामा सम्भव रहेको छ । बौद्ध, हिन्दू, क्रिश्चियन तथा अन्य जातिगत संस्कारका लागि शवदाह स्थल तथा चिहान कच्ची अवस्था छन् । गाउँपालिकामा तामाङ जातिले डाँडामा तथा अन्यले खोला तथा दोभानमा शव व्यवस्थापन गर्ने गरेका छन् । यद्यपि व्यवस्थित शवदहन तथा शव व्यवस्थापनमा भने गाउँपालिकाले यथाशीघ्र कार्य प्रारम्भ गर्नुपर्ने अवस्था देखिन्छ ।

सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ गाउँपालिकाले आवश्यकताका आधारमा क्रियापुत्री भवनहरू क्रमिक रूपमा निर्माण गर्दै जाने नीति लिन सक्ने ।
▪ गाउँपालिकामा सबै धर्म तथा समुदायका लागि मानिसको अन्तिम संस्कार गर्नका लागि स्थलको ठूलो समस्या नभएको ।
▪ गाउँपालिकामा रहेका विभिन्न समुदायका आ-आफ्ना धर्मसंस्कृति अनुरूपका शवदाहस्थल तथा चिहान व्यवस्थापनप्रति गाउँपालिका सवंदेनशील भएको ।
▪ गाउँपालिकाले एकीकृत रूपमा भएका शवदाहस्थल एवमं चिहानलाई व्यवस्थित गर्ने तथा नभएका स्थानहरूमा उपयुक्त स्थलहरू पहिचान गरी व्यवस्थापन गर्ने कार्यक्रम ल्याउन सक्ने ।
▪ वार्षिक नीति तथा कार्यक्रममा गाउँपालिकाले मानवीय संम्वदेनासँग प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने मृत्युसंस्कारसम्बन्धी जोडिएका शवदाह तथा चिहान व्यवस्थापनका कार्यक्रमलाई उच्च प्राथमिकता दिन सक्ने ।
▪ शवदाहस्थल, चिहान तथा किरियापुत्री भवनको लागि आवश्यक सडक, विद्युत, सञ्चार लगायतका पूर्वाधारहरूको गाउँपालिकाले विकास गर्न सक्ने ।
▪ परम्परागत रूपमा सञ्चालनमा आएका शवदाहस्थल तथा चिहानको वैज्ञानिक व्यवस्थापन गर्न सक्ने ।

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ गाउँपालिकाका चिहान तथा शवदाहस्थलहरूमा मलामी आश्रय स्थल क्रियापुत्री भवनहरू नभएका ।
▪ गाउँपालिकामा व्यवस्थित तवरले शवदाह स्थल तथा चिहानहरूको व्यवस्थापन नभइसकेको ।
▪ अव्यवस्थित दाहसंस्कार गरिनुले गाउँपालिकाको पर्यावरणीय, सामाजिक तथा सांस्कृतिक व्यवस्थामा चुनौती थपिएको ।

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ शवदाहस्थल तथा चिहान व्यवस्थापनका लागि सर्वस्वीकृति स्थलहरू किटान गर्ने चुनौती रहेको ।
▪ अन्तिमसंस्कारका लागि सडक, विद्युत, बाटोघाटो, सञ्चार लगायतका पूर्वाधार विकास गर्न ठूलो आकारको बजेट चाहिने ।
▪ छरिएर रहेका बस्तीहरूका कारण शवदाहस्थल तथा चिहान व्यवस्थापनमा कठिनाइ तथा खर्चिलो हुने ।
▪ भौगोलिक विकटताका कारण लास वोकेर शवदाहस्थल तथा चिहानसम्म पुऱ्याउन कठिनाइ ।

दीर्घकालीन सोच
शवदाहस्थल तथा चिहानको उचित व्यवस्थापन
लक्ष्य
भविष्यमा शवदाह तथा चिहान व्यवस्थापनको समस्यालाई पूर्णत सम्बोधन गर्ने र उचित प्रबन्ध गर्ने ।
उद्देश्यहरू
✓ शवदाहस्थल तथा चिहानको उचित व्यवस्थापन गर्नु ।

उद्देश्य १. शवदाहस्थल तथा चिहानको उचित व्यवस्थापन गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ सम्पूर्ण वडालाई समेटेर व्यवस्थित शवदाहस्थल र चिहानको पूर्वाधार तयार गर्ने ।	१.१.१ प्रत्येक वडामा परम्परागत हिसाबले चलि आएका शवदाहस्थल र चिहानको व्यवस्थित नक्साङ्कन गरिनेछ ।
	१.१.२ जनसंख्याको चापको आधारमा क्रमश शवदाह स्थल तथा क्रियापुत्री भवनलाई व्यवस्थित बनाउन डि.पि.आर तयार पारिनेछ ।
	१.१.३ प्रत्येक वडामा किरियापुत्री घर तथा चिहान क्षेत्र तारबार र शवदाहस्थल निर्माणको कार्य क्रमश अगाडि बढाइने छ ।
	१.१.४ अतिविपन्न नागरिकहरूलाई किरिया खर्च प्रदान गरिनेछ ।
	१.१.५ महामारीका बेला हुने मृत्यु र शव व्यवस्थापना योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
	१.१.६ प्रत्येक वडालाई समेट्ने गरी आवश्यकताका आधारमा शव बाहन सेवा सञ्चालन गरिनेछ ।

शवदाहस्थल तथा चिहान व्यवस्थापनको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
१.	१.१	१.१.१	शवदाहस्थल तथा चिहानहरूको नक्साङ्कन												
		१.१.२	शवदाहस्थल तथा क्रियापुत्रीभवन डि.पि.आर												
		१.१.३	शवदाहस्थल तथा किरियापुत्री घर निर्माण र चिहान क्षेत्र तारबार												
		१.१.४	किरिया खर्च व्यवस्थापन (अति विपन्न)												
		१.१.५	माहामारी शव व्यवस्थापन योजना निर्माण												
		१.१.६	शव वाहन खरिद												

अपेक्षित उपलब्धि

✓ गाउँपालिकामा शवदाहस्थल तथा चिहानको उचित प्रबन्ध भएको हुनेछ ।

नतिजा सूचकहरू

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)	अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)
शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि					
१.	असर	प्राथमिक तहमा खुद भर्नादर	प्रतिशत		
२.	असर	प्राथमिक तह पुरा गर्ने दर	प्रतिशत		
३.	असर	कक्षा १ मा भर्ना भएका विद्यार्थीमध्ये कक्षा ८ सम्म पुग्ने विद्यार्थी	प्रतिशत		
४.	असर	कक्षा १ मा भर्ना भएका छात्राहरूको (छात्रको तुलनामा) कक्षा ८ सम्म पुग्ने अनुपात			
५.	असर	कक्षा १ मा भर्ना भएका छात्राहरूको (छात्रको तुलनामा) कक्षा १२ सम्म पुग्ने अनुपात			
६.	असर	माध्यमिक शिक्षाको कूल भर्नादर (९ देखि १२)	प्रतिशत		
७.	प्रतिफल	पूर्व प्राथमिक शिक्षाको लागि बाल अनुदान पाएको (संख्या)	संख्या		
८.	असर	पूर्व वाल्यकाल शिक्षामा उपस्थिति (प्रतिशत) हाजिरी	प्रतिशत		
९.	असर	छात्रवृत्ति प्राप्त गर्ने विद्यार्थी प्रतिशत (कूल विद्यार्थीमा)	प्रतिशत		
१०.	प्रभाव	लैङ्गिक समता सूचकाङ्क (प्राथामिक)	सूचकाङ्क		
११.	प्रभाव	लैङ्गिक समता सूचकाङ्क (माध्यमिक)	सूचकाङ्क		
१२.	असर	१५ देखि २४ वर्ष उमेर समूहको साक्षरता दर	प्रतिशत		
१३.	असर	१५ देखि २४ वर्ष उमेर समूहको महिला साक्षरता दर	प्रतिशत		
१४.	प्रतिफल	प्रति विद्यार्थी हुने सार्वजनिक खर्च (हजारमा)	हजारमा		
१५.	असर	विद्युतमा पहुँच भएका आधारभूत विद्यालयहरू	प्रतिशत		
१६.	असर	इन्टरनेटमा पहुँच भएका आधारभूत विद्यालयहरू	प्रतिशत		
१७.	असर	WASH सुविधा भएका आधारभूत विद्यालयहरू	प्रतिशत		
१८.	असर	अपाङ्गमैत्री विद्यालयहरू	प्रतिशत		
१९.	असर	न्यूनतम रूपमा संगठित/व्यवस्थित शिक्षक तालिम प्राप्त गरेका आधारभूत शिक्षा क्षेत्रमा कार्यरत शिक्षकहरू	प्रतिशत		
२०.	असर	न्यूनतम रूपमा संगठित/व्यवस्थित शिक्षक तालिम प्राप्त गरेका माध्यमिक शिक्षा क्षेत्रमा कार्यरत शिक्षकहरू	प्रतिशत		

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)	अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)
२१.		(दिगो विकास लक्ष्य ४ अन्तर्गत) माथिका सबै सूचकहरू			
२२.	असर	समग्र साक्षरता प्रतिशत			
२३.	असर	साक्षरता प्रतिशत (पुरुष)			
२४.	असर	साक्षरता प्रतिशत (महिला)			
२५.	प्रतिफल	उच्च शिक्षा अध्यापन हुने कलेज	संख्या		
२६.	प्रतिफल	प्राविधिक शिक्षा सञ्चालन हुने विद्यालय	संख्या		
२७.	असर	आधारभूत शिक्षा उतिर्ण जनसंख्या	प्रतिशत		
२८.	असर	माध्यमिक शिक्षा उतिर्ण जनसंख्या	प्रतिशत		
२९.	असर	स्नातक तह उतिर्ण जनसंख्या	प्रतिशत		
३०.	असर	स्नातकोत्तर उतिर्ण जनसंख्या	प्रतिशत		
३१.	प्रतिफल	विद्या वारिधि उतिर्ण जनसंख्या	संख्या		
३२.	असर	प्राविधिक वा व्यवसायिक तालिम प्राप्त युवा संख्या	प्रतिशत		
३३.	असर	विज्ञान प्रयोगशाला सुविधा भएका विद्यालय	प्रतिशत		
३४.	असर	सुविधा सम्पन्न पुस्तकालय भएका विद्यालय	प्रतिशत		
३५.	असर	बुक कर्नर सुविभा भएका विद्यालय	प्रतिशत		
३६.	असर	सुविधायुक्त खेलमैदान भएका विद्यालय	प्रतिशत		
३७.	असर	छात्राको लागि व्यवस्थित शौचालय भएका विद्यालय	प्रतिशत		
३८.	असर	एक स्वास्थ्यकर्मीको सुविधा भएका विद्यालय	प्रतिशत		
३९.	प्रतिफल	अनौपचारिक प्रौढ कक्षा संख्या	संख्या		
४०.	प्रतिफल	व्यवस्थित रूपमा संचालन भएका बालक्लव	संख्या		
स्वास्थ्य					
१.	असर	दक्ष प्रसुतीकर्मीहरूको सहयोगमा भएको जन्मको (अनुपात)	प्रतिशत		
२.	असर	पाँच वर्षमूनिको बाल मृत्युदर (प्रतिहजार जिवित जन्ममा)			
३.	असर	नवजात शिशु मृत्युदर (प्रतिहजार जिवित जन्ममा)			
४.	प्रतिफल	कुष्ठरोगी विरामी वार्षिक	संख्या		
५.	प्रतिफल	हात्तिपाइले विरामी वार्षिक	संख्या		
६.	प्रतिफल	सक्रिय ट्रकोमा विरामी वार्षिक	संख्या		
७.	प्रतिफल	मुटु सम्बन्धी विरामी वार्षिक	संख्या		
८.	प्रतिफल	क्यान्सर विरामी वार्षिक	संख्या		
९.	प्रतिफल	मधुमेह विरामी वार्षिक	संख्या		
१०.	प्रतिफल	स्वास प्रणाली सम्बन्धी दीर्घ रोग दम आदिका विरामि	संख्या		

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)	अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)
११.	प्रतिफल	आत्महत्याबाट हुने मृत्युदुर प्रति लाख जनसंख्यामा			
१२.	प्रतिफल	सडक दुर्घटनाबाट मृत्युदुर प्रति लाख जनसंख्यामा			
१३.	प्रतिफल	परिवार नियोजनका आधुनिक साधन प्रयोगकर्ता दर	प्रतिशत		
१४.	असर	प्रोटोकलअनुसार चार पटक पूर्व प्रसुति सेवा प्राप्त गर्ने महिला वार्षिक	प्रतिशत		
१५.	असर	अस्पताल/स्वास्थ्य संस्थामा बच्चा जन्माउने महिला	प्रतिशत		
१६.	असर	हेपाटाइटिस बी भ्याक्सिन पुरा (३ डोज) गर्ने शिशु	प्रतिशत		
१७.	असर	रगतमा ग्लुकोजको मात्रा वृद्धि भई औषधि प्रयोग गरिरहेका १५ वर्ष वा सो भन्दा माथिको जनसंख्या	प्रतिशत		
१८.	असर	घरबाट स्वास्थ्य संस्थामा ३० मिनेट वा सो भन्दा कम समय लाग्ने परिवार	प्रतिशत		
१९.	असर	स्वास्थ्य बीमामा आबद्ध विपन्न परिवार	प्रतिशत		
२०.	असर	राष्ट्रिय खोप कार्यक्रममा समावेश भएका सबै खोपद्वारा समेटिएको लक्षित जनसंख्या	प्रतिशत		
२१.	असर	स्वास्थ्यकर्मीको घनत्व र वितरण	प्रतिलाख जनसंख्यामा)		
२२.	असर	स्वास्थ्य क्षेत्रमा कूल खर्च कुल (बजेटको) दिगो विकास लक्ष्य ३	प्रतिशत		
२३.	प्रतिफल	सम्पूर्ण आधारभूत सुविधायुक्त स्वास्थ्य चौकी	संख्या		
२४.	असर	कुपोषण भएका बालबालिका दर	प्रतिशत		
२५.	प्रतिफल	चौबिसै घण्टा आकस्मिक स्वास्थ्य सेवा भएका स्वास्थ्य संस्था	संख्या		
२६.	प्रतिफल	चौबिसै घण्टा आकस्मिक प्रसुति सेवा भएका स्वास्थ्य संस्था	संख्या		
२७.	प्रतिफल	चौबिसै घण्टा एम्बुलेन्स सेवा भएका स्वास्थ्य संस्था	संख्या		
२८.	प्रतिफल	बैकल्पिक स्वास्थ्य उपचार केन्द्र	संख्या		
२९.	प्रतिफल	योग केन्द्र	संख्या		
३०.	असर	पूर्ण सुरक्षित पिउने पानी प्रयोग गर्ने जनसंख्या	प्रतिशत		
३१.	प्रतिफल	आधारभूत स्वास्थ्य चेतना प्राप्त गर्ने वैद्य धामी झाँक्री	संख्या		
३२.	प्रतिफल	परिवार नियोजन सेवा केन्द्र	संख्या		
३३.	प्रतिफल	रक्तसंचार सेवा	संख्या		

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)	अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)
३४.	प्रतिफल	अपेक्षित आयू (जन्मदाको बखत)	वर्ष		
३५.	प्रतिफल	मातृ मृत्युदर (प्रति लाखमा)	प्रतिलाखमा		
३६.	असर	पाठेघरको क्यान्सरका निम्ती स्क्रिनीङ गरिएका ३० देखि ४९ वर्षका महिला	प्रतिशत		
३७.	प्रतिफल	HIV AIDS Antiviral औषधि प्राप्त गर्ने	संख्या		
३८.	प्रतिफल	उच्च रक्तचापको औषधि सेवन गरिरहेका १५ वर्ष भन्दा माथिको जनसंख्या	प्रतिशत		
३९.	प्रतिफल	सुविधासम्पन्न अस्पताल	संख्या		
४०.	प्रतिफल	घुम्ती स्वास्थ्य शिविर वार्षिक	संख्या		
४१.	प्रतिफल	स्वास्थ्य प्रयोगशाला	संख्या		
संस्कृति, भाषा, कला तथा साहित्य					
१.	प्रतिफल	अमूर्त सांस्कृतिक सम्पदामा सूचिकृत सम्पदा	संख्या		
२.	प्रतिफल	सांस्कृतिक सम्पदा मध्ये स्थानीय पाठ्यक्रमका समावेश (सम्पदा)	संख्या		
३.	प्रतिफल	सांस्कृतिक बृत्त चित्र	संख्या		
४.	प्रतिफल	कलाकार विवरणमा समावेश कलाकार	संख्या		
५.	प्रतिफल	सांस्कृतिक पात्रोमा समावेश गतिविधि (वार्षिक)	संख्या		
६.	प्रतिफल	सांस्कृतिक प्रतियोगिता तथा कार्यक्रम (वार्षिक)	संख्या		
७.	प्रतिफल	स्थानीय मातृभाषा पाठ्यक्रम	संख्या		
८.	प्रतिफल	साहित्यिक गतिविधि (कार्यक्रम) (वार्षिक)	संख्या		
९.	प्रतिफल	झाँकी प्रर्दशनी (वार्षिक)	संख्या		
१०.	प्रतिफल	सांस्कृतिक केन्द्र	संख्या		
११.	प्रतिफल	सांस्कृतिक समिति	संख्या		
१२.	प्रतिफल	सांस्कृतिक उत्सव (Art and Literature Festival)	संख्या		
१३.	प्रतिफल	कला संग्रहालय	संख्या		
लैङ्गिक समानता, जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता सामाजिक समावेशीकरण					
१.	प्रतिफल	गाउँपालिकामा महिला उद्यमीहरूको	संख्या		
२.	प्रतिफल	पूर्णरूपमा आत्मनिर्भर एकल महिलाको संख्या (प्रतिशतमा बढाउँदै लैजाने)	प्रतिशत		
३.	प्रतिफल	बालश्रमिकहरू (घटाउँदै लैजाने)	संख्या		
४.	प्रतिफल	अन्तरजातीय विवाह (बढाउँदै लैजाने)	संख्या		
५.	प्रतिफल	दुर्व्यसन सुधार गृह	संख्या		
६.	प्रतिफल	बाल सुरक्षा/संरक्षण गृह	संख्या		
७.	प्रतिफल	जेष्ठ नागरिक सत्सङ्ग केन्द्र	संख्या		
८.	असर	सामाजिक सुरक्षामा योजनामा समावेश भएका नागरिक	प्रतिशत		

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)	अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)
९.	असर	आधार वर्षको तुलनामा न्यायिक समितिमा उजुरीको (प्रतिशतले घटाउँदै लैजाने)	प्रतिशत		
१०.	असर	विगत १२ महिनामा शारीरिक, मनोवैज्ञानिक लैङ्गिक तथा यौनजन्य हिंसामा परेका जनसंख्या (संख्यामा) घटनाको आधारमा (प.दि.वि.ल. १६.१.१)	संख्या		
११.	असर	उमेरअनुसार १८ वर्षको उमेरसम्म यौनहिंसाको अनुभव गरेका १८ देखि २९ वर्ष उमेरका युवती र युवकहरूको अनुपात (प.दि.वि.ल. १६.२.३)	प्रतिशत		
१२.	असर	निर्णय-निर्माण समावेशी र जवाफदेही भएको विश्वास गर्ने जनसंख्याको अनुपात (लिङ्ग, उमेर, अपाङ्गता र जनसाङ्ख्यिक समूहअनुसार) (प.दि.वि.ल. १६.७.२)	प्रतिशत		
१३.	असर	सार्वजनिक निकायहरूको नीतिनिर्माण पदहरूमा रहेका महिलाहरूको अनुपात (प.दि.वि.ल. १६.७.२.१)	प्रतिशत		
१४.	असर	सार्वजनिक निकायहरूका नीति निर्माण पद, राजनीति तथा कर्मचारी तन्त्रको पदमा रहेका जनजातीको प्रतिशत	प्रतिशत		
१५.	असर	सार्वजनिक निकायहरूका नीति निर्माण पद, राजनीति तथा कर्मचारी तन्त्रको पदमा रहेका आदिवासीको प्रतिशत	प्रतिशत		
१६.	असर	सार्वजनिक निकायहरूका नीति निर्माण पद, राजनीति तथा कर्मचारी तन्त्रको पदमा रहेका दलितको प्रतिशत	प्रतिशत		
१७.	असर	सार्वजनिक निकायहरूका नीति निर्माण पद, राजनीति तथा कर्मचारी तन्त्रको पदमा रहेका अल्पसंख्यकको प्रतिशत	प्रतिशत		
१८.	असर	शारीरिक/यौनहिंसा अनुभव गरेका १५ देखि ४९ वर्षसम्मका महिलाहरूको (प्रतिशत) (प.दि.वि.ल. ५.२.२.१)	प्रतिशत		
१९.	प्रतिफल	महिला, किशोरी तथा बालबालिकाहरूको बेचबिखन (सङ्ख्या) (प.दि.वि.ल. ५.२.२.२)	संख्या		
२०.	असर	विवाहित वा वैवाहिक मिलनमा रहेका १५ देखि १९ वर्ष उमेरका महिलाहरू (प्रतिशत) (प.दि.वि.ल. ५.३.१.१)	प्रतिशत		
२१.	असर	श्रमशक्तिमा महिला र पुरुषको सहभागिताको अनुपात (प.दि.वि.ल. ५.४.१.१)	प्रतिशत		

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)	अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)
२२.	असर	महिलाले घरायसी काममा खर्चेको औसत समय/घण्टामा (प.दि.वि.ल. ५.४.१.२)	घण्टामा		
२३.	असर	गाउँपालिका वाट राष्ट्रिय संसद् मा प्रतिनिधित्व (प्रतिशत) (प.दि.वि.ल. ५.५.१.१)	प्रतिशत		
२४.	असर	गाउँपालिका प्रादेशिक संसदमा प्रतिनिधित्व (प्रतिशत) (प.दि.वि.ल. ५.५.१.२)	प्रतिशत		
२५.	असर	स्थानीय सरकारका तहहरूमा प्रतिनिधित्व (Bodies) (प्रतिशत) (प.दि.वि.ल. ५.५.१.३)	प्रतिशत		
२६.	असर	निजी क्षेत्रको निर्णायक तहमा महिलाहरूको सहभागिता (प्रतिशत) (प.दि.वि.ल. ५.५.२.१)	प्रतिशत		
२७.	असर	सहकारी क्षेत्रमा महिलाहरूको सहभागिता (प्रतिशत) (प.दि.वि.ल. ५.५.२.२)	प्रतिशत		
२८.	असर	सार्वजनिक सेवाका नीतिनिर्माणका पदहरूमा रहेका महिला (कुल कर्मचारीहरूमध्ये महिलाको प्रतिशत) (प.दि.वि.ल. ५.५.२.३)	प्रतिशत		
२९.	असर	व्यावसायिक र प्राविधिक कामदारहरूमा महिला-पुरुषको अनुपात (Ratio of women to men) (प्रतिशत) (प.दि.वि.ल. ५.५.२.४)	प्रतिशत		
३०.	असर	यौन सम्बन्ध, परिवार नियोजनका साधनहरूको प्रयोग र प्रजनन स्वास्थ्य हेरचाह सम्बन्धमा सुसूचित भएर आफैले निर्णय गर्ने १५ देखि ४९ वर्ष उमेरका महिलाहरूको अनुपात (प.दि.वि.ल. ५.६.१)	प्रतिशत		
३१.	प्रतिफल	महिलाहरूको स्वामित्व भएका उद्यमहरूको सङ्ख्या (प.दि.वि.ल. ५.क.१)	संख्या		
३२.	प्रतिफल	महिलाहरूको सम्पत्तिमाथिको स्वामित्व (जमिन र घर) (प.दि.वि.ल. ५.क.२)	संख्या		
३३.	असर	१५ देखि २४ वर्ष उमेर समूहका इन्टरनेट प्रयोग गर्ने महिलाको प्रतिशत (प.दि.वि.ल. ५.ख.१)	प्रतिशत		
बालबालिका					
१.	प्रतिफल	बाल श्रमिकको (संख्या)	संख्या		
२.	प्रतिफल	असहाय बालबालिका (संख्या)	संख्या		
३.	प्रतिफल	पुर्नस्थापित बालबालिका संख्या	संख्या		

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)	अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)
४.	प्रतिफल	विद्यालय जान नपाएका बालबालिकाको संख्या	संख्या		
५.	प्रतिफल	बालगृह संख्या	संख्या		
६.	प्रतिफल	बाल विवाह संख्या	संख्या		
७.	प्रतिफल	बाल उद्यान संख्या	संख्या		
८.	प्रतिफल	पोषण सुनिश्चित गरिएका असहाय अति विपन्न बालबालिका	संख्या		
९.	प्रतिफल	बालबालिका केन्द्रित वार्षिक बाल कार्यक्रम	संख्या		
युवा श्रम तथा रोजगार					
१.	असर	बेरोजगार युवा (प्रतिशत)	प्रतिशत		
२.	असर	पुरुष बेरोजगार युवा	प्रतिशत		
३.	असर	महिला बेरोजगार युवा	प्रतिशत		
४.	असर	रोजगार युवा (प्रतिशत)	प्रतिशत		
५.	असर	पुरुष रोजगार युवा	प्रतिशत		
६.	असर	महिला रोजगार युवा	प्रतिशत		
७.	असर	न्यूनतम रोजगारीका लागि विदेशिने युवाहरू	प्रतिशत		
८.	प्रतिफल	आफ्नै स्वामित्वमा उद्योग भएका युवा उद्यमीहरूको	संख्या		
९.	प्रतिफल	महिला युवा उद्यमीहरूको	संख्या		
१०.	प्रतिफल	स्नातक तह उर्तीण गर्न नसकि अध्ययन छाडेका युवाको	संख्या		
११.	असर	कामअनुसारको पारिश्रमिक वा आम्दानीबाट बञ्चीत युवाको प्रतिशत	प्रतिशत		
१२.	असर	कामअनुसारको पारिश्रमिक वा आम्दानीबाट सन्तुष्ट युवाको प्रतिशत	प्रतिशत		
१३.	असर	दुर्व्यसनमा फसेका युवाको प्रतिशत	प्रतिशत		
१४.	प्रतिफल	जटिल प्रकारका रोगबाट ग्रसित युवाको संख्या			
१५.	प्रतिफल	अपराधिक कार्यमा संलग्न युवाको संख्या			
१६.	प्रतिफल	राष्ट्रिय रूपमा ख्याती प्राप्त युवाको संख्या (कलाकारिता, नेतृत्व, उद्यमी, खेलकुद, अध्ययन अनुसन्धान, आदि)			
खेलकुद तथा मनोरञ्जन			संख्या		
१.	प्रतिफल	व्यायामशालाको संख्या	संख्या		
२.	प्रतिफल	सुविधा सम्पन्न खेलकुद रंगशालाको संख्या	संख्या		
३.	प्रतिफल	खेल मैदानको संख्या	संख्या		
४.	प्रतिफल	थिएटर वा सिनेमा घरको संख्या	संख्या		
५.	प्रतिफल	बाल उद्यानको संख्या	संख्या		
६.	प्रतिफल	पार्क तथा हरित उद्यानको संख्या	संख्या		

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)	अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)
७.	प्रतिफल	व्यावस्थित पिकनिक स्थलको संख्या	संख्या		
८.	प्रतिफल	व्यावस्थित पौडी पोखरीको संख्या	संख्या		
९.	प्रतिफल	जेष्ठ नागरिक मिलन केन्द्रको संख्या	संख्या		
१०.	प्रतिफल	साँस्कृतिक तथा कला केन्द्रको संख्या	संख्या		
शान्ति सुरक्षा					
१.	प्रतिफल	प्रहरी बिटको संख्या			
२.	असर	प्रति वर्ष हुने आपराधिक क्रियाकलापका घटनाहरू (घटाउँदै लाने)			
३.	असर	प्रति सुरक्षाकर्मी जनसंख्या अनुपात			
४.	प्रतिफल	नेपाल प्रहरी			
५.	प्रतिफल	नेपाली सेना			
६.	प्रतिफल	शसस्त्र प्रहरी			
७.	प्रतिफल	नगर प्रहरी			
८.	असर	आफू बसेको क्षेत्र वरिपरि एक्लै हिंडडुल गर्ने आफूलाई सुरक्षित ठान्ने जनसंख्या प्रतिशत (प.दि.वि.ल. १६.१.४)			
९.	प्रतिफल	सिसिटिभी जडान संख्या			
शवदाहस्थल तथा चिहान व्यवस्थापन					
	प्रतिफल	व्यवस्थित शवदाह स्थल/चिहानको संख्या			
	प्रतिफल	शववाहनको संख्या			

परिच्छेद - ६: पूर्वाधार विकास

६.१ खानेपानी तथा सरसफाई

खानेपानी तथा सरसफाइको वर्तमान अवस्था

सफा सुन्दर र स्वच्छ गाउँ सभ्यताको प्रमुख परिचायक हो । त्यसैगरी स्वस्थ जीवन जिउन हाम्रो वरपरको जनजीवन र सेरोफेरो सफा हुनु जरुरी छ । शहरीकरणको सघनतामा वृद्धि नभएको र हालसम्म पूर्णत ग्रामीण परिवेशमा रहेकाले यो गाउँपालिकामा अन्य सघन शहरी क्षेत्रमा जस्तो फोहोरमैला उत्सर्जन हुँदैन र फोहोर व्यवस्थापन मुख्य चुनौतीको रूपमा रहेको छैन । नेपालको संविधानले खानेपानी तथा सरसफाइ सुविधालाई नागरिकको मौलिक हकको रूपमा व्याख्या गरेको हुनाले स्वस्थ नागरिक उत्पादनमा योगदान पुऱ्याउन गुणस्तरीय खानेपानी र सरसफाईको क्षेत्रलाई उच्च प्राथमिकतामा राखी खानेपानी आयोजनाहरू निर्माण गर्नुपर्ने साथै वैज्ञानिक विधिहरूको प्रयोग गरी फोहोरमैला व्यवस्थापन गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ ।

गाउँपालिका पार्श्वचित्र, २०७७ का अनुसार कूल ५७७६ घरपरिवारमध्ये ९८२ घरपरिबार अर्थात् १७%ले मात्र आफ्नै घरकम्पाउण्ड भित्र रहेको धाराबाट पानी पिउने गरेका छन् भने २०४१ अर्थात ३५.३३% सार्वजनिक धाराको पानी प्रयोग गर्दछन् । नढाकिएको इनार/कुवाबाट पानीको उपभोग गर्ने १००६ अर्थात् १७.४१% घरपरिवार रहेका छन् । पर्याप्त पानीका मुल तथा मुहानहरू रहेको यस गाउँपालिकामा खानेपानी विविध खानेपानी आयोजनाहरू सञ्चालनमा रहका छन् । तर यी आयोजनाहरूले सबै गाउँपालिकाबासीलाई यथेष्ट खानेपानीको आपूर्ति गर्न सकिरहेका छैनन् । लिफ्टिङ मार्फत खानेपानीको समस्या समाधान गर्ने प्रयास भए पनि विद्युत सेवा उपलब्ध नहुँदा गाउँपालिकाबासी परम्परागत कुवा, पँधेरा तथा मुलबाट पानी पिउन बाध्य छन् । यसकारण उपलब्ध पानीको शुद्धतामा पनि प्रश्न उठ्ने गरेको छ । गाउँपालिकामा स्वच्छ पिउने पानीको पहुँच कमजोर रहनुले पानीजन्य रोगहरू जस्तै टाइफाइड, झाडापखाला, आउँ जस्ता रोगहरूको संक्रमण हुन सक्ने सम्भावना रहेको छ । साना मुहान र गुणस्तरीय ट्याङकी नभएकोले विभिन्न वडा क्षेत्रहरूमा अझै पनि खानेपानीको समस्या रहेको पाइन्छ । सबै घरधुरीले स्वच्छ पिउने पानीको उपभोग गर्न पाउने अवस्था सिर्जना गर्न गाउँपालिकाले विशेष कार्यक्रमहरू योजनावद्ध रूपमा ल्याउनकासाथै खानेपानी वितरणलाई पूर्णता दिन ठूलो लगानी गर्नुपर्ने अवस्था रहेको छ ।

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ वडा नं. १ कात्तिके-रातमाटा-खलंगा, मधुवनी, बेतपान-आँपपानी आदि, वडा नं. २ मा शिखर-सामरी, सिमलदमार, सिर्थौली, मुङ्ग्रे आदि, वडा नं. ३ मा मथौली, भालुमारा, चनौटे आदि, वडा नं. ४ मा संकलन ट्याङ्की तथा लिफ्टमार्फत गंगटे, खारखोला, खयरसाल, साततले, जुटपानी आदि, वडा नं. ५ मा प्राय लिफ्टमार्फत घाटा, बडीमुहान, प्युरीशिर, चौकीडाँडा आदि, वडा नं. ६ कपिलाकोट, भगवतीमार्ग, धमिले, बसेरी, छाप, गौरीशंकर आदि, वडा नं. ७ महेश्वता, सुकेदमार, बाह्रबिसे, देवजोर चुनेखोला, जयमंगल आदि खानेपानी आयोजनाहरू सञ्चालनमा रहेका ।
▪ गाउँपालिकाले ग्राभिटी तथा पम्पिङमार्फत गाउँपालिकाबासीलाई सहज खानेपानी आपूर्तिका लागि पहल गरिरहेको ।

सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ मरिण नदी तथा स्थानीय खोला तथा खोल्साहरूबाट शुद्धीकरण गरी प्रशस्त पानी आपूर्ति गर्न सकिने ।
▪ गाउँपालिकामा पानी संरक्षण गरी दिगो रूपमा पानीको सदुपयोग गर्ने योजना कार्यान्वयन गर्न सकिने ।
▪ घरघरमा पानी संकलन ट्यांकी राख्न प्रोत्साहन गरेमा दीर्घकालीन हिसाबले पिउने पानीको समस्या समाधान गर्न सकिने ।
▪ मुख्य बजार तथा बस्ती क्षेत्रमा फोहोर व्यवस्थापन गर्न केही स्थानमा डस्टबिनहरूको व्यवस्था गर्न सकिने ।
▪ गाउँपालिकाबासीमा फोहोरमैलाको समुचित व्यवस्थापन हुनुपर्ने भन्ने चेतना जागेको ।
▪ घरबाट निस्कने फोहोरलाई असंगठित रूपमै भए पनि जैविक मलको रूपमा प्रयोग गर्ने गरिएको ।

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ वडा नं. १ चुत्ते, भदौरे, बाँदरे र कटुञ्जे खानेपानी समस्या रहेको तथा वडा नं. ५ को पोखरीडाँडा र सुनखानीमा गाडीद्वारा खानेपानी आपूर्ति गर्नु पर्ने अवस्था रहेको ।
▪ गाउँपालिकाबासीले अहिले पनि कुवा/मुल, खोला/खोल्सा, ढाकिएका तथा नढाकिएका इनार तथा हातेपम्पको अप्रशोधित पानी पिउनु पर्ने बाध्यात्मक अवस्था रहेको ।
▪ अधिकांश खानेपानी आयोजना पम्पिङ वा लिफ्टिङ रहेकाले विद्युत आपूर्ति नहुँदा तथा वैकल्पिक भरपर्दो उर्जा अभावका कारण खानेपानीको सहज आपूर्ति चुनौतीपूर्ण रहेको ।
▪ गाउँपालिकाभित्र चालु अवस्थामा रहेका खानेपानी आयोजनाहरू परम्परागत तथा जिर्ण रहेका ।
▪ सल्लाको वन विस्तार हुँदा पानीका मुहान तथा खोलाहरू सुक्ने गरेका ।
▪ उपलब्ध पिउने पानी शुद्धीकरण गरी पिउने उचित प्रबन्ध नभएको ।
▪ सम्पूर्ण घरपरिवारलाई सुरक्षित र स्वच्छ पिउने पानी वितरण प्रणालीमा जोड्न नसकिएको ।
▪ पानीका उपलब्ध प्रमुख स्रोतहरूको वैज्ञानिक हिसाबले संरक्षण र व्यवस्थापन गर्न नसकिएको ।
▪ फोहोरमैला संकलन केन्द्र तथा ल्याण्डफिल साइटको व्यवस्था भइनसकेको ।
▪ अधिकांश घरहरूमा व्यवस्थित शौचालयको साथै गाउँपालिकाको अधिकांश सार्वजनिक स्थलमा शौचालयको व्यवस्था नभएको ।
▪ विशेषगरी सघन बस्ती भएका बजार केन्द्रहरूका सडकहरूमा नाला व्यवस्थापन हुन नसकेको ।
▪ वैज्ञानिक फोहोरमैला व्यवस्थापन हुन नसकेको ।
▪ फोहोर व्यवस्थापनको ठोस योजना नबन्दा विशेषगरी बजार क्षेत्रमा दीर्घकालीन हिसाबले जटिलता सिर्जना हुन सक्ने ।
▪ खानेपानी तथा सरसफाइको उचित व्यवस्थापन नहुँदा विभिन्न सरुवा रोगको संक्रमण हुन सक्ने ।

दीर्घकालीन सोच
एक घर एक धारा खानेपानीको पूर्णरूपमा प्रत्याभूति भएको गाउँपालिका
लक्ष्य
गाउँपालिकाका सम्पुर्ण बस्तीहरूमा स्वच्छ खानेपानी पुऱ्याउने तथा सरसफाइको प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्ने ।
उद्देश्यहरू
✓ गाउँपालिकाबासीहरूलाई सुरक्षित खानेपानी सुविधा पुऱ्याउनु । ✓ गाउँपालिकाका सम्पूर्ण वडाहरूमा सरसफाइको सुविधा पुऱ्याउनु ।

उद्देश्य १ गाउँपालिकाबासीहरूलाई सुरक्षित खानेपानी सुविधा पुऱ्याउनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१. आधारभूत खानेपानी सुविधा नपुगेका घरपरिवारमा खानेपानी सुविधा विस्तारका लागि प्राथमिकता दिने ।	१.१.१. "एक घर एक धारा" को अवधारणाअनुसार खानेपानी सुविधा नपुगेका घरहरूमा समुदायको सहभागितामा आधारभूत खानेपानी व्यवस्था गरिनेछ ।
	१.१.२ अपुग भएका स्थानमा खानेपानी आयोजनाको सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	१.१.३. खानेपानी आयोजनाहरू समयमै निर्माण सम्पन्न गरी उपभोक्ता समिति मार्फत सेवा सञ्चालनमा ल्याइनेछ । नेपालमा असल अभ्यासका हिसावले अत्यन्त सफल खानेपानी उपभोक्ता समितिहरूका अनुभवहरू अनुसरण गर्न अध्ययन भ्रमण गरिनेछ । (उदाहरणका लागि इटहरी उप महानगरपालिकाको खानेपानी उपभोक्ता समिति अत्यन्तै सफल मानिन्छ ।)
१.२. मुहान संरक्षण तथा खानेपानी सेवाको स्तर वृद्धि गर्ने ।	१.२.१. खानेपानीका मुहानहरू सार्वजनिक सम्पति भएकोले सम्पूर्ण मुहानहरूको नक्साङ्कन पश्चात वस्तुगत विवरण संकलन गरिनेछ ।
	१.२.२. खानेपानीका संरचनाहरूको स्तरोन्नति तथा मुहान सुधार गरी पानी प्रशोधन गरेर मात्र वितरण गरिनेछ ।
	१.२.३. हरेक घरपरिवारमा पाइपमार्फत खानेपानी आपूर्ति प्रणाली निर्माण गरिनेछ ।
	१.२.४. खानेपानीको उपभोगको मात्राअनुसार महशुल उठाई निर्माण, मर्मत सम्भार तथा व्यवस्थापन कोषको व्यवस्था गरिनेछ ।

उद्देश्य २ गाउँपालिकाका सम्पूर्ण वडाहरूमा सरसफाइको सुविधा पुऱ्याउनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१. हरेक घरपरिवारमा आधारभूत शौचालय तथा सरसफाइ सुविधाको व्यवस्था गर्ने ।	२.१.१. प्रत्येक घरमा अनिवार्य शौचालयको प्रावधान लागू गरी शौचालय नभएका विपन्न घरपरिवारमा शौचालय निर्माणका लागि प्रोत्साहन गर्न मापदण्डका आधारमा निश्चित प्रतिशत अनुदान दिइनेछ ।
	२.१.२. घर घरबाट निस्कने फोहरलाई वर्गीकरण गरी कुहिने फोहोरलाई कम्पोष्ट मलमा परिणत गर्न समुदायलाई विषेश तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
२.२. सार्वजनिक स्थल तथा बजार क्षेत्रमा सरसफाइ सेवाको व्यवस्थापन गर्ने ।	२.२.१. प्रत्येक सार्वजनिक स्थल, विद्यालय, सामुदायिक भवन, अस्पताल, बजार केन्द्र, बसपार्क जस्ता क्षेत्रहरूमा सार्वजनिक शौचालयको व्यवस्था गरी समुदायलाई सञ्चालनको जिम्मेवारी दिइनेछ ।
	२.२.२. उल्लेखित स्थानहरूमा फोहोरलाई वर्गीकरण गरी फ्याक्नका लागि बास्केटको व्यवस्था गरिने छ ।
	२.२.३. फोहोर व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउन उपयुक्त स्थान पहिचान गरी ल्याण्डफिल साईट निर्माण गरिनेछ ।
	२.२.४. फोहोर पानीको उत्सर्जन कम गर्ने र उत्पादित फोहोर पानीको व्यवस्थापन गरी वातावरण स्वच्छ राखिनेछ ।
	२.२.५. मुख्य बजार क्षेत्रका चोक र सडक वरपर नियमित सफाई गरिनेछ ।
	२.२.६. बजार केन्द्रहरूमा घरबाट निस्कने फोहोर व्यवस्थापनका लागि टोल विकास संस्था र नीजि क्षेत्रसँग सहकार्य गरिनेछ ।
	२.२.७.वडास्तरमा सरसफाइमा उत्कृष्ट एक नमूना विद्यालय तथा घरलाई पुरस्कृत गरिनेछ ।
	२.२.८ पानीको मुहान वरपर फोहोर गर्नेलाई जरिवाना गरिनेछ । साथै नदीनाला, जलाशय तथा पोखरीहरूको पर्यावरणीय स्वच्छता कायम गरिनेछ ।
	२.२.९ खानेपानी आयोजना निर्माण लागतको कम्तिमा एक प्रतिशत रकम खानेपानी, सरसफाइ तथा मुहान संरक्षण कोषमा जम्मा हुने प्रवन्ध गरिनेछ । साथै फोहोर गर्नेहरूबाट प्राप्त जरिवाना रकम र उपभोक्ताहरूबाट

उद्देश्य २ गाउँपालिकाका सम्पूर्ण वडाहरूमा सरसफाइको सुविधा पुऱ्याउनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	समेत निश्चित प्रतिशत रकम कोषमा जम्मा हुने प्रवन्ध गरिनेछ ।
२.३. सरसफाइ सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	२.३.१. घरघरमा निस्कने फोहोरलाई कम गर्न, फोहोरलाई वर्गीकरण गर्न, कम्पोस्ट मल बनाउन र पुर्नप्रयोग गर्न प्रेरित गर्नका लागि जनस्तरमा नियमित जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.३.२. घर, आँगन र टोल सफा राख्न प्रत्येक वडामा सरकारी, निजी गैसस तथा सामुदायिक संस्थाहरूसँग सहकार्य गरी स्थानीय बासीको संलग्नतामा नियमित रूपमा सरसफाई अभियान सञ्चालन गरी जनचेतना फैलाईनेछ ।
	२.३.३. स्थानीय सञ्चारमाध्यमको सहयोगमा सरसफाई सम्बन्धी नियमित जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

खानेपानी तथा सरसफाईको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
१.	१.१	१.१.१	एक घर एक धारा कार्यक्रम												
		१.१.२	निम्न अपुग स्थानमा खानेपानी आयोजनाको सम्भाव्यता अध्ययन :												
		१.१.२	भदौरे खानेपानी आयोजना (४५ घरधुरी) वडा नं. १												
		१.१.२	चुत्ते खानेपानी आयोजना (२१ घरधुरी) वडा नं. १												
		१.१.२	माझीडाँडा-वरुण लिफ्टिङ खानेपानी आयोजना वडा नं. ३												
		१.१.२	सुके खोला खानेपानी आयोजना ,वडा नं. ३												
		१.१.२	सिम्ले टोल खानेपानी आयोजना, वडा नं. ३												
		१.१.२	तीनदोभान खानेपानी आयोजना, वडा नं. ३												
		१.१.२	हायुटोल खानेपानी आयोजना (२० घरधुरी) वडा नं. ४												
		१.१.२	सुके ज्यामिरे टोल खानेपानी आयोजना (१५ घरधुरी) वडा नं. ४												
		१.१.२	मरुवाशिर खानेपानी आयोजना (२० घरधुरी) वडा नं. ४												
		१.१.२	मगनीशिर खानेपानी आयोजना (२० घरधुरी), वडा नं. ४												
		१.१.२	कुँडुले खानेपानी आयोजना (२५ घरधुरी), वडा नं. ४												

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		१.१.२	बडाला लिफ्ट खानेपानी आयोजना (२५ घरधुरी), वडा नं. ५												
		१.१.२	वाइवा डाँडा सानो बडाला लिफ्ट खानेपानी आयोजना (३० घरधुरी), वडा नं. ५												
		१.१.२	खन्जनी-घलनचौर-लामा टोल, वडा नं. ५ खानेपानी आयोजना (४५ घरधुरी), वडा नं. ५												
		१.१.२	ज्यामिरे-फार्से-लामा टोल खानेपानी आयोजना (५० घरधुरी), वडा नं. ५												
		१.१.२	बडाला लिफ्ट खानेपानी आयोजना (२५ घरधुरी), वडा नं. ५												
		१.१.२	बसेरी-लहरी खानेपानी आयोजना (८० घरधुरी), वडा नं. ६												
		१.१.२	छाप-धमिरे-भगवती मार्ग खानेपानी आयोजना (१००० घरधुरी), वडा नं. ६												
		१.१.२	बाँझोडाँडा- भालुहार खानेपानी आयोजना (५० घरधुरी), वडा नं. ६												
		१.१.२	चन्दुली फेदी खानेपानी आयोजना (२५ घरधुरी), वडा नं. ६												
		१.१.३	खानेपानी उपभोक्ता समिति मार्फत सेवा सञ्चालन तथा अध्ययन भ्रमणको लागि कार्ययोजना तयार												
	१.२	१.२.१	खानेपानी मुहान क्षेत्र पहिचान तथा विवरण संकलन												
		१.२.२	खानेपानी प्रशोधन तथा वितरण प्रणाली निर्माण												

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		१.२.३	खानेपानी आपूर्ति पाइप लाईन विस्तार												
		१.२.४	खानेपानी आपूर्ति व्यवस्थापन कोष तथा अनुगमन संयन्त्र निर्माण												
२	२.१.	२.१.१.	शौचालय निर्माण गर्न अनुदान												
		२.१.२.	वडास्तरीय कम्पोस्ट मल उत्पादन तालिम												
	२.२.	२.२.१.	सार्वजनिक स्थल तथा बजार केन्द्र पहिचान गरी शौचालय निर्माण												
		२.२.२.	सार्वजनिक स्थल तथा बजार केन्द्र पहिचान गरी फोहर फ्याक्ने डस्टविन तथा कन्टेनरको व्यवस्था												
		२.२.३.	गाउँपालिकाद्वारा सम्भाव्य स्थानमा ल्यान्डफिल साइटको निर्माण :												
		२.२.४.	सघन वस्ती क्षेत्रमा ढल निर्माण												
		२.२.५.	सरसफाइ कर्मचारीको व्यवस्था												
		२.२.६.	फोहोर व्यवस्थापनका लागि टोल विकास संस्था र नीजि क्षेत्र संग सहकार्यका लागी कार्ययोजना निर्माण												
		२.२.७.	वडास्तरमा सरसफाइमा उत्कृष्ट एक नमूना विद्यालय तथा घरलाई पुरस्कार												
		२.२.८	पानीको मुहान संरक्षण तथा संरचना मर्मत												
		२.२.९	खानेपानी, सरसफाइ तथा मुहान संरक्षण कोष निर्माण												

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
	२.३.	२.३.१.	फोहोर पुनर्प्रयोग गर्न तालिम												
		२.३.२.	विभिन्न संघ संस्थासंग समन्वय गरी सामुदायिक स्तरमा प्रत्येक हप्ताको शनिबार सरसफाई कार्यक्रम सञ्चालन												
		२.३.३.	स्थानीय सञ्चारमाध्यममा सरसफाइ सम्बन्धी जनचेतनामुलक कार्यक्रम प्रसारण ।												

अपेक्षित उपलब्धि

- ✓ गाउँपालिकाका सम्पूर्ण घरधुरीमा आधारभूत खानेपानी सुविधा भएको हुने, सम्पूर्ण घरधुरीमा शौचालयको व्यवस्था भएको हुने, सार्वजनिक स्थल तथा बजार केन्द्रहरूमा सार्वजनिक शौचालयको व्यवस्था भएको हुने र सरसफाईको अवस्थामा उल्लेख्य सुधार भएको हुनेछ ।

६.२ सिँचाइ

पृष्ठभूमि

यो गाउँपालिका दक्षिणतर्फ चुरे तथा उत्तरतर्फ महाभारत पर्वतको बीचमा अवस्थित मरिण खोँच क्षेत्रको रूपमा रहेको छ । यस गाउँपालिकामा २१.२४% जमिन खेतीयोग्य रहेको छ । अधिकांश मानिसहरू कृषि पेशामा संलग्न रहेका छन् । कृषिको उत्पादकत्व वृद्धिका लागि भरपर्दो सिँचाइको व्यवस्था हुन अनिवार्य हुन्छ । यस गाउँपालिकामा अधिकांश कुलाहरू परम्परागतरूपमा सञ्चालन गरिएका छन् । वडा नं. १ मा तेर्से-बेतिनी, कामीखोला-हंशपुर, कामीखोला- भोटमासे, गरगरे-आहाले-शिरिसे, गरगरे-सिलिङ्गे-टुँडिखेल, वाङ्गेसाल-गैरी-सुँघुरे आदि कुलाहरू, वडा नं. २ मा सखौरी, मुङ्ग्रे, सिँदुरे दोभान आदि ठूलाकुलाहरू तथा अन्य धेरै ससाना कुलाहरू ; वडा नं. ३ मा सुके-भालुमारा- हात्तीदमार, पृथेबारी-चनौटे, सहान-मरुवा-चनौटे-मथौरी,सिँचाइ कुलाहरू; वडा नं. ४ मा मरिण खोलाबाट ऐनादह-सहान-चनौटे आदि सिँचाइ कुलाहरू; तथा वडा नं. ५ मा खञ्जानी-घाटा, घाँघार-चौकीटार, घाँघर-लुकुवा, घाँघर-बडीमुहान, खञ्जनी-बडाला आदि जस्ता सिँचाइ कुलाहरू; वडा नं. ६ मा मरिण-खेरीरी, चँदुली-धमिरे, चँदुली-भुताहा, तेल्नी आदि कुलाहरू तथा वडा नं. ७ मा महेश्वता-खैरेटी, महेश्वता-वेलबोट, दधिदमार, वाराबोटे, गडीदमार देउजोर-लामाडाँडा देउजोर-अँठुवा जस्ता सिँचाइ आयोजनाहरू सञ्चालनमा रहेका छन् । कृषिको मुख्य पूर्वाधार मानिने सिँचाइलाई यस गाउँपालिकाले मुख्य प्राथमिकतामा राखी सञ्चालनमा रहेका कुलाहरूको स्तरोन्नति तथा प्रस्तावित योजनाहरू मात्रसफल बनाउन सके पनि कृषि क्षेत्रमा गाउँपालिकाले उपलब्धि हाँसिल गर्न सक्ने देखिन्छ । झनै मरिण नदीको जलभण्डारलाई सदुपयोग गर्न सके कृषि क्षेत्रमा कायपलट नै हुन सक्नेछ ।

सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ गाउँपालिकामा प्रचुर मात्रामा परम्परागत वर्षे सिँचाइ कुलाहरू तथा सिमित मात्रामा हिँउदे सिँचाइ कुलाहरू रहेका ।
▪ वडा नं. ३ का वरुणटोल, पर्ताटोल, ढोकाटोल, स्कुलटोल पारी, भलाई दोभान र भित्री, लोरेनटोल, देउताखोला, पृयेबारी, वारीखेत, चनौटे माझीटोल, सुकेटोल करकटे तथा वडा नं. २ को मुङग्रे र सिँदुरे आदिमा डिप बोरिङमार्फत सिँचाइ उपलब्ध गराउन सकिने ।
▪ पर्याप्त खोला तथा खोल्साहरू तथा मरिण नदी जलश्रोतको भण्डार रहेकोले सिँचाइ आयोजना मार्फत गाउँपालिकाका सबै वडाहरूलाई सिंचित गर्न सकिने ।
▪ गाउँपालिकामा रहेका खोलानालाहरू, पोखरीहरू, सिमसार क्षेत्रहरू लगायतका पानीका मुहानहरूलाई संरक्षण गरी उक्त क्षेत्रहरूको सम्भाव्यता अध्ययन तथा सिँचाइ योजना निर्माणबाट कृषि उत्पादनमा व्यापक वृद्धि गर्न सकिने ।
▪ प्रत्येक वडामा रहेका परम्परागत सिँचाइ कुलाहरूको मर्मतसम्भार तथा स्तरोन्नति गरी सुविधायुक्त बनाउन सकिने ।
▪ वैकल्पिक सिँचाइ, थोपा सिँचाइ, फोहोरा सिँचाइ तथा प्लास्टिक पोखरी आदिबाट सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउन सकिने ।
▪ एकीकृत सिँचाइ कार्यक्रमको सम्भाव्यता अध्ययन गरी स्रोतको बहुउपयोग गर्न सकिने ।
▪ कृत्रिम जलाशयहरू निर्माण गरेर समेत खेतीयोग्य भूमिमा सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउन सकिने ।

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ उपलब्ध जलस्रोतको पूर्णरूपमा सही सदुपयोग हुन नसक्दा खेतीयोग्य जमिन बाँझो रहने गरेको ।
▪ परम्परागत प्रविधिमा आधारित कुलाहरूको मर्मतसंभार नियमित हुन नसकेको ।
▪ आधुनिक सिँचाइ परियोजनाहरू खर्चिलो भएका कारण ठूलो आकारको बजेट आवश्यकता पर्ने ।
▪ लिफ्ट सिचाँइ प्रणालीको विकास गर्न सकिने सम्भावना भए पनि अत्यन्त खर्चिलो हुने ।
▪ लिफ्ट सिचाँइ मार्फत मरिण नदीको जलश्रोतको उपयोग गर्न सकिने ।

दीर्घकालीन सोच
बाह्रै महिना पूर्ण सिँचाइयुक्त गाउँपालिका
लक्ष्य
सम्पूर्ण खेतीयोग्य तथा बाँझो जमिनमा दिगो सिँचाइको व्यवस्थापन गरी उच्च प्रतिफल युक्त कृषि उत्पादनमा योगदान पुऱ्याउने ।
उद्देश्यहरू
✓ सम्पूर्ण खेतीयोग्य तथा बाँझो जमिनमा सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउनु । ✓ सिँचाइ प्रणालीको दिगो तथा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्नु ।

उद्देश्य १. सम्पूर्ण खेतीयोग्य तथा बाँझो जमिनमा सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१. परम्परागत तथा वैकल्पिक प्रविधिको प्रयोग गरी खेतीयोग्य जमिनमा सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउने ।	१.१.१. गाउँपालिका भएर बग्ने नदी, खोला नाला, पोखरीहरू, सिमसार क्षेत्रहरूलगायत पानीका मुख्य श्रोतहरू र तिनका जलाधार क्षेत्रको नक्सांकन गरी विस्तृत विवरण (inventory profile) तयार गरिनेछ ।
	१.१.२. परम्परागत सिँचाइ कुलाको मर्मतसम्भार तथा स्तरोन्नती गरी सुविधायुक्त बनाइनेछ ।
	१.१.३. सम्भाव्यता अध्ययन गरी सिँचाइ संरचनाहरू क्रमश: निर्माण गर्दै सिँचाइ सुविधा बढाउँदै लगिनेछ ।
	१.१.४. सतह सिँचाइको सम्भावना नभएका स्थानमा वैकल्पिक तथा नयाँ प्रविधिमा आधारित सिँचाइ जस्तै थोपा सिँचाइ, फोहरा सिँचाइ, वर्षातको पानी संकलन, प्लास्टिक पोखरीको सम्भाव्यता अध्ययन गरी उपयुक्त स्थान र वडाहरूमा कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ । १.१.५ जलपर्यावरण र जलश्रोत संरक्षणका हिसावले अत्यन्त उपयुक्त पोखरीहरूको निर्माण र व्यवस्थापन अभियानका रूपमा सञ्चालन गरी प्रत्येक वडामा वहुउदेश्यीय नमूना पोखरी निर्माण गरिनेछ । यस अभियान अर्न्तगत पोखरीहरूको पुर्नउत्थानलाई प्राथमिकता दिइनेछ ।

उद्देश्य २. सिँचाइ प्रणालीको दिगो तथा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्ने	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१. उच्च प्रतिफल युक्त कृषि उत्पादनको सम्भावना बोकेका क्षेत्रलाई प्राथमिकतामा राखेर सिँचाइ प्रणालीको विकास गर्ने ।	२.१.१. चक्लाबन्दी भएका क्षेत्र, कृषि पकेट क्षेत्र तथा निजी ठूला कृषि फर्ममा आवश्यकताको आधारमा सिँचाइको व्यवस्था गरिनेछ ।
	२.१.२. कृषि विद्युतीकरण मार्फत लिफ्टिङ सिँचाइ प्रणाली सुदृढीकरण गरिनेछ ।
२.२. कृतिम जलाशयहरू निर्माण गरी वैकल्पिक सिँचाइ प्रर्वद्धन गर्ने ।	२.२.१. प्रत्येक वडामा कृतिम जलाशयहरू निर्माण गरी माछापालन, सिँचाइ तथा पर्यटकलाई आकर्षित गर्नका लागि सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
२.३. संस्थागत संरचना सुदृढीकरण गर्ने ।	२.३.१. मर्मत संभार कोष स्थापना गरी नियमित मर्मत संभार गर्ने व्यवस्था गरिनेछ ।
	२.३.२. पोखरी खोला तथा मुहान संरक्षणका लागि स्थानीयबासीहरूको सहभागिता सुनिश्चित गरिनेछ । साथै सिंचाइ उपभोक्ता समितिको क्षमता विकास गरिनेछ ।
	२.३.३. मुहानहरू संरक्षण कार्य योजना जस्तै बायो इन्जिनियरिङ्ग, पोखरी तथा हरित क्षेत्र विकास कार्यक्रम प्रत्येक वडामा सम्भाव्य क्षेत्रमा संचालन गरिनेछ ।
	२.३.४. मानवीय हस्तक्षेप तथा जलवायु परिवर्तनका कारण जलस्रोत क्षेत्रमा परेको असर न्यूनीकरण गर्ने कार्ययोजना निर्माण गरी लागू गरिनेछ ।
	२.३.५. सिँचाइ आयोजना सञ्चालन र व्यवस्थापन प्रणालीलाई स्वचालित र आत्मनिर्भर बनाउनका लागि न्यूनतम उपभोगको मात्राअनुसार सेवा शुल्क निर्धारण गरी संकलन गरिनेछ ।
	२.३.६. मुहान तथा जलाधार संरक्षणका लागि प्रत्येक घरपरिवारको सहभागिता सुनिश्चित गर्न "हामी जोगाउँछौ हाम्रो मुहान" कार्यक्रमलाई अभियानका रूपमा वडास्तरमा व्यापक जागरण कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।

सिँचाइको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
१	१.१.	१.१.१.	जलाधार क्षेत्रको विवरण संकलन तथा नक्सांकन												
		१.१.२.	प्राथमिकता प्राप्त कुलोहरूको मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति :												
		१.१.२.	घट्टे डाँडा सिँचाई आयोजना (५०० मि.) वडा नं. १												
		१.१.२.	बाह्रविसे सिँचाई आयोजना (५०० मि.) वडा नं. १												
		१.१.२.	सेतेखोला सिँचाई आयोजना (३०० मि.) वडा नं. १												
		१.१.२.	मुड्ग्रे डिप बोरिङ्ग सिँचाई आयोजना वडा नं.२												
		१.१.२.	सिन्दुरे डिप बोरिङ्ग सिँचाई आयोजना वडा नं.२												
		१.१.२.	वरुण शिरटोल डिप बोरिङ्ग सिँचाई आयोजना वडा नं. ३												
		१.१.२.	प्रताटोल देउता खोला डिप बोरिङ्ग सिँचाई आयोजना वडा नं. ३												
		१.१.२.	ढोका टोल प्रियवारी डिप बोरिङ्ग सिँचाई आयोजना वडा नं. ३												
		१.१.२.	स्कुलटोल पारी घारीखेत डिप बोरिङ्ग सिँचाई आयोजना वडा नं. ३												
		१.१.२.	भलाई टोल चनौटे माझि टोल डिप बोरिङ्ग सिँचाई आयोजना वडा नं. ३												
		१.१.२.	भलाई भित्री सुके टोल डिप बोरिङ्ग सिँचाई आयोजना वडा नं. ३												

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		१.१.२.	लारेन हर्कटे डिप बोरिङ्ग सिँचाई आयोजना वडा नं. ३												
		१.१.२.	ऐना दह-साहान-मरुवा-घारीखेत-चनौटे-मथौरी सिँचाई आयोजना (६ कि.मि.) वडा नं. ३												
		१.१.२.	मरिण खोला-ऐनादह-साहान-चनौटे सिँचाई आयोजना (५ कि.मि.) वडा नं. ४												
		१.१.२.	वडाभर भुमिगत सिँचाई आयोजना वडा नं. ४												
		१.१.२.	प्युरी-शिरखोला कुलो सिँचाई आयोजना (२.५ कि.मि.) वडा नं. ५												
		१.१.२.	खन्जानी-अम्बाटार-घलनचौर सिँचाई आयोजना (२.५ कि.मि.) वडा नं. ५												
		१.१.२.	मरिण खोला-खन्जनी दोभान-बेतिनी पुछार सिँचाई आयोजना (३ कि.मि.) वडा नं. ५												
		१.१.२.	फिटिङ्ग-चिसापानी-घुम्तीटोल सिँचाई आयोजना (५ कि.मि.) वडा नं. ५												
		१.१.२.	ज्यामिरे-फार्से कुलो सिँचाई आयोजना (३ कि.मि.) वडा नं. ५												
		१.१.२.	नेपानी-तीनदोभान-चौकीडाँडा सिँचाई आयोजना (१२ कि.मि.) वडा नं. ५												
		१.१.२.	चौकीटार-वडीमुहान-घाटा डिप बोरिङ्ग सिँचाई आयोजना वडा नं. ५												

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		१.१.२.	कपिलाकोट डाँडा-बसेरी खोला सिँचाई आयोजना वडा नं. ६												
		१.१.२.	चँदुली खोला-साततले-छाँगा सिँचाई आयोजना वडा नं. ६												
		१.१.२.	चँदुली खोला-सिरुटार-भट्टी भञ्ज्याङ-तेल्नी-प्रितीटोल सिँचाई आयोजना वडा नं. ६												
		१.१.२.	चँदुली खोला-आँपदमार सिँचाई आयोजना वडा नं. ६												
		१.१.२.	बाँझोडाँडा-तेल्नी खोला सिँचाई आयोजना वडा नं. ६												
		१.१.२.	देउजोर-महादेवमाडी सिँचाई कुलो (४ कि.मि.) वडा नं. ७												
		१.१.३.	वैकल्पिक सिँचाइको व्यवस्था												
		१.१.४	प्रत्येक वडामा वहुउदेश्यीय नमूना पोखरी निर्माण												
२	२.१.	२.१.१.	ठूला कृषि उत्पादन क्षेत्रमा सिंचाइको विशेष व्यवस्था												
		२.१.२.	विद्युतका पोल तथा लाइनको व्यवस्था												
	२.२.	२.२.१.	कृतिम जलाशय निर्माणको सम्भाव्यता अध्ययन												
	२.३.	२.३.१.	मर्मत संभार कोष स्थापना												
		२.३.२.	सिँचाइ उपभोक्ता समितिलाई मूहान संरक्षण तथा दिगो सिँचाइ सम्बन्धी तालिमको व्यवस्था												
		२.३.३.	हरित क्षेत्र विकास कार्यक्रम संचालन												

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		२.३.४.	Climate adaptation and mitigation कार्यक्रम संचालन												
		२.३.५.	सिंचाइ सेवा शुल्क निर्धारण तथा संकलन												
		२.३.६.	मुहान तथा जलाधार क्षेत्र संरक्षण कार्यक्रम संचालन												

अपेक्षित उपलब्धि

✓ सम्पूर्ण खेतीयोग्य तथा बाँझो जमिनमा सिँचाइ सुविधा पुगेको हुनेछ र उच्च प्रतिफलयुक्त कृषि उत्पादन भएको हुनेछ ।

६.३ ऊर्जा

पृष्ठभूमि

नागरिकको जीवनलाई सरल र सहज बनाउन साथै आर्थिक तथा सामाजिक विकास गर्न विद्युत् तथा ऊर्जाको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ । गाउँपालिका पार्श्वचित्र २०७७, अनुसार यस गाउँपालिकाका कुल ५७७६ घरपरिवारमध्ये ८५.१६% ले खाना पकाउनका लागि काठ दाउरा प्रयोग हुने साधारण चुलो, ३.८४% ले सुधारिएको चुलो १०.३५ % ले एलपी ग्याँस र ०.५५% प्रतिशत घरधुरीले बायोग्याँस प्रयोग गर्दै आएका छन् । विद्युतबाट खाना पकाउने नगण्य रहेका छन् । घरायसी खाना पकाउन प्रयोग गरिने इन्धनको स्रोतको रूपमा मूलतः काठ दाउरामा निर्भर यस गाउँपालिकामा विद्युत, बायोग्याँस, एलपी ग्यासको प्रयोग सिमित मात्रामा मात्र रहेको पाइन्छ । काठ दाउराको प्रयोगका थुप्रै नकारात्मक पक्षहरूमध्ये स्वास्थ्यमा पर्ने असर र वनजङ्गलको विनाश प्रमुख हुन् । बत्ती बाल्न भने ५९.७६% ले विद्युतको प्रयोग गर्छन् भने सौर्य उर्जाको प्रयोगकर्ताहरू ३८.२४% रहेका छन् । अझै पनि १.९% जनसंख्याले बत्ती बाल्न मट्टितेलको टुकी तथा अन्य उर्जा प्रयोग गर्छन ।

यसरी तथ्याङ्कलाई केलाउँदा गाउँपालिकामा विद्युतीकरणको अवस्था सन्तोषजनक छैन । बत्ती बाल्नसमेत आवश्यक क्षमताको विद्युत् लाइन जडान हुनसकेको छैन । वडा नं १ र २ का करिव ८०० भन्दा बढी घरहरू विद्युत सेवाबाट विमुख छन् भने वडा नं. ३ का ढुंग्रे, ढाकछाप, हाँडिझोरा, मृगेझोरा, प्रियबारी टोल र वडा नं.४ फुलबारी खोलाशिर, ढुंग्रे, नेटो र तामेका १०० घर जतिमा विद्युत पुग्न बाँकी छ । तथापि वडा नं ५, ६ र ७ मा विद्युतीकरण अन्य वडाहरूको तुलनामा बढी विद्युतीकरण भएको छ । वडा नं.६ निशान डाँडा नयाँ वस्ती माथि सवस्टेशन निर्माणाधीन रहनु तथा वडा नं. ७ धमिले सवस्टेशन निर्माण सम्पन्न हुनुले गाउँपालिकामा विद्युतीकरणको आशा जगाएको छ । साथै विद्युतीकरणको लागि पोल गाड्ने तथा तार विस्तार गर्ने काम द्रुत गतिमा भइरहेको छ । सीमित मात्रामा जडान गरिएको विद्युतमा समेत low voltage का कारण समस्या आउने गरेको छ भने सामान्य हावाहुरी चल्दा तथा बर्षा हुने संकेत मिल्नासाथ विद्युत सेवा अवरुद्ध हुने गरेको छ । गाउँपालिकामा विद्युत् प्रसारण लाइन सुधारका लागि नाङ्गो तार विस्थापित गरी इन्सुलेटेड तार तथा बुट्यान फँडानी (Bush Cutting) गर्नुपर्ने र low voltage हुने स्थानहरूमा ट्रान्सफर्मरको स्तरोन्नति तथा नयाँ ट्रान्सफर्मर जडान गर्नुपर्ने देखिन्छ । विद्युत सेवा सुधार तथा विस्तारका साथसाथै वैकल्पिक र नवीकरणीय ऊर्जा प्रवर्द्धनका लागि समेत ठोस कार्यक्रमहरू प्राथमिकताका साथ सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिन्छ । विद्युत ऊर्जा साथसाथै सौर्य उर्जा जस्ता अन्य वैकल्पिक ऊर्जाबाट विभिन्न उद्योग तथा व्यवसाय, सिँचाइ आयोजना, खानेपानी आयोजनासमेत सञ्चालन गर्न सकिन्छ । अतः यस गाउँपालिकामा अल्पकालीन रूपमा सौर्य उर्जा र वायो ग्याँसलाई तथा दीर्घकालीन रूपमा जलविद्युत ऊर्जालाई जोड दिनु आवश्यक छ ।

सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ गाउँपालिकामा प्रशस्त वनजंगल भएका कारण महत्वपूर्ण उर्जाको रूपमा काठदाउराको सहज आपूर्ति भएको ।
▪ गाउँपालिकामा क्रमिकरूपमा विद्युतीकरण भइरहेको ।

सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ वडा नं.६ निशान डाँडा नयाँ वस्ती माथि सवस्टेशन निर्माणाधीन रहनु तथा वडा नं. ७ धमिले सवस्टेशन निर्माण सम्पन्न हुनुले गाउँपालिकामा विद्युतीकरण सुधारको संकेत मिलेको ।
▪ गाउँपालिकामा बत्ती बाल्नका लागि वैकल्पिक उर्जाको रूपमा सौर्य उर्जा (Solar Power)को प्रयोग ३८.२४% भइरहेको ।
▪ सबै बस्तीहरूमा विद्युत सेवा उपलब्ध गराउन गाउँपालिका प्रतिबद्ध रहेको ।
▪ विद्युतीय नाङ्गो तार विस्थापित गरी कुचालक जडित (insulated) तार विस्तार गर्न सकिने ।
▪ नवीकरणीय उर्जा तथा वैकल्पिक उर्जालाई उचित व्यवस्थापन गरी सदुपयोग गर्न सकिने ।
▪ गाउँपालिकामा रहेका ट्रान्स्फर्मरहरूको क्षमता वृद्धि गरी बढी क्षमताको विद्युत सेवा विस्तार गर्न सकिने ।

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ गाउँपालिकाको ८५.१६% जनसंख्याले खाना पकाउनका लागि काठ दाउरा प्रयोग गर्ने गरेको ।
▪ वडा नं १ र २ का करिव ८०० भन्दा बढी घरहरू विद्युत सेवाबाट विमुख रहेका, वडा नं. ३ का ढुंग्रे, ढाकछाप, हाँडिझोरा, मृगेझोरा, प्रियबारी टोल र वडा नं.४ फुलबारी खोलाशिर, ढुंग्रे, नेटो र तामेका १०० घरमा विद्युतीकरण नभएको ।
▪ प्रशारण लाइन भएका ठाउँमा रुखका हाँगाबिँगा कटान (bush cutting) नहुँदा हावाहुरी तथा वर्षात्मा विद्युत सेवा अवरुद्ध हुने गरेको ।
▪ मुख्य प्रसारण लाइन बाहेक गाउँपालिकामा विद्युतीकरणका लागि प्रयोग भएका काठका पोलहरू जीर्ण तथा असुरक्षित रहेका ।
▪ विद्युतमा low voltage को समस्याका कारण ऊर्जासङ्कट कायम रहेको ।
▪ विभिन्न स्थानमा ट्रान्सफर्मरहरूको अभाव रहनुका साथै भएका ट्रान्सफर्मरहरूका क्षमता वृद्धि गर्नुपर्ने ।
▪ गाउँपालिकाको विद्युत लाइन थप गर्ने योजना खर्चिलो तथा चुनौतीपूर्ण रहेको ।
▪ सार्वजनिक सडक बत्तीहरूको प्रबन्ध नभएको ।
▪ निम्न जीवनस्तर तथा न्यून आय भएका घरधुरीहरूले विद्युत जडान गर्न नसक्ने अवस्था रहेको ।
▪ गुणस्तरीय विद्युत आपुर्तिको व्यवस्था नभएको ।

दीर्घकालीन सोच
ऊर्जामा पूर्ण पूर्वाधारयुक्त गाउँपालिका
लक्ष्य
गाउँपालिकावासीहरूमा दिगो, वातावरण मैत्री उर्जामा पूर्ण पहुँच स्थापित गर्ने ।

उद्देश्यहरू
✓ ऊर्जामा सबै गाउँपालिकाबासीको पहुँच पुऱ्याउनु ।
✓ ऊर्जा व्यवस्थापनलाई दिगो र भरपर्दो बनाउनु ।

उद्देश्य १. ऊर्जामा सबै गाउँपालिकाबासीको पहुँच पुऱ्याउनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१. विद्युतीकरण नभएका स्थानहरूमा विद्युत् सेवा विस्तार गर्ने ।	१.१.१. विद्युत् सेवा नपुगेका बस्तीहरूमा विद्युतीकरणका लागि थप कार्य अगाडि बढाइनेछ ।
	१.१.२. तत्काल विद्युतीकरण उपलब्ध हुन नसक्ने घरधुरी र काठ दाउराको प्रयोगलाई पूर्णरूपले विस्थापित गर्न वैकल्पिक ऊर्जा जस्तै सौर्य ऊर्जा तथा वायोग्यास प्रयोग गर्न प्रोत्साहन स्वरूप अनुदान प्रदान गरिनेछ ।

उद्देश्य २. ऊर्जा व्यवस्थापनलाई दिगो र भरपर्दो बनाउनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१. विद्युत क्षमता वृद्धि गर्ने ।	२.१.१. गाउँपालिकामा मुख्य प्रसारण लाईनमार्फत पूर्ण विद्युतीकरण गरी वितरण प्रणाली सुदृढ गरिनेछ ।
	२.१.२. मागअनुसार आवश्यक voltage परिपूर्ति गर्न ट्रान्सफर्मर जडान तथा क्षमता वृद्धि गरिनेछ ।
	२.१.३. विद्युत प्रसारण लाईन सुधार गर्न तथा काठका पोलहरू विस्थापन गर्न विद्युत प्राधीकरणसँग समन्वय गरिनेछ ।
२.२. वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन गर्ने ।	२.२.१ गाउँपालिकामा वैकल्पिक ऊर्जा उत्पादनको सम्भाव्यता हेरी निजीक्षेत्रलाई आकर्षण गर्ने नीति अवलम्वन गरिनेछ ।
	२.२.२. उज्यालो गाउँपालिका अभियान अन्तर्गत गाउँपालिकाका बजार क्षेत्रहरूमा तथा सार्वजनिक स्थानहरूमा सडक बत्ती जडान गरिनेछ ।
२.३. जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	२.३.१. काठदाउरा प्रयोगलाई पूर्णरूपमा वैकल्पिक उर्जा तथा विद्युतीय ऊर्जाको प्रयोगले विस्थापित गर्न काठदाउराको प्रयोगका नकारात्मक असरबारे जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।

उर्जाको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
१	१.१.	१.१.१.	प्रत्येक घरधुरीमा विद्युतका प्रशारण लाईन विस्तार												
		१.१.२.	वैकल्पिक ऊर्जा प्रयोग गर्न अनुदान												
२	२.१.	२.१.१.	विद्युत वितरण प्रणाली सुदृढीकरण												
		२.१.२.	आवश्यकताका आधारमा ट्रान्सफर्मर जडान												
		२.१.३.	विद्युत प्राधीकरणसँग समन्वय गरी विद्युत प्रसारणलाईन सुधार गर्ने												
	२.२.	२.२.१.	वैकल्पिक ऊर्जा उत्पादनमा निजी क्षेत्रसँग सहकार्य गर्न अन्तरक्रिया												
		२.२.१	विद्युतीकरण हुन नसक्ने घरधुरीमा वैकल्पिक उर्जामा अनुदान												
		२.२.२.	सडक तथा सार्वजनिक स्थानमा सडक बत्ती जडान												
	२.३.	२.३.१.	विद्युत ऊर्जा तथा वैकल्पिक ऊर्जा प्रयोग गर्नका लागि जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन												

अपेक्षित उपलब्धिहरू

- ✓ उर्जाका आधारभुत पूर्वाधारहरूको विकास भइ हरेक घरधुरीमा न्युनतम उर्जाको सुनिश्चितता भएको हुनेछ। उर्जाको मुल प्रवाहमा नसमेटिएका घरधुरीहरूमा वैकल्पिक उर्जाको प्रबन्ध भएको हुनेछ।

६.४ सडक तथा यातायात

पृष्ठभूमि

सडक तथा यातायातलाई विकासको महत्वपूर्ण पूर्वाधारको रूपमा लिइन्छ । यो गाउँपालिका मुख्य सडकको रूपमा पूर्वमा अठुवा खोलादेखि पश्चिममा सिन्दुरे खोलासम्म जोड्ने पक्की मदनभण्डारी लोकमार्ग रहेको छ । यो लोकमार्ग मरिण नदीको किनारै किनार पश्चिममा हेटौडा र पूर्वमा सुनसरीको चतरासम्म जोड्दछ । गाउँपालिकाले यो लोकमार्गसँग लगभग समानान्तर हुने गरी गाउँपालिकाले निर्माण गरिरहेको कृषि सडक अर्को रणनीतिक महत्वको सडक हो । यसैगरी गाउँपालिकाको वडा नं ४ बाट दक्षिणमा सर्लाहीको लालबन्दी जोड्ने सडक, विपी लोकमार्गको कालढुङ्गाबाट वडा नं १ जोड्ने सडक तथा गाउँपालिकाबाट काभ्रे जिल्लाको पनौती, ढुंखर्क, च्याम्राङबेशी हुँदै गाउँपालिका जोडने सडकहरूका ट्रयाकसमेत खुलिसकेकाले चारैतिरबाट सडक सञ्जालको पहुँच पुगिसकेको छ । केही सिमित स्थानहरूदेखि बाहेक गाउँपालिकामा सडक ट्रयाक खोल्ने कार्यसमेत अन्तिम चरणमा पुगिसकेको छ । यसरी आधारभूत सडक सञ्जालमार्फत गाउँपालिकाको पहुँच बिस्तार भएको छ । गाउँपालिकाभित्रको आन्तरिक सडक सञ्जाल पर्याप्त रहेको भए तापनि सडकहरू साँघुरा र स्तरोन्नति नगरिएको अवस्थामा छन् । विशेष गरी वर्षात्को समयमा भिरालो कच्ची धुले सडक भलबाढीले ठूलाठूला खाल्टाखुल्टी पार्ने तथा सडक कटानका क्रममा सावधानी नअपनाइएकाले पहिरो गएर सवारी आवगमनमा अवरोध हुने हुँदा बस्तीहरूबीच सम्पर्क स्थापित हुन कठिन हुन्छ । हिउँदमा धुलाम्य भए पनि सडक सञ्चालन हुने भएकाले गाउँपालिकाका सडकहरू (Fair Weather) सडकको रूपमा रहेका छन् । तथापि प्रत्येक वडा जोड्ने सडकहरूको विस्तार तथा स्तरोन्नति तीव्र रूपमा भइरहेको छ ।

हालको सडक यातायातको पहुँचलाई सुदृढ गर्न मदनभण्डारी लोकमार्गको स्तरोन्नति भइरहेका कारण गाउँपालिका केन्द्रसम्म पहुँच सहज बनेको छ । यो राजमार्ग भएर हेटौँडा-सिन्धुली-सुनसरी चल्ने सबै प्रकारका सवारी साधनको उपलब्ता रहेको छ भने जिल्ला सदरमुकामबाट चल्ने ट्रक, बस, अटो, ट्याक्सी, ट्याक्टर, मोटरसाइकल, साइकल आदि मार्फत वडाकेन्द्रहरूसम्म यातायातको पहुँच पुगेको छ । तथापि यातायातका साधनहरूको अपर्याप्तता तथा रुटहरू वैज्ञानिक नहुँदा सार्वजनिक यातायातको अवस्था सन्तोषजनक छैन । सडक तथा यातायातको विकासले उत्पादकत्व वृद्धिगर्ने, स्वास्थ्य तथा शिक्षा सेवामा पहुँच पुऱ्याउने, रोजगारी श्रृजना गर्ने, गरिबी न्यूनीकरण गर्ने र आर्थिक तथा सामाजिक विकासमा टेवा पुऱ्याउने हुदाँ यस गाउँपालिकामा सडक तथा यातायात गुरुयोजना तय गरी सोही अनुरूप योजनाबद्ध एवं व्यवस्थित तवरले सडक सञ्जालको विस्तार गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ ।

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ पक्की मदनभण्डारी लोकमार्ग गाउँपालिकाको बीच भाग भएर मरिण नदीको किनारैकिनार पूर्वपश्चिम गएको ।
▪ गाउँपालिका सडकहरूलाई व्यवस्थित गर्न यातायात गुरुयोजना यसै आ.व.मा निर्माण गरी प्राथमिकीकरण गर्ने योजना रहेको ।
▪ सडक पूर्वाधारलाई दिगो, टिकाउ र भरपर्दो बनाउन २ लाखभन्दा बढी रकम विनियोजन गरिएका योजनामा ६०% स्ट्रक्चर निर्माण र ४०% ट्रयाक खोल्ने कार्यमा खर्च गर्ने नीति रहेको ।
▪ गाउँपालिका यातायात गुरुयोजनाअनुसार सडकहरूको रेखाङ्कन तथा सिमाङ्कन गर्ने योजना रहेको ।

सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ विभिन्न संरचना निर्माण गरी तथा सामाग्री थुपारी सडक अतिक्रमण गर्ने तथा आवागमनमा बाधा पुऱ्याउने कार्यलाई निरुत्साहन गर्ने नीति लिइएको
▪ गाउँपालिकाको गौरवको आयोजनाको रूपमा मदनभण्डारी लोकमार्गसँग लगभग समानान्तर हुनेगरी कृषि सडक निर्माण भइरहरहेको ।
▪ गाउँपालिका भएर सिन्धुली, लालवन्दी, काठमाडौँ आवतजावत गर्ने बस सेवा तथा बोलेरो जिपहरू सञ्चालनमा रहेका ।
▪ गाउँपालिकाद्वारा 'एक वडा एक बलियो सडक' निर्माण अभियानलाई जोड दिई नाला र सडक निर्माण कार्यलाई सँगसँगै अगाडि बढाइएको ।
▪ सडक निर्माणबाट हुने पर्यावरणीय क्षति न्यूनीकरण गर्न योजनाको १% रकम कोषमा जम्मा गर्न सकिने ।
▪ गाउँपालिकाभित्र व्यवस्थित बसपार्क बनाउन सम्भाव्य ठाउँको खोजी भएको ।
▪ यातायात व्यवस्थालाई सुदृढ गर्न यातायात कर्मचारीलाई ट्राफिक नियम सम्बन्धी तालिम, उचित भाडादर निर्धारण तथा ८० वर्षभन्दा माथिका जेष्ठ नागरिकलाई भाडा निःशुल्क गर्न सकिने ।
▪ गाउँपालिकाको प्रत्येक वडामा एउटा हेलिप्याड निर्माण गर्न सम्भाव्यता अध्ययन गर्न सकिने ।
▪ सडक निर्माण सम्पन्न पश्चात आन्तरिक यातायात सञ्चालनमा ल्याउन सकिने ।
▪ गाउँपालिकाका सडकहरूलाई मापदण्ड बनाई सोअनुसारको स्तरोन्नति कार्यलाई तीव्रता दिन सकिने सम्भावना रहेको ।
▪ गाउँपालिकामा भित्री सडक निर्माणमार्फत कृषि, पर्यटन तथा उद्योगको विकासको राम्रो सम्भावना रहेको ।
▪ कच्ची अवस्थामै रहे तापनि प्रत्येक वडालाई सडक सञ्जालले जोडेको ।

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ सडक विकास बजेट एकमुष्ट खर्च गरी रणनीतिक महत्वका सडक निर्माणलाई प्राथमिकतामा राख्न नसकिएको ।
▪ सडक निर्माण प्रक्रिया बढी खर्चिलो भई स्थानीय श्रोतले मात्र धान्न सक्ने अवस्था नरहेको ।
▪ कच्ची सडक वर्षातको समयमा हिलाम्मे हुने र अन्य समयमा धुलाम्मे हुने हुँदा आवागमन जोखिमपूर्ण र कष्टप्रद हुने गरेको ।
▪ योजनाबद्ध तथा दिगो विकास लक्ष्यका मापदण्ड मुताविक सडक सञ्जाल विस्तार नभएको ।
▪ गाउँपालिकाभित्र दैनिक आवतजावतका लागि आवश्यक भरपर्दो यातायातको असुविधा भएकाले विभिन्न रूटहरूको निर्धारण गरी सार्वजनिक यातायात सेवा संचालन गर्नुपर्ने ।
▪ सडक वरपर प्रदूषण भई वातावरण र जनस्वास्थ्यमा पर्न गएको नकारात्मक असर कम गर्न पहल गर्नुपर्ने ।
▪ सडकको स्थिति कमजोर हुँदा उद्योगधन्दा, कलकारखाना, व्यापार व्यवसाय, कृषि, पर्यटन जस्ता क्षेत्रहरू चलायमान हुन नसकेको ।

दीर्घकालीन सोच
मरिणको विशिष्टता : सहज, सुरक्षित र भरपर्दो सडक र यातायात सेवाको सुनिश्चितता
लक्ष्य
गाउँपालिकाभित्रको सडक सञ्जाल स्तरोन्नती गरी यातायातलाई सुरक्षित, सहज र भरपर्दो बनाउने ।
उद्देश्यहरू
✓ गाउँपालिकावासीमा गुणस्तरीय सडक तथा यातायातको पहुँच पुऱ्याउनु । ✓ गाउँपालिकामा सडक तथा यातायात सेवाको दिगो तथा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्नु ।

उद्देश्य १. गाउँपालिकाबासीमा गुणस्तरीय सडक तथा यातायातको पहुँच पुऱ्याउनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१. गाउँपालिका केन्द्रबाट सबै वडाकेन्द्र र बजार केन्द्रमा सडक सञ्जाल बिस्तार गर्ने ।	१.१.१. सम्पूर्ण वडाकेन्द्रलाई गाउँपालिका केन्द्रसँग जोड्ने मुख्य-मुख्य सडकहरूलाई उच्च प्राथमिकतामा राखी शीघ्र स्तरोन्नती तथा कालोपत्रे गरिनेछ ।
	१.१.२. यस गाउँपालिकामा मदनभण्डारी लोकमार्गले नसमेटेका मुख्य सडकहरूलाई कालोपत्रे गर्न प्रदेश र संघीय सरकारसँग समन्वय गरिनेछ ।
	१.१.३ सडक बिस्तार सँग-सँगै बसपार्क तथा बस टर्मिनल निर्माण गरिनेछ ।
१.२. विद्यमान सडकको स्तरोन्नती तथा विस्तार गर्ने ।	१.२.१ पहिचान भएका कृषि सडकहरूको स्तरोन्नती र विस्तार गरी गाउँपालिका सडक सञ्जालसँग आवद्ध कृषि सडक सञ्जाल निर्माण गरिनेछ ।
	१.२.२. प्रस्तावित औद्योगिक तथा व्यवसायिक क्षेत्रहरूको यकिन गरी ती स्थानहरूलाई जोड्ने सडक क्रमिक रूपमा निर्माण गरिनेछ ।
	१.२.३. सघन यातायात सञ्चालन हुने मुख्य सडकहरूमा आवश्यकताअनुसारको रोड फर्निचर (Road Furniture) को व्यवस्था गरिनेछ ।
	१.२.४. गाउँपालिकाभर अति आवश्यक स्थानहरूमा पुल निर्माणका लागि सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	१.२.५. उच्च प्राथमिकताप्राप्त पुलहरूको डिपिआर सम्पन्न गरिनेछ ।
	१.२.६. उच्च प्राथमिकताप्राप्त पुलहरू निर्माण गर्न संघीय र प्रदेश सरकारसँग समन्वय गरिनेछ ।
१.३. सार्वजनिक यातायात प्रणालीको विकास गर्ने ।	१.३.१. यातायात व्यवसायी तथा सरोकारवालासँग अन्तरक्रिया गरी सार्वजनिक सवारी साधन चल्ने रूटहरू तय गरिनेछ ।
	१.३.२. रूटमा चल्ने सवारी साधनहरूको संख्या र प्रकार (जस्तै बस, मिनिबस, माइक्रोबस, जिप आदि) आवश्यकताअनुसार तय गरिनेछ ।
	१.३.३. रूटको बीच-बीचमा बस स्टप, सार्वजनिक शौचालय, प्रतीक्षालयहरू स्थानीय आवश्यकताअनुसार निर्धारण गरी निर्माण गरिनेछ ।

उद्देश्य १. गाउँपालिकाबासीमा गुणस्तरीय सडक तथा यातायातको पहुँच पुऱ्याउनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.३.४. गाउँपालिकाका सघन यातायात सञ्चालन हुने मुख्य रूटहरूमा आवश्यकताको आधारमा ट्राफिक युनिट स्थापना गरिनेछ.।
	१.३.५ विशेष गरी वर्षातको समयमा आवागमन अवरुद्ध हुनसक्ने सम्भावनालाई मध्यनजर गरी तत्काल आवागमन खुलाउन तत्काल सम्बोधन गर्ने संयन्त्र (Rapid Response Mechanism) तयार गरी तयारी अवस्थामा राखिनेछ ।
१.४. हेलिप्याड निर्माण गर्ने ।	१.४.१. गाउँपालिकाका प्रत्येक वडामा कम्तिमा एउटा हेलिप्याड निर्माण गरिनेछ ।

उद्देश्य २. गाउँपालिकामा सडक तथा यातायात सेवाको दिगो तथा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१. सडक तथा यातायात गुरुयोजना निर्माण गर्ने ।	२.१.१. गुरुयोजनामा आधारित सडक सञ्जालको विकास तथा यातायात रुटहरूको तय गरिने छ ।
	२.१.२. रणनीतिक सडकहरूको विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन (डिपिआर) तयार गरी प्राथमिकताका आधारमा निर्माण गरिनेछ ।
२.२. सडकको न्यूनतम मापदण्ड कार्यान्वयनमा ल्याइने ।	२.२.१. सडकको न्यूनतम मापदण्डलाई कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ ।तथा सडक अतिक्रमण गर्ने कार्यलाई पूर्ण रूपमा निरुत्साहित गरिने छ ।
२.३. दिगो तथा वातावरणमैत्री प्रविधिमा जोड दिने ।	२.३.१. सडकको नियमित मर्मत सम्भारका लागि आधुनिक प्रविधिको उपयोग तथा यान्त्रीकरणमा जोड दिइने छ ।
	२.३.२. प्राकृतिक प्रकोप तथा जलवायु परिवर्तनले सडक तथा यातायातमा हुन सक्ने असर तथा नोक्सानीलाई न्युनीकरण गरिने छ ।
	२.३.३. विद्युतीय सवारी साधन संचालन गर्नका लागि संघीय तथा प्रादेशिक सरकारसँग समन्वय गरी प्रोत्साहन गर्न निजी क्षेत्रलाई आर्थिक सहुलियत दिने र चार्जिङ स्टेशन को सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	२.३.४ गाउँपालिकामा निर्माण हुने सडकहरूमध्ये २० प्रतिशत सडकहरूमा बायोइन्जिनियरिङ प्रविधिको प्रयोग गरी निर्माण गर्न सम्भावना अध्ययन गरिनेछ ।
	२.३.५ सडक पूर्वाधारलाई दिगो, टिकाउ र भरपर्दो बनाउन २ लाखभन्दा बढी रकम विनियोजन गरिएका योजनामा ६०% स्ट्रक्चर निर्माण र ४०% ट्र्याक खोल्ने कार्यमा खर्च गरिनेछ ।

सडक तथा यातायातको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
१	१.१.	१.१.१.	वडाकेन्द्रलाई गाउँपालिका केन्द्रसँग जोड्ने मुख्य सडकको स्तरोन्नति तथा कालोपत्रे												
		१.१.२.	मदनभण्डारी लोकमार्गले नसमेटेका निम्न सडकहरूलाई प्राथमिकताका आधारमा राष्ट्रिय मापदण्डबमोजिम स्तरोन्नति तथा कालोपत्रे गर्ने :												
		१.१.२.	पाँचघरे- तल्लोगाउँ, वडा नं. १												
		१.१.२.	मधुवनी-कटुञ्जे, वडा नं. १												
		१.१.२.	हान्ती डन्डी-सिलिङ्गे ,वडा नं. १												
		१.१.२.	आहाले-सिरिसे - कामीडाँडा, वडा नं. १												
		१.१.२.	आँपपानी-धाप-मादेल, वडा नं. १												
		१.१.२.	दोत्तारी भञ्ज्याङ -भटमासे वडा नं. १												
		१.१.२.	सिन्दुरे दोभान (माझीगाउँ)-पाँग्रे, वडा नं. २												
		१.१.२.	सानो गरदुवा-दरवार डाँडा, वडा नं. २												
		१.१.२.	मरुवा शिर -मगनी शिर-कुलवारी शिर सडक ,वडा नं. ४												
			खारखोला अजिङ्गर टोल-ज्यामिरे (वडा नं ५) जाने सडक ,वडा नं. ४												
			चारपाटे-आँपदमार-वेलबोट हुँदै लहरे सडक,वडा नं. ६												
			धमिले इनारबाट मरिण खोला जाने सडक, भगवती दोभान, वडा नं. ६												

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
			इ.प्र.का. चौतारो हुँदै कान्छी बजार जोड्ने सडक, वडा नं. ६												
			बाँजोडाँडा हुँदै भालुवाटार जोड्ने सडक, वडा नं. ६												
			खोरियाखेत सानो खाँडीबाट छापनगर हुँदै भगवती दोभान जोड्ने सडक , वडा नं. ६												
			भगवती दोभान देखि महेश्वता खोला हुँदै महेश्वता जोड्ने, वडा नं. ६												
			सोल्टी मोड देखि सुकुम्बासी बस्ती जोड्ने,वडा नं. ६												
			खैटेरी कुलो मार्ग, छाप वडा नं. ६												
			देवजोर-दाहालडाडाँ-थामडाँडा-कोलाटार (घ्याङलेख गा.पा.) -२० कि.मि,वडा नं. ७												
		१.१.३.	बसपार्क तथा बस टर्मिनल निर्माण:												
		१.१.३.	खलंगा, कात्तिके , वडा नं १												
		१.१.३.	मुङ्ग्रे, वडा नं २												
		१.१.३.	साहान पुलमुनी, खयरसाल स्कुल नजिक, वडा नं ४												
		१.१.३.	बडीमुहान, वडा नं ५												
		१.१.३.	कृषि क्याम्पसको जग्गा छेउ, छाप वडा नं ६												
		१.१.३.	महेश्वता, वडा नं ७												
		१.२.१.	कृषि सडकहरूको विस्तार तथा स्तरोन्नति :												

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		१.२.१.	विशालकुमार स्मृति प्रतिष्ठानबाट फाँट हुँदै चंदुली दोभान कृषि सडक वडा नं. ६												
	१.२	१.२.२.	औद्योगिक, व्यवसायिक तथा कृषि क्षेत्र जोड्ने सडक निर्माण												
		१.२.३.	मुख्य सडकहरूमा रोड फर्निचरको व्यवस्था												
		१.२.४.	अति आवश्यक पुलहरूको संभाव्यता अध्ययन												
		१.२.५.	प्राथमिकता प्राप्त पुलहरूको डिपिआर निर्माण												
		१.२.६.	निम्न स्थानमा प्राथमिकता प्राप्त पुलहरूको निर्माण :												
		१.२.६.	हायुटार खोला-छतिवन र हायु जोड्ने झो.पु. वडा नं. १												
		१.२.६.	मरुवा खोला- ठूली दमार र कान्द्राराम जोड्ने, वडा नं.४												
		१.२.६.	प्युरी खोला- थिङ्गटोल र प्युरी ज्यासिर रोड जोड्ने झो.पु. वडा नं.५												
		१.२.६.	मरिण खोला- पशुपति नयाँवस्ती र मरिणफाँट जोड्ने झो.पु. वडा नं.६												
		१.२.६.	देवजोर खोला-एकान्तकुना र अरबेटोल जोड्ने झो.पु. वडा नं. ७												
	१.३.	१.३.१.	सार्वजनिक सवारीसाधन चल्ने निम्न बस रुटहरू तय गर्ने:												
		१.३.१.	वन्खु-अँधेरी-बाँदरे-कात्तिके-खलंगा-नयाँवस्ती-लालवन्दी, वडा नं.१												

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		१.३.१.	छाप-ठूलो गरदुवा-खलंगा-बाँदरे-अँधरी-रामपुर-काठमाडौँ, वडा नं.१												
		१.३.१.	खसौरी-तेर्से-रातमाटा-सिन्दुरे दोभान, २												
		१.३.१.	भालुमारा-मरुवा-साहान-छाप-सिन्धुली-काठमाडौँ, वडा नं.४												
		१.३.१.	वरुण-मरुवा-साहान-छाप-सिन्धुली-काठमाडौँ, वडा नं.४												
		१.३.१.	खारखोला-ठूली दमार-साहान, वडा नं.४												
		१.३.१.	बडीमुहान-सुनखानी-प्युरीशिर (ट्रयाक खुलेपछि मात्र), वडा नं.५												
		१.३.१.	महेश्वता-सोल्टीमोड-कमौली-लहरे-सिरुटार-भट्टीभञ्ज्याङ-तेली-टुँडीखेल, वडा नं.६												
		१.३.२.	रुटअनुसार सवारी साधनहरूको संख्या र प्रकार निर्धारण												
		१.३.२.	वैज्ञानिक भाडादर तय गर्न संयन्त्र निर्माण												
		१.३.२.	८० वर्षभन्दा माथिका जेष्ठ नागरिकलाई निःशुल्क परिवहन												
		१.३.३.	सार्वजनिक शौचालय तथा प्रतिक्षालय निर्माण												
		१.३.३.	कात्तिके,भदौरे,मधुवनी,टुँडिखेल,ठूलो गरदुवा (वडा नं. १)												

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		१.३.३.	सिन्दुरे दोभान,सखौरी, सानो गरदुवा, ठूलो गरदुवा, खाट दमार, मुङ्ग्रे दोभान, सिर्यौली, शिखर,रातमाटा, (वडा नं. २)												
		१.३.३.	खयरसाल स्कुल अगाडि, मरुवा दोभान, ठूली दमार हरेराम मन्दिर अगाडि, कुँडुले चोक, ठूलो दमार मा.वि. अगाडि, जुटपानी महिला भवन अगाडि, साहान रेडक्रस भवन नजिक, वडा कार्यालय अगाडि, लामीदमार, पशुपति मन्दिर,गुम्बा डाँडा (वडा नं ४)												
		१.३.३.	वडीमुहान,भालुमारा दोभान, चौकी स्कुल,घाटा बिचमा,पञ्चकन्या पोखरी मुनी,बेतिनी, मगर टोल, चिसापानी, घलान टोल, घलान चौर,फार्से,अम्बास (वडा नं. ५)												
		१.३.३.	भगवती कल्भर्ट छेउ, धमिले चोक, नयाँवस्ती चोक,गाउँपालिका भवन अगाडि, भुताहा, सोल्टीमोड चोक, देउराली स्कुल, लहरे , कमौरी, दमाई डाँडा, भट्टी बजार,छाप बजार (वडा नं.६)												
			गौरीटार, देवजोर कृष्ण टोल, अठुवा गडी दमार (वडा नं. ७)												

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		१.३.४.	ट्राफिक युनिट स्थापना												
		१.३.५	सडक मर्मत संम्हार Rapid Response Mechanism तयार गर्ने												
	१.४.	१.४.१.	निम्न स्थानमा हेलिप्याड निर्माण गर्ने:												
		१.४.१.	खलङ्गा, वडा नं. १												
		१.४.१.	सिरथौली, वडा नं. २												
		१.४.१.	पशुपति मन्दिरको माथिल्लो क्षेत्र नजिक, वडा नं. ४												
		१.४.१.	वडीमुहान, वडा नं. ५												
		१.४.१.	अस्थायी आर्मी क्याम्प नजिक, वडा नं.६												
		१.४.१.	बाह्रविसे चौरी, वडा नं.७												
२	२.१.	२.१.१.	सडक तथा यातायात गुरुयोजना निर्माण												
		२.१.२.	रणनीतिक सडकहरूको विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन निर्माण												
	२.२.	२.२.१.	अनुगमनको व्यवस्था												
	२.३.	२.३.१.	आधुनिक उपकरण खरिद												
		२.३.२.	प्राकृतिक प्रकोप तथा जलवायु परिवर्तनले सडक तथा यातायातमा हुन सक्ने असर तथा नोक्सानी न्युनीकरण कार्यक्रम												

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		२.३.३.	विद्युतीय सवारी साधन खरिदमा सहुलियत अनुदान												
		२.३.४	नवनिर्माण गरिने २० प्रतिशत सडकहरूमा बायोइन्जिनियरिङ प्रविधिको प्रयोगबारे सम्भाव्यता अध्ययन												
		२.३.५	२ लाखभन्दा बढी रकम विनियोजन गरिएका योजनामा ६०% स्ट्रक्चर निर्माण र ४०% ट्र्याक खोल्ने कार्यमा खर्च कार्यक्रम												

अपेक्षित उपलब्धिहरू

- ✓ सडक यातायातको सहज पँहुच स्थापित भएको हुनेछ ।
- ✓ गाउँपालिका केन्द्रलाई राष्ट्रिय राजमार्ग प्रणालीमा जोड्ने मुख्य सडकहरू कालोपत्रे भएका हुनेछन् ।
- ✓ गाउँपालिका केन्द्रलाइ प्रत्येक वडाकेन्द्र जोड्ने सडकहरू स्तरोन्नति भएका हुनेछन् ।
- ✓ सार्वजनिक यातायातका वैज्ञानिक रुटहरू तय भई सार्वजनिक परिवहन सहज भएको हुनेछ ।
- ✓ सडक जोखिम तथा दुर्घटना न्युनीकरण हुनेछन् ।

६.५ आवास, भवन तथा वस्ती विकास

पृष्ठभूमि

व्यवस्थित आवास तथा बस्ती विकास विकासको मेरुदण्ड हो । बस्तीहरूलाई एकीकृत गरी पूर्वाधार विकास गर्न सके भूमिको वैज्ञानिक उपयोग गर्न सहज हुन्छ । साथै भूमिहीन सुकुम्बासीलाई समेटी उचित आवासको प्रवन्ध गर्नु पनि गाउँपालिकाको दायित्व हो । यस गाउँपालिकामा आवास तथा बस्ती विकास समुचितरूपमा हुन सकिरहेको छैन । चुरे पर्वत, महाभारत पर्वत र मरिण खोँच भूधरातल भएको तथा छरिएर रहेका बस्तीहरूका कारण सडक, खानेपानी, विद्युतीकरण लगायत पूर्वाधारको विकास चुनौतीपूर्ण रहेको छ ।

गाउँपालिका पार्श्वचित्र, २०७७ अनुसार कूल ५७७६ घरधुरीमध्ये टायल/खपटाको छानो भएको घरधुरी संख्या २८५७ अर्थात् ४९.४६% रहेको छ भने फुसले छाएका घरहरू ३३२ अर्थात् ५.७५% तथा काठको छाना भएको १६ अथात् ०.२७% रहेको छ । जस्तापातको छाना भएका घरहरू भने १८२१ अर्थात् ३१.५२% तथा ढलान गरेका घरहरू ६८५ अर्थात् ११.८५% रहेका छन् । यसरी गाउँपालिकाका अधिकांश घरहरू कच्ची तथा विपन्न अवस्थामा रहनुले यस गाउँपालिकाका घरहरू भूकम्पीय तथा अन्य प्रकोप सुरक्षाको दृष्टिकोणले अत्यन्त असुरक्षित तथा जोखिमयुक्त अवस्थामा रहेको स्पष्ट हुन्छ । वातावरणीय संवेदनशीलताको हिसाबले यस गाउँपालिकाका महाभारत र चुरेका केही क्षेत्रहरूमा पहिरो जाने गरेकोले केही घरहरू जोखिम साथै मरिण नदी लगायतका खोला किनारका बस्तीहरू भारी वर्षात् हुँदा डुबानमा परी विस्तापित हुन सक्ने अवस्था रहेको छ । अर्कोतर्फ, आफ्नो निजी घर नभएका तथा भाडामा बस्ने जनसंख्या ९३ अर्थात् १. ६१% रहेको छ । त्यसैगरी भवन निर्माण मापदण्ड पूरा नगरी बनाएका घरहरूको संख्या ३७८४अर्थात् ६५.५१ % रहेको छ । व्यवस्थित र वैज्ञानिक भू-उपयोग योजना निर्माण र कार्यान्वयन गर्न सके भूमिको पूर्ण सदुपयोग मार्फत यस गाउँपालिकाको दीर्घकालीन समृद्धि हासिल गर्न सकिन्छ ।

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ राष्ट्रिय भवन संहिता, २०६०, बस्ती विकास शहरी योजना तथा भवन निर्माणसम्बन्धी आधारभूत निर्माण मापदण्ड, २०७२ तथा भवन निर्माणको नमूना मापदण्ड, २०७१ लाई गाउँपालिकाको बस्ती विकासको मेरुदण्डको रूपमा पालना गरिएको ।
▪ गाउँपालिकामा जस्तापाताको छाना भएका घरहरू १८२१ अर्थात् ३१.५२% तथा ढलान गरेका घरहरू ६८५ अर्थात् ११.८५% रहेका ।
▪ सडक मिचेर घर टहरा निर्माण गर्ने तथा छाप्रो हाली पसल थाप्ने कार्यलाई निरुत्साहन गरिएको ।
▪ गाउँपालिकाका १५२३ अर्थात् २६.३६% घरहरू भवन निर्माण मापदण्ड पूरा गरी बनाइएका ।
▪ हावाहुरीकाकारण छानाविहीन घरहरूलाई गाउँपालिकामार्फत जस्तापाता वितरण गरिएको ।
▪ स्थानीय स्तरमा आवास निर्माण सामग्रीहरू जस्तै- ढुङ्गा,माटो, गिट्टी, बालुवा आदि उपलब्धता भएको र यथेष्ट मात्रामा सडक सञ्जालको विस्तारका कारण ढुवानीमा समस्या नरहेको हुँदा स्थानीय स्रोतसाधनको प्रयोग गरी निर्माण गर्न सकिने ।
▪ भूकम्प प्रतिरोधी, वातावरणमैत्री, सुविधासम्पन्न तथा सुरक्षित भवन निर्माणमा जनचासो बढ्दै गएको ।

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ गाउँपालिकामा टायल/खपटाको छानो भएको घरधुरी संख्या २८५७ अर्थात् ४९.४६%, फुसले छाएका घरहरू ३३२ अर्थात् ५.७५% तथा काठको छाना भएको १६ अथात् ०.२७% रहेका ।
▪ भवन निर्माण मापदण्ड पूरा नगरी बनाएका घरहरूको संख्या ३७८४अर्थात् ६५.५१ % रहेको ।
▪ अधिकांश घरहरू अर्धपक्की, कच्ची, तथा केही घरहरू ढुङ्गाले छाएको अवस्थामा समेत रहेकाले सुरक्षित नभएका ।
▪ छरिएर रहेका बस्तीहरूलाई एकीकृत गर्न तथा आवास क्षेत्रमा वृद्धाश्रम, धर्मशाला, सामुदायिक भवन आदि निर्माण गर्न प्रशस्त मात्रामा बजेटको आवश्यकता पर्ने ।
▪ मौलिक संस्कृति र वास्तुकलाको लोप हुँदै जाने अवस्था रहेको ।
▪ भू-उपयोग योजना निर्माण र कार्यान्वयनमा आउन नसकेको ।
▪ सुकुम्बासी, विपन्न, लोपोन्मुख जाति तथा आर्थिक रूपले पिछडिएका परिवारका निम्ति आवास निर्माणसम्बन्धी ठोस नीति आवश्यक रहेको ।
▪ भवन तथा सुरक्षित आवास निर्माणका लागि स्थानीयस्तरमा प्राविधिक र दक्ष जनशक्तिको अभाव भएको ।

दीर्घकालीन सोच

सबैलाई पूर्ण सुरक्षित तथा आधारभूत सुविधासम्पन्न आवासको प्रत्याभूति

लक्ष्य

सुरक्षित र न्यूनतम सुविधायुक्त आवास तथा बस्ती विकास गर्ने ।

उद्देश्यहरू

- ✓ न्यूनतम सुविधा सम्पन्न एकीकृत आवासको विकास गर्नु ।
- ✓ सुरक्षित आवास तथा भवनहरू निर्माण गर्ने ।

उद्देश्य १. न्यूनतम सुविधा सम्पन्न एकीकृत आवासको विकास गर्ने	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१. छरिएर रहेका तथा विपदको जोखिममा परेका बस्तीहरूलाई एकीकृत बस्तीको निर्माण गरी स्थानान्तरण गर्दै लैजाने ।	१.१.१. बस्ती विकास योजना निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.२. विपद् को जोखिममा परेका बस्तीहरू पहिचान तथा नक्साङ्कन गरिनेछ ।
	१.१.३. एकीकृत आवास निर्माणका लागि वडास्तरमा उपयुक्त स्थानहरू पहिचान गरी आवास क्षेत्र विकास गरिनेछ ।
	१.१.४. छरिएर रहेका तथा विपद् को जोखिममा परेका घरपरिवारका लागि सुरक्षित, व्यवस्थित, आधारभुत सुविधायुक्त तथा वातावरण मैत्री एकीकृत बस्ती निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.५. सुकुम्बासी, विपन्न, लोपोन्मुख जाति तथा आर्थिक रूपले पिछडिएका परिवारका लागि आवास निर्माण सम्बन्धी ठोस नीति अवलम्बन गरिनेछ ।

उद्देश्य १. न्यूनतम सुविधा सम्पन्न एकीकृत आवासको विकास गर्ने	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.१.६. विपद्को उच्च जोखिममा रहेका स्थानमा हुन सक्ने थप बस्ती विस्तारलाई निरुत्साहित गरिने छ ।
१.२. घना बस्ती रहेको स्थानमा बस्ती व्यवस्थित गर्ने ।	१.२.१. गाउँपालिकाको भू-उपयोग नीति अनुरूप दीर्घकालीन र दिगो हिसाबले बस्ती विकासका लागि सुरक्षित र उपयुक्त स्थानहरूमा सुविधासम्पन्न बस्ती विकास कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.२. हाल घनावस्ती रहेका स्थानमा भौतिक पूर्वाधार विकास गरी बस्ती वरपर थप आवास विस्तार कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
	१.२.३. अनधिकृत रूपले बसोबास गरिरहेका घरपरिवार पहिचान गरी सो स्थानबाट हटाउने कार्यलाई अभियानको रूपमा सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.४. भवन निर्माण आचार संहिता तर्जुमा गरी अनिवार्य लागु गरिनेछ ।

उद्देश्य २. सुरक्षित आवास तथा भवनहरू निर्माण गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१. एकीकृत सेवा प्रदायक बहुउपयोगी तथा बहुउद्देश्यीय भवन निर्माण गर्ने ।	२.१.१. सरकारी भवनहरूनिर्माण गर्दा सकेसम्म एकै स्थानमा र एकरूपता ल्याउन एकै किसिमका भवनहरूको डिजाइन र निर्माण गरी एकीकृत जनसेवा प्रदान गरिनेछ ।
२.२ आवास तथा भवन निर्माणमा स्थानीय स्रोत र साधनको उच्चतम प्रयोग गर्ने ।	२.२.१. सरकारी तथा सार्वजनिक भवनहरू अपाङ्ग मैत्री बनाइने छ ।
	२.२.२. आवास तथा भवन निर्माणमा स्थानीय स्तरमा उपलब्धता भएका निर्माण सामग्रीको उच्चतम प्रयोग गरिनेछ ।
	२.२.३. आवास तथा भवन निर्माणमा स्थानीय स्रोत र साधनको उच्चतम प्रयोग हुने प्रविधि विकास गर्न तथा सुरक्षित संरचना निर्माण गर्न विज्ञहरूको सहयोग लिई निर्माण मजदुरहरूका लागि नियमित तालिम संचालन गरिनेछ ।
	२.२.४ स्थानिय मौलिकताको जर्गेना गर्ने, वास्तुकला तथा सौन्दर्य कायम हुने संरचना निर्माण गर्दा गाउँपालिकाले प्रोत्साहन गर्ने नीति अवलम्वन गरिनेछ ।

आवास, भवन तथा वस्ती विकासको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
१	१.१.	१.१.१.	बस्ती विकास गुरुयोजना तयारी												
		१.१.२.	विपदको जोखिममा परेका बस्तीहरूको पहिचान र नक्सांकन												
		१.१.३.	एकीकृत आवास निर्माणका लागि वडास्तरमा सम्भावित स्थान पहिचान												
		१.१.४.	स्थानीय तह तथा लक्षित वर्गको सहकार्यमा एकीकृत बस्ती निर्माण												
		१.१.५.	आर्थिक रूपले पिछडिएका वर्गको लागि आवास निर्माण गर्न उपयुक्त संयन्त्र निर्माण												
		१.१.६.	भवन निर्माण संहिता कार्यान्वयन गर्न जोखिम क्षेत्र पहिचान												
	१.२.	१.२.१.	दिगो हिसाबले बस्ती विकास कार्यक्रम												
		१.२.२.	अनुगमन संयन्त्र निर्माण/मापदण्ड निर्माण												
		१.२.३.	भवन आचार संहिता तर्जुमा												
	२.१.	२.१.१.	आवश्यकताअनुसार सरकारी भवन निर्माण												
		२.१.२.	अपाङ्ग मैत्री भवन निर्माण												
	२.२.	२.२ .२	भवन निर्माणमा स्थानीय निर्माण सामग्रीको प्रयोग गर्न प्रोत्साहन												

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		२.२.३.	सुरक्षित आवास निर्माणका लागि क्षमता अभिवृद्धि (डर्कमी तालिम)												
		२.२.४	स्थानिय मौलिक वास्तुकला झल्कने घर तथा संरचना निर्माण गर्दा विशेष सहुलियत												

अपेक्षित उपलब्धि

- ✓ न्यूनतम सुविधायुक्त एकीकृत बस्तीहरूको विकास भएको हुने, भवन आचार संहिता निर्माण भई कार्यान्वयन भएको हुने, विपन्न वर्गको लागि आवास योजना कार्यान्वयनमा आएको हुने ।

६.६ सूचना तथा सञ्चार

पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले धारा २७ मा सूचनाको हक तथा धारा १९मा सञ्चारको हकलाई मौलिक हकको रूपमा उल्लेख गरेको छ जसअनुसार राज्यले जनतालाई आवश्यक पर्ने सूचना सहजरूपमा उपलब्ध गराउनु पर्ने तथा विद्युतीय प्रकाशन, प्रसारण तथा छापाका माध्यमबाट हुने सूचना प्रवाहमा प्रतिबन्ध लगाउन नपाइने व्यवस्था गरेको छ । यी कुराहरूको गाउँपालिकाबासीले उपभोग गर्न यस गाउँपालिकामा SMART CELL, NTC तथा NCELL ले मोबाइल फोन सेवा प्रदान गरेका छन् । वडा नं. २ को रातमाटा, वडा नं. ३ का मथौली बम्जन टोल र वरुण सिस्नेरी दौडेडाँडा तथा वडा नं. ५ को सुनखानीटारमा नेपाल टेलिकमका टावरहरू रहेका छन् भने वडा नं. ६, नयाँबस्ती तथा वडा नं. ७ का देउजोर र महेश्वतामा एनसेलका टावरहरू रहेका छन् । वडा नं. ६ धमिले स्कुलटोल नजिक नेपाल टेलिकमको टावर निर्माणधीन रहेको छ । वडा नं. १ को मधुवनीमा स्मार्टसेलको पनि टावर रहेको छ । साथै वडा नं. ६ हस्पिटलचोकमा अवस्थित ईजी केवल नेटर्वक तथा युनाइटेड नेटवर्क प्रालिबाट डिजिटल टेलिभिजन सेवा तथा वडा नं. ७ छापबाट इन्टरनेट सेवाप्रदायक कम्पनी वेव सर्फरले इन्टरनेट सेवा प्रदान गरिरहेका छन् । गाउँपालिकाको मोवाइल फोन सेवा विशेषगरी हुरी बतास र वर्षातको समयमा लभतधयचप अयखभचबनभ को हिसाबले कमजोर रहेको छ । साथै इन्टरनेट प्रविधिको विस्तार र गुणस्तर सुधार गर्नु जरुरी छ । यद्यपि गाउँपालिकाभित्र इन्टरनेट सेवालाई प्रभावकारी बनाउन गाउँपालिका कार्यालयसम्म रहेको फाइवर सेवालाई वडास्तरसम्म विस्तार गर्ने लक्ष्य राखेको छ ।गाउँपालिकामा रेडियो नेपालको प्रसारण र विभिन्न स्थानीय एफएमहरूको प्रसारण सुन्न पाइन्छ । आर्थिक विकासका लागि सूचना तथा संचारको विकास अत्यावश्यक भएकाकारण यस गाउँपालिकामा सूचना तथा सञ्चारको विकासका लागि विभिन्न कार्यक्रमहरू थप गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ ।

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ गाउँपालिकाको वडा नं. २ को रातमाटा, वडा नं. ३ का मथौली बम्जन टोल र वरुण सिस्नेरी दौडेडाँडा तथा वडा नं. ५ को सुनखानीटारमा नेपाल टेलिकमका टावरहरू रहेका; वडा नं. ६, नयाँबस्ती तथा वडा नं. ७ का देउजोर र महेश्वतामा एनसेलका टावरहरू रहेका, वडा नं. ६ धमिले स्कुलटोल नजिक नेपाल टेलिकमको टावर निर्माणधीन रहेको साथै वडा नं. १ को मधुवनीमा स्मार्टसेलको पनि टावर रहेको ।
▪ वडा नं. ६ हस्पिटलचोकमा अवस्थित ईजी केवल नेटर्वक तथा युनाइटेड नेटवर्क प्रालिबाट डिजिटल टेलिभिजन सेवा तथा वडा नं. ७ छापबाट इन्टरनेट सेवाप्रदायक कम्पनी वेव सर्फरले इन्टरनेट सेवा प्रदान गरिरहेका
▪ गाउँपालिकाको आफ्नै आधिकारिक फेसबुक पेजमार्फत पनि सूचना, जानकारी तथा अन्य गतिविधिहरूलाई गाउँपालिकाबासीलाई सुसूचित गरिरहेको ।
▪ गाउँपालिकाका कार्यालयसम्म अप्टिकल फाइवर सेवा पुगेको तथा यसलाई वडास्तरम्म विस्तार गर्ने गाउँपालिकाको योजना रहेको ।
▪ दूरसञ्चार सेवालाई प्रभावकारी बनाउन गाउँपालिकाले सम्बन्धित निकायसँग समन्वय गरिरहेको ।

सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ मोवाइल डाटाको प्रयोगबाटै भएपनि गाउँपालिकावासीहरूमा Facebook, Youtube जस्ता सामाजिक सञ्जालको प्रयोगमा वृद्धि हुँदै गएको ।
▪ उपभोक्ताको माग राम्रो भएको खण्डमा निजी सञ्चार सेवा प्रदायक मोबाइल तथा इन्टरनेट कम्पनीहरूलाई सेवा विस्तारमा आकर्षण गर्न सकिने ।

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ वडा नं. १ स्मार्टसेल बाहेक र ४ मा कुनै पनि मोवाइलफोन तथा इन्टरनेट सेवा प्रदायक कम्पनीका टावरहरू नरहेका ।
▪ केवल टेलिभिजन संस्थाहरू तथा इन्टरनेट सेवा प्रदान गर्ने संस्थाहरू वडा नं. ६ र ७ मा मात्र सिमित रहेका ।
▪ ल्याण्डलाइन टेलिफोन तथा अप्टिकल फाइबरबाट इन्टरनेट सेवालाई वडास्तरसम्म विस्तार गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको ।
▪ पर्याप्त मात्रामा टेलिफोन तथा मोबाइल टावरहरू नभएकाले Network Coverage प्रभावकारितामा ल्याउन टावरहरू विस्तार गर्नुपर्ने ।
▪ विद्यालय तथा सार्वजनिक स्थानहरूमा इन्टरनेट सुविधा विस्तार गरी निःशुल्क Wifi को व्यवस्था गर्नुपर्ने ।
▪ सञ्चार क्षेत्रको क्षमता अभिवृद्धि गर्नुपर्ने ।
▪ गाउँपालिकावासीमा सञ्चारका सबै प्रविधिसँगको पहुँच स्थापना गरी साइबर सुरक्षासम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धि गर्नुपर्ने ।

दीर्घकालीन सोच
सूचना तथा सञ्चारमा पूर्ण पूर्वाधारयुक्त गाउँपालिका
लक्ष्य
गाउँपालिकावासीमा सूचना प्रविधिको पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।
उद्देश्यहरू
✓ गाउँपालिकावासीमा सूचना प्रविधिको पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।

उद्देश्य १. गाउँपालिकावासीमा सूचना प्रविधिको पहुँच सुनिश्चित गर्ने	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१. सूचना प्रविधिका पूर्वाधारहरूको निर्माण गर्ने ।	१.१.१. मोबाइल नेटवर्क कभरेज प्रभावकारितामा ल्याउन मोबाइल टावरहरूको थप र विस्तार गर्न नेपाल टेलिकम र एनसेलसँग पहल गरिनेछ ।
	१.१.२. इन्टरनेट प्रदायक निजी कम्पनीहरूलाई आकर्षण गरी पूर्वाधार निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.३. स्थानीय एफएम रेडियो सञ्चालन गर्न र स्थानीय पत्रपत्रिका प्रकाशन गर्न निजी क्षेत्रलाई प्रोत्साहन गरिनेछ ।
	१.१.४. मोबाइल टावरहरूमा विद्युतको नियमित रूपमा आपूर्ति गर्न आवश्यक व्यवस्था मिलाईनेछ ।
१.२. गाउँपालिकावासीमा आमसञ्चारको पहुँच विस्तार गर्ने ।	१.२.१. गाउँपालिकाको वेबसाइटमार्फत सूचना सम्प्रेषण गरिनेछ ।
	१.२.२. गाउँपालिका केन्द्र, वडा कार्यालय , सार्वजनिक स्थल तथा प्रत्येक सघन वस्तीहरूमा टेलीफोन, मोवाइल तथा इन्टरनेटको पहुँच पुचाइनेछ ।
	१.२.३. वडा कार्यालयहरू सूचना प्रविधि मैत्री बनाइने छ .
	१.२.४. गाउँपालिकास्तरीय सूचना केन्द्रको साथै e-library को स्थापना गरिनेछ ।
	१.२.५. एफएम रेडियोसँग सहकार्य गरी स्थानीय भाषामा सूचना तथा समाचार उत्पादन गरेर बजाइने छ ।
	१.२.६. गाउँपालिका भित्रका स्थानीय खबर तथा देश र विदेशका खबरबाट सुसूचित गर्नका लागि अनि विपन्न वर्गलाई मापदण्डका आधारमा मोबाइल वितरण गरिनेछ ।
१.३. क्षमता अभिवृद्धि मुलक कार्यक्रम संचालन गर्ने ।	१.३.१. सूचना प्रविधिसँग सम्बन्धित प्राविधिक जनशक्तिलाई विभिन्न किसिमका तालिम मार्फत उनीहरूको क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ ।
	१.३.२. गाउँपालिकावासीमा साइबर सुरक्षा सम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धि गरिनेछ ।

सूचना तथा संचारको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
१	१.१.	१.१.१.	नेपाल टेलिकम र एनसेलसँग समन्वय गरी आवश्यक स्थानमा टावरहरू निर्माण :												
		१.१.१.	चुन्ते/भदौरेमा एन.टि.सी, वडा नं. १												
		१.१.१.	कात्तिकेमा एनसेल, वडा नं. १												
		१.१.१.	शिरथौलीमा एन.टि.सी, वडा नं.२												
		१.१.१.	नक्कली र सुकेमा एन.टि.सी टावर, वडा नं. ३												
		१.१.१.	ठूली दमार एन.टि.सी टावर, वडा नं. ४												
		१.१.१.	खयरसालमा एनसेल टावर, वडा नं. ४												
		१.१.१.	नयाँवस्तीमा एनसेल टावर, वडा नं. ६												
		१.१.१.	देउजोर/महेश्वतामा एनसेल टावर, वडा नं. ७												
		१.१.१.	दाहालडाँडा/थामडाँडामा स्काई टावर,												
		१.१.२.	निजी क्षेत्रसँगको सहकार्यमा आम सञ्चार पूर्वाधार निर्माण												
		१.१.३.	सामुदायिक एफएम र स्थानीय पत्रिका प्रकाशनमा सहजीकरण												
		१.१.४.	विद्युत प्राधीकरणसँग सहकार्य												
	१.२.	१.२.१.	गाउँपालिकाको वेबसाइट अपडेट												
		१.२.२.	सञ्चार सेवा नपुगेका वस्ती तथा सार्वजनिक स्थलहरूमा प्राथमिकताका साथ विस्तार												
		१.२.३.	विद्युतीय सूचना पूर्वाधार निर्माण												
		१.२.४.	e-library स्थापना												

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		१.२.५.	स्थानीय स्तरमा सूचना तथा समाचार उत्पादन तथा प्रसारण												
		१.२.६.	अति विपन्न परिवारलाई मोबाइल वितरण कार्यक्रम												
	१.३.	१.३.१.	सूचना प्रविधि तालिम संचालन												
	१.३.	१.३.२.	जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन												

अपेक्षित उपलब्धि

✓ गाउँपालिका तथा वडाहरूमा सूचना प्रबिधिका पूर्वाधारहरू निर्माण भएको हुनेछ र गाउँपालिकावासीमा आमसञ्चारको गुणस्तरीय सेवामा पहुँच पुगेको हुनेछ ।

नतिजा सूचकहरू

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)	अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)
खानेपानी तथा सरसफाई					
१.	असर	पाइपबाट वितरण गरिएको पानीमा पहुँच भएका परिवार (प्रतिशत) (प.दि.वि.ल. ६.१.१.१)	प्रतिशत		
२.	असर	आधारभूत खानेपानी सेवामा पहुँच पुगेका जनसंख्या (प.दि.वि.ल. ६.१.१.२)	प्रतिशत		
३.	असर	प्रशोधित/सुरक्षित खानेपानीमा पहुँच पुगेको जनसंख्या	प्रतिशत		
४.	असर	उन्नत सुधारिएका सरसफाइ सम्बन्धी सुविधाहरू प्रयोग गर्ने परिवार जसले यस्ता सुविधाहरूअरुसँग साझेदारी गर्नुपर्दैन (प.दि.वि.ल. ६.२.१.१)	प्रतिशत		
५.	असर	आधारभूत शौचालय प्रयोग गर्ने जनसंख्याको अनुपात (प.दि.वि.ल. ६.२.१.२)	प्रतिशत		
६.	असर	ढल प्रणालीहरू/उपयुक्त (Faecal Sludge Management) मा चर्पी जोडिएका परिवार (प.दि.वि.ल. ६.२.१.३)	प्रतिशत		
७.	प्रतिफल	उपभोक्ता समिति मार्फत सञ्चालन गरिएका खानेपानी आयोजना	संख्या		
८.	प्रतिफल	संरक्षणमा समेटिएका खानेपानी मुहान	संख्या		
९.	असर	आधुनिक र सुविधासम्पन्न शौचालय प्रयोग गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत		
१०.	प्रतिफल	डस्टबिन प्रयोग गर्ने र फोहरलाई वर्गीकरण गर्ने घरपरिवार	संख्या		
११.	प्रतिफल	सामुदायिक हिसाबले संगठित रूपमा नियमित गाउँघर तथा टोल सरसफाई कार्यक्रम संख्या (वार्षिक)	संख्या		
सिँचाइ					
१.	असर	खेतीयोग्य जमिनमध्ये सिंचाइ सुविधा पुगेको भूमि	प्रतिशत		
२.	असर	खेतीयोग्य जमिनमध्ये १२ महिना सिंचाइ सुविधा पुगेको भूमि	प्रतिशत		
३.	प्रतिफल	सिंचित क्षेत्रफल (हेक्टर)	हेक्टर		

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)	अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)
उर्जा					
१.	असर	विद्युतमा पहुँच भएका जनसंख्या (प.दि.वि.ल. ७.१.१)	प्रतिशत		
२.	असर	वैकल्पिक तथा नवीकरणीय उर्जा जस्तै सोलार प्रयोग गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत		
३.	असर	खाना पकाउनका निम्ति ऊर्जाको प्राथमिक स्रोतको रूपमा कोइला, दाउरा, गुइँठा लगायतका ठोस इन्धन प्रयोग गर्ने घरपरिवार (प.दि.वि.ल. ७.१.२.१)	प्रतिशत		
४.	असर	खाना पकाउन एलपी ग्याँस प्रयोग गर्ने घरपरिवार (प.दि.वि.ल. ७.१.२.२)			
५.		खाना पकाउन बैकल्पिक ऊर्जा प्रयोग गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत		
६.	असर	विद्युतीय सामग्रीमा हिटर, पंखा, एयर कन्डिसनर, वासिङ मेसिन प्रयोग गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत		
सडक तथा यातायात					
१.	असर	बाह्रै महिना सवारीसाधन सञ्चालनयोग्य सडकको २ कि.मि. दूरीभित्र बसोबास गर्ने जनसंख्या	प्रतिशत		
२.	असर	घरबाट ३० मिनेटको पैदलयात्रामा सडकमा पहुँच भएका जनसंख्या	प्रतिशत		
३.	असर	सडक घनत्व	कि.मि.		
४.	प्रतिफल	गाउँपालिका केन्द्रबाट वडा केन्द्र जोड्ने कालोपत्रे सडकको लम्बाई	कि.मि		
५.	प्रतिफल	गाउँपालिकाको सडकको जम्मा लम्बाई	कि.मि		
६.	प्रतिफल	गाउँपालिकाको कालोपत्रे सडकको जम्मा लम्बाई	कि.मि		
७.	प्रतिफल	कृषि सडकको लम्बाई	कि.मि		
८.	प्रतिफल	सडकहरूमा व्यवस्थित नाला निर्माण	कि.मि		
९.	प्रतिफल	पुल तथा कल्भर्ट निर्माण	संख्या		
१०.	असर	आफ्नै निजी सवारी साधनमध्ये साइकल भएको घरधुरी संख्या	प्रतिशत		
११.	असर	आफ्नै निजी सवारी साधनमध्ये मोटरसाइकल भएको घरधुरी संख्या	प्रतिशत		

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)	अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)
१२.	असर	आफ्नै निजी सवारी साधनमध्ये कार, जिप, भ्यान भएको घरधुरी संख्या	प्रतिशत		
भवन, आवास तथा वस्ती विकास					
१.	असर	झुपडीमा बस्ने परिवार	प्रतिशत		
२.	असर	खर/पराल/पातले छाएको घरमा बस्ने परिवार	प्रतिशत		
३.	असर	बाढी, डुबान तथा भूकम्पबाट सुरक्षित र सुबिधायुक्त घरमा बस्ने परिवार	प्रतिशत		
४.	असर	भूमिहीन तथा सुकुम्बासीको संख्या	प्रतिशत		
५.	असर	एकीकृत आवासमा छुट्टाछुट्टै घरमा बस्ने परिवार संख्या	प्रतिशत		
६.	असर	बहुतले आवास (अपार्टमेन्ट) मा बस्ने परिवार संख्या	प्रतिशत		
सूचना तथा सञ्चार					
१.	असर	टेलिफोन तथा मोबाइल सेवामा पहुँच पुगेको घरपरिवार संख्या	प्रतिशत		
२.	असर	इन्टरनेट प्रयोगकर्ता घरपरिवारको संख्या	प्रतिशत		
३.	असर	रेडियोको पहुँच पुगेका घरपरिवार संख्या	प्रतिशत		
४.	असर	टेलिभिजनको पहुँच पुगेका घरपरिवार संख्या	प्रतिशत		

परिच्छेद - ७: वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन

७.१ वन तथा भू-संरक्षण

पृष्ठभूमि

गाउँपालिकाको कूल भ-ूभाग मध्ये झाडीबुट्यान सहित करिब ७०.१५ प्रतिशत भूभाग जङ्गलले ओगटेको छ भने झाडी तथा बुट्यानले १८.२९ प्रतिशत भू-भाग ओगटेको छ । यस गाउँपालिका अन्तर्गत ५४ वटा सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिहरू तथा वडा नं १, ४ र ६ मा राष्ट्रिय वनहरू रहेका छन् । तथापि यस गाउँपालिकामा दिगो वन व्यवस्थापन प्रणाली लागू हुन सकेको छैन । दिगो विकास लक्ष्यको लक्ष्य नं. १५ मा वनको दिगो व्यवस्थापन गर्ने, मरुभूमीकरण विरुद्ध लड्ने, भूक्षयीकरण रोकेर त्यस्तो प्रक्रियालाई उल्ट्याउने तथा जैविक विविधताको क्षतिलाई रोक्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ । तसर्थ पर्यावरणीय प्रणाली सन्तुलन, वायुमण्डलको स्वच्छता तथा जीवजन्तुको वासस्थान कायम राख्न वनजंगलको संरक्षण प्राथमिकतामा राख्नु जरुरी छ । अर्कोतर्फ यस गाउँपालिकामा वन क्षेत्रबाहेक झाडी बुट्यान क्षेत्र र खेर गइरहेका जमिन प्रशस्त मात्रामा रहेकोले उक्त जमिनमा व्यापक जनपरिचालन गरी वृक्षारोपण गर्नुपर्ने देखिन्छ । जसले गर्दा गाउँपालिकालाई एक प्रकारको हरित बगैंचाको रूपमा विकास गरी वनलाई आयआर्जनसँग जोड्न सकिन्छ । त्यसैगरी चुरे तथा महाभारत पर्वतबीचको भू-भाग भएकाले अधिकांश क्षेत्रमा वर्षातको समयमा पहिरो गई धनजनको क्षति हुने हुनाले भू-संरक्षणका हिसाबले अति संवेदनशील क्षेत्रहरूमा वृक्षारोपण, तारजाली र भू-संरक्षणका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिन्छ । साथै भू-संरक्षणको प्रभावकारी उपाय वृक्षारोपण भएकोले सो कार्यलाई प्राथमिकतामा राख्नु अति आवश्यक छ ।

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ गाउँपालिकाको कुल भू-भाग मध्ये वनजंगलले करिब ७० प्रतिशतभन्दा बढी भू-भाग ओगटेको ।
▪ गाउँपालिका अन्तर्गत गाउँपालिकामा ५४ वटा सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिहरू तथा वडा नं १, ४ र ६ मा राष्ट्रिय वनहरू रहेका ।
▪ वडा नं. ७ महेश्वतामा डिभिजन वन कार्यालय रहेको ।
▪ गाउँपालिकाभित्रका सबै प्रकारका वन व्यवस्थित गर्न स्थानीय वन ऐन, २०७६ निर्माण गरी क्रमशः कार्यान्वयन प्रक्रिया लगेको ।
▪ मदनभण्डारी जस्ता राष्ट्रिय राजमार्गको दायाँबायाँ वृक्षारोपण गरी सडक सौन्दर्यता तथा वातावरणीय स्वच्छता कायम गर्ने नीति लिइएको ।
▪ सडक निर्माण लगायतका निर्माणकार्य गर्दा हुने माटो तथा रुखको क्षति परिपूर्तिका लागि सामुदायिक वन समित वृक्षारोपण कार्यक्रममार्फत एक रुख कटानीवापत कम्तिमा दुई विरुवा हुर्काउनु पर्ने नीति लिएको ।
▪ वातावरण संरक्षणका लागि गाउँपालिकामा प्लाष्टिकजन्य सामाग्रीको प्रयोगलाई निरुत्साहित गरिएको ।

सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ पूर्वाधार निर्माण गर्दा पानीको मुहान संरक्षण हुने गरी तथा हेवी इक्युपमेन्टको प्रयोग मुहान वरिपरी निरुत्साहन गरिको ।
▪ गाउँपालिका क्षेत्रका चरिचरण बन्द गर्ने तथा डँढेलो नियन्त्रणका लागि अग्नि रेखा निर्माण गर्ने नीति लिइएको ।
▪ गाउँपालिकाले खुला क्षेत्र तथा पार्कहरूको विकासलाई प्राथमिकता दिई हरियाली बढाउन सकिने ।
▪ खेर गएका तथा खाली रहेका सार्वजनिक जग्गालाई सामुदायिक वनको रूपमा विस्तार गरी आयआर्जनका विशेष कार्यक्रममा आवद्ध गरी गरिबी निवारणमा जोड्न सकिने ।
▪ राष्ट्रपति चुरे संरक्षण कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि गाउँपालिका दृढसंकल्पित रहेको ।

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ वनजंगलका सम्पदाहरू चोरी शिकारी तथा निकासी हुने समस्या रहेको ।
▪ वन जंगल क्षेत्रमा वर्षेनी आगलागीको समस्या हुने गरेको ।
▪ वन क्षेत्रमा रहेका मिचाहा प्रजातिका वनस्पति नियमित रूपमा गोडमेल गरी नियन्त्रण गर्नुपर्ने ।
▪ दिगो वन व्यवस्थापन तथा भू-संरक्षणका लागि प्राविधिक जनशक्ति उत्पादन गर्नुपर्ने ।
▪ वडाका सबै क्षेत्रमा बढी इन्धनको श्रोत काठ दाउरा हुनाले वैकल्पिक ऊर्जाको प्रयोगमा व्यापकता ल्याई वनमाथिको निर्भरता घटाउनुपर्ने ।
▪ सामुदायिक वनको आयस्रोत एवं क्रियाकलापलाई पारदर्शी एवं जवाफदेही बनाउनुपर्ने ।
▪ लोपोन्मुख वनस्पति र वन्यजन्तुको संरक्षणका लागि विशेष कार्यक्रम लागू गर्नुपर्ने ।

दीर्घकालीन सोच
जल, जमिन, जंगल, जनावर र जडीबुटीको दिगो संरक्षण तथा सदुपयोग मार्फत समृद्धि हासिल गर्ने ।
लक्ष्य
गाउँपालिकालाई वातावरण सन्तुलित हरित क्षेत्रको रूपमा विकास गर्ने ।
उद्देश्यहरू
✓ वन क्षेत्रको दिगो व्यवस्थापन गरी गाउँपालिकाको आर्थिक श्रोतको प्रमुख आधार बनाउनु । ✓ वनको दिगो विकास सुनिश्चित गर्नु । ✓ पहिरो र कटान ग्रस्त क्षेत्रको संरक्षण गर्ने ।

उद्देश्य १: वन क्षेत्रको दिगो व्यवस्थापन गरी गाउँपालिकाको आर्थिक श्रोतको प्रमुख आधार बनाउनु	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१. वनक्षेत्रको दिगो व्यवस्थापन गर्ने ।	१.१.१. वन क्षेत्रको विकासलाई वैज्ञानिकीकरण गर्न विज्ञ समूहको सहयोगमा दिगो वन व्यवस्थापनबारे सम्पूर्ण सरोकारवालाहरूसँग अन्तरक्रिया तथा अभिमुखीकरण तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
१.२. वनलाई आर्थिक श्रोतको प्रमुख आधार बनाउने ।	१.२.१. खाली रहेका सार्वजनिक जग्गालाई सामुदायिक वनको रूपमा विस्तार गरी आय आर्जनको विशेष कार्यक्रममा आवद्ध गरिनेछ ।
	१.२.२. निजी तथा सामुदायिक स्तरमा निजी जमिन तथा वन जंगलमा फलफूलको व्यवसायिक उत्पादन सुरु गरिनेछ ।
	१.२.३. जडिवुटीहरूको वनक्षेत्रमा व्यावसायिक खेती तथा सामुहिक खेती गर्न नीति तथा कार्ययोजना निर्माण गरिनेछ ।
	१.२.४. Agro forestry को नीति अबलम्बन गरी वन क्षेत्रलाई पूर्ण प्रतिफलमुखी बनाइनेछ ।

उद्देश्य २: वनको दिगो विकास सुनिश्चित गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१. खेर गइरहेको झाडी बुट्यान क्षेत्रलाई सदुपयोग गरी वनको क्षेत्रफल बढाइने ।	२.१.१. गाउँपालिकामा खेर गइरहेका स्थानहरूको पहिचान गरी वृक्षारोपण कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
	२.१.२ प्रत्येक वनजंगल क्षेत्रलाई लक्षित गरी कम्तीमा "एक वन एक नर्सरी" को स्थापना गर्न संम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
२.२. वन संरक्षण कार्यक्रमहरू संचालन गर्ने ।	२.२.१. स्थानीय वन ऐन, २०७६ को प्रभावकारी कार्यान्वयन गरी वनको प्रभावकारी संरक्षण गरिनेछ ।
	२.२.२. सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिहरूलाई सक्षम बनाई प्रतिफलमुखी कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
	२.२.३. हरेक वडामा उपयुक्त सार्वजनिक तथा ऐलानी जग्गा रहेका स्थानहरूको पहिचान गरी निश्चित क्षेत्रलाई हरित क्षेत्रको रूपमा घोषणा गरी हरित क्षेत्र कायम गर्न वृक्षारोपण, पार्क निर्माण जस्ता कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.२.४. पानीको मुल सुकाउने प्रजातिका बिरुवाहरूको पहिचान गरी तिनीहरूलाई उत्पादनशील फलफुल

उद्देश्य २: वनको दिगो विकास सुनिश्चित गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
	तथा पानीका मुहान संरक्षणमा सहायक बोटबिरुवाले प्रतिस्थापन गर्दै लगिनेछ ।
	२.२.५. वन तथा भू-संरक्षणका कार्यक्रमहरूमा जन सहभागिता सुनिश्चित गरिनेछ ।
	२.२.६. वन डँढेलो र वन्यजन्तु तथा वनस्पतिको चोरीनिकासी प्रभावकारी रूपमा नियन्त्रण गरिनेछ ।
	२.२.७. विकास निर्माण कार्य गर्दा वन तथा जलाधार क्षेत्रको सकेसम्म कम क्षति हुने गरी गरिनेछ ।
	२.२.८. उत्कृष्ट वन उपभोक्ता समूहलाई मापदण्डका आधारमा वार्षिक रूपमा पुरस्कृत गरिनेछ ।
	२.२.९. निजी तथा सामुदायिक वनमा सरोकारवालाहरूलाई एकीकृत वन व्यवस्थापन र संरक्षणका लागि क्षमता अभिवृद्धि तालिम संचालन गरिनेछ ।
	२.२.१०. राष्ट्रिय राजमार्गको दायाँबायाँ वृक्षारोपण गरी हरियाली वृद्धि तथा वातावरणीय स्वच्छता कायम गरिनेछ ।
	२.२.११. प्राकृतिकरूपमा उत्पादन भएका उपयोगी विरुवाहरूको संरक्षण गरिनेछ ।
	२.२.१२. पानीका मुहान वरिपरी पूर्वाधार निर्माण गर्दा मुहान संरक्षणका निम्ति हेवी इक्युपमेन्टको प्रयोगलाई निरुत्साहित गरिनेछ ।
	२.२.१२. राष्ट्रपति चुरे संरक्षण कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्ययन गरिने छ ।
२.३. जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	२.३.१. वन तथा भू-संरक्षण सचेतना कार्यक्रमहरू अभियानका रूपमा सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.३.२. गाउँपालिकाभित्र प्लाष्टिकजन्य सामग्रीको प्रयोगलाई निरुत्साहन गरिनेछ ।

उद्देश्य ३. पहिरो र कटान ग्रस्त क्षेत्रको संरक्षण गर्ने	
रणनीति	**कार्यनीति**
३.१ सम्पूर्ण पहिरो र कटान ग्रस्त क्षेत्रको अभिलेख संकलन गर्ने ।	३.१.१ गाउँपालिकाका सम्पूर्ण वडामा पहिरो, सुख्खा पहिरो र कटान ग्रस्त क्षेत्रहरूको नक्साङ्कन गरी विवरण संकलन गरिनेछ ।
	३.१.२ अति जोखिम युक्त क्षेत्रलाई वातावरणीय हिसावले अति संवेदनशील क्षेत्र घोषणा गरिनेछ ।
३.२ पहिरो र कटान नियन्त्रणका सफल अभ्यासहरूको अनुसरण गर्ने ।	३.२.१ पहिरो र कटान क्षेत्रका हरित क्षेत्र प्रर्वद्धन कार्यक्रम अभियानका रूपमा संञ्चालन गरिनेछ ।
	३.२.२ पहिरो ग्रस्त क्षेत्रमा वायोइन्जिनियरिङ प्रविधिको प्रयोग गरी नियन्त्रण गर्न विज्ञसँग परार्मश गर्नुका साथै पहिरो नियन्त्रण क्षेत्रको अध्ययन भ्रमण गरिनेछ ।
	३.२.३ गाउँपालिकामा एक पहिरो नियन्त्रण तथा भू-संरक्षण क्षेत्रको घोषणा गर्न कार्यक्रम संञ्चालन गरिनेछ ।
	३.२.४ पहिरो नियन्त्रणका लागी आवश्यक आधारभूत पूर्वाधार जस्तै तार जालीको उत्पादन गाउँपालिकामै गर्न निजी क्षेत्रसँग अन्तरक्रिया सञ्चालन गरिनेछ ।
	३.२.५ पहिरो नियन्त्रण तथा भू संरक्षण प्रविधि सम्बन्धी तालिमप्राप्त जनशक्तिको प्रबन्ध गरिनेछ ।
	३.२.६. गाउँपालिका क्षेत्रभित्र रहेका पहिरोग्रस्त क्षेत्रहरूलाई नियन्त्रण गरिनेछ ।

वन तथा भू-संरक्षणको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
१	१.१.	१.१.१.	दिगो वन व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम सञ्चालन गर्ने ।												
	१.२.	१.२.१.	सार्वजनिक जग्गामा वृक्षारोपण गरी सामुदायिक वनमा विस्तार गर्ने ।												
		१.२.२.	वडा स्तरिय नर्सरी स्थापना गरी फलफुलका बिरुवाहरू उत्पादन तथा वितरण												
		१.२.३.	सामुहिक जडीबुटी खेती अर्न्तक्रिया												
		१.२.४.	Agro forestry कार्यक्रम												
२	२.१.	२.१.१.	झाडी बुट्यान क्षेत्र सतप्रतिशत पुनरुत्थान विशेष कार्यक्रम												
		२.१.२	एक वन एक नर्सरी कार्यक्रम												
	२.२.	२.२.१.	स्थानीय वन ऐन, २०७६ को प्रभावकारी कार्यान्वयन												
		२.२.२.	वन उपभोक्ता समितिलाई तालिम												
		२.२.३.	निम्न स्थानहरूमा हरित क्षेत्र तथा पार्क निर्माण गर्ने:												
		२.२.३.	फलाँटे नर्सरी नजिक पार्क निर्माण (वडा नं. ३)												
		२.२.३.	बरावथानमा फनपार्क र बालउद्यान निर्माण (वडा नं. ४)												
		२.२.३.	कसेरीमा पार्क निर्माण (वडा नं. ५)												
		२.२.४.	पानीको मुहान संरक्षण गर्न सहयोगी विरुवा रोपण												
		२.२.५.	वन तथा भू-संरक्षण कार्यक्रममा जनसहभागिता												
		२.२.६.	वन डडेलो नियन्त्रण कार्ययोजना निर्माण												

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
			चोरी निकासी नियन्त्रयण वन रक्षक तालिम तथा अभिमुखीकरण												
		२.२.७.	विकास निर्माणका कार्य गर्दा जलाधार क्षेत्रको क्षति न्यूनीकरण गर्ने												
		२.२.८.	उत्कृष्ट वन उपभोक्ता समूहलाई पुरस्कारको व्यवस्था												
		२.२.९.	वन व्यवस्थापन र संरक्षण क्षमता अभिवृद्धि तालिम संचालन												
		२.२.१०.	राष्ट्रिय राजमार्गको दायाँबायाँ वृक्षारोपण												
		२.२.११.	प्राकृतिकरूपमा उत्पादन भएका उपयोगी विरुवाहरूको संरक्षण कार्यक्रम												
		२.२.१२.	पानीका मुहान वरिपरी हेवी इक्युपमेन्टको प्रयोगलाई निरुत्साहान												
		२.२.१२.	राष्ट्रपति चुरे संरक्षण कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्ययन												
	२.३.	२.३.१.	सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन												
		२.३.२.	प्लाष्टिकजन्य सामग्रीको प्रयोगलाई निरुत्साहन												
३	३.१	३.१.१	गाउँपालिकाको पहिरो तथा कटान ग्रस्त क्षेत्रको नक्साङ्कन तथा विवरण संकलन												
		३.१.२	वातावरणिय हिसावले जोखिम युक्त र अति संवेदनशिल क्षेत्र घोषणा												
	३.२	३.२.१	पहिरो र कटान क्षेत्र विशेष हरित क्षेत्र प्रर्वद्धन कार्यक्रम												

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		३.२.२	पहिरो नियन्त्रण वायोइन्जिनियरिङ प्रविधि परार्मश सेवा												
		३.२.२	नमूना पहिरो नियन्त्रण क्षेत्र अध्ययन भ्रमण												
		३.२.३	गाउँपालिका स्तरिय एक नमूना पहिरो नियन्त्रण कार्यक्रम:												
		३.२.३	वडा नं. ७ महेश्वता चुनी पहिरो												
		३.२.४	तार जाली उत्पादनका लागी निजी क्षेत्र अन्तरक्रिया												
		३.२.५	पहिरो नियन्त्रण प्राविधिक जनशक्ति तालिम												
		३.२.६	पहिरो नियन्त्रण कार्यक्रम :												
		३.२.६	डहीटार गणेश पहिरो, वडा नं. १												
		३.२.६	गमडी खोल्सी पहिरो, वडा नं. २												
		३.२.६	नक्कली बेशी माझीटोल पहिरो, वडा नं. ३												
		३.२.६	मगनी शिर- रोड पहिरो, वडा नं. ४												
		३.२.६	बेतिनी तल्लो टोल पहिरो, वडा नं. ५												
		३.२.६	तेल्नी माने तेर्से पहिरो, वडा नं. ६												
		३.२.६	भट्टीभञ्ज्याङ पहिरो, वडा नं. ६												
		३.२.६	भगवती खोला जरगा रोल पहिरो, वडा नं. ६												
		३.२.६	भगवती खोला जरगा रोल पहिरो, वडा नं. ६												

अपेक्षित उपलब्धिहरू

- ✓ दिगो वन व्यवस्थापन सुनिश्चित हनेछ। जैविक विविधताको संरक्षण भएको हुनेछ। भू-संरक्षणका नमुना क्षेत्रहरूको संख्यामा उल्लेख्य वृद्धि हुनेछ। हरित क्षेत्र विस्तार हुनेछ।

७.२ जलाधार व्यवस्थापन

पृष्ठभूमि

नेपाल जलस्रोतको धनी राष्ट्रका रूपमा संसारमा परिचित छ। यस गाउँपालिका पनि जलस्रोत तथा जलाधार क्षेत्रमा सम्पन्न छ। गाउँपालिकाको मध्यभाग हुँदै बगेको मरिण नदी नै यो गाउँपालिकाको सबैभन्दा ठूलो जलाधार हो। यस बाहेक मरिण नदीमा मिसिन जाने वडा नं. १ मा कोखाजार, ठूलो गरदुवा, कामी, गरगरे तेर्से लगायत १९ भन्दाबढी खोलाहरू, वडा नं. २ मा सखौरी, मुङग्रे, सिन्दुरे लगायतका खोलाहरू, वडा नं. ३ मा वरुण, सुके, मरुवा, नक्कली, सुपेनी, लगायत १० भन्दाबढी खोलाहरू, वडा नं. ४ मा खारखोला, मुक्तान खोला, गोठ खोला, वडार, फूलबारी लगायत १४ भन्दाबढी खोलाहरू, वडा नं. ५ मा खञ्जनी, बाबर, प्युरी, ज्यामिरे, तरुण, फिटिङ, फार्से, बडाला लगायत ११ भन्दाबढी खोलाहरू, वडा नं. ६ मा चँदुली, भगवती, तेल्ने, धमिले, महेश्वता, नमगेडी लगायतका खोलाहरू तथा वडा नं. ७ मा अढुवा, काली, दमै, देउजोर, सोकोन, लंगडी, हिले, भिमसेन लगायतका १२ भन्दाबढी खोला तथा खोल्साखोल्सीहरू रहेका छन्। तथापि यस्ता जलाधार क्षेत्रहरूको ठोस योजना नहुँदा यसको पूर्ण सदुपयोग नभई जलस्रोत खेर गइरहेको अवस्था छ। अर्कोतर्फ यी खोला खोल्साहरू हिउँदमा प्राय सुख्खा रहने वर्षात्मा उर्लिने खहरे प्रकृतिका रहेका छन्। मरिणमा मिसिएर यी खोलाहरूले वर्षात्मा डुवान तथा कटानको समस्या निम्त्याउने गरेका छन्। समृद्धिका आधारहरू मध्ये जलस्रोत पनि एक हो। तसर्थ यस गाउँपालिकाका महत्वपूर्ण जलाधार क्षेत्रहरूको संरक्षण तथा सम्बर्धन गरी पारिस्थितिक सन्तुलन कायम राख्न र गाउँपालिकालाई आर्थिक समृद्धितर्फ लैजान जरुरी छ।

सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ गाउँपालिकाको कूल क्षेत्रफलमध्ये ०.८९ प्रतिशत खोलानाला तथा पोखरी क्षेत्रले ओगटेको।
▪ प्रशस्त पानीको श्रोत मरिण नदी र मुल फुटेर बग्ने खोला तथा खोल्साहरू रहेका।
▪ जलस्रोत तथा जलाधार क्षेत्रको उच्चतम प्रयोग गरी कृषि, उद्योग, पर्यटन आदिको विकास गरी आर्थिक समृद्धि हासिल गर्न सकिने।

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ वन, जलाधार र भू-संरक्षणका लागि दिगो रूपमा दीर्घकालीन कार्यक्रमहरू निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने।
▪ जलाधार क्षेत्र संरक्षणको महत्व आममानिसमा बुझाउन नसकिएको।
▪ जलस्रोत तथा जलाधार क्षेत्रको संरक्षण गर्न नसके भविष्यमा पानीको मुहानहरू सुक्न गई पिउने पानी तथा सिँचाइको चरम अभाव हुनसक्ने।
▪ दिगो जलाधार व्यवस्थापन कार्यक्रम लागू गर्नुपर्ने।

दीर्घकालीन सोच
उच्चतम सदुपयोग भएको जलसम्पदा, दिगो विकास हासिल गाउँपालिका

लक्ष्य
गाउँपालिकाको जलाधार क्षेत्रको दिगो संरक्षण गरी जलसम्पदामा आत्मनिर्भर बन्ने ।

उद्देश्यहरू
✓ जलाधार क्षेत्रको प्रभावकारी व्यवस्थापन गरी आर्थिक समृद्धि हासिल गर्ने ।

उद्देश्य १. जलाधार क्षेत्रको प्रभावकारी व्यवस्थापन गरी आर्थिक समृद्धि हासिल गर्ने	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१. जलस्रोत तथा जलाधार क्षेत्र पहिचान गरी संरक्षण गर्ने ।	१.१.१. गाउँपालिकामा भएका पानीका मुहानहरू, जलाधार क्षेत्र तथा सिमसार क्षेत्रको पहिचान गरी नक्साङ्कन गरी विस्तृत विवरण तयार गरिनेछ ।
	१.१.२. जलाधार क्षेत्रहरूको विनासमा सहयोग पुऱ्याउने क्रियाकलापहरू गर्न तत्काल रोक लगाई जलाधार क्षेत्रको संरक्षण गरिनेछ ।
१.२. जलाधार क्षेत्रको दीर्घकालीन व्यवस्थापन गर्ने ।	१.२.१. गाउँपालिकाका प्रमुख जलाधार क्षेत्रहरूलाई "विशेष जलाधार क्षेत्र" घोषणा गरी ती क्षेत्रहरूमा संरक्षणका कार्यक्रमहरू लागू गरिनेछ ।
	१.२.२. प्रत्येक वडाका उपयुक्त स्थानहरूमा जल पर्यावरणीय प्रणाली अन्तर्गत जलचर, वनस्पति र भौतिक अवयवहरूको प्रवर्धन गर्नका लागि नमूना पोखरीहरू निर्माण गरिनेछ । उक्त पोखरीहरूमा वर्षातको पानी संकलन गर्ने व्यवस्था गरिनेछ ।
	१.२.३. जलाधार संरक्षणमा सहायक प्रजातिका बिरुवाहरूको वृक्षारोपण गरिनेछ ।
	१.२.४. जलस्रोत तथा जलाधार क्षेत्रको प्रयोग गरी कृषि, उद्योग तथा पर्यटन क्षेत्रको विकास गरिनेछ ।
१.३. जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	१.३.१. जलाधार क्षेत्र संरक्षणको महत्व बुझाउनका लागि जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

जलाधार व्यवस्थापनको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
१	१.१.	१.१.१.	जलस्रोत तथा जलाधार क्षेत्रको विस्तृत विवरण तयार												
		१.१.२.	स्थानीय जलाधार क्षेत्र संरक्षण नियमावली तयार गर्ने												
	१.२.	१.२.१.	विशेष जलाधार क्षेत्र संरक्षण कार्यक्रम												
		१.२.२.	पोखरीहरू निर्माण												
		१.२.३.	वृक्षारोपण												
		१.२.४.	निजी क्षेत्रको संलग्नतामा जलाधार क्षेत्र उपयोग गरी आर्थिक दिगो पर्यटन, कृषि र उद्योग क्षेत्रका कार्यक्रम संचालन गर्न अन्तरक्रिया												
	१.३.	१.३.१.	जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने												

७.३ विपद् व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तन

पृष्ठभूमि

औद्योगिक राष्ट्रहरूले गरेको व्यापक कार्बन उत्सर्जन, सवारी साधनबाट निस्कने धुवाँ, शहरीकरण, जनसंख्या वृद्धि, वनजंगल विनाश, रेफ्रिजेरेशन प्रविधिमा प्रयोग हुने क्लोरोफ्लोरो कार्वन (CFCs) जस्ता कारणले हरितगृह प्रभाव (Green House Effect) बढ्न गई त्यसले भूमण्डलीय तापक्रम वृद्धि गर्दै लगेको वैज्ञानिक तथ्य हामी सामु छ । यसरी भूमण्डलीय तापक्रम वृद्धिले प्रत्यक्ष रूपमा जलवायुमा प्रभाव पारी जलवायु परिवर्तन भइरहेको परिप्रेक्ष्यमा हरेक राष्ट्रले विकास निर्माणका योजना तयार पार्दा यस तथ्यलाई मनन गरी तयार पार्नुपर्ने हुन्छ किनकि जलवायु परिवर्तनका प्रमुख कारक तत्वहरू नै विकाससम्बन्धी मानवीय गतिविधिहरू हुन् । विकाससम्बन्धी क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्दा वातावरणमैत्री प्रविधि अपनाउने र जलवायु परिवर्तन बिरुद्ध अभियान सञ्चालन गरी कमभन्दा कम कार्वन उत्सर्जन गर्ने र बढीभन्दा बढी कार्वन उपभोग हुने वातावरण सिर्जना गरेर जलवायु समायोजन र सन्तुलन कायम हुने वैज्ञानिक विधि र प्रक्रिया अवलम्बन गर्न श्रेयस्कर हुन्छ ।

भौगोलिक जटिलताका कारण नेपाल प्राकृतिक प्रकोपको उच्च जोखिम क्षेत्रमा रहेको छ । नेपालमा बर्षेनी प्राकृतिक प्रकोपका कारण ठूलोमात्रामा जनधनको क्षति हुने गरेको छ । यस गाउँपालिका पनि प्राकृतिक प्रकोपको दृष्टिकोणले संवेदनशील अवस्थामा रहेको छ । गाउँपालिकामा विशेषगरी पहिरो, हावाहुरी, असिना, चट्याङ, डढेँलो जस्ता प्राकृतिक प्रकोपहरू देखापर्दै आइरहेका छन् । यस्ता प्रकोपहरू सामान्यतया पूर्ण नियन्त्रण गर्न नसके पनि प्रभाव न्यूनीकरणका उपायहरू अवलम्बन गरी जनधनको क्षतिलाई न्यूनीकरण गर्न सकिन्छ । यसकालागि गाउँपालिकाले विपद् व्यवस्थापन पूर्व तयारी तथा प्रतिकार्य योजना तयार पारी लागू गर्नु आवश्यक हुन्छ ।

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ गाउँपालिकाकाले स्थानीय विपद् तथा जलवायु योजना, २०७५ निर्माण गरी सोबमोजिम विपद् न्यूनीकरणका कार्यहरू गर्दै आएको ।
▪ नसोधी नबोली आउँछ प्रकृतिको विपदा, उठौँ जागौँ जोगाऔँ जिउधन र सम्पदा नारा तय गरी विपद् न्यूनीकरण
▪ गाउँपाकिका तथा वडास्तरिय विपद् व्यवस्थापन समितिलाई सक्रिय बनाई उद्दार तर राहतकार्यका लागि सहयोगी संस्था तथा सुरक्षा निकायसँग समन्वय गर्ने नीति लिइएको ।
▪ गाउँपालिकाले खाली सार्वजनिक स्थलमा वृक्षारोपण, जोखिमयुक्त स्थानमा तारजाली, नदीखोला कटान क्षेत्रमा तटबन्धन निर्माण गरिरहेको ।
▪ छिमेकी पालिकाहरूको साझेदारीमा वारुणयन्त्र संयुक्तरूपमा सञ्चालनको पहल गरिएको ।
▪ भुकम्प, कोभिड-१९, बाढी, डुवान कटान जस्ता प्रकोप नियन्त्रणका लागि गाउँपालिकामा आपतकालीन विपद् व्यवस्थापन कोष स्थापना गरी पूर्वतयारीका अत्यावश्यक सामानको भण्डारण गर्ने नीति रहेको ।
▪ विपद् पूर्व तयारी तथा प्रतिकार्य समिति गठन भएको ।

सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ संघीय सरकार र प्रदेश सरकारसँगको समन्वयमा विपद् व्यवस्थापन पूर्व तयारी, प्रतिकार्य, राहत तथा पुर्नस्थापनका कार्ययक्रमहरू सञ्चालन गर्ने गाउँपालिकाको नीति रहेको ।

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ विपद् सम्बन्धी सचेतना कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिए पनि आपतविपद् नपर्दासम्म संवेदनशील नहुने अवस्था रहेको ।
▪ गाउँपालिकाका सबै वडाका बस्ती तथा जमिनमा पहिरो, नदी कटान/कटान/डुवान, आगलागी मानव-जंगली जनावर-चराचुरुङ्गी द्वन्द जस्ता कुनै न कुनै विपद्को जोखिम रहेको ।
▪ सामुदायिक वनहरूमा नयाँ घाँस तथा विरुवाका लागि गोप्य रूपमा जानीजानी डढेलो लगाइने गरेको ।
▪ मरिण नदी आसपास रहेका बस्ती वर्षात्को समयमा बाढी, डुवान र कटानको जोखिममा रहेको ।
▪ जलवायु परिवर्तनले भएको अतिवृष्टि, अनावृष्टि, तापक्रम वृद्धि आदिका कारण वार्षिक खेतीपाती क्यालेन्डर परिवर्तन भइरहेको, बालीनालीमा रोग, किराको समस्या देखिनुका साथै उत्पादनमा नकारात्मक प्रभाव देखिन थालेको ।
▪ प्राविधिक अध्ययनविना जथाभावी विकास संरचना निर्माणले विपद् जोखिम बढ्दै गएको ।
▪ जलवायु परिवर्तनका नकारात्मक असर तथा विपद् न्यूनीकरण का लागि ठोस योजना बनाई लागू गर्नुपर्ने ।

दीर्घकालीन सोच
विपद व्यवस्थापनको प्रभावकारी संयन्त्र निर्माण गरी जनधनको क्षति न्यूनीकरण गर्ने ।
लक्ष्य
विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा प्रतिकार्य योजना लागू गरी पूर्णत कार्यान्वयन गर्ने ।
उद्देश्यहरू
✓ प्राकृतिक तथा गैर प्राकृतिक विपद्बाट हुने क्षति न्युनीकरण गर्ने । ✓ विपद्को दिगो तथा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्ने । ✓ पहिरो र कटान ग्रस्त क्षेत्रको संरक्षण गर्ने ।

उद्देश्य १. प्राकृतिक तथा गैर प्राकृतिक विपद्बाट हुने क्षति न्युनीकरण गर्ने ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१. विपद् जोखिम क्षेत्र नक्सांकन गर्ने ।	१.१.१. गाउँपालिकाका उच्च जोखिम क्षेत्रहरूको नक्साङ्कन गरी खतरा संकेतहरू राखिनेछ ।

उद्देश्य १. प्राकृतिक तथा गैर प्राकृतिक विपद्बाट हुने क्षति न्युनीकरण गर्ने ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.१.२. गाउँपालिकाका अति जोखिममा रहेका बस्ती तथा परिवारलाई स्थानान्तरण गरिनेछ ।
१.२. विपद् पूर्वानुमान तथा पूर्व चेतावनी प्रणाली प्रभावकारी बनाउने ।	१.२.१. बाढी, मौसम लगायतको पूर्वानुमान तथा पूर्व चेतावनी प्रणालीको विकास तथा संचालन गरिनेछ ।
	१.२.२. प्रकोप सम्भाव्य स्थलहरूमा विपद् पूर्व संकेत दिने उपकरणहरू जडान गरिनेछ ।
	१.२.३. नियमित रूपमा भैरहने प्राकृतिक प्रकोपको अध्ययन गरी प्रकोप पात्रो तयार गरिनेछ ।
	१.२.४. विपद् सम्बन्धि पूर्वसूचना स्थानीय रेडियो, एफएम तथा अन्य सञ्चार माध्यम मार्फत सम्प्रेषण गरिनेछ ।
१.३. बीमा योजना लागू गर्ने ।	१.३.१. विपद् सम्भावित क्षेत्रका प्रत्येक नागरिकको अनिवार्य बीमा योजना लागु गरिनेछ र अति विपन्न परिवारको बिमा गाउँपालिकाले गरिदिनेछ ।

उद्देश्य २. विपद्को दिगो तथा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्ने ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१. विपद् व्यवस्थापन योजना कार्यान्वयन गर्ने ।	२.१.१. गाउँपालिकामा आइपर्ने प्रमुख प्राकृतिक तथा गैर प्राकृतिक विपद्हरूको पहिचान गरी निर्माण गरिएको एकीकृत विपद् व्यवस्थापन पूर्व तयारी तथा प्रतिकार्य योजना कार्यान्वयन गरिनेछ ।
२.२. विपद् व्यवस्थापनमा सक्षम संयन्त्रको निर्माण गर्ने ।	२.२.१. विपद् को बेला पिउने पानी, खाद्यान्न, औषधी उपचार आदिको पूर्वतयारी गर्न वडा स्तरीय संयन्त्र निर्माण गरिनेछ ।
	२.२.२. विपद् का बेला भेला हुने खुल्ला स्थानहरू तय गरी पूर्वाधार निर्माण गरिनेछ ।
	२.२.३. स्वास्थ्यकर्मीहरू सम्मिलित गाउँपालिकास्तरीय संक्रमण रोग तथा महामारी प्रतिकार्य टोली गठन गरिनेछ ।
	२.२.४. बेलाबेलामा उद्धार तथा विपद्बाट बच्ने उपायबारे पूर्वाभ्यासहरू संचालन गरिनेछ ।
	२.२.५. वडास्तरमा युवाहरू सम्मिलित विपद् प्रतिकार्य स्वयंसेवक समूह निर्माण गरी नियमित तालिम प्रदान गरिनेछ ।

उद्देश्य २. विपद्को दिगो तथा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्ने ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	२.२.६. विपद व्यवस्थापनमा संलग्न विभिन्न संघ संस्थाहरूसँग प्रभावकारी समन्वय र सहकार्य गरिनेछ ।
	२.२.७ विपद् का वेला आवश्यक पर्ने उपकरण, उद्धार सामाग्री, एम्वुलेन्स, स्काभेटर, डोरी, पाल लगायतका समाग्रीहरूको जोहो गरिनेछ ।
	२.२.८ छिमेकी पालिकाहरूको साझेदारीमा वारुणयन्त्र सयुक्तरूपमा सञ्चालन गरिनेछ ।
२.३. विपद् व्यवस्थापन कोष प्रभावकारी बनाउने ।	२.३.१. गाउँपालिकामा कोभिड १९ को रोकथाम तथा नियन्त्रण गर्न, भूकम्प, असीना, आगलागी, बाढी, पहिरो, चट्याङ जस्ता महामारीबाट प्रकोप, दुर्घटना आदिको व्यवस्थापन गर्न स्थापित "विपद व्यवस्थापन कोष" व्यवस्थित एवम् प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.३.२ डुवान, बाढी, पहिरो, आगलागी लगायतका प्रकोपबाट पीडित परिवारलाई राहत उपलब्ध गराइनेछ ।
२.४. स्थानीय संरचना निर्माण मापदण्ड प्रभावकारी बनाउने ।	२.४.१. घर तथा बस्ती निर्माण गर्नुभन्दा पहिले अनिवार्य रूपमा नक्सापास, माटो परिक्षण तथा फिल्ड चेकजाँच गरेर विपद् जोखिम अध्ययन पश्चात मात्र विपद् प्रतिरोधी संरचनाहरू निर्माण गरिनेछ ।
२.५. जलवायु अनुकुलन तथा जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरणका लागि क्षमता विकास गर्ने ।	२.५.१. जलवायु परिवर्तनका प्रभावहरूको अध्ययन गरी सुझाव दिन विज्ञसँग परामर्श लिइनेछ ।
	२.५.२. जलवायु परिवर्तनले निम्त्याएका समस्याहरू सामना गर्न स्थानीयस्तरमा तालिम तथा सचेतना कार्यक्रमहरू संचालन गरिनेछ ।
	२.५.३. स्थानीयस्तरमा तथा विद्यालयहरूमा जलवायु परिवर्तनका बारेमा अन्तरक्रिया कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
२.६. जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	२.६.१. विपद्बाट बच्ने उपायका बारेमा सचेतना कार्यक्रमलाई समुदायमा अभियानका रूपमा सञ्चालन गरिनेछ ।

विपद् व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तनको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
१	१.१.	१.१.१.	उच्च जोखिम क्षेत्रहरूको नक्साङ्कन												
		१.१.२.	उच्च जोखिममा रहेका बस्ती तथा परिवारलाई स्थानान्तरण												
	१.२.	१.२.१.	विपद् पूर्वानुमान तथा चेतावनी सूचना प्रणालीको विकास र सञ्चालन												
		१.२.२.	विपद् पूर्व संकेत दिने उपकरण जडान												
		१.२.३.	प्रकोप पात्रो तयार												
		१.२.४.	विपद् सम्बन्धी पूर्व सूचना सम्प्रेषण												
	१.३.	१.३.१.	बीमा योजनामा अनुदान												
२	२.१.	२.१.१.	एकीकृत विपद् व्यवस्थापन पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य योजना कार्यान्वयन												
	२.२.	२.२.१.	वडा स्तरीय विपद् व्यवस्थापन संयन्त्र निर्माण												
		२.२.२.	खुल्ला स्थान तय गरी पूर्वाधार निर्माण												
		२.२.३.	संक्रामक रोग तथा महामारी प्रतिकार्य टोली गठन माहामारीका लागी आइसोलेसन केन्द्र निर्माण												
		२.२.४.	उद्धार सम्बन्धी पूर्वाभ्यास सञ्चालन												
		२.२.५.	विपद् प्रतिकार्य स्वयंसेवक समूहलाई तालिम												
		२.२.६.	विभिन्न संस्थाहरूसँग प्रभावकारी समन्वय र सहकार्य												

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		२.२.७	विपद् उद्धार सामाग्री खरिद												
		२.२.८	छिमेकी पालिकाहरूको साझेदारीमा वारुणयन्त्र सयुक्तरूपमा सञ्चालन												
	२.३.	२.३.१.	विपद् व्यवस्थापन कोष निर्माण तथा रकम थप												
		२.३.२.	विपद पीडितलाई राहत वितरण												
	२.४.	२.४.१.	विपद् प्रतिरोधी संरचनाहरू निर्माण मापदण्ड लागू												
	२.५.	२.५.१.	विज्ञसँग परामर्श सेवा लिने												
		२.५.२.	तालिम तथा सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन												
		२.५.३.	अन्तरक्रिया कार्यक्रम संचालन												
	२.६.	२.६.१.	सचेतना अभियान सञ्चालन												

अपेक्षित उपलब्धि

- ✓ विपद् जोखिम नक्साङ्कन भएको हुने, भौतिक संरचनाहरू मापदण्डबमोजिम विपद् प्रतिरोधी भएको हुने, विपद् पूर्वानुमान तथा पूर्वसूचना प्रणाली प्रभावकारी भएको हुने, विपद् सम्बन्धी नीति तथा योजना बनेको हुने र विपदबाट हुने क्षतिमा न्युनीकरण भएको हुनेछ । साथै जलवायु परिवर्तनका असरहरूको अनुकुलन तथा न्यूनीकरण भएको हुनेछ ।

७.४ वातावरण संरक्षण

हाम्रो वरपर रहेका प्राकृतिक अवयवहरू जस्तै वायुमण्डल, भूमि, जल, वनजंगल, वनस्पति, जीवजन्तु र प्राकृतिक जीवनचक्र, जलवायु तथा मौसम आदिको अन्तरक्रिया र समग्रताले सृजना गरेका भौतिक अवस्थालाई वातावरण भनिन्छ । वातावरण संरक्षण भनेको सम्पूर्ण वातावरणीय अवयवहरूको एकीकृत संरक्षणको पाटो हो । यसमा समग्रमा जल, जमिन, जंगल, वायुमण्डल र हाम्रो वरपरको सेरोफेरोलाई स्वच्छ, सफा र सन्तुलित राख्ने विषय आउँछ। वातावरण प्रदूषणले मानिसमा विभिन्न किसिमका रोगहरू निम्त्याउँछ । नेपालको संविधानको धारा ३० मा प्रत्येक नागरिकलाई स्वच्छ र स्वस्थ वातावरणमा बाँच्न पाउने हक हुने छ भनी मौलिक हकको रूपमा उल्लेख गरिएको छ। तसर्थ यस गाउँपालिकामा समग्र वातावरण संरक्षण गर्न विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न आवश्यक छ ।

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ पार्क तथा हरित क्षेत्र विस्तार गर्न गाउँपालिकाले योजनाबद्ध रूपमा काम गरिरहेको ।
▪ पहिरो प्रभावित क्षेत्रमा वृक्षारोपण गरी भू-संरक्षण गर्ने नीति लिइएको ।
▪ गाउँपालिकाका वन क्षेत्रमा पाइने जडीबुटी पहिचान गर्न विज्ञ टोली परिचालन गर्न सकिने ।
▪ गाउँपालिकाका सार्वजनिक स्थल, नदी खोला किनार तथा अनुकूल स्थानमा वृक्षारोपण गरिएको ।
▪ यातायातका साधन र कलकारखानाहरू न्यून रहेका तथा हरियाली पर्याप्त भएका कारण तुलनात्मक रूपमा सहरी क्षेत्रभन्दा स्वच्छ वातावरण रहेको ।
▪ गाउँपालिकाका विभिन्न स्थानमा व्यापक वृक्षारोपण गर्नुका साथै बगैंचा, पार्कहरू निर्माण गरी हरियाली प्रवर्द्धन गर्न सकिने ।
▪ हरेक वर्ष जुन ५ मा मनाइने विश्व वातावरण दिवसमा विविध कार्यक्रम गरी वातावरणीय सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सकिने ।

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ प्राकृतिक सम्पदाहरूको पूर्ण संरक्षण र सदुपयोग हुन नसकेको ।
▪ काठ दाउरालाई घरायसी इन्धनको रूपमा अत्यधिक प्रयोग गर्नाले घरायसी प्रदूषण बढेको ।
▪ समयमै स्तरउन्नति नहुँदा तथा अनावश्यक मानवीय गतिविधि कारण पोखरीहरू सुक्ने खतरा रहेको ।
▪ वातावरण संरक्षण र पूर्वाधार विकासबीच सामन्जस्यता स्थापित हुन नसकेको ।
▪ आमनागरिकमा वातावरण सचेतनाका कार्यक्रमहरू प्रभावकारी ढंगले ल्याउनुपर्ने ।
▪ पर्यावरणीय असन्तुलन तथा प्रदूषणको नकारात्मक असरका कारण जीवन कष्टकर हुन सक्ने ।

दीर्घकालीन सोच
मरिणको शान : स्वच्छ, सफा, हराभरा ग्राम

लक्ष्य
गाउँपालिकालाई वातावरणमैत्री नमूना हरित क्षेत्रका रूपमा विकास गर्ने ।

उद्देश्यहरू
✓ जल, जमिन, वायु र ध्वनी प्रदूषण नियन्त्रण गर्ने । ✓ सम्पूर्ण पूर्वाधार विकास क्रियाकलापहरूलाई दिगो र वातावरण मैत्री बनाउने ।

उद्देश्य १. जल, जमिन, वायु र ध्वनी प्रदूषण नियन्त्रण गर्ने ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१. प्रदूषण नियन्त्रणका लागि मापदण्ड बनाई लागू गर्ने ।	१.१.१. प्रदूषण नियन्त्रण गर्न क्रमशः सबै सडकहरू कालोपत्रे गर्दै लगिनेछ ।
	१.१.२. प्लाष्टिक तथा टायर ट्युब जगाउने परिपाटीलाई पूर्णतः बन्देज गरिनेछ ।
	१.१.३. पानीका मुहानहरू सफा राख्न त्यस्ता स्थानहरूमा मानवीय गतिविधि र छाडा पशुहरू नियन्त्रण गरिनेछ ।
	१.१.४. मरेका पशु चौपायहरूको व्यवस्थापन गर्न वडास्तरमा स्थानहरू तोकिनेछ ।
	१.१.५. प्रत्येक घरमा खाना पकाउन प्रयोग हुने मुख्य ईन्धन काठ दाउरालाई विस्थापित गर्न वैकल्पिक ऊर्जा जस्तै गोवरग्याँस, बायोग्याँस सौर्य तथा वायु उर्जा आदिको व्यवस्था गर्न मापदण्डका आधारमा निश्चित प्रतिशत अनुदान दिइनेछ ।
	१.१.६. ठूला उद्योग, क्रशर, इट्टा भट्टा जस्ता प्रदूषण बढाउने उद्योगलाई घना मानव बस्ती भएको इलाकामा स्थापना गर्न निषेध गरिनेछ । यस्ता उद्योगलाई वातावरण प्रदूषण नियन्त्रणमा जिम्मेवार बनाई वातावरण संरक्षणका क्षेत्रमा सामाजिक उतरदायित्व अन्तर्गत शोधभर्ना स्वरूप लगानी गर्नुपर्ने प्रावधान बनाइनेछ ।
	१.१.७. गाउँपालिका भएर बग्ने खोला नालाको किनार लगायत भू-क्षय संवेदनशील क्षेत्रमा भू-क्षय, नदी कटान तथा पहिरो नियन्त्रण गर्ने योजना कार्यान्वयन गरिने छ । यसो गर्दा जैविक इन्जिनियरिङ्ग प्रविधिलाई प्राथमिकता दिइनेछ ।
१.२. समुदाय वा टोल स्तरमा नियमित सरसफाई तथा शौचालय निर्माण	१.२.१. घरआँगन, टोल र सडक सफा राख्ने र सामुदायिक वा टोलस्तरमा नियमित सरसफाई अभियान सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.२. प्रत्येक वडाका मानवीय गतिविधिहरू बढी भैरहने क्षेत्रमा अनिवार्य सार्वजनिक शौचालयको निर्माण गरिन छ ।

उद्देश्य १. जल, जमिन, वायु र ध्वनी प्रदूषण नियन्त्रण गर्ने ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
अभियान सञ्चालन गर्ने ।	

उद्देश्य २. सम्पूर्ण पूर्वाधार विकास क्रियाकलापहरूलाई दिगो र वातावरण मैत्री बनाउने	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१. विकास निर्माणको काम विकास निर्माणका कार्यक्रम गर्दा IEE कार्यन्वयन गर्ने ।	२.१.१. विकास निर्माणका ठूला कार्यक्रमहरू, खानी उत्खनन्, ढुंगा, गिटी, वालुवा तथा माटो उत्खनन् आदि कार्य गर्न प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण गरी सोको अक्षरश: पालना गरिनेछ ।
२.२. ऐतिहासिक तथा सार्वजनिक स्थलहरूको दिगो विकास र संरक्षण गर्ने ।	२.२.१. ऐतिहासिक, धार्मिक र पुरातात्विक महत्वका स्थानहरूको एकीकृत संरक्षण योजना तयार गरी यस्ता क्षेत्रलाई सम्पदा क्षेत्र घोषणा गरी वातावरण अनुकूल दिगो विकास र संरक्षण गरिनेछ ।
	२.२.२. प्रत्येक वडामा एक एकवटा वडागत नमूना पार्कहरूको निर्माण गरिनेछ ।

वातावरण संरक्षणको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
१	१.१.	१.१.१.	प्राथमिकताका आधारमा सडकहरू कालोपत्रे												
		१.१.२.	प्लाष्टिक तथा टायर, ट्यूब जलाउन निषेध												
		१.१.३.	अनुगमनको व्यवस्था												
		१.१.४.	मरेका चौपायाहरू व्यवस्थापन गर्ने स्थान निर्माण												
		१.१.५.	बैकल्पिक उर्जा प्रवर्द्धन गर्न अनुदान												
		१.१.६.	ठूला उद्योग सञ्चालन मापदण्ड तयार												
		१.१.७.	भूसंरक्षण योजना कार्यान्वयन												
	१.२.	१.२.१.	सरसफाई अभियान सञ्चालन												
		१.२.२.	सार्वजनिक शौचालय निर्माण												
२	२.१.	२.१.१.	अनुगमन												
	२.२.	२.२.१.	एकीकृत संरक्षण योजना निर्माण												
		२.२.२.	एक वडा एक हरित पार्कहरूको निर्माण गाउँपालिका भर हाल सुकेका परम्परागत पोखरीको पुनरुत्थान कार्यक्रम												

अपेक्षित उपलब्धि

✓ महत्वपुर्ण सार्वजनिक स्थानहरूमा सार्वजनिक शौचालय निर्माण भएका हुने । एकीकृत वातावरण संरक्षण योजना तयार भएको हुने, तथा वातावरण संरक्षण सम्बन्धि कार्यक्रमहरूको अनुगमन तथा मुल्याङ्कन कार्यले निरन्तरता पाएको हुने छ ।

नतिजा सूचकहरू

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)	अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)
वन तथा भू-संरक्षण					
५.	असर	वनले ओगटेको कूल क्षेत्र (प्रतिशत) (प.दि.वि.ल. १५.१.१)	प्रतिशत		
६.	असर	सामुदायिक वनले ओगटेको क्षेत्र (प्रतिशत) (प.दि.वि.ल. १५.१.१.१)	प्रतिशत		
७.	प्रतिफल	वृक्षारोपण गरिएको क्षेत्र (प.दि.वि.ल. १५.२.१.२)			
८.	प्रतिफल	वनस्पति उद्यान (संख्या)	संख्या		
९.	असर	वैज्ञानिक व्यवस्थापन प्रणाली लागु वनको क्षेत्र (प्रतिशत)	प्रतिशत		
१०.	असर	जडीबुटी तथा फलफूल खेतीले ओगटेको सामुदायिक वनको क्षेत्र (प्रतिशत)	प्रतिशत		
११.	असर	मिचाहा प्रजातिका बिरुवाहरूले ओगटेको वनको क्षेत्र (प्रतिशत)	प्रतिशत		
१२.	असर	संकटापन्न अवस्थामा रहेका औषधिको रूपमा प्रयोग हुने वनस्पतिहरू(प्रतिशत)	प्रतिशत		
१३.	असर	अनुत्पादक झाडी, बुट्यान क्षेत्र मध्ये उत्पादनशील वनमा परिणत भएको क्षेत्र			
१४.	असर	संकटापन्न घोषणा भएका वनस्पतिको संख्या	प्रतिशत		
१५.	असर	संकटापन्न घोषणा भएका वन्यजन्तुको संख्या	प्रतिशत		
१६.	प्रतिफल	सामुदायिक वनभित्र निर्मित पोखरी संख्या	संख्या		
१७.	असर	बायो इन्जिनियरिङ्ग प्रविधिको प्रयोग गरी भू-संरक्षण गरिएका स्थानहरूको संख्या (प्रतिशत)	प्रतिशत		
जलाधार व्यवस्थापन					
१.	असर	ताल, सिमसार र तलाउ/पोखरीहरूको संख्या (प.दि.वि.ल. १५.१.२.२)	प्रतिशत		
२.	असर	संकटासन्न तालहरू/पोखरीहरू(प.दि.वि.ल. १५.४.१.१)	प्रतिशत		
३.	प्रतिफल	संरक्षित सिमसार क्षेत्र (संख्या)	संख्या		
४.	प्रतिफल	वर्षातको पानी संकलन गर्न निर्माण गरिएका नमुना पोखरी संख्या	संख्या		
५.	प्रतिफल	परम्परागत जैविक विधि अपनाई संरक्षण गरिएका पानीको मुहानहरूको संख्या	संख्या		
६.	प्रतिफल	संकटमा परी पुनरुत्थान गरिएका पानीका मुहानको संख्या	संख्या		

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)	अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)
७.	प्रतिफल	वनजंगल भित्र रहेका पोखरीहरूको संख्या	संख्या		
८.	प्रतिफल	संकटयुक्त अर्थात् सुख्खाका कारण सुक्ने खतरामा रहेका नदीहरूको संख्या	संख्या		
९.	प्रतिफल	संकटयुक्त अर्थात् सुख्खाका कारण सुक्ने खतरामा रहेका पानीका मुहानहरूको संख्या	संख्या		
१०.	प्रतिफल	संकटयुक्त अर्थात् सुख्खाका कारण सुक्ने खतरामा रहेका सिमसार क्षेत्रको संख्या	संख्या		
११.	असर	नयाँ निर्माण गरिएका पोखरी, ताल वा अन्य जलक्षेत्रले ओगटेको क्षेत्र	प्रतिशत		
विपद् व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तन					
१.	प्रतिफल	विपद्को कारण ज्यान गुमाउनेको संख्या (प.दि.वि.ल. ११.५.१.१)	संख्या		
२.	प्रतिफल	विपद्को कारण घाइते हुनेको संख्या (प.दि.वि.ल. ११.५.१.२)	संख्या		
३.	असर	विपद्बाट प्रभावित घरपरिवार	प्रतिशत		
४.	प्रतिफल	विपद्को बेला भेला हुने स्थानको	संख्या		
५.	प्रतिफल	दमकल संख्या	संख्या		
६.	प्रतिफल	एक्सकाभेटर संख्या	संख्या		
७.	प्रतिफल	विपद् पूर्वसंकेत दिन जडित उपकरणहरूको संख्या	संख्या		
८.	असर	भूकम्प प्रतिरोधी घरको प्रतिशत			
९.	प्रतिफल	जलवायु परिवर्तन अनुकुलन योजना अन्तर्गत समुदायस्तरमा कार्यान्वयन भएका कार्यक्रमहरूको संख्या (प.दि.वि.ल. १३.२.१)	संख्या		
१०.	प्रतिफल	जलवायु अनुकूलनका वनस्पति तथा बालीनालीको संख्या	संख्या		
११.	असर	जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी शिक्षा समावेश गरेका विद्यालयहरूको संख्या (प.दि.वि.ल. १३.३.१.१)	प्रतिशत		
१२.	प्रतिफल	जलवायुका असरलाई कम गर्ने कार्यमा तालिम प्राप्त व्यक्तिहरूको संख्या	संख्या		
वातावरण संरक्षण					
१.	प्रतिफल	नव हरित क्षेत्रको संख्या	संख्या		
२.	प्रतिफल	वातावरणीय संवेदनशील क्षेत्रहरूको संख्या	संख्या		
३.	प्रतिफल	सडक सौन्दर्यीकरण	कि.मि.		

परिच्छेद - ८: संस्थागत विकास सेवा प्रवाह तथा सुशासन

८.१ सुशासन तथा सेवा प्रवाह

पृष्ठभूमि

वास्तविक रूपमा असल शासनको स्थापना गर्न सकेमात्र जनस्तरमा सेवा प्रवाहको प्रभावकारिता रहन्छ। राज्यले लिएको नीतिअनुरूप असल शासनका प्रमुख आयामहरूमा सार्वजनिक प्रशासनमा पारदर्शिता, निष्पक्षता, भ्रष्टाचारमुक्त, जनउत्तरदायी शासन, शुलभता र सहजता महत्वपूर्ण आयामहरू हुन् । यी आयामहरूको स्वस्थ विकास र सुनिश्चितता गर्न सकेको खण्डमा संघीय संविधानको मर्मअनुरूप जनताको घरदैलोमा राज्यद्वारा प्रदान गरिने सेवा र सुविधा पुऱ्याउन सकिन्छ ।

गाउँपालिकाले कार्यालयहरूमा नागरिक वडापत्रको व्यवस्था, इन्टरनेट नेटवर्किङ मार्फत वडालाई गाउँपालिका केन्द्रसँग जोड्ने कार्य, कर्मचारी तथा जनप्रतिनिधिहरूको क्षमता अभिवृद्धि तालिम, नागरिक भेला, सार्वजनिक सुनुवाइ, सामाजिक परीक्षण, अनुगमन तथा नियन्त्रण कार्यप्रणालीलाई चुस्त, व्यवस्थित तथा पारदर्शी बनाउनु आवश्यक छ ।

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ गाउँपालिकाको सेवा प्रवाहलाई चुस्त दुरुस्त बनाउन स्थानीय सरकारमा सम्पूर्ण अधिकार प्राप्त भएको।
▪ जनादेश प्राप्त निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरूले उत्साहका साथ काम गरिरहेको ।
▪ सेवा प्रवाहलाई चुस्त, द्रुत तथा सरल बनाउन सबै वडा कार्यलयहरूलाई गाउँपालिकासँग Broad Band अर्थात High Speed Internet बाट नेटवर्किङ कार्य गर्न सकिने ।
▪ लेखा र प्रशासन सञ्चालनार्थ विभिन्न सफ्टवेयरहरूको विकास भएको।
▪ स्थानीय सरकारले भ्रष्टाचारशून्य प्रशासनको नीति लिएको ।
▪ कर्मचारीको क्षमता अभिवृद्धिको लागि तालिमको व्यवस्था भएको।
▪ आवश्यक गाउँपालिका तथा वडा कार्यालय भवन निर्माण योजना बनेको।
▪ स्थानीय जनशक्तिको परिचालन गरी योजना-आयोजनाहरूलाई कम खर्चिलो बनाउने नीति लिइएको।
▪ व्यक्तिगत घटना दर्ता तथा सामाजिक सुरक्षा भत्ता वितरणलाई प्रभावकारी बनाउन कर्मचारीको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने योजना रहेको।
▪ गुनासो तथा सुझाव सङ्कलनको व्यवस्था भएको।
▪ कार्य सम्पादन मूल्याङ्कन प्रणाली प्रभावकारी बनाउने योजना भएको।
▪ सबै वडाहरूमा सूचना प्रविधिको समुचित व्यवस्था गर्ने योजना बनेको।
▪ युवा स्वरोजगारलाई प्राथमिकतामा राखिएको।

सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ सामाजिक सुरक्षालाई प्राथमिकतामा राखिएको।
▪ ज्येष्ठ नागरिक, अपाङ्ग, दीर्घरोगी, सीमान्तकृत र विपन्न वर्गका बासिन्दाका लागि विशेष सहयोगको व्यवस्था भएको।
▪ गाउँपालिका तथा मातहतका कार्यालयहरूमा क्षतिपुर्ति सहितको नागरिक बडापत्रको व्यवस्था गर्न सकिने ।
▪ कार्यपालिकाको निर्णय ४८ घण्टाभित्र सार्वजनिक गरी जनताप्रति उत्तरदायी हुने संस्कार विकास गर्न सकिने ।
▪ गाउँपालिका कार्यालय तथा वडा कार्यालयका कर्मचारीहरूको आचार संहिता बनाएर लागू गर्न सकिने ।
▪ E-governance को सुरुवात गर्न सकिने ।
▪ न्यायिक समितिलाई पूर्णता दिई आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्रका विवाद व्यवस्थापन गर्न सकिने ।
▪ स्थानीय सरकार स्वायत्त भएका कारण गाउँपालिकाको वस्तुगत अवस्था हेरी आवश्यकताअनुसार असल शासन अभिवृद्धि, मानव संसाधन विकास, योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन र सेवा प्रवाहलाई जनमुखी र प्रभावकारी बनाउन सकिने।
▪ विद्यमान सूचना प्रविधिको सदुपयोग गरी अन्य स्थानीय सरकारले गरेका उत्कृष्ट अभ्यासहरूको अनुशरण गर्न सकिने।
▪ जनगुनासोलाई तत्काल सम्बोधन गरी जनताको मन जित्न सकिने।
▪ आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली निर्माण गरी लागू गर्न सकिने।
▪ आवश्यकताअनुसार प्रहरी तथा सुरक्षा निकायको व्यवस्थापन गर्न सकिने ।
▪ सञ्चार माध्यम मार्फत् गाउँपालिकाका काम र विकास निर्माणका योजना सुसूचित गर्न सकिने ।

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्या र चुनौतीहरू
▪ लामो राजनैतिक संक्रमणबाट हालसालै स्थापित नयाँ संघीय प्रणालीको स्थानीय सरकार भएका कारण सर्वाङ्गीण संस्थागत विकास भइनसकेको।
▪ संघीयताको अभ्यास तथा अनुभव नभएको।
▪ स्थानीयवासीको राजनैतिक चेतनाको स्तर माथि उठी नसकेको ।
▪ संस्थागत तथा क्षमता अभिवृद्धिका नियमित कार्यक्रमहरूको व्यवस्था नभएको।
▪ गाउँपालिका केन्द्र/वडाकेन्द्रमा पर्याप्त भौतिक सामग्री (फर्निचर, कम्प्युटर, ल्यापटप आदि) उपलब्ध नभएको ।
▪ जनचासो र जनगुनासोको समयमै सम्बोधन नहुँदा जनतामा निराशा उत्पन्न भई संघीय व्यवस्थामा नै प्रश्न खडा हुन सक्ने।
▪ भ्रष्टाचार वृद्धि हुन सक्ने।

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्या र चुनौतीहरू
▪ पूर्वाग्रहरहित न्याय प्रणाली विकास गर्नुपर्ने ।
▪ जनप्रतिनिधि र कर्मचारीतन्त्रको समन्वयमा कठिनाइ हुन सक्ने।
▪ जनउत्तरदायी शासन प्रणालीको विकास गर्नुपर्ने ।
▪ सबै कार्यालयलाई कर सूचनामैत्री तथा प्रविधियुक्त बनाउन ठूलो बजेटको आवश्यकता पर्ने ।

दीर्घकालीन सोच
गाउँपालिकाको सरोकार जनमुखी सरकार
लक्ष्य
सेवा प्रवाहलाई छिटो, छरितो, सुलभ जनउत्तरदायी र प्रभावकारी बनाई जनचासोमा केन्द्रित हुने ।
उद्देश्यहरू
✓ भ्रष्टाचारमुक्त असल शासनको प्रत्याभूति गरी सेवा प्रवाहलाई जनमूखि बनाउनु ।

उद्देश्य १: भ्रष्टाचारमुक्त असल शासनको प्रत्याभूति गरी सेवा प्रवाहलाई जनमूखि बनाउनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ जनचासोमा केन्द्रित जनमूखी सरकार महशुस हुने सेवा प्रणाली प्रर्वद्धन गर्ने ।	१.१.१ नियमित रूपमा नागरिक सन्तुष्टि सर्वेक्षण गरी राज्यद्वारा प्रवाह हुने सेवामा रहेका जन गुनासो र चासोको अध्ययन गरिनेछ ।
	१.१.२ राज्यको कानुनको परिधिमा रहि सेवा प्रवाहलाई दुरुस्त बनाउन नागरिक सर्वेक्षणका आधारमा कर्मचारी अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.३ वडास्तरमा आवश्यकताअनुसार “घुम्ती स्थानीय सरकार” कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.४ सेवा प्रवाहलाई दुरुस्त राख्न विद्युतिय सूचना प्रणालीमा रूपान्तरण गर्न आवश्यक Software हरूको प्रवन्ध गरिनेछ ।
	१.१.५ कर्मचारीहरू लाई सूचना प्रविधिमैत्री बनाउन आवश्यक तालिमको प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.१.६ जनगुनासो व्यवस्थापन प्रणाली र कार्ययोजना निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.७ सूचना प्रविधिमा वडाका क्रियाकलापलाई समेट्न आवश्यक पूर्वाधार खरिद गरिनेछ ।
	१.१.८ इन्टरनेट सुविधाको स्तर वृद्धि गरी प्रत्येक वडामा सुनिश्चित गरिनेछ ।
	१.१.९ भौतिक पूर्वाधार अन्तर्गत वडा तथा गाउँपालिका भवन निर्माणका लागि डि.पि.आर तयार पारिनेछ ।

उद्देश्य १: भ्रष्टाचारमुक्त असल शासनको प्रत्याभूति गरी सेवा प्रवाहलाई जनमूखि बनाउनु ।	
रणनीति	कार्यनीति
	१.१.१० सार्वजनिक अभिलेख प्रणाली र पञ्जीकरणलाई प्रविधि मैत्री र पूर्ण अध्यावधिक हुने संयन्त्र निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.११ स्थानीय न्यायिक समितिलाई श्रोत साधन यूक्त बनाइनेछ ।
	१.१.१२ आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली तयार गरी लागू गरिनेछ ।
	१.१.१३ स्थानीय सञ्चार माध्याम मार्फत स्थानीय सरकार रेडियो कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.१४ उत्कृष्ट कर्मचारी पुरस्कारको प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.१.१५ सार्वजनिक सूचना प्रणालीमा जनताको सहज पहुँच हुने संयन्त्र निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.१६ विकासमा निजि क्षेत्रको सहयोग लिन नियमित अन्तरक्रिया आयोजना गरिनेछ ।
	१.१.१७ संगठन व्यवस्थापन सर्वेक्षण गरी दरवन्दी व्यवस्थापन गरिनेछ ।
	१.१.१८ जनप्रतिनिधि र कर्मचारी केन्द्रित क्षमता विकास सुशासन र सदाचार सम्बन्धी तालिम तथा अभिमुखीकरण गरिनेछ ।
	१.१.१९ पूँजीगत खर्चको पात्रो तयार गरी सार्वजनिक खर्च अर्न्तगत पूँजीगत खर्च क्षमता विकास गरिनेछ ।
	१.१.२० विकास निर्माणमा प्रगति विवरणलाई जनतासामू नियमित सार्वजनिक गर्न सूचना प्रविधिको विकास गरी सहज र पहुँच योग्य बनाइने छ ।
	१.१.२१ आयोजना तथा निर्माणस्थलमा आयोजनाको विस्तृत विवरण सम्बन्धी बोर्ड अनिवार्य राखिनेछ ।
	१.१.२२ क्षतिपूर्ति सहितको नागरिक वडापत्रलाई पूर्ण कार्यान्वयनमा ल्याउन आवश्यक सुधार गरिनेछ ।
	१.१.२३ सार्वजनिक सुनुवाइका कार्यक्रम नियमित गरिनेछ ।

सुशासन तथा सेवा प्रवाहको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
१.	१.१	१.१.१	नियमित नागरिक सन्तुष्टि सर्वेक्षण												
		१.१.२	सर्वेक्षणका आधारमा कर्मचारी तथा जनप्रतिनिधि अभिमुखीकरण												
		१.१.३	घुम्ती स्थानीय सरकार कार्यक्रम												
		१.१.४	Governance Software खरिद												
		१.१.५	IT तालिम (कर्मचारी)												
		१.१.६	गुनासो सम्बोधन पूर्वाधार खरिद												
		१.१.७	सूचना प्रविधि पूर्वाधार खरिद												
		१.१.८	इन्टरनेट स्तरवृद्धि र सेवा विस्तार												
		१.१.९	वडा तथा गाउँपालिका भवन डिपिआर तयारी												
		१.१.१०	सार्वजनिक अभिलेख र पञ्जीकरण डिजिटलाइजेसन												
		१.१.११	न्यायिक समिति क्षमता विकास												
		१.१.१२	आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली निर्माण												
		१.१.१३	स्थानीय सरकार रेडियो कार्यक्रम												
		१.१.१४	उत्कृष्ट कर्मचारी पुरस्कार												
		१.१.१५	सार्वजनिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली निर्माण												
		१.१.१६	नीजि क्षेत्र अन्तरक्रिया												

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		१.१.१७	O and M Survey												
		१.१.१८	जनप्रतिनिधि तथा कर्मचारी क्षमता विकास तालिम												
		१.१.१९	पूँजीगत खर्च पात्रो निर्माण												
		१.१.२०	विकास निर्माण प्रगति विवरण Display Board निर्माण												
		१.१.२१	आयोजना स्थल विवरण प्रकाशन												
		१.१.२२	नागरिक वडापत्र कार्यान्वयन सुधार योजना निर्माण												
		१.१.२३	सार्वजनिक सुनुवाइ संचालन												

अपेक्षित उपलब्धि

✓ जनचासोमा केन्द्रित जनमूखी सरकार महसुस हुने सेवा प्रणालीको विकास भएको हुनेछ ।

८.२ मानव अधिकार तथा सामाजिक न्याय

पृष्ठभूमि

मानवियता, मानवहित र सामाजिक न्यायका निम्ति आम नागरिकलाई मानव अधिकारको महत्व र आवश्यकताबारे ज्ञान हुनुपर्दछ। आधारभूत तहमा मौलिक हकको रूपमा नेपालको संविधानले प्रत्याभूत गरेका मानवअधिकार उपभोगको सुनिश्चितता गर्ने राज्य र राज्यद्वारा परिचालित राज्यका यन्त्रहरू जस्तै प्रशासन, प्रहरी र राज्यका संबैधानिक अंगहरू जस्तै न्यायालय मानव अधिकार आयोग स्थानीय न्यायिक समिति आदि हुन् । स्थानीय सरकारको प्रमुख दायित्वअन्तर्गत मानव अधिकार प्रत्याभूत गर्नु र सामाजिक न्याय कायम गर्नु पर्ने भएकोले स्थानीय विकास योजनाका यी विषयको सम्बोधन गरिएको छ ।

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्रका प्रमुख मूल्य र मान्यतालाई नेपालको संविधानले आत्मसाथ गरी मौलिक हकमा व्यवस्था गरेको ।
▪ स्थानीय सरकारलाई मानवअधिकार रक्षा गर्ने अधिकार प्राप्त हुनु ।
▪ स्थानीय न्यायिक समितिको प्रबन्ध हुनु ।
▪ स्वतन्त्र न्यापालिकाको परिकल्पना गरी न्याय सम्पादन संयन्त्र निर्माण हुनु ।
▪ स्थानीयस्तरमा मानव अधिकार र सामाजिक न्यायका पक्षमा जनचेतना वृद्धि हुँदै जानु ।

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ समाजमा सामाजिक जागरणको अवस्था कमजोर हुनु ।
▪ न्यायिक समितिका कामकार्यबाहीले आशातित गति लिन नसक्नु ।
▪ परम्परागत रूपमा रहेका अन्धविश्वास, कुरिति, कुसंस्कार र भेदभावपूर्ण सामाजिक प्रणालीमा कारण सामाजिक न्याय संकटमा पर्नु ।
▪ अशिक्षा, अज्ञानता र पछौटेपन कायमै रहनु ।
▪ गरिबी र विपन्नता कायमै रहनु ।
▪ मानव अधिकारयुक्त पूर्ण सामाजिक न्याय स्थापित गर्ने चुनौती हुनु ।

दीर्घकालीन सोच
सामाजिक न्यायपूर्ण समाजको निर्माण
लक्ष्य
मानव अधिकार उल्लङ्घनका घटनाहरूमा उल्लेख्य कमी ल्याई मौलिक हक प्रत्याभूत गर्ने ।
उद्देश्यहरू
✓ मानव अधिकारको प्रत्याभूति गरी न्यायपूर्ण समाजको निर्माण गर्नु ।

उद्देश्य १: मानव अधिकारको प्रत्याभूति गरी न्यायपूर्ण समाजको निर्माण गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ मानव बेचविखन तथा शोषणका दृष्टिकोणले सम्वेदनशील व्यक्ति तथा समूह पहिचान गरी व्यापक जनचेतना अभिवृद्धि र सशक्तीकरण गर्ने ।	१.१.१ मानव बेचविखन र ओसार पसारका दृष्टिकोणले अत्यन्त जोखिममा रहेका वर्ग क्षेत्र र समुदायको शुक्ष्म ढंगले अध्ययन गरी स्थितिपत्र तयार पारिनेछ ।
	१.१.२ मानवअधिकार उल्लङ्घन तथा मानवबेचविखन र ओसारप्रसार विरुद्ध व्यापक रूपमा जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्न स्थानीय सञ्चार माध्याम, सामाजिक सञ्जाल र पत्रकारहरूको सहयोग लिइनेछ ।
	१.१.३ यौन हिंसा, यौन शोषण र बलात्कार जस्ता जघन्य अपराध न्युनीकरण गर्न कानुनी उपचार खोज्न र दोषीलाई कानुनको दायरामा ल्याउन प्रत्येक वडामा महिला अधिकारकमीहरू, समाजसेवीहरू, राजनैतिक नेतृहरू तथा आमा समुहहरूको अगुवाइमा एक शसक्त मानव अधिकार सेलको गठन गरिनेछ ।
	१.१.४ वेपत्ता पारिएका, द्वन्द पिडित, बेचबिखनमा परेका, शहिद परिवार, लक्षित परिवारको लगत संकलन गरी उनीहरूको सशक्तीकरणका तथा सामाजिक पुन स्थापनाका लागि विशेष प्याकेज निर्माण गरी आयआर्जन र सामाजिक एकीकरणलाई सहज बनाइने छ ।
	१.१.५ मानव अधिकार उल्लङ्घनका घटनाहरू न्यायिक समितिमा दर्ता गर्न वडास्तरीय महिला सेललाई सकृय तुल्याउन सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.६ माध्यमिक तहमा अध्ययनरत छात्र छात्रा केन्द्रित यौन हिंसा, यौन शोषण, बलात्कार दाइजो र बाल अधिकारका विषयमा हरेक महिनामा एक पटक हुनेगरी घुम्ती कक्षा सञ्चालनको व्यवस्था मिलाईने छ ।
	१.१.७ न्यायमा पहुँच नभएका विपन्न वर्गहरूलाई निःशुल्क कानुनी परामर्श सेवा दिन संस्थागत व्यवस्था गरिनेछ ।
	१.१.८ संविधान प्रदप्त सबै मौलिक हकहरूको कार्यान्वयन गराउन आवश्यक संयन्त्रको विकास गर्न एक अध्ययन गरी आवश्यक स्थानीय कानुन र राज्यका यन्त्रको प्रबन्ध गरिनेछ ।

मानव अधिकार तथा सामाजिक न्यायको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/०७९)		पहिलो		दोस्रो		५ वर्ष भित्र		१० वर्ष भित्र		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
१.	१.१	१.१.१	जोखिम समूह र व्यक्तिको पहिचान गर्ने												
		१.१.२	सामाजिक सञ्जाल तथा स्थानीय संचार माध्यम मार्फत जनचेतनामूलक कार्यक्रम												
		१.१.३	वडास्तरीय मानव अधिकार सेल गठन												
		१.१.४	आर्थिक तथा सामाजिक सशक्तीकरणका लागि लक्षित समूह आय आर्जन कार्यक्रम												
		१.१.५	न्यायिक समितिमा मानवअधिकार उल्लङ्घनका घटना दर्ता गर्न महिला सेल अभिमुखीकरण												
		१.१.६	मानवअधिकार विद्यालय घुम्ती कक्षा संचालन												
		१.१.७	निःशुल्क कानुनी परामर्श सेवा सञ्चालन												
		१.१.८	मौलिक हक कार्यान्वयन स्थितिबारे अध्ययन												

अपेक्षित उपलब्धि

✓ मानवअधिकार उल्लङ्घन, मानव बेचविखन, यौन हिंसा र शोषण लगायतका सामाजिक अपराधका घटनाहरूमा महशुस हुनेगरी कमि आएका हुनेछन् ।

८.३ तथ्याङ्क, व्यवस्थापन, राजश्व परिचालन, वित्तीय अनुशासन तथा लेखा व्यवस्थापन

पृष्ठभूमि

कुनै पनि विकास योजनालाई सफल रूपमा कार्यन्वयन गर्न वस्तुनिष्ठ सूचनाको अनिवार्यता हुन्छ। गाउँपालिकामा गरिने हरेक किसिमका क्रियाकलापहरू र समग्र वस्तुस्थितिलाई कतिपय अवस्थामा परिमाणमा प्रतिविम्वित गर्न मिल्दछ। तसर्थ हरेक क्रियाकलापलाई परिमाणमा देखाउँदा विकास र समृद्धिको मापन गर्न सहज हुनुका साथै यथार्थमा गाउँपालिकाको स्थितिवारे थाहा पाउन सकिन्छ। यसका लागि हरेक सुचनालाई अध्यावधिक गर्ने, सुचना तथा तथ्याङ्क प्रणालीको आवश्यकता रहन्छ। अर्को तर्फ राजश्व परिचालन, वित्तीय अनुशासन र लेखा व्यवस्थापन नियमित र वैज्ञानिक नहुदा राज्यको श्रोत र साधनको व्यापक दुरूपयोग हुन सक्ने जोखिम रहन्छ। यी पक्षहरूलाई ध्यानमा राखी तथ्याङ्क व्यवस्थापन, राजश्व परिचालन , वित्तीय अनुशासन तथा लेखा व्यवस्थापनमा गाउँपालिकाले ध्यान दिनु अनिवार्य हुन्छ।

सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ गाउँपालिकाले पार्श्वचित्र निर्माण गरेको।
▪ वेवसाइटमार्फत गाउँपालिकामा हुने गतिविधिहरूको अध्यावधिक अपलोड गर्ने गरिएको।
▪ शिक्षाका लागि EMIS, स्वास्थ्यका लागि HMIS तथा आर्थिक प्रशासनका लागि सुत्र जस्ता सफ्टवेयरहरू प्रयोगमा रहेका।
▪ गाउँपालिकाले करदातालाई समयमै कर तिर्न प्रोत्साहन गरेको।
▪ वित्तीय अनुशासन कायम राख्न आन्तरिक लेखा परीक्षकको व्यवस्था गरिएको।
▪ गाउँपालिकाका सूचना, ऐन, बजेट, नीति, कार्यक्रम, जनप्रतिनिधिसम्बन्धी जानकारी तथा कर्मचारी विवरण वेवसाइटमार्फत प्रस्तुत गरिएको।
▪ गाउँपालिकाभित्र घुम्ती व्यवसाय दर्ता अभियान सञ्चालन गर्न सकिने।

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ गाउँपालिकाको पार्श्वचित्रमा तथ्याङ्क अध्यावधिक गर्नु पर्ने अवस्था रहेको।
▪ विद्युत सेवा नहुँदा गाउँपालिकाबासीको वेवसाइटमा सहज पहुँच नरहेको।
▪ कर प्रणली सूचना प्रविधिमैत्री नहुँदा वित्तीय जोखिम कायम रहेको।
▪ सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया पारदर्शी नभएको जनगुनासो रहेको।
▪ गाउँपालिकाका सबै व्यवसायीलाई कर प्रणाली अन्तर्गत ल्याउन नसकिएको।
▪ गाउँपालिकाको आयव्ययको विवरण नियमित रूपमा प्रकाशन गर्ने नगरिएको।

दीर्घकालीन सोच
चुस्त तथ्याङ्क तथा वित्तीय व्यवस्थापनः मरिणको आत्मसम्मान

लक्ष्य
सूचना प्रविधिको महत्तम प्रयोग मार्फत तथ्याङ्क र वित्तीय व्यवस्थापनलाई चुस्त र दुरुस्त राख्ने ।

उद्देश्यहरू
✓ स्थानीय सरकारसँग सम्बन्धित सम्पूर्ण महत्वपूर्ण सूचनाहरूलाई सहज, पहुँच योग्य र व्यवस्थित बनाउदै वित्तीय व्यवस्थापन अब्बल तुल्याउनु ।

उद्देश्य १ : स्थानीय सरकारसँग सम्बन्धित सम्पूर्ण महत्वपूर्ण सूचनाहरूलाई सहज, पहुँच योग्य र व्यवस्थित बनाउदै वित्तीय व्यवस्थापन अब्बल तुल्याउनु ।

रणनीति	कार्यनीति
१.१ सुदृढ अभिलेख प्रणालीको विकास गर्ने ।	१.१.१. सूचना प्रविधिको प्रयोग गरी स्थानीय सरकारसँग सम्बद्ध सबै सूचना र तथ्याङ्कको व्यवस्थापन गर्न एक साधन सम्पन्न तथ्याङ्क तथा सूचना इकाई निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.२ सबै प्रकारका सूचनाहरू अध्यावधिक हुने स्वचालित अभिलेखाङ्कन प्रणाली तयार पार्न अध्ययन गरी software हरू खरिद गरिनेछ ।
	१.१.३ अभिलेख इकाइमा आवश्यक दरबन्दीको प्रबन्ध गरिनेछ ।
१.२ आर्थिक प्रशासन सम्बन्धी संस्थागत संयन्त्र निर्माण गरी वित्तीय व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी तुल्याउने ।	१.२.१ सार्वजनिक खर्चका मापदण्ड र मितव्ययिता कायम हुने नीति निर्माण गरी लागू गरिनेछ ।
	१.२.२ अनुगमन प्रणालीलाई दुरुस्त बनाउन वार्षिक कार्य योजना तयार पारिनेछ ।
	१.२.३ राजश्व संकलनलाई करदाता मैत्री बनाउन आवश्यक अध्ययन गरी सोहीअनुसारको प्रणाली विकास गरिनेछ ।
	१.२.४ सम्पूर्ण व्यवसायलाई दर्ता गरी करको दायरामा ल्याउन घुम्ती व्यवसाय दर्ता अभियान सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.५ राज्यलाई तिरेको कर कसरी जनताका लागि खर्च हुन्छ भन्ने स्थापित गर्न कर शिक्षा कार्यक्रम नियमित सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.६ राजश्वका श्रोतहरूको पहिचान गर्न राजश्व सुधार कार्य योजना तयार गरी लागू गरिनेछ ।
	१.२.७ गाउँपालिकाका ठूला करदातालाई सार्वजनिक सम्मान गरिनेछ ।
	१.२.८ सिमान्तकृत वर्ग र महिला उद्यमीलाई व्यवसाय सञ्चालन गर्न मापदण्डका आधारमा विशेष सहुलियतको प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.२.९ गाउँपालिकाको आयव्ययको विवरण नियमित रूपमा प्रकाशन गर्ने प्रबन्ध मिलाइने छ ।

तथ्याङ्क व्यवस्थापन, राजश्व परिचालन, वित्तीय अनुशासन तथा लेखा व्यवस्थापनको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)		पहिलो (२०७९/८०)		दोस्रो (२०८०/८१)		तेस्रो वर्ष (२०८१/८२)		अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
१.	१.१	१.१.१	तथ्याङ्क तथा सूचना इकाइ गठन												
		१.१.२	सूचना अभिलेखाङ्कन Software खरिद												
		१.१.३	अभिलेख इकाइमा दरवन्दी व्यवस्थापन												
	१.२	१.२.१	सार्वजनिक खर्चको मापदण्ड निर्माण												
		१.२.२	अनुगमन संयन्त्र क्षमता विकास												
		१.२.३	अनुगमन वार्षिक कार्ययोजना तयारी												
		१.२.४	करदातामैत्री राजश्व संकलन प्रणाली निर्माण अध्ययन												
		१.२.५	करदाता शिक्षा कार्यक्रम												
		१.२.६	राजश्व सुधार कार्ययोजना निर्माण												
		१.२.७	ठूला करदाता सम्मान												
		१.२.८	व्यवसाय दर्ता छुट (लक्षित समुदाय) तथा अनुदान												
		१.२.९	गाउँपालिकाको आयव्यय नियमित प्रकाशन प्रणाली निर्माण												

अपेक्षित उपलब्धि

✓ लक्षित समुदायलाइ व्यवसाय दर्तामा छुट तथा अनुदान दिइएको हुने तथा गाउँपालिकाको आय व्यय नियमित प्रकाशन गर्ने प्रणालीको विकास भएको हुनेछ ।

नतिजा सूचकहरू

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष (२०७८/७९)	अन्तिम वर्ष (२०८२/८३)
सुशासन तथा सेवा प्रवाह					
१.	प्रतिफल	सेवा प्रवाह सन्तुष्टि सर्वेक्षण	संख्या		
२.	प्रतिफल	सार्वजनिक सुनुवाई	संख्या		
३.	प्रतिफल	अनुगमन	संख्या		
४.	असर	पूँजीगत बजेट खर्च	प्रतिशत		
५.	असर	लक्षित आयोजना सम्पन्न	प्रतिशत		
६.	प्रतिफल	न्यायिक समितिबाट फछ्र्यौट मुद्धा संख्या (वार्षिक)	संख्या		
७.	प्रतिफल	जनगुनासो संख्या	संख्या		
८.	प्रतिफल	गुनासो सम्बोधन प्रणालीबाट सम्बोधन भएका गुनासा	संख्या		
९.	प्रतिफल	कर्मचारी जनप्रतिनिधि तालिम अभिमुखीकरण	संख्या		
१०.	प्रतिफल	सूचना प्रविधिमा आबद्ध सूचना संख्या	संख्या		
११.	प्रतिफल	स्थानीय रेडियो कार्यक्रम प्रसारण	संख्या		
१२.	प्रतिफल	निजी क्षेत्र अन्तरक्रिया	संख्या		
मानव अधिकार तथा सामाजिक न्याय					
१.	प्रतिफल	जोखिममा परेका व्यक्तिको संख्या			
२.	प्रतिफल	मानव अधिकार सेल संख्या			
३.	प्रतिफल	लक्षित समूह आय आर्जन कार्यक्रम संख्या			
४.	प्रतिफल	न्यायिक समितिमा दर्ता भएका मानव अधिकार उल्लङ्घनका संख्या			
५.	प्रतिफल	मानव अधिकार घुम्ती कक्षा संख्या			
६.	प्रतिफल	नि:शुल्क कानुनी परामर्शबाट दर्ता भएका मुद्धा संख्या			
७.	प्रतिफल	यौन हिंसाका घटना (दर्ता संख्या)			
८.	प्रतिफल	मानव बेचविखनमा परेका संख्या			
तथ्याङ्क व्यवस्थापन राजश्व परिचालन					
१.	प्रतिफल	तथ्याङ्क व्यवस्थापन प्रणालीमा आबद्ध सूचना प्रणाली संख्या			
२.	प्रतिफल	करदाता शिक्षा कार्यक्रम संख्या			
३.	असर	कूल बजेटमा आन्तरिक राजश्व वा करको हिस्सा (प्रतिशत)			
४.	असर	कूल स्वीकृत बजेटको खर्च प्रतिशत (वार्षिक)			
५.	प्रतिफल	दर्ता भएका व्यवसाय संख्या			
६.	प्रतिफल	राजश्व संकलन हुने शीर्षक संख्या			

अनुसूचीहरू

अनुसूचि १- विश्वका केही विकास मोडलहरूको तुलनात्मक अध्ययन

विश्वका विभिन्न राष्ट्रहरूको तुलनात्मक अध्ययन गर्दा दोस्रो विश्वयुद्धपछि मात्र धेरै देशले एउटै पुस्तामा नाटकीय आर्थिक उपलब्धि हासिल गरेको पाइन्छ। माइकल स्पेंस नामका नोबेल पुरस्कार विजेताको अध्यक्षतामा गठित एउटा चर्चित (Growth Commission Report) ग्रोथ कमिसन रिपोर्टमा १३ देशलाई उच्च सफलताको कोटीमा राखिएको छ। ती देशहरू – जापान, कोरिया, थाइल्यान्ड, मलेसिया, इन्डोनेसिया, सिंगापुर, ताइवान, चीन, हंगकंग, ब्राजिल, ओमान, माल्टा र बोस्टसवाना हुन्। यी मध्ये ९ देश एसियामै छन्। ती मुलुकले २५ वर्षसम्म ७ प्रतिशत भन्दा माथिको आर्थिक वृद्धि दर हासिल गरे। दिगो र उच्च आर्थिक वृद्धिदरले यी राष्ट्रहरूलाई आर्थिक रूपले निकै माथि उठायो। यी राष्ट्रहरूको अनुभवले के देखाउँछ भने, विकासको उच्च स्तर प्राप्तिका लागि ७ प्रतिशत आर्थिक वृद्धिदरले करिब १० वर्षसम्म निरन्तरता पाउने हो भने जीडीपी दुई गुना हुन्छ र यो २५ वर्ष सम्म निरन्तर गर्यो भने एक पुस्तामै आर्थिक कायापलट हुन जान्छ। सफल यी १३ देशका पछाडि ५ साझा कुरा छन् स त्यहाँको नेतृत्व र प्रशासन विकासप्रति प्रतिबद्ध थियो, निजी क्षेत्रलाई विश्व आर्थिक मञ्चमै व्यापार गर्न उतारियो, समस्टिगत आर्थिक स्थिरता कायम गरियो, उत्पादनशील साधन र स्रोतको बाँडफाँडको जिम्मा बजार अर्थतन्त्रलाई दिइयो र आन्तरिक लगानीका लागी नागरिक तहमा ठूलो बचत गराइयो (वाग्ले, २०१५)। संघीय शासन प्रणालीको शुरुआतपछि नेपालले द्रुततर आर्थिक विकासमा जोड दिएको छ। नेपालको नव निर्माण र द्रुततर विकासका लागि यी राष्ट्रहरूको अनुभव उपयोगि हुने भएकोले छोटो अवधिमा उच्चतम विकास हासिल गरेका केहि राष्ट्रको विकासको अनुभवलाई यहाँ उल्लेख गरिएको छ।

(क) एसियन टाइगर्स (Asian Tigers)

सन् १९६० को दशकको सुरुसम्म दक्षिण कोरिया, सिङ्गापुर, ताइवान र हङ्ककङ अविकसित क्षेत्रको रूपमा थिए। यी मध्ये दक्षिण कोरिया र सिङ्गापुर सार्वभौम राष्ट्र हुन्। हङ्ककङ पहिले बेलायतको र हाल चीनको शासन अन्तर्गत रहेको छ तर यस भूभागलाई केही हदसम्म राजनीतिक स्वायत्तता प्राप्त छ। ताइवान भने चीनमा सन् १९४९ मा सकिएको कम्युनिस्ट र कोमिन्ताङ पार्टीबीचको गृहयुद्धमा पराजित भएर भागेको पक्षले शासन गर्न थालेपछि तत्कालीन चीनको नियन्त्रणबाट अलग भएको भूभाग हो। बेइजिङ र ताइवानमा रहेका सरकार दुवैले आफूमा १९४९ अघिको चीनको स्वामित्व रहेको दाबी गर्छन्। तर यी चार देशहरूले लगभग पचास वर्ष भित्र इतिहासमा कमै देखिने एकै पुस्तामा तेस्रो विश्वबाट पहिलो विश्वमा आर्थिक विकासको लामो फड्को मारेको इतिहास छ।

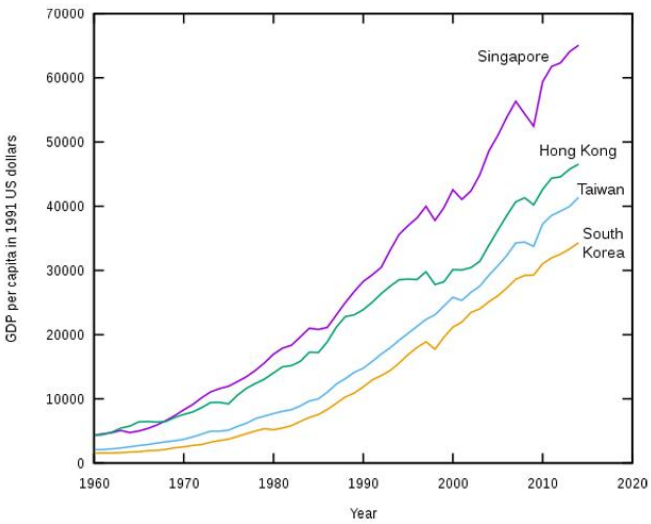

यी चार एसियाली टाइगर्सको विकासलाई बुझाउन माथिको चित्र उपयोगि हुन सक्छ जस्ले यो क्षेत्रको आर्थिक विकासको चरित्रलाई वुझ्न र यिनीहरूले अवलम्वन गरेको विकास मोडेलको सामान्य जानकारी लिन केही हदसम्म सघाउ पुयाउँदछ । भनिन्छ, आर्थिक विकासको मोडेलका प्रकारहरू विकास अर्थशास्त्रीहरूको सङ्ख्या जति नै छन् तर पनि यसलाई मूलतः रूपमा निम्न तीन समुहमा वर्गीकरण गरि विभाजन गर्न सकिन्छ स बजार निदर्नेशित, हस्तक्षेपकारी र राज्य नियन्त्रित विकास मोडेल । विभिन्न राष्ट्रहरूले यी तिन मोडल वा आफ्नो देशको विशिष्ट परिस्थिति अनुकूल फरक प्रकारको विकास मोडेलको निर्माण गरि अघि वढिरहेका छन् ।

(ख) दक्षिण कोरिया

दोस्रो विश्व युद्धपछि सन् १९४५ मा दक्षिण कोरिया जापानको शासनबाट स्वतन्त्र भयो । तर केही समयपछि नै ऊ अमेरिकाको नियन्त्रणमा आयो । त्यही समयमा भएको कोरियाली गृहयुद्धले यसको अवस्था अत्यन्त दयनीय अवस्थामा पुऱ्यायो । तीन वर्ष सम्म चलेको उक्त गृहयुद्धले दक्षिण कोरियाको तत्कालीन उत्पादन क्षेत्रको दुई तिहाइ हिस्सा नष्ट गराएको थियो । त्यो अवस्थादेखि हालको जी २० सम्मको दक्षिण कोरियाको उदय र विकासलाई मुख्यतः चार चरणमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ ।

दक्षिण कोरियाको विकासको सुरुवात त्यहाको प्रथम राष्ट्रपतिको कार्यकालबाट सुरु भएर पार्कको शासनको प्रारम्भसम्म भएको मान्न सकिन्छ । विकासको पहिलो चरणमा युद्धको विनासबाट उठ्नका लागि केहि विशेष कार्यक्रमहरूको छनौट गरिएको थियो । त्यो समयमा यहाको कुल राष्ट्रिय उत्पादनको १५.९५ प्रतिशत हिस्सा अमेरिकी सहायताले ओगट्ने गर्दथ्यो । यो हिस्सा सबैभन्दा उच्च सन् १९५७ मा २२.९५ प्रतिशत सम्म पुगेको थियो । यो समयमा कोरियाको विकास एकदमै धेरै मात्रामा अमेरिकी सहायतामा निर्भर थियो । यो अवधिमा सरकारले मजदुर सङ्गठनमाथि निषेध गर्नुका साथै उग्र कम्युनिस्ट विरोधी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै मजदुरहरूको ज्यालादर सस्तो बनाउने निति अख्तियार गर्यो जसले औद्योगिक लगानीकर्तालाई प्रोत्साहित गऱ्यो र तिव्रतर आर्थिक वृद्धिमा सहयोग पुऱ्यायो ।

पार्क चुङ्ग हीले सन् १९६१ मा कू गरे पछिको अवधिलाई दोस्रो चरणको सीमा मान्न सकिन्छ । यो चरण सामान्य खालको उद्योगको विस्तार र निर्यात केन्द्रित उद्योगको विकासमा केन्द्रित थियो । युद्धबाट तङ्ग्रिएको र अमेरिकी सहायता माथिको निर्भरता निक्कै कम भइसकेको यस अवस्थामा कोरियाली अर्थतन्त्रले आफ्नो सस्तो श्रमको उपभोग गरेर हल्का औद्योगिक सामग्री उत्पादन गर्न थाल्यो । यही अवधिमा दक्षिण कोरियाले बजार निर्देशित र अझ हस्तक्षेपकारी आर्थिक मोडेल छाडेर राज्य नियन्त्रित विकास मोडेल प्रयोग गर्न थालेको थियो । सन् १९६२ मा कोरिया सरकारले पहिलो पञ्च वर्षिय आर्थिक विकास योजना अगाडि साऱ्यो जसले लगानी बढाउने, औद्योगिक संरचना निर्माण गर्ने र व्यापार सन्तुलन कायम गर्ने जस्ता स्पष्ट रूपमा बृहत अर्थशास्त्रीय विकास लक्ष्यहरू अगाडि सारियो जसले त्यहाँको अर्थतन्त्रमा आमुल सुधार ल्याउनुका साथै विकास प्रक्रियामा तिव्रता लियो ।

राष्ट्रपती पार्कका विभिन्न आर्थिक रणनीतिहरू मध्ये 'सेमाउल उन्दोङ' एक अत्यन्त सफल कार्यक्रम हो । गाउँको विकास भए मात्र देशको विकास हुन्छ भन्ने मान्यता राख्ने यो अभियानको मुख्य लक्ष्य गरीब जनतालाई धनी बनाउनु र गाउँको समग्र विकास गर्नु थियो । कोरियन भाषामा 'से' 'नयाँ', 'माउल' 'गाउँ' र 'उन्दोङ' भन्नाले 'अभियान' भन्ने बुझिन्छ । अथवा 'सेमाउल उन्दोङ भन्नाले नयाँ सामुदायिक अभियान भन्ने बुझिन्छ । यो अभियानको प्रर्वतक समाज सुधारक किम योङ की हुन् । उनले सन् १९६२ देखि यो अभियान संचालन गर्दै आएका थिए । किमले **'काम नगर्ने भए खाना नै नखाउ'** भन्ने नाराका साथ यो अभियान सञ्चालन गरेका थिए । सेमाउल उन्दोङ सुख एवम् समृद्धिका लागि सञ्चालन गरिएको एक अभियान हो जस्ले गरिबी निवारण गर्ने, सबैले राम्रो शिक्षा, खाना र लुगा लगाउन पाउने र सुरक्षित तथा सुविधाजनक घरमा बस्न पाउन भन्ने उद्देश्य राखेको थियो ।

किमको यो अभियानले 'ग्रामीण जनतालाई आत्मनिर्भर बनाउने र देशको बिकासमा टेवा पुर्याउँछ' भन्ने बुझेका दूरदर्शी सैनिक शासक पार्कजुङ हीले सबै जनतालाई यो अभियानमा सामेल हुन अव्हान गरे । उनले सन् १९७० अप्रिल २२ मा यो अभियानलाई सरकारी रणनीतिको रूपमा मान्यता दिए । सरकारी कार्यक्रमको मान्यता पाएपछि यो कार्यक्रमले नयाँ सामुदायिक अभियान सहित सहयोग र आत्मनिर्भरताको भावनाका साथ हाम्रो गाउँको सुधार र आधुनिकीकरण हामी आफैं गर्न सक्छौ भन्ने भावनालाई आत्मसात गर्दछ । कोरियालि सरकारले अभियानलाई कार्यान्वयनमा ल्याउदैं उन्नत गाउँ निर्माणको निम्ति 'दश परियोजना'को कार्यसम्पादन निर्देशिका जारी गरेर ३३ हजार २ सय ६७ गाउँमा लागु गर्दै सामुदायिक विकासका लागि जिन्सी सहायता दिन शुरु गरेको थियो । जसअन्तर्गत, सरकारले हरेक गाउँमा ३ सय ५५ बोरा सिमेन्ट र ५ सय केजी रड बाँड्न शुरु गऱ्यो । अर्कोतिर सरकारी कर्मचारी, विचारक, सामुदायिक अभियानका र निजी क्षेत्रका अगुवालाई तालिमको व्यवस्था गऱ्यो । कर्मचारीलाई भ्रष्टाचारी भावनाबाट टाढा रहन **'सुनलाई ढुंगा जस्तै देख'** लेखिएको 'हरियो टाई' वितरण गरिएको थियो । यो अभियानले नागरिकलाई समाजप्रति समर्पित हुने अगुवा नेतृत्व तयार पाऱ्यो । यसैको शिक्षाले सदस्यहरूलाई स्वतःस्फूर्त जग्गादान, श्रमदान, सामग्री दान गर्ने उत्प्रेरणा प्रदान गऱ्यो । नयाँ सामुदायिक अभियान लागु भएका गाउँले जनताको आय विस्तारै बढ्न थाल्यो । यो क्रम ४ वर्ष पुग्दा ग्रामीण जनताको आय बढेर शहरी परिवारको आयभन्दा बढी हुन पुग्यो । यो कार्यक्रमले गाउको विकास र स्वाधिन अर्थतन्त्रको निर्माणमा कोशे ढुगा सावित भयो (सम्बाहाम्फे, २०७४) ।

सन् १९७४ मा आइ पुग्दा शहरी भन्दा ग्रामीण जनाताको आय बढ्यो जस्को कारण के थियो भने सेमाउल उन्दोङ लागु भएको हरेक गाउँ वा इकाईमा कृषिमा आधारित एक सेमाउल उद्योग अनिवार्य खोल्नुपर्ने शर्त थियो । यस्ता उद्योगले गाउँको आय बढाउने काम गर्यो भने रोजगारीको अवसरहरूपनि प्रशस्तै सिर्जना गर्यो । उक्त अभियान शहरमा पनि लागु गरि औद्योगिक क्षेत्रहरूको विकास तीब्ररूपमा हुन गयो । शहर केन्द्रित उद्योगहरूको विकास हुँदा पनि सरकारले उद्योगको (Semi-product) सेमी प्रोडक्ट सम्बन्धी कम्पनीहरूबढी गाउँमै स्थापना गर्ने नीति लियो । यो नीतिले गाउँ र शहरलाई जोड्ने र गाउँको विकास र रोजगारीमा टेवा पुर्याउने काम गर्यो । सन् १९७० मा ८३ करोड डलर निर्यात गरेको कोरियाले यो अभियानको सफलताकै कारण सन् १९८० सम्म आइ पुग्दा कोरिया एक औद्योगिक राष्ट्रका रूपमा दर्ज हुन पुग्यो । त्यस्तै गरि १९८० मा १७ अर्ब डलरको उत्पादन निर्यात गर्यो । यो अभियान शतप्रतिशत सफल हुनको कारण, यसमा गाउँलाई ४० र ५० घरको सानो भन्दा सानो इकाइमा विभाजन गरियो र प्रत्येक निर्णायक कार्यक्रममा सबै घरका प्रतिनिधिलाई राय व्यक्त गर्ने सुविधा दिइयो । यो इकाइले जे चाहन्छ, त्यसैमा परियोजना सञ्चालन गर्ने गरियो । यस्तो इकाईले एकातिर समुदायमा भावनात्मक एकताको बिकास गर्यो भने अर्कोतिर निर्णय गरिएका योजनाहरूमा असन्तुष्टि र असहमति भन्ने प्रश्न नै उठ्न पाएन । यो अभियान सफल हुँदै गएपछि गाउँ ईकाईहरूले तर्जुमा गरेका परियोजनामा सरकारले ५० प्रतिशत ऋण, ३० प्रतिशत अनुदान र २० प्रतिशत समुदायको लगानी हुने व्यवस्था गर्यो । यो मोडेललाई केही वर्षमै राष्ट्रव्यापी गरियो । त्यस्तै अर्को महत्वपूर्ण कुरा, सरकारले समय सापेक्ष कृषीमा आधुनिकीकरण गर्यो । यसका लागि कृषी विज्ञलाई देशभर परिचालन गरेर कृषी तालिम प्रदान गरियो । यसले कृषिमा व्यापक आधुनिकीकरण गऱ्यो जसको कारण अहिले कोरिया २ देखि ३ प्रतिशत कृषककै उत्पादनले खाद्यान्नमा आत्मनिर्भर बनेको छ । यो अभियान कुनै समय भोक, रोग र बेरोजगारीले तड्पिएका कोरियाली किसानका लागि सफलताको मन्त्र बन्यो (सम्बाहाम्फे, २०७४) । यो अभियानवाट नेपालले प्रशस्त शिक्षा लिन जरुरी देखिन्छ ।

त्यस्तै गरि उनले निर्यातबाट कमाइ भएको लगानी उच्च प्रविधिहरू र मेसिनहरूमा लगानी गरे । यी सामग्री अर्को चरणको विकासका लागि आवश्यक हुन्थ्यो । त्यस अतिरिक्त त्यो समयमा पार्कको सरकारले विदेशी सामग्रीहरूमा भन्सार कर बढाएर स्वदेशी उद्योगहरूलाई अनुदान दिएर ठूला उद्योग विकास गर्न सहयोग गरेको थियो । यसले दक्षिण कोरियालाई तेस्रो चरणमा ल्याइपुऱ्यायो । पार्कको दोस्रो पञ्च वर्षीय योजनामा यसको प्रत्यक्ष्य प्रभाव देख्न सकिन्छ । उनले ठूला र रासायनिक उद्योग खोल्नेलाई सहयोग गर्ने नीति लिए । यो चरण कोरियाको विकास चरणको सबैभन्दा लामो अवधि रह्यो । यो चरणमा वैदेशिक पूँजीमा नियन्त्रण भए पनि सरकारको निगरानीमा यसलाई भित्र्याइयो । यो अवधिमा निर्यात वार्षिक रूपमा ३५.२५ दरले वृद्धि भयो । सन् १९९० को दशकमा दक्षिण कोरियाली अर्थतन्त्रमा उलेख्य परिवर्तनहरू देखिए । यही समयमा देशले विकासको चौथो चरणमा आइपुग्यो । यो अवधि उच्च प्रविधिको उद्योगको रह्यो । सन् १९८८ मा द. कोरियाले गर्ने निर्यातमा १५.५ प्रतिशत हिस्सा मात्र उच्च प्रविधिको सामग्री हुन्थ्यो । त्यसपछिको हरेक वर्ष यसमा लगभग शत प्रतिशतले वृद्धि भएको छ । कोरियाली सामग्रीको अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा बढेको माग र घरेलु उपभोगमा भएको उच्च वृद्धिका कारणले कोरियाले परिपक्व र सम्पन्न राज्यका रूपमा स्थिरता प्राप्त गऱ्यो । यसले कोरियाली समाजको हरेक तप्काको जीवन स्तर बढायो । कोरियाली इतिहासमा दोस्रोदेखि चौथो चरणसम्म स्थिर रूपमा उच्च आर्थिक वृद्धि देखियो । सन् १९६२ देखि १९९५ सम्म दक्षिण कोरियाले औषतमा वार्षिक १०५ प्रतिशत आर्थिक वृद्धि दर हासिल गऱ्यो (उप्रेती, २०७५) । यसर्थ , कोरियाली विकास मोडल विश्वकै उत्कृष्ट आर्थिक विकास मोडलको रूपमा स्थापित हुन पुग्यो ।

(ग) सिङ्गापुर

विश्वको प्रमुख औद्योगिक देश सिङ्गापुर, चार एसियाली टाइगर्समा सबैभन्दा प्रजातान्त्रिक मुलुक हो । एक बेलायतीको कूटनीतिज्ञको शब्दमा ली क्वान युको अद्भूद नेतृत्वमा यो राज्यमा 'राजनीति हराएर' पूरै राज्य नै एक 'प्रशासनिक एकाई'मा बदलिएको थियो । सन् १९६५ मा मलेसियाबाट मन नलागी नलागी स्वतन्त्रता स्वीकारेपछि लीले सन् २०११ मा सन्यास नलिएसम्म सिङ्गापुरको राजनीतिलाई 'नरम निरंकुशता' सहित नियन्त्रणमा राखे । यो अवधिमा सिङ्गापुरले अभूतपूर्व आर्थिक विकास गर्नुको साथै विश्व रंगमन्चमा आफुलाई एक सम्वृद्धशाली राष्ट्रको रूपमा स्थापित गराउन सफलता हासिल गऱ्यो । सिङ्गापुरको विकासले दक्षिण कोरिया र ताइवानको भन्दा फरक बाटो लिएको छ । उसलाई युद्धबाट राज्यलाई पुनःनिर्माण गर्ने चुनौती थिएन तर यो सहरी राज्यले आफूसँग आफ्ना नागरिकलाई खुवाउन पुऱ्याउन सक्ने जमिनसमेत थिएन । राज्यका लागि आवश्यक खाद्यान्न र पानीसमेत छिमेकी मुलुकवाट आयात गरेर आपुर्ती गर्ने सिङ्गापुरले यो अवस्थामा सुधार ल्याउनका लागि राज्यलाई निर्यात मुखी सामानय उद्योगहरूको विकासलाई जोड दिने निति अख्तियार गऱ्यो । सिङ्गापुरले आफ्नो स्थानीय तहमा रहेको प्राविधिक र व्यवस्थापकीय ज्ञानको अभावलाई अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरूलाई आकर्षित गरेर सरकारी अनुगमन सहित पूरा गयो । सन् १९७० को दशकसम्म सिङ्गापुरको अर्थतन्त्रको संरचनामा उलेख्य परिवर्तन आयो जस्ले निर्माण उद्योग र ठूला उद्योगहरूको स्थापनामा विशेष जोड दिएको थियो । कतिपय विद्वानहरूले यो परिवर्तनलाई चीनमा देङको सुधारपछि आएको परिवर्तनको विरुद्दमा चिनलाई चुनौती दिन थालिएको कदमको रूपमा उल्लेख गर्दछन ।

सन् २००० मा लि क्वान युको किताब 'फ्रम थर्ड वर्ल्ड टु फष्ट स द सिंगापुर स्टोरी १९६५(२००० (From third world to first: The Singapoore Story) प्रकाशित भयो । विश्व पुस्तक बजारमा 'वेष्टसेलर' रहँदै आएको यो किताबको प्रारम्भ गर्दै लि क्वान यु लेख्छन 'घर कसरी बनाउने, इन्जिन कसरी मर्मत गर्ने, किताब

कसरी लेख्ने भनेर तपाई सिकाउने पुस्तकहरूपाइन्छन् । तर चाइना, ब्रिटिस इन्डिया र डच इस्ट इन्डिजबाट बाहिर छरिएर संकलित भएका आप्रवासीहरूले राष्ट्र कसरी निर्माण गर्ने, क्षेत्रीय व्यापारिक केन्द्रको पुरानो आर्थिक भूमिका गुमाएर मृतप्रायः बनिरहेका जनतालाई कसरी जिवन्त बनाउने भनेर सिकाउने पुस्तक मैले कतै देखिनँ ।' त्सैले यो किताबको लेख्ने आवश्यकता रहेको हो ।

यो किताबले मुलत निम्न २ वटा तथ्यहरूमा जोड दिएको छ ।

१. कुनै पनि राष्ट्र निर्माणको बनिबनाउ मोडेल हुँदैन । त्यो अरु कसैले सिकाउन सक्दैन । स्वयं त्यो देशका जनता वा नीति निर्माताले आफै पत्ता लगाउन सक्नु पर्दछ ।

२. राष्ट्र निर्माणको मोडेल तयार गर्दा मुख्य ३ वटा तत्वहरूलाइ हेर्नु पर्दछ स- जनसंख्या संरचनाको ऐतिहासिकता, भूराजनीति र आर्थिक सम्भावना ।

पुस्तकको यो प्रारम्भीक वाक्यलाई उपसंहार खण्डको अर्को एक वाक्यसंग जोड्नु उचित हुन्छ । उनी लेख्छन 'हामी कामबाट सिक्थ्यौं, छिटट्ै सिक्थ्यौं । हाम्रो सफलताको एउटा मात्रै सुत्र थियो, कसरी चिजहरूलाई बढी कामकाजी बनाउने भनेर, तिनीहरूलाई अझ राम्रो कसरी बनाउने भनेर निरन्तर अध्ययन गर्थ्यौं । म कहिल्यै कुनै सिद्धान्तको बन्दी बनिनँ । मलाई कारण र यथार्थहरूले मात्र मार्गदर्शन गर्न सके, सिद्धान्तले हैन । कुनै पनि सिद्धान्त, योजना वा सोचले राम्रो काम गर्छ, गर्दैन भन्ने 'एसिड टेष्ट' (दूत जाँच) गर्थें । यदि कुनै चिजले राम्रो काम गर्दैनथ्यो वा कमजोर परिणाम दिन्थ्यो भने त्यस्तो चिजमा म थप समय र स्रोत खर्चिन्नथें ।' (खतिवडा, २०७६)

सिङ्गापुरको आर्थिक समृद्धिमा निम्न सिद्दान्तहरूको महत्वपुर्ण भूमिका रहेको पाइन्छ ।

क. खुला वजार सिद्दान्त (Free Market Principles) : सिङ्गापुरले पूँजिवादी आर्थिक सिद्धान्तलाई आफ्नो विकासको मुख्य सिद्धान्तको रूपमा अवलन्वन गरिरहेको छ । जस अर्न्तगत निम्न सिद्धान्तहरू पर्दछन ।

- श्रम वजारको व्यवस्थापन (Labor Market)
- उत्तरदायी कर्मचारीतन्त्र (Accountable Bureancracy)
- न्युन कर दर (Low Tax Rates)
- न्युन सरकारी खर्च (Government Expenditure)

ख. समाजवादी सिद्दान्त (Socialistic Principles) : सिङ्गापुरले समाजवादी आर्थिक सिद्धान्तलाई पनि त्यत्तिकै जोड दिएको छ जस अर्न्तगत निम्न सिद्धान्तहरू पर्दछन ।

- सार्वजनिक घरहरूको निर्माण (Public Housing)
- सार्वजनिक स्वास्थ्य सुविधा (Public Healthcare)

यी दुई सिद्धान्तहरूलाई अवलम्वन गर्दै सिङ्गापुरले विकासमा उच्च सफलता प्राप्त गरेको थियो । विकासको अन्तिम चरण उच्च प्रविधिको उद्योगको स्थापना सँगै अन्त्य भएको थिएन । बरु सिङ्गापुरलाई दक्षिणपूर्वी एसियाको आर्थिक र वित्तीय केन्द्रका रूपमा विकास गरेर अगाडि वढेको थियो । उच्च प्रविधिको उद्योगमा झैं व्यापार, आयात सुधार र वित्त सबैमा सीपयुक्त श्रमिकको आवश्यकता पर्छ । सिङ्गापुरको अवस्थिति र

पछिल्लो समयको आर्थिक उदारीकरणले यी उच्च स्तरका उद्योगलाई निकै सहयोग गऱ्यो । यसले सिङ्गापुरलाई अन्ततः ताइवान र दक्षिण कोरियाजस्ता उच्च प्राविधिक राष्ट्रको समकक्षमा राखिदियो । राज्यको केन्द्रीय कोषले ठूलो उद्योगका लागि आवश्यक पूर्वाधार निर्माणमा गरेको सहयोग र ली क्वान युको आर्थिक र राजनीतिक दुवै क्षेत्रमा प्रभुत्वले गर्दा सिङ्गापुरको विकासमा सरकारको भूमिका सबैभन्दा महत्वपूर्ण देखिन्छ जसलाई नेपाल लगायत अन्य राष्ट्रहरूले पनि प्रेरक उदाहरणको रूपमा लिन सक्दछन् ।

(घ) ताइवान र हङ्कङ्

हाल चिनको स्वशासित क्षेत्रको रूपमा रहेको ताइवानको कथा पनि कोरियाको जस्तै छ । ताइवानको प्रारम्भ दक्षिण कोरियाको अवस्थाभन्दा दयनीय थियो । ताइवानको कथा पनि युद्धको समाप्तीबाटै सुरु हुन्छ । तर ताइवान आफै भने सो युद्धबाट त्यति प्रभावित भएको थिएन । चिनियाँ गृहयुद्ध मुख्य त मूलभूमि चीनमा लडिएको थियो । तथापि दोस्रो विश्वयुद्धसम्म यो पनि जापानको अधीनमा थियो । त्यो अवधिमा त्यहाँ कृषिमा केही सुधारका काम भएका थिए । त्यतिवेला सम्म यो टापु विशेष धान, उखु र भुइँकटर र केही कपडा उद्योगको अवस्थामा मात्र सिमित थियो । यसको साथै कृषि र माछापालनले यो भूगोलको कूल ग्राहस्थ उत्पादनको एक तिहाइ भाग ओगटने गर्दथ्यो ।

प्रारम्भमा च्याङ काइ सेकको सरकारले राज्यलाई अनुदानमा चलाउने खालको नीति लिएपछि सन् १९५० को दशकमा अमेरिकाले ताइवानलाई दिइरहेको अनुदान रोक्ने चेतावनी दियो । त्यसपछि राष्ट्रपति चियाङ र उनको कोमिन्ताङ पार्टीले कोरियाले लिएको जस्तो औद्योगिकीकरणको योजनाहरू अघि सारे । औद्योगिकीकरणले कृषिको कुल ग्राहस्थ उत्पादनमा रहेको योगदानलाई ७५ प्रतिशतमा मा झऱ्यो । कोरियामा जस्तै ताइवानले पनि प्रारम्भमा सामान्य खालको उद्योगमा विकास गऱ्यो । तर यहाँ भने कोरियामा भन्दा अलि लामो सयम सन् १९८० को दशकसम्म यी सामान्य खाले उद्योगहरूको अर्थतन्त्रमा महत्वपूर्ण भूमिका रह्यो । त्यसपछि यहाँ ठूला उद्योगहरूको स्थापनाको सुरवात भयो । सुरुमा विशेषत स्टिल, विद्युतीय र पेट्रोलियम उत्पादनसम्बन्धी उद्योग खोलिए । ताइवानले वैदेशिक लगानी आकर्षणका लागि केही सरकारी उद्योगहरू निजीकरण गरेको भए पनि अधिकांश ठूला उद्योगहरू सरकारको नियन्त्रणमै राख्यो । च्याङले यिनै उद्योगहरूको बलमा चिनियाँ मूलभूमि पुनः कब्जा गर्ने सोचेका थिए ।

राज्यले अर्थतन्त्रमाथिको नियन्त्रण बलियो वनाउने निति लिएको थियो । वैदेशिक विनिमयमा नियन्त्रण, आयातमुखी उद्यमलाई सरकारी प्रोत्साहन गर्ने नीति, राज्य नियन्त्रित संस्थामार्फत नै कच्चा पदार्थको माग पुऱ्याउने जस्ता कदममार्फत सरकारले अर्थतन्त्रमा नियन्त्रण कायम गरिरहेको थियो । ताइवानले आफ्नो अर्थतन्त्रको परिपक्वता कोरियालेझैँ उच्च प्राविधिक विकासमा पुगेर सम्पन्न गऱ्यो । सन् १९७० को दशकमा उच्च शिक्षित जनशक्तिको विकासको कारणले ताइवानको श्रमिकको ज्याला बढेको थियो । त्यसै अवधिमा चीनमा भएको आर्थिक विकास र त्यहाँको सस्तो श्रमको कारणले भएको उत्पादन सँग ताइवानले प्रतिस्पर्धा गर्न नसक्ने अवस्थाको सिर्जना भयो । त्यसपछि ताइवानले उच्च मूल्यका वस्तुको उत्पादन र सेवामा ध्यान स्थानान्तरण गऱ्यो । सरकारले मुख्यतः निर्यातमुखी आर्थिक संरचना, उच्च प्रविधि र उच्च सीपका उद्योगमा स्तरोन्नति गर्ने निर्णय गऱ्यो । त्यसपछि ताइवानको पहिचान बनेको सूचना प्रविधि र सेमी कन्डक्टर जस्ता अन्य महत्वपूर्ण प्राविधिक उद्योगको विकासमा राज्यको भूमिका महत्वपूर्ण रह्यो । ताइवानले दुई विषय बाहेक लगभग कोरियाको विकास परिपथ नै पछ्याएको देखिन्छ । दक्षिण कोरियासँगको उसको पहिलो फरक सन् १९८० को दशकसम्म ताइवानको अर्थतन्त्रमा कपडा उद्योगजस्तो हलुका उद्योगको महत्वपूर्ण भूमिका देखिन्छ जुन कोरियाली अर्थतन्त्रमा छोटो समय मात्र रहेको थियो । त्यस्तै ताइवानको सन्दर्भमा अनुदान रोक्ने धम्की

नआएसम्म नेतृत्व पहिलो चरणमा रमाइरहेको थियो जबकी द. कोरियामा नेतृत्व आफैले आत्मनिर्भर हुने रणनीति लिएको थियो । (उप्रेती, २०७५)

हङ्ककङको विकास धेरै अर्थमा ताइवानको जस्तै रह्यो । बेलायतको अधिनमा रहेको हङ्ककङ चीनको मातहतमा गएपनि हङ्ककङको अर्थतन्त्र पुँजिवादी चरित्रको नै रहेको छ । त्यसो हुनुको पछाडि हङ्ककङ अगाडि देखि नै औद्योगिकीकरणको चरणमा गएको थियो । अन्य तीन राष्ट्रहरूले सन् ६० को दशकमा विकास सुरु गरेका हुन् भने हङ्ककङमा सन् १९५० को दशकमै विकास प्रारम्भ भइसकेको थियो । सिङ्गापुरसँगको अन्य समानतामा हङ्ककङले पनि जग्गा अभावका कारण अन्न आयात गर्नुपर्थ्यो । उसलाई यसबाट भएको व्यापार असन्तुलनलाई सन्तुलनमा ल्याउनु थियो । त्यसका साथै अन्य राष्ट्रहरू जस्तै हङ्ककङ पनि औद्योगिकीकरणको चरणपछि उच्च प्राविधिक विकास भन्दा व्यवसायिक केन्द्रका रूपमा विकास भयो (उप्रेती, २०७५) । हाल सम्म पनि हङ्ककङ चिनको मातहतमा रहेको एक विश्व प्रसिद्ध औद्योगिक क्षेत्र र अर्न्तराष्ट्रिय वजारको रूपमा विश्व प्रसिद्ध रहेको छ ।

(ङ) मलेसिया

उपनिवेश हुँदै स्वतन्त्रताको लडाई जितेर विकासको पथमा लम्किएको मलेसिया आजसम्म आइपुग्दा विश्वको ध्यान आकर्षित गर्ने देश बन्न सफल भएको छ । विदेशी लगानी भित्र्याएर बनेको मलेसियाले हालका दिनमा लाखौ विदेशी कामदारलाई रोजगारी दिएको छ र आर्थिक विकासमा थप शसक्त ढंगले लागिपरेको छ । व्यवस्थित सहरीकरण र सडक सञ्जाल, गगनचुम्बी भवन, स्वस्थ्य र हराभरा वातावरणका साथै राज्य सञ्चालनमा अपनाइएको 'सिस्टम'ले विश्वको ध्यान मलेसियातर्फ तानिएको छ । ४० वर्षको मेहनत र योजनाबद्ध सक्रियतामा तत्कालीन मलेसियन प्रधानमन्त्री महाथीर महम्मदले जसरी मलेसिया बनाउने काम गरे नेपालजस्ता विकासशि ल मुलुकमा पनि राजनीतिक इच्छाशक्ति हुने हो भने विकास गर्न कुनै कठीन हुने रहेनछ भन्ने बुझ्न सकिन्छ । आपनै विकासको मोडल, सभ्यता, इतिहास, संस्कृति, सहनसहन बोकेको मलेसियामा पर्याप्त पर्यटकीय स्थल रहेकै कारणले गर्दा बर्सेनी २५ मिलियनबढी पर्यटक मलेसिया पुग्ने गर्छन् । पर्यटकहरूको ओइरो लाग्ने मलेसियाको कूल ग्राहस्थ उत्पादनको महत्वपूर्ण हिस्सा पर्यटन क्षेत्रले ओगटेको छ । मलेसियाको विकास, तिव्रतम प्रगति र पर्यटन लोभ्याउने गन्तब्यले होटल व्यवसाय, स्थानिय उत्पादन र स्थानिय वजार निकै फस्टाएका छन् । (सिग्देल,२०१९)

नेपाल उद्योग वाणिज्य महासङ्घको आयोजना तथा नेपाल सरकारको सहआयोजनामा भर्खरै नेपाल बिजनेस कन्क्लेभ (Business conclave) सम्पन्न भएको छ । यस कनक्लेभको विशेषता भूतपूर्व मलेसियाली प्रधानमन्त्री महाथिरको सहभागिता एवं सम्मेलनमा उहाँले प्रस्तुत गर्नुभएको विकासको मोडेल नै रह्यो । आफ्नो प्रस्तुतिमा उहाँले दोस्रो विश्वयुद्धपछि उहाँको सरकारले सर्वप्रथम गरीब र धनीबीचको खाडल घटाउने योजना बनाएर भूमिहीनहरूको लागि भूमि वितरण कार्यक्रम अगाडि सारेको बताउँदै खेतीयोग्य जग्गाको कमीले यो कार्यक्रमले पूर्ण लक्ष्य प्राप्त गर्न नसकेकोले पुन सरकारले औद्योगीकरणको नीति अख्तियार गरेको खुलासा गर्नुभएको थियो । त्यस बेला मलेसियासँग औद्योगीकरणको लागि अनुभव नभएकोले विदेशी लगानीकर्ताहरूलाई रोजगारी सिर्जना गर्ने खालको उद्योगहरूमा लगानी गर्न निम्त्याएको स्मरण गर्दै यसबाट रोजगारीमा आमजनताको पहुँच बढ्नुको साथै शिक्षित श्रमिक उत्पादन गर्न शिक्षामा लगानी बढाउनुपरेको थियो, जसबाट शिक्षित बेरोजगारीको समस्यासमेत हल हुन पुगेको थियो । उहाँले आफ्नो सरकारले राजस्वभन्दा रोजगारी सिर्जनालाई प्रमुख लक्ष्य बनाई हिंडेकोले आज मलेसिया औद्योगिक मुलुकको पङ्तिमा उभिएको मन्तव्य व्यक्त गर्नुभएको थियो ।

तानाशाहको नाम दिइएका उनले मलेसियामा १९८१ देखि २००३ सम्म अर्थात् २२ वर्ष शासन गरे र यस अवधिमा मलेसियाको आर्थिक वृद्धिदर औसत १० प्रतिशत रह्यो भने जीवनस्तरमा २० गुणाले सुधार भयो । यस्तो कसरी भयो भन्नेबारे आफ्नो अनुभव सुनाउँदै उहाँले भन्नुभयो- मलेसियामा पनि १४ वटा पार्टी थिए । तर विकासको लागि राजनैतिक स्थिरता र व्यापार अनुकूल नीति नियमको आवश्यकता पर्दछ । हामीले यसलाई पूरा गर्दै गयौं र अन्तत देशको राजस्व बढ्न थाल्यो जसबाट हामीले आधारभूत आवश्यकता पूरा गर्दै सबै जनताको जीवनस्तर उकास्न सक्यौं । मलेसियाका डा. महाथिर मोहम्मदको योगदानलाई उच्च मुल्याङ्कन गर्दै मलेसियाली जनताले हालै ९५ वर्षको उमेरमा विश्वकै सबैभन्दा जेष्ठ प्रधानमन्त्रीमा निर्वाचित गराएका छन् । अन्तर्राष्ट्रिय जगतमा थुप्रै युग नायक छन जसले विकास, समृद्धि र सुशासनमा कोसेढुंगाका रूपमा आफूलाई स्थापित गराएर जनताको मानसपटलमा चिरस्थायी बास बस्न सफल भए । महाथिर मोहम्मदको लोकप्रियता कुनै वाद र सिद्धान्तको उपज होइन, गरिबी कायापलट गरेर विकसित मलेसिया बनाउन उनले खेलेको योगदानको परिणाम हो (गुप्ता, २०१४) ।

मलेसियाको हाल सन्चालित ११ औ पन्चवर्षिय योजनाले (२०१६-२०२०) समावेशीकरण, जनजिवनमा व्यापक सुधारको कार्यक्रम, आय र भौतिक पुर्वाधारमा जोड दिने र धनी गरिव विचको भिन्नता कमगर्ने निति अगडि सारेको छ । मलेशियाले वैदेशिक लगानी भित्र्याउने निति, प्रविधि र सुचना प्रसार गर्ने र मानविय पुँजिको अभिवृद्धि गर्ने कार्यक्रमहरूमार्फत द्रुततर विकास गर्ने लक्ष्यलाई प्राथमिकता साथ अघि सारेको छ । नेपालको लागि पनि यो मोडेल अत्यन्त उपयोगी हुन सक्ने सन्देश दिंदै नेपालले विकासको लक्ष्य निर्धारण गर्दा रोजगारी सिर्जनालाई प्राथमिकता दिएर उपयुक्त र स्थायी वातावरण दिन सकेमा नेपालले पनि विकास गर्ने प्रचुर सम्भावना रहेको धारणा राख्नुभएको थियो । मलेसियाको यो उदाहरणवाट एक व्यक्तिको दुरदर्शि नितिले राष्ट्रको मुहार फेरिन सक्छ भन्ने शिक्षा लिन सकिन्छ ।

(च) स्विजरल्याण्ड

जनसंख्या र क्षेत्रफलको आधारमा स्विजरल्याण्ड नेपाल भन्दा साँढे तिन गुणाले सानो देश हो । जन घनत्वको हिसाबले नेपाल र स्विजरल्याण्ड उस्तै देश हुन् । दुवै देशमा १ बर्ग किलोमिटरमा १९८ जना बसोबास गर्दछन । स्विजरल्याण्डमा ८४० मिटर देखि ४६३४ मिटर मात्र अग्ला ४५१ साना हिमालहरूछन् । प्रत्येक साना हिमालको पनि नामकरण गरिएको छ । यी सबै हिमालमा पर्यटकलाई खुल्ला गरिएको छ । हिमालमा धुवाँ रहित रेल र केबलकार संजालले सबै प्रकारका मानिसलाई भ्रमण गर्न सम्भब बनाएको छ । स्विजरल्याण्डमा बार्षिक पर्यटकको संख्या २ करोड छ र पर्यटनबाट मात्र रु ४० खर्ब भन्दा बढी आम्दानी हुने गरेको छ । नेपालमा पनि सबै चुचुरालाई नामाकरण गर्नु, पर्यटनका लागि खुला गर्नु , हिमालका निश्चीत उचाइ सम्म पर्यटन पुर्वाधारको विकास गर्न जरुरि छ, सयौं हिमाल हामी सँग छन् तर हालसम्म सम्पूर्ण हिम चुचुराहरूको नामाकरण गरिएको छैन र पर्यटनका लागि खुल्लासमेत गरिएको छैन ।

स्विजरल्याण्डको संघीय प्रणालीमा १३ वटा क्यान्टोन वा प्रदेशहरूछन् । असंलग्न परराष्ट्र नीति , कडा कानुन, द्रुत विकास, राष्ट्रिय सुरक्षा र राष्ट्रिय अर्थतन्त्र चाही स्विसहरूको राजनीतिक प्राथमिकतामा पर्दछन । स्विजरल्यान्डको सफल संघीय प्रयोगले के देखाउँछ भने राज्य बलियो हुनको निम्ति त्यस राज्यका जनता बलियो हुनुपर्ने रहेछ । जनता बलियो हुन तीनवटा कुरामा राज्यले जनतालाई हेरेको हुनुपर्छ स **जनताको स्वास्थ्य, सामाजिक सुरक्षा र शिक्षा** । स्विजरल्याण्डले यी तिनै कुराहरूमा जोड दिने गरेको छ र यी तिनै कुरामा जनतालाई सुविधा दिने राष्ट्रहरूको अग्र पङ्तीमा पर्दछ । स्विसहरू आफुले गरेको काममा कर तिर्छन । आफुले बनाएको नियमलाई कडाइका साथ पालन गर्छन ।

स्विजरल्याण्ड नेपाल जस्तै भू(परिवेष्ठित मुलुक हो । मुख्य आयश्रोत पर्यटन र कृषि नै हो । उन्नत कृषिबाट उत्पादित वस्तु र गाईको दुध यहाँको आम्दानीको मुख्य मेरुदण्ड हो । हुनत यहाँको बैकिङ्ग कारोबार अर्थतन्त्रको अर्को महत्वपूर्ण पाटो हो तर सन १८४८मा संघीय संबिधान बनेदेखिको इतिहासको अध्ययनबाट के देखिन्छ भने संघीयताको सफल प्रयोगले स्विजरल्याण्ड यत्तिको बलियो भएको हो । स्विजरल्याण्डको शासन प्रणाली विश्वमा अनौठो मानिन्छ जहा ७ वटा संघका प्रमुखहरूले आलोपालो सरकार चलाउँछन । विभिन्न देशहरूको औपचारिक प्रतिनिधित्वमा भने उनीहरू राज्यको प्रतिनिधिको रूपमा गएका हुन्छन । कुनै पनि निर्णय लिँदा जनताको मतको कदर हुन्छ । ५० हजार हस्ताक्षर लिएर कुनै नागरिकले संविधानमा भएका कुरा फेर्न चाह्यो भने चुनाब गरिन्छ । हरेक संघको आफ्नै संसद, न्यायपालिका र प्रणाली छ । सम्प्रभुत्ता सबैको सहमतिको बिन्दु हो । जर्मन, इटालीयन , फ्रेन्च र अल्पसंख्यक रोमन भाषा भाषीलाई राज्यले मान्यता दिएको छ । संघीय प्रदेशहरूमा आफ्नै भाषा चल्छन । यसर्थ, स्विजरल्याण्डलाइ सबै हिसावले अनुकरणिय राष्ट्र मानिन्छ । (इनेप्लिज,२०७३)

स्विजरल्याण्डलाइ विश्वको नमुना राष्ट्र बन्न सघाउ पुऱ्याउने केहि मुख्य कारकतत्वहरूलाई निम्न बुँदाहरूमा उल्लेख गरिएको छ ।

१. क्षेत्रफलमा सानो आकार (Small Size)
२. वास्तविक प्रजातन्त्र (Genuine Democracy)
३. विकेन्द्रीकरणको राम्रो अभ्यास (Decentralization)
४. प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रमा विशेष सहुलियत दिने नितिहरू(Subsidiary Principle)
५. गैर व्यावसायिक नेताहरू(Non-Professional Politicians)
६. पुँजि र वौद्धिक क्षेत्रका लागि सुरक्षित स्थान (Safe Haven for Capital and Brainpower)
७. मध्यम वर्गिय मानसिकता (Middle-Class Mentality)
८. शिक्षामा विशेष जोड (Educational Priority)

यी विभिन्न कारकतत्वहरूले स्विजरल्याण्डको विकास प्रक्रियामा निकै सघाउ पुयाएका छन जुन नेपाल जस्तो भर्खर विकास पथमा अघि वढिरहेको राष्ट्रका लागि अनुकरणिय हुन सक्दछ ।

(छ) चीनको विकास मोडेल

सन् १९७८ मा देङ सियाओपिङ नेतृत्वमा आएपछिका चार दशकयता चीनले आफूलाई विश्व आर्थिक शक्ती (Power house) को रूपमा विकसित गरेको छ। साथै यसले विश्वव्यापी अर्थतन्त्र र भूराजनीतिमा समेत महत्वपूर्ण परिवर्तन ल्याएको छ। चीनमा आर्थिक सुधार गर्ने कामको सुरुआत कृषि क्षेत्रबाट गरियो। राज्यको नियन्त्रण केही खुकुलो बनाइयो र दोहोरो ट्र्याक मूल्य संयन्त्रको माध्यमबाट किसानहरूलाई बजार सहुलियत प्रदान गरियो। किसानहरूले आफ्नो प्रभावकारिता र उत्पादकत्व बढाएर यस सुधारप्रति सकारात्मक प्रतिक्रिया दिए। त्यसपछि अन्य क्षेत्रमा पनि थप सुधारका कार्य विस्तार हुँदै गयो। (Township and Village Enterprises) टाउनसिप एन्ड भिलेज इन्टरप्राइजेज (टिभइएस) भनिने हाइब्रिड खालको स्वामित्वको माध्यमबाट गैरकृषि क्षेत्रमा सहुलियत प्रदान गरियो। सहरतिर सुधार फैलिएसँगै राज्यका उद्योगहरूले थप एकाधिकार प्राप्त गरे र यसले उनीहरूलाई उद्यमी बन्न थप प्रेरित बनायो। लगानी गर्न र आर्थिक वृद्धि बढाउन प्रान्त तथा स्थानीय निकायहरूका लागि विभिन्न सहुलियतहरूको व्यवस्था गरिएको थियो। सन् १९९० को दशकताका स्पेसल आर्थिक जोन (एसइजेडएस) को वृद्धिले चीनलाई विश्व अर्थतन्त्रमा समायोजन हुन निर्णायक भूमिका निर्वाह गऱ्यो। (रोड्रिक, २०७५)

देङ सिआओपिङले चीनमा आर्थिक क्रान्ति शुरू गरेको सन् २०१८ मा ४० वर्ष पूरा भएको छ । त्यसलाई उनले चीनको दोस्रो क्रान्ति भन्ने गर्दथे उक्त आर्थिक सुधारपछि चीन विश्व अर्थतन्त्रमा दह्रो रूपमा प्रवेश गर्यो । आजको मितिमा चीन विश्वको त्यस्तो देश भएको छ जोसँग सबैभन्दा बढी विदेशी मुद्रा सञ्चिति अर्थात् ३.१२ खर्ब डलर छ । चिनको हालको आर्थिक विकासको गतिलाई निम्न तथ्यहरूले पुष्टि गर्दछ ।

- कुल गार्हस्थ उत्पादन (११ खर्ब डलर) को मामिलामा चीन विश्वको दोस्रो ठूलो देश हो ।
- प्रत्यक्ष विदेशी लगानी आकर्षित गर्ने चीन विश्वको तेस्रो ठूलो देश हो ।
- देङ सिआओपिङले सन् १९७८ मा आर्थिक सुधारका कदम चाल्दा विश्व अर्थतन्त्रमा चीनको हिस्सा जम्मा १.८ प्रतिशत थियो जुन सन् २०१७ मा आएर त्यो हिस्सा १८.२ प्रतिशत पुगेको छ ।
- चीन अब केवल एउटा उदीयमान अर्थतन्त्र मात्रै रहेन, बरू १५ औँ र १६ औँ शताब्दीताका विश्व अर्थतन्त्रमा करिब ३० प्रतिशत आफ्नो हिस्सा भएको अवस्थातर्फ उन्मुख भइरहेको राष्ट्र हो ।

चीनलाई शक्तिशाली बनाउने नेताहरूमा माओत्से तुङ, देङ सिआओपिङ र वर्तमान राष्ट्रपति सी जिनपिङको नाम आउँछ । देङ सिआओपिङ नेतृत्वमा भएको आर्थिक क्रान्तिको ४० वर्षपछि चीन एक पटक फेरि एउटा दह्रो नेतृत्व पाएर अघि बढिरहेको छ । सी जिनपिङ देशको अर्थतन्त्रलाई अझ प्रभावशाली बनाउन उत्पादनको क्षेत्रमा चीनलाई 'महाशक्ति' बनाउन चाहन्छन् । सी जिनपिङले देङ सिआओपिङका उदारीकरणका नीतिहरूलाई अगाडि बढाइरहेका छन जसमा आर्थिक सुधार लगायतका कदम समेटिएका छन् । चिनियाँ सफलताको कथा दोस्रो विश्व युद्धपछिको एउटा देशको विकासको कथामा मात्रै सीमित छैन। बरू त्यो एउटा नियन्त्रित अर्थतन्त्रबाट मुक्त र उदारीकरणमा आएको परिवर्तनको पनि कथा हो। विश्वका कैयौँ देशले पनि चीनले अवलम्बन गरेको परिवर्तनलाई अपनाए । तर लोभलाग्दो सफलता चीनले मात्रै हासिल गऱ्यो । चीनले घरेलु अर्थतन्त्रमा क्रमिक सुधारको प्रक्रिया थाल्यो न कि बजारलाई आफ्नो अर्थतन्त्र सुम्पिदियो। सुधार ल्याउने क्रममा उसले कहाँ विदेशी लगानी गर्ने र कहाँ नगर्ने कुराको निर्क्योल गऱ्यो जसका लागि उसले विशेष आर्थिक क्षेत्रहरूको निर्माण गऱ्यो र त्यसका लागि उसले दक्षिणी तटीय प्रान्तहरूलाई रोज्यो । देङ सिआओपिङले कम्युनिष्ट समाजवादी राजनीतिक माहोलमा ठोस परिवर्तनको जग बसाले जसले विश्वमा समाजवादी अर्थतन्त्रको साख जोगाउन सघाउ पुयायो ।

चिनियाँ लेखक युकोन ख्वाङ आफ्नो पुस्तक 'क्याकिङ द चाइना कनन्ड्रमः ह्वाइ कन्भेन्सनल इकोनोमिक विज्डम इज रंग' मा लेखेका छन् (देङ सिआओपिङ एक महान् सुधारक मात्रै थिएनन धैर्य नभएका व्यक्ति पनि थिए। देङ सिआओपिङले शुरू गरेको सामाजिक आर्थिक सुधारको दृष्टान्त मानव इतिहासमा अन्यत्र भेटिँदैन। यसले चिनको आर्थिक जिवनमा निम्न परिवर्तन ल्यायो ।

- सन् १९७८ देखि २०१६ को बीचमा चीनको जीडीपीमा ३,२३० प्रतिशतले वृद्धि भएको छ ।
- यसबीचमा ७० करोड मानिसहरू गरिबीको रेखाबाट माथि उठे भने ३८.५ करोड मानिसहरू मध्यवर्गका रूपमा उकासिए ।
- चीनको वैदेशिक व्यापार साढे १७ हजार प्रतिशतले बढ्यो भने सन् २०१५ सम्म चीन विदेशी व्यापारमा अगुवाको रूपमा उदायो ।
- सन् १९७८ मा चीनले वर्षभरि गर्ने व्यापार अहिले दुई दिनमै गर्छ ।
- देङ सिआओपिङले चिनियाँ कम्युनिष्ट पार्टीलाई सामूहिक नेतृत्वमा लगेर चीनमा सामाजिक (आर्थिक परिवर्तनको प्रक्रियामा तीव्रता दिए । (बि.बि.सी. २०१८)

अर्थतन्त्रको बजार नेतृत्व स्थापित गराउनु र बाहिरी स्वतन्त्रता बढाउनु नै चीनको यस्ता सुधार पछाडिका प्रमुख कारणहरूहुन। तर, अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार र निजी लगानीमा चीनको हिस्सा बढे पनि यसमा राज्य क्षेत्रको

हिस्सा भने तुलनात्मक रूपले खुम्चियो। यसका लागि आर्थिक विविधीकरण र पुनर्गठन शृंखलाबद्ध औद्योगिक नीतिका माध्यमबाट प्रवर्द्धन गरियो। विदेशी लगानीकर्तालाई घरेलु कम्पनीसँग संयुक्त उद्यममा आबद्ध हुन लगाइयो र स्थानीय योगदान (Input) को प्रयोग बढाउन लगाइयो। यसबाट विनिमय दर र अन्तर्राष्ट्रिय वित्तीय प्रवाह केही हदसम्म नियन्त्रित रह्यो। (रोड्रिक, २०७५)

यी सबैको माध्यमबाट चिनियाँ नेतृत्वले कुनै पनि सिद्धान्तको पालना गरेन र आफ्नै विशिष्टताबाट चलाइरह्यो। चिनियाँ आर्थिक सुधार न कम्युनिस्ट शिक्षा न त कुनै स्वतन्त्र बजार विश्वासबाट निर्देशित थियो। यदि नीतिनिर्माताहरूले कुनै एक महत्वपूर्ण सिद्धान्त अपनाउँछन् भने त्यसलाई पक्कै पनि 'व्यावहारिक प्रयोगात्मकता' भन्न सकिन्छ। यो देड.को लोकप्रिय भनाइ हो। उनले भनेका छन् **'बिरालोको रङले कुनै पनि फरक पार्दैन, फरक उसले मुसो समात्न सक्यो कि सकेन भन्ने कुराले पार्छ।'** चिनियाँ अनुभवको विलक्षणतालाई हेर्ने हो भने यस्ले विकसित र विकासोन्मुख दुबै राष्ट्रहरूलाई आर्थिक विकासका लागि महत्वपुर्ण शिक्षा प्रदान गर्दछ। अधिकांश पश्चिमा राष्ट्रमा बजारमाथिको निर्भरता र आर्थिक उदारीकरणका फाइदाहरू प्रस्तुत गर्न चीन सफल बनेको छ। सैद्धान्तिक रूपले चीनले राज्य नेतृत्ववाला आर्थिक मोडलको अर्न्तनिहित श्रेष्ठतालाई पुष्टि मात्र होइन स्थापितसमेत गरेको छ र बजार केन्द्रित पश्चिमा सिद्धान्तको रडाको लाइ चुनौती दिइरहेको छ। नेपाल जस्तो समाजवाद उन्मुख राष्ट्रका लागि चिनको आर्थिक विकास अनुकरणिय मात्र होइन चिनको आर्थिक र प्राविधिक विकासको प्रभाववाट पनि नेपालले प्रसस्त फाइदा लिन सक्नु पर्दछ जुन अहिले नेपालमा चलेको वहस पनि हो।

(ज) विकासको भारतिय मोडेल (केरला र गुजरात)

कुनै पनि राष्ट्रलाई समृद्ध बनाउन राज्यले आर्थिक वृद्धि (Economic growth) र कल्याणकारी राज्यका अवधारणालाई आत्मसात गर्नुपर्दछ। यी दुवै मोडललाई एकीकृत र सन्तुलित ढंगले प्रयोग गरेमा सफलता हासिल गर्न सकिन्छ भन्ने दृष्टान्त भारतका केरला र गुजरात विकास मोडलबाट स्पष्ट हुन्छ। सन् १९७० को दशकमा केरला राज्यमा अभ्यास भएको विकास मोडेललाई केरला विकास मोडेल भनिन्छ। यो मोडेलले अराजक आर्थिक वृद्धि विकास मोडल विपरीत आम जनताको शिक्षा, जनस्वास्थ्य र सेवाका न्यायोचित वितरणमा जोड दिन्छ। यही विकास मोडेलको कारण केरलामा छोटो अवधिमै तीव्र रूपमा सामाजिक विकास भयो। त्यसबाट त्यहाँका अधिक निम्न र मध्यम वर्गीय जनता लाभान्वित भएको तर्क दिगो विकासका अध्येताहरूदावी गर्छन्।

हाल प्रधानमन्त्रीका रूपमा भारतलाई नेतृत्व दिइरहेका मोदीले गुजरातमा लागु गरेको विकासको मोडेलका आधारमा 'मोदिनोमिक्स' शब्द नै निर्माण भएको छ। भारतीय जनता पार्टीको वेवसाइटमै लेखिएको छ - 'गुजरात मोडलको भिजन भनेको पूर्ण रोजगारी, कम महंगाई, ज्यादा कमाइ, तीब्र गतिको आर्थिक विकास, गुणस्तरीय शिक्षा, सुरक्षा र उत्कृष्ट जीवनस्तर हो।' प्रधानमन्त्री मोदी सन् २००१ देखि २०१४ सम्म गुजरातका मुख्यमन्त्री थिए। मोदीले गुजरातमा सडक, उर्जा र पानी आपूर्ति जस्ता आधारभूत सुविधाहरूमा धेरै नै लगानी गरे। भारतको ग्रामीण विकास मन्त्रालयकाअनुसार सन् २००० देखि २०१२ सम्ममा गुजरातमा झण्डै तीन हजार ग्रामीण सडक परियोजनाहरूपूरा भएको थियो।

यसबाहेक सन् २००४ र २००५ तथा सन् २०१३ र २०१४ को बीचको अवधिमा प्रतिव्यक्ति उपलब्ध बिजुलीमा ४१ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ। गुजरातले सन् २०१२ देखि अतिरिक्त बिजुली उत्पादन गरिरहेको

छ । १८ हजार गाउँहरूग्रिडसँग जोडिएका छन्। यस बखत गुजरातको औसत जिडिपी (सन् २००० देखि २०१०सम्म) ९.८ प्रतिशत रह्यो जसबेला पूरै भारतको औसत विकास दर ७.७ प्रतिशत मात्र थियो। गुजरातमा मोदीले इ (गवर्नेन्सलाई प्रभावकारी बनाए जसबाट प्रदेशमा भ्रष्टाचारमा कमी आयो। गुजरात मोडलले सुशासनका पक्षमा रहेको एक 'तटस्थ विचार' का रूपमा ख्याती कमाएको छ। गुजरात सरकारले सुशासन कायम गरेकोमा धेरै पटक अवार्डसमेत जितिसकेको छ । अक्सफोर्डबाट प्रकाशित किताब 'ग्रोथ अर डेवलपमेन्ट ह्विच वे इज गुजरात गोइङ'मा उल्लेख भएअनुसार गुजरातले आर्थिक विकासका लागि यस्तो नीति बनाएको छ कि अब जुनसुकै सरकार आए पनि गुजरातको समृद्धिमा असर पर्दैन।

लगानीका लागि गुजरातमा परमिट लाइसेन्स तथा पर्यावरणसँग जोडिएका औपचारिकताहरूपूरा गर्न कानुनी अड्चनहरूराखिँदैन । लगानीकर्ताहरूलाई आकर्षित गर्ने र मनोबल बढाउने कुरामा मोदीले कुनै कसर बाँकी राखेनन् । पश्चिम बंगालमा लामो समयदेखि बिबादका बीच संचालनमा रहेको टाटा मोटर्सको नानो कार प्लान्ट सन् २००८ मा पश्चिम बंगालबाट गुजरातको साणन्दमा सारियो । पश्चिम बंगालको सरकारले जग्गाको मामिला सुल्झाउन नसक्दा जनताको बिरोध थेग्न नसकेर प्लान्ट नै बन्द गर्नुपर्यो तर गुजरातमा अहिले फोर्डले पनि प्लान्ट सुरु गरिसकेको छ । मोदीले फोर्ड, सुजुकी तथा टाटा जस्ता ठूला कम्पनीहरूलाई गुजरातमा प्लान्ट लगाउने अनुमति दिएर अटो म्यानुफ्याक्चरिङ इन्डस्ट्रीमार्फत गुजरातमा पर्याप्त अवसर भित्र्याएका छन् ।

हालसम्म पनि गुजरात भारतको सबैभन्दा औद्योगिकृत राज्य हो । पश्चिमी तटमा रहेको फाइदा पनि यसले उठाइरहेको छ । भारतको जनसंख्याको ५ प्रतिशत आवादी रहेको गुजरातमा देशको कुल क्षेत्रफलको ६ प्रतिशत जमीन छ । पानी नपर्ने समस्या भोग्ने गुजरातमा खेती गर्न त्यति सहज छैन तर पनि भारतको कुल निर्यातको २२ प्रतिशत गुजरातबाटै हुन्छ । हाल गुजरातको जिडिपी ७.६ प्रतिशत छ । लामो तटक्षेत्रका कारण अन्तर्राष्ट्रिय ब्यापार धेरै नै सुगम छ । भारतको एक तिहाइ समुद्री जहाज गुजरातकै तट भएर जाने गर्छ । सन् २०१० देखि नै गुजरातले ४३ हजार ८४८ मिलियन युनिट बिजुली उत्पादन गर्न थालेको हो । गुजरातमा ४० हजार ७९३ मिलियन युनिट माग रहेकोमा बाँकी रहेको बिजुली उसले अन्य १२ राज्यहरूलाई बेच्न थालेको छ । त्यस्तै भारतमा कुल ३.८ प्रतिशत बेरोजगारी दर रहेकोमा गुजरात राज्यमा सबैभन्दा न्यून १ प्रतिशत मात्र बेरोजगारी दर रहेको श्रम ब्यूरोको प्रतिवेदनमा उल्लेख छ (Bizmandu, 2018) । भारतको गुजरात र केरला मोडलले पुँजिवादी र समाजवादी चरित्रलाई अवलम्वन गरेको छ जुन नेपाल लगायत अरु देश र राज्यका लागि पनि अनुकरणीय रहेको छ ।

(झ) रुवान्डाली मोडेल

हरियो जंगल र पहाडले घेरिएको पूर्वी मध्यअफ्रिकी मुलुक रुवान्डा सन् १९९० तिर तत्कालीन सरकारद्वारा 'प्रायोजित' जनसंहारका कारण जातीय द्वन्द्वबाट ग्रस्थ थियो जुन विस्तारै पुनर्स्थापनातर्फ अघि वढिरहेको छ । सन् १९९० देखि उसले आर्थिक विकासमा ठुलो फड्को मारेको छ । त्यहाँ जातीय टुत्सीहरू र हुटुहरूबीच दंगा हुँदा सय दिनमै आठ लाखभन्दा बढीको हुटु समुदायको वर्चस्व रहेको सुरक्षा निकायद्वारा हत्या गरिएको विभिन्न अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरूको प्रतिवेदनमा उल्लेख छ । जातीय द्वन्द्व र तनावको प्रमुख कारण अल्पसंख्यक टुत्सी र बहुसंख्यक हुटुबीच जारी परम्परागत असमानतालाई मानिएको छ । आज त्यहाँ सबैखाले द्वन्द्वको समाधान भई विकास निर्माण र आर्थिक क्षेत्रमा ऐतिहासिक प्रगति भइरहेका छन् । त्यसैले द्वन्द्वमा फसेका र द्वन्द्वपछिका राज्य र सरकारले गर्नुपर्ने कामका लागि रुवान्डालाई उदाहरणका रूपमा लिने गरिएको छ ।

रुवान्डाले वर्षौंदेखिको द्वन्द्वमा मलहम लगाउन आफ्नै स्रोत र साधनको पहिचान मात्रै गरेन, त्यसको उपयोग गरी मुलुकलाई समृद्ध बनाउने उत्कट चाहनाका साथ अघि बढिरहेको छ। त्यसै क्रममा उसले कफी र चिया उत्पादन गरी आफ्नो अर्थव्यवस्थाको पुनर्निर्माणमा जुटेको छ। यी दुई उत्पादनहरू त्यहाँका प्रमुख निर्यात वस्तुमा दरिएका छन्। रुवान्डाको ऐतिहासिक विकास को सफलता यसले अख्तियार गरेको विकास र सकारात्मक आर्थिक नीति नै हो जसले त्यहाँ गरिबी र असमानता घटाउन सहयोग पुगेको छ।

२३ वर्षअघि त्यहाँको अर्थव्यवस्था तहसनहस थियो। खासगरी, सन् १९९४ मा टुत्सीविरुद्ध मच्चाइएको नरसंहारपछि अधिकांश सेवा र सुविधाहरू ठप्प थिए। करिब १० लाख मानिसको ज्यान र हजारौंलाई विस्थापित हुने गरी भएको जनसंहार अघि र पछि रुवान्डाको वृद्धिदर ऋणात्मक अवस्थामा पुगेको थियो। तर, आज विश्वका तीव्र गतिमा बढ्दो अर्थतन्त्र भएको मुलुकमा रुवान्डाले आफूलाई उभ्याउन सफल भएको छ। सन् १९९४ मा मुलुकको वृद्धिदर ऋणात्मक (-११ दशमलव ४ प्रतिशत) रहेकोमा सन् २०१४ मा ७ प्रतिशत र सन् २०१५ मा ६ दशमलव ९ प्रतिशतमा पुगेको थियो। यो वृद्धिदर र आर्थिक छलाङको कारण पुनर्निर्माण, निर्यात प्रवर्द्धन, ऊर्जा विकास र समावेशी वित्त हुन्। यिनै विषयलाई आफ्नो विकासको मोडल बनाएर रुवान्डा छोटो समयमै अन्य मुलुकका लागि नमुना बनेको हो। खासगरी नरसंहारको समाप्तिसँगै मुलुकले सुरु गरेको पुनर्जागरण र रूपान्तरणको अभियानले उसलाई ऐतिहासिक सफलताको शिखरमा पुर्यायो। यसले सन् २०१२ को अन्त्यसम्मको एक दशकमा आफ्नो वार्षिक आर्थिक वृद्धिदर ८ प्रतिशतमा पुर्यायो। यो दर विश्वव्यापी र अफ्रिका महादेशभरिकै सबैभन्दा उच्च रह्यो। यसमा उसको बलियो आर्थिक आधार, नीति तथा कार्यक्रमहरूको कारणले नै हो। विशेषगरी 'ग्रासरुट' स्तरमा सवावेशी विकासको नितिले रवान्डालाइ आफ्नो लक्ष्यमा पुग्न सफल बनायो। मुलुकले आर्थिक विकास र गरिबी निवारण रणनीतिका साथ अघि बढ्दै सन् २०१८ सम्ममा वार्षिक रूपमा कृषि क्षेत्रमा दुई लाख रोजगारी सिर्जना गर्ने जनाएको छ। अनाज उत्पादनमा वृद्धि गर्नेलगायतका पहल उसले धेरै पहिले सुरु गरिसकेको थियो। फलस्वरूप दुई दशकमै विकासलाई उत्कर्षमा पुर्याउन ऊ सफल भयो। सन् २०१३ मा प्रतिव्यक्ति आय ६४४ अमेरिकी डलर रहेकोमा सन् २०१८ सम्ममा १२ सय अमेरिकी डलर पुर्याउने लक्ष्यरहेको छ। यसैगरी, निजी क्षेत्रको लगानी जीडीपीको १५.४ पुर्याउने लक्ष्य पनि उसले लिएको छ। उसले वार्षिक वृद्धिदर ११.५ हासिल गरेको छ। सेवा क्षेत्र, उद्योग र कृषिलगायत अन्य क्षेत्रमा पनि राम्रो प्रगति गरेको छ। यसैगरी रुवान्डाले आफ्नो निर्यात प्रवर्द्धन गर्दै सन् २०१८ सम्ममा २८ प्रतिशत निर्यात बढाउने र थप ५६३ मेगावाट विद्युत् उत्पादन गरी ७० प्रतिशत घरधुरीलाई विद्युत् सेवा दिने अठोटका साथ अघि बढेको छ। वित्त विकास र वित्तीय सेवामा सुधारले वित्तीय क्षेत्रमा द्रुतगतिमा वृद्धि भइरहेको छ। फलस्वरूप जनसंख्या वृद्धिका बाबजुद मुलुकमा गरिबी न्यूनीकरण भैरहेको अवस्थामा छ। बैंकिङ क्षेत्र स्थिर र राम्ररी पूँजीकृत भएको स्थितिमा छ (यादव,२०७३)। रुवान्डाको यो तरक्कीले नेपाल जस्तो विकासोन्मुख राष्ट्रका लागि उदाहरण प्रस्तुत गर्दछ जसलाई नेपालले शिक्षाको रूपमा लिनू पर्दछ।

(ञ) इथियोपियाली मोडेल

विश्वकै सबैभन्दा बढी जनसंख्या भएको भूपरिवेष्टित मुलुक इथियोपिया अफ्रिका महादेशमा नाइजेरिया पछिको दोस्रो ठुलो जनसंख्या भएको देश हो। ८० भन्दा बढी भाषा बोलिने र संस्कृतिको धनी इथियोपियाको अवस्था रुवान्डाबाट अलि फरक भए पनि विभिन्न संकटका बाबजुद विकासमा यसले फड्को मारेको छ। पूँजीगत परियोजनामा पनि खासगरी आधारभूत संरचनामा रकम खर्चिरहेको रुवान्डाले निकै छोटो अवधिमा 'डाइभर

अफ बुम' को अवस्थामा ऊ पुगेको छ । यसको मुख्य कारण त्यहाँको सरकार आफैं होइन, सरकारद्वारा सञ्चालित कम्पनी मार्फत विकास, निर्माण र संरचनामा खर्च गरिएकोले हो । सरकारले औद्योगिक पार्कदेखि चिनी कारखाना र पावर लाइन तिनै संस्थामार्फत बनाउने गरेको छ । खासगरी कमर्सियल बैंक अफ इथियोपिया, इथियो टेलिकम र इथियोपिया इलेक्ट्रिक पावरले त्यहाँको पूँजीगत लगानीमा ७० प्रतिशत योगदान पुयाएका छन । विश्व बैंकद्वारा सन् २०१६ मा प्रकासित 'इथियोपियाज ग्रेट रन स दि ग्रेट एसिलेरेसन एन्ड हाउ टु पेस इट' (Ethiopia's great runthe growth acceleration and how to pace it) ले उल्लेख गरेअनुसार, इथियोपिया सन् २००० यता विश्वको सातौं तीव्र आर्थिक वृद्धिदर भएको मुलुक हो । सन् १९८१ देखि १९९२ सम्म उसको जीडीपी जम्मा ०.५ प्रतिशत रहेकोमा सन् १९९३-२००४ सम्मको अवधिमा यो ११ प्रतिशतमा पुग्यो, जुन चीन अथवा भारतभन्दा धेरै राम्रो हो । सन् २००० मा इथियोपिया विश्वकै सबैभन्दा दोस्रो गरिब राष्ट्र थियो तर आज उसलाई विश्वकै दोस्रो अर्थतन्त्र भएको मुलुक चीनसँग तुलना गर्न थालिएको छ । यसप्रकारको उपलब्धि प्राप्त गर्नुमा आधारभूत संरचनामा उसको ठूलो लगानी प्रमुख कारण हो ।

इथियोपियाको विद्युत् विकास, रेल कनेक्टिभिटी र अन्तरप्रदेशीय राजमार्ग संघीय सरकारले बनाइरहेको छ जसले कृषि र अन्य विकास निर्माणका साथै हलुका वस्तु उत्पादनतिर पनि त्यतिकै जोड दिएको छ । चीन या पूर्वी एसियाली मोडेलविपरीत इथियोपिया आफ्नो अत्यन्तै बलियो पूँजी नियन्त्रणमार्फत 'ओभरभ्यालु' मुद्रा कायम राख्न सफल छ । यसका लागि उसले प्रिमियम डलरमा ग्रहण गर्छ । जसले गर्दा कम्पनीहरूलाई स्थानीय इथियोपियाली मूल्य कम भए पनि सामान निर्यात गर्न सजिलो छ । आयातकर्ता जोसुकै भए पनि उनीहरूका लागि सजिलो वातावरण छ, त्यहाँ । उदाहरणका लागि फूल निर्यातकर्ताले पनि उपभोग्य वस्तु आयात गर्न डलरसम्म आफ्नो पहुँचको उपयोग गर्न पाउँछन् । यो उसको प्रबन्धकीय या प्रविधि क्षेत्रको पहिलो विशेषज्ञता हुन सक्छ । त्यहाँका बैंकहरूलाई मुद्रास्फीतिको दरभन्दा तल झर्दा पनि ऋण निकासा गर्न त्यहाँ निर्देशन दिने गरिन्छ । आश्चर्यको कुरा त के छ भने धनको भुक्तानी गर्न त्यहाँ ऋणको माग बढ्दो छ । पोर्टफोलियो लगानीकर्ता (पूँजी बजारमा गर्ने लगानीकर्ता) हरू र विदेशी बैंकहरूप्रति त्यहाँको सरकारको एक खालको वैचारिक भिन्नता छ । विदेशी 'पोर्टफोलियो लगानी' भन्दा आन्तरिक स्रोत र साधनको प्रयोग रकम जुटाउनका लागि उसले गर्ने गरेको छ । त्यसैले त उसले केन्याको 'आईपीओ टेलिकम' को लगानी मुलुकमा भित्र्याउनुको साटो सरकारी स्वामित्वमा रहेको दूरसञ्चारको एकाधिकारबाटै लाभ लिन उद्यत देखिन्छ ।

राज्यको स्पस्ट दिशा, एकाधिकार, विनिमय र मूल्य नियन्त्रणमा केन्द्रित इथियोपियाले जमिन, श्रम, लजिस्टिक, ऋण र विद्युतमाथि केन्द्रित भएर अघि बढ्न पाँच वर्षे योजना निमार्ण गरि विकास प्रक्रियालाई निरन्तरता दिइरहेको छ । इथियोपिया विश्व व्यापार संगठन (डब्लूटीओ) मा छैन र आईएमएफको सहयोग पनि उसले लिएको छैन । अफ्रिकाको सिंह (दी हर्न अफ अफ्रिका) भनेरसमेत चिनिने इथियोपिया ५० वर्षयताकै सबैभन्दा ठूलो खडेरीको चपेटामा पर्यो तर त्यसलाइ कुशलता पुर्वक समाधान गर्न खाद्यान्न जम्मा गर्ने राष्ट्रिय नीति अघि सारियो । एक अर्ब अमेरिकी डलर सहयोगमा ७ सय ३५ मिलियन अमेरिकी डलर उसले आफ्नै लगानी गर्यो, जुन रकम उसको कुल जीडीपीको ६१.६४ अर्ब अमेरिकी डरलको १० प्रतिशत हो । इथियोपियाले गरेको यो प्रगती लाइ आत्मसात गरेको भए भूकम्प पीडितहरूको पुनस्थापना गर्न र द्रुततर आर्थिक विकास गर्न नेपाललाइ सजिलो हुने देखिन्छ (यादव,२०७३) ।

माथि उल्लेखित विश्वका केहि देशहरूको विकास मोडलहरूको अलावा चिली, क्युवा, दक्षिण अफ्रीका, भुटान लगायतका अन्य देशहरूको मोडल पनि अनुकरणिय रहेका छन । यी विभिन्न विकास मोडलहरूको तुलनात्मक अध्ययनले के देखाउछ भने विश्वका विभिन्न राष्ट्रका आफ्नै मौलिक विकासका ढाँचाहरू रहेका छन जसलाई ति राष्ट्रहरूले आफ्नो विशिष्ट परिवेशमा निर्माण गरेका थिए । नेपालको सन्दर्भमा विकास मोडलको निर्माण गर्दा भारत र चिनको सन्निकटता, भुपरिवेष्ठित परिवेश, प्राकृतिक साधनको दोहन निति, भौतिक पुर्वाधारको आवश्यकता, जलस्रोतको पर्याप्तता, पर्यटकीय क्षेत्रहरूको विकास आदिमा ध्यान दिन जरुरि देखिन्छ । विकासको मार्गमा अग्रसर हुदै गरेको वर्तमान अवस्थामा नेपालले यी राष्ट्रहरूबाट शिक्षा लिन जरुरि रहेको छ । केन्द्र देखि स्थानिय तह सम्मका निकायहरूले यी मोडलहरूको अध्ययन गरि आपनो लागि उपयुक्त मोडल कुन हो पहिचान गरि भावी नीति र कार्यक्रम निर्माण गर्ने र कार्यान्वयन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

अनुसूचि २- नमूना गाउँपालिका प्रस्तावित मानकहरू

भू-उपयोग

- वैज्ञानिक भू-उपयोग योजना निर्माण भई पूर्णता कार्यान्वयन भएको

आवास

- सम्पूर्ण नागरिकलाई सुरक्षित आवासको प्रत्याभूती भएको

सडक

- प्रत्येक वडा केन्द्रबाट गाउँपालिका केन्द्र जोड्ने साथै गाउँपालिका केन्द्रलाई राष्ट्रिय राजमार्ग प्रणाली, जिल्ला सदरमुकाम र अन्य प्रमुख शहर, बजार केन्द्रसँग जोड्ने राष्ट्रिय मापदण्डअनुसारका सडकहरू भएका

यातायात

- आवश्यक रुटहरूसहित सुरक्षित, सुलभ र सहज सार्वजनिक यातायातको व्यवस्था भएको

खानेपानी

- सम्पूर्ण नागरिकलाई स्वच्छ र सुरक्षित पिउने पानीको प्रबन्ध भएको

सिँचाई

- सम्पूर्ण खेतीयोग्य जमिनमा सिँचाई सुविधा पुगेको

ऊर्जा

- प्रत्येक घरपरिवारमा विद्युत्, सोलार वा अन्य वैकल्पिक ऊर्जाको प्रबन्ध भएको

सञ्चार

- प्रत्येक घरपरिवारमा फोन तथा इन्टरनेटको पहुँच भएको

कृषि

- सम्पूर्ण खेतीयोग्य जमिनमा सिँचाई सुविधा पुगेको
- सम्पूर्ण खेतीयोग्य जमिनको पूर्णत कृषिमा सदुपयोग भएको
- स्थानीय कृषि उपजमा आत्मनिर्भर भएको
- रैथाने प्रजातिका बालीनालीमा नमूना क्षेत्रको रूपमा विकास भएको
- वैज्ञानिक भण्डारण प्रणालीको व्यवस्था भएको
- कृषि विमाको सुविधा भएको
- वैज्ञानिक कृषि प्रणाली कार्यान्वयनमा आएको
- कृषि सामग्री र औजारहरूको सुलभ उपलब्धता भएको

पर्यटन

- सम्पूर्ण पर्यटकिय क्षेत्रको गुरुयोजना निर्माण भई कार्यान्वयनमा आएको
- पर्यटकिय पूर्वाधार अन्तर्गत यातायात, होटल, लज, सुरक्षा, स्वास्थ्य, संचार, आतिथ्य, परिकार मेनुहरू र विशेष पर्यटकिय क्रियाकलापहरूको प्रबन्ध भएको
- गाउँपालिकाको वार्षिक आर्थिक क्रियाकलापमा पर्यटन क्षेत्रले कम्तिमा १० प्रतिशत योगदान पुऱ्याएको

उद्योग

- प्रत्येक वडामा कम्तिमा एक स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित मझौला उद्योगको स्थापना भएको
- गाउँपालिकामा कम्तिमा एक ठूलो स्तरको उद्योगको स्थापना भएको
- स्थानीय उद्योगहरूले गाउँपालिकाको कम्तिमा १५ प्रतिशत रोजगारीको हिस्सा ओगटेको
- गाउँपालिकाको वार्षिक आर्थिक क्रियाकलापमा उद्योग क्षेत्रले कम्तिमा १५ प्रतिशत योगदान पुऱ्याएको

व्यापार तथा वाणिज्य

- गाउँपालिकाको आयातभन्दा निर्यातको आकार ठूलो रहेको
- प्रत्येक वडामा आम नागरिकलाई आवश्यक आधारभूत किनमेल गर्न पर्याप्त स्थानीय बजारहरूको विकास भएको
- गाउँपालिकाको वार्षिक आर्थिक क्रियाकलापमा व्यापार तथा वाणिज्य क्षेत्रले कम्तिमा २० प्रतिशत योगदान पुऱ्याएको
- गाउँपालिकास्थित मुख्य बजारकेन्द्रहरूबाट निकटका ठूला बजारहरूसम्म राष्ट्रिय मापदण्डअनुरूपका पक्की सडकहरूको पहुँच भएको

बैङ्क वित्तीय संस्था तथा सहकारी

- प्रत्येक घरपरिवारको बढीमा एक घण्टाको पैदलयात्रामा बैंकसम्म पहुँच रहेको
- प्रत्येक घरपरिवारको घरमुली वा सदस्यको बैंक खाता रहेको
- प्रत्येक घरपरिवारको एक वा अर्को प्रकारको सहकारीमा पहुँच रहेको

शिक्षा

- शतप्रतिशत साक्षरता रहेको
- शतप्रतिशत बालबालिका विद्यालय भर्ना भएका
- विद्यालय छाड्ने दर शून्यमा झरेको
- बालअधिकार र मानव अधिकार प्रत्याभूत भएको

स्वास्थ्य

- आधारभूत स्वास्थ्य सुविधासहितको अस्पतालमा सम्पूर्ण नागरिकको पहुँच भएको
- शतप्रतिशत गर्भवती महिलाहरूलाई सुरक्षित मातृत्व प्रत्याभूत गरिएको
- पूर्णखोपयुक्त गाउँपालिका भएको
- बालपोषण सुनिश्चित भएको
- सम्पूर्ण नागरिकको अनिवार्य स्वास्थ्य बिमा गरिएको

संस्कृति

- वार्षिक सांस्कृतिक पात्रो निर्माण गरी त्यसको पूर्णत : कार्यान्वयन भएको
- मातृभाषामा आधारभूत शिक्षा प्राप्त गर्ने प्रबन्ध भएको

सामाजिक सुरक्षा

- सम्पूर्ण नागरिकको सामाजिक सुरक्षा प्रत्याभूत गरिएको
- सबै प्रकारका सामाजिक विभेदको अन्त्य भएको
- प्रत्येक वडामा कम्तीमा एक ज्येष्ठ नागरिक सत्सङ्ग केन्द्र रहेको

- गाउँपालिकामा कम्तीमा एक बालगृह रहेको
- गाउँपालिकामा कम्तीमा एक महिला सुरक्षा गृह रहेको

शान्ति सुरक्षा

- शान्ति सुरक्षा तथा अमनचयनको पूर्ण प्रत्याभूती भएको
- के तपाईं आफू बसेको स्थान वरपर पूर्णत सुरक्षित महशुस गर्नुहुन्छ भन्ने प्रश्नको जवाफमा कम्तीमा ९० प्रतिशत सकारात्मक जवाफ आउने गरेको

खेलकुद

- प्रत्येक वडामा आधारभूत पूर्वाधारयुक्त एक खेलकुद मैदान तथा व्यायामशाला रहेको

मनोरञ्जन

- एक वडा एक पार्क, बालउद्यान (Fun Park) र समग्र गाउँपालिकामा एक सांस्कृतिक केन्द्र, सिनेमा घर, नाट्यशाला, संगीत विद्यालय तथा नाचघर भएको

शवदाह स्थल तथा चिहान व्यवस्थापन

- प्रत्येक वडामा स्थानिय समुदायहरूको संस्कार अनुरूपका शवदाह स्थल तथा चिहान क्षेत्र (मरनघाट वा मरनडाँडा) को उचित प्रबन्ध भएको

वन

- कम्तीमा ४० प्रतिशत भू-भाग वन जङ्गल तथा हरित क्षेत्रले ओगटेको

जलाधार

- सम्पूर्ण पानीका मुहानहरूको संरक्षण भएको

वातावरण

- सम्पूर्ण विकासका क्रियाकलापहरू दिगो विकासका अवधारणा अनुरूप सञ्चालन भएका

जलवायु

- जल तथा वायूको न्यूनतम गुणस्तर कायम राख्न स्थानीय तहबाट लागू गर्न सकिने वायू तथा जल संरक्षणमैत्री कार्यक्रमहरू लागू भएको

सरसफाई तथा फोहर मैला व्यवस्थापन

- प्रत्येक घरधुरीमा उत्र्सजित फोहोर व्यवस्थापन गर्न एक वा अर्को प्रकारले वैज्ञानिक फोहर व्यवस्थापन प्रणाली कार्यान्वयन भएको

विपद् व्यवस्थापन

- विपद् पूर्व तयारी तथा प्रतिकार्य योजना निर्माण भई पूर्णतः कार्यान्वयनमा आएको

सुशासन तथा संस्थागत विकास

- भ्रष्ट्राचारमुक्त असल शासनको प्रत्याभूती भएको
- क्षतिपूर्तिसहितको नागरिक बडापत्र पूर्ण कार्यान्वयनमा आएको
- प्रत्येक वर्ष कम्तीमा एक पटक कर्मचारीहरूको प्रत्यक्ष वृत्ति विकास सम्बन्धी तालिमहरू संचालन हुने गरेको
- प्रत्येक वर्षमा कम्तीमा एक पटक सरकारी सेवा प्रवाहमा नागरिक सन्तुष्टि सर्वेक्षण हुने गरेको
- e-Governance लागु भएको

राजश्व

- नागरिक स्तरमा हुने प्रत्येक व्यक्तिगत तथा संस्थागत आर्थिक क्रियाकलापहरूलाई करको दायरामा ल्याई त्यसको पूर्ण अभिलेखीकरण गरिएको

अनुसूची ३- वडास्तरमा माग भएका विषयक्षेत्रगत कार्यक्रमहरूको विवरण

(क) भौतिक पूर्वाधार विकास कार्यक्रमहरू

गाउँपालिकाका वडास्तरको निम्न पुल तथा झोलुङ्गे पुलको निर्माण तथा स्तरोन्नति गर्ने

क्र.स	कार्यक्रमहरू	वडा नं.	कैफियत
१	कात्तिके खोला- कुरेनी र सिमल दमार जोड्ने झो.पु.	वडा नं १	
२	ठूलो गरदुवा-तोरी बारी फेदी र तेल्नी जोड्ने झो.पु	वडा नं. १	
३	कोखाजोर खोला-भदौरे फेदी र चारघरे जोड्ने झो.पु.	वडा नं. १	
४	कोखाजोर खोला-मान्द्रे र खर्क जोड्ने झो.पु.	वडा नं. १	
५	मगनी खोला- मौरीदमार आ.वि. र कुँडुले जोड्ने	वडानं.४	
६	मगनी खोला- मौरीदमार आ.वि. र साततले जोड्ने	वडा नं.४	
७	खारखोला- अगिङ्जर टोल र जलकन्या आ.वि जोड्ने झो.पु.	वडा नं.४	
८	मगनी खोला - खयरसाल मा.वि. र बक्सिङ्गटार जोड्ने झो.पु.	वडा नं.४	
९	मरुवा खोला -मैनासाल र तीनतले जोड्ने झो.पु.	वडा नं.४	
१०	खन्जानी खोला- वाइवा डाँडा र चिसापानी स्कुल जोड्ने झो.पु.	वडा नं.५	
११	घाँघर खोला- चौकीपुछार र सुनखानी जोड्ने झो.पु.	वडा नं.५	
१२	खन्जनी खोला- घलनचौर वारीपारी जोड्ने झो.पु.	वडा नं.५	
१३	चेदुली खोला- चारपाटे र चँदुली फेदी जोड्ने झो.पु.	वडा नं.६	
१४	बसेरी खोला- कमौहि र लहरे जोड्ने झो.पु.	वडा नं.६	
१५	चँदुली खोला- लहरे र सिरुटार जोड्ने झो.पु.	वडा नं.६	
१७	बसेरी खोला- बेलकोट फेदी र कमौहि जोड्ने झो.पु.	वडा नं.६	
१८	भगवती खोला- सोल्टीमोड र दलितवस्ती जोड्ने झो.पु.	वडा नं.६	
१९	सुके खोला शिर- वम्जन टोल र गंगे टोल जोड्ने झो.पु.	७	
२०	महेश्वता खोला- महेश्वता खोला र खोलाघारी जोड्ने	७	

गाउँपालिकाका वडास्तरको निम्न सार्वजनिक शौचालयहरूको निर्माण तथा स्तरोन्नति गर्ने

क्र.स.	कार्यक्रमहरू	वडा न.	कैफियत
१	खलङ्गा	१	
२	कात्तिके	१	
३	भदौरे	१	
४	मधुवनी	१	
५	सिन्दुरे दोभान	२	
६	सखौरी	२	
७	ठूलो गरदुवा	२	
८	मुङ्ग्रे दोभान	२	
९	सिर्यौली	२	
१०	रातमाटा	२	
११	खयरसाल स्कुल अगाडि	४	

१२	मरुवा दोभान	४	
१३	कुँडुले	४	
१४	जुटपानी महिला भवन अगाडि	४	
१५	लामीदमार	४	
१६	पशुपती मन्दिर	४	
१७	वडीमुहन	५	
१८	पञ्चकन्या पोखरी मुनी	५	
१९	भगवती कल्भर्ट छेउ	६	
२०	धमिले चोक	६	
२१	नयाँवस्ती चोक	६	
२२	भुताहा	६	
२३	सोल्टीमोड चोक	६	
२४	छाप	६	
२५	कपिलाकोट क्याम्पस चोक	७	
२६	ठाँटीचोक	७	
२७	ददी	७	
२८	जयमंगल	७	

गाउँपालिकाका वडास्तरको निम्न पिउने पानी आयोजनाहरू निर्माण तथा स्तरोन्नति गर्ने

क्र. सं.	कार्यक्रमहरू	वडा नं.	कैफियत
१	खलङ्गा तल्लो टोल खानेपानी आयोजना (४५ घरधुरी)	१	निर्माणाधीन
२	कात्तिके पाँचघरे खानेपानी आयोजना (३५ घरधुरी)	१	निर्माणाधीन
३	बाँदरे खानेपानी आयोजना (२० घरधुरी)	१	निर्माणाधीन
४	कटुञ्जे खानेपानी आयोजना (१५ घरधुरी)	१	निर्माणाधीन
७	मादले-धाप-निमाले खानेपानी आयोजना (हाल खानेपानी समस्या रहेको चुत्ते, भदौरे, बाँदरे र कटुञ्जे)	१	माग
१२	साततले खानेपानी आयोजना (४०० घरधुरी)	४	डि.पि.आर भइसकेको
१३	ठूली दमार खानेपानी आयोजना (१२० घरधुरी)	४	डि.पि.आर भइसकेको
१४	खारखोला खानेपानी आयोजना (५० घरधुरी)	४	डि.पि.आर भइसकेको
२०	बेतिनी लिफ्ट खानेपानी आयोजना (५५ घरधुरी)	५	निर्माणाधीन
२१	पोखरी डाँडा लिफ्ट खानेपानी आयोजना (३० घरधुरी)	५	निर्माणाधीन
	सुनखानी लिफ्ट खानेपानी आयोजना (४० घरधुरी)	५	निर्माणाधीन

गाउँपालिकाका वडास्तरको उर्जा तथा विद्युत संरचना निर्माण तथा स्तरोन्नति गर्ने

क्र.सं.	कार्यक्रमहरू	वडा नं.	कैफियत
१	४६७ घरधुरी विद्युत विहीन (प्रशस्त ट्रान्सफर्मर आवश्यक)	१	
२	८५% घरधुरी विद्युत विहिन (प्रशस्त ट्रान्सफर्मर आवश्यक)	२	
३	(विद्युत पुग्ने बाँकी)/१० वटा ट्रान्सफर्मर थप	३	
४	१०% घरमा विद्युत पुग्न बाँकी, विद्युतीय पोलहरू आवश्यक, ट्रान्सफर्मरको क्षमता अपुग,	५	

सञ्चार			
१	सि.डि.एम.ए टावर (वरुण, नक्कली र प्रीपेड मोबाइल समस्या)	३	माग
२	धमिले स्कुल टोल नजिक एनटिसी टावर	६	

(ख) आर्थिक विकासका कार्यक्रमहरू

गाउँपालिकाका वडास्तरको होमस्टेको निर्माण तथा स्तरोन्नति गर्ने

क्र.सं.	कार्यक्रमहरू	वडा नं.	कैफियत
१	खलङ्गा	१	माग
२	भुक्तेनी/शिखर	२	माग
३	कुँडुले तामाङ होमस्टे	४	माग
४	पञ्चकन्या पोखरी आसपास, घाटा/बेतिनी माझी होमस्टे, पोखरी दमार तामाङ होमस्टे	५	माग
५	कपिलाकोट डाँडा तामाङ होमस्टे	६	माग
६	जयमंगल माझीवस्ती होमस्टे	७	माग

(ग) सामाजिक विकास योजना

शिक्षा

क्र.सं.	कार्यक्रमहरू	वडा नं.	कैफियत
१	कुरेनी बाल कक्षा आवश्यक	१	माग
२	महादेवस्थान सामुदायिक सिकाई केन्द्र, बाह्रबिसे	७	माग

स्वास्थ्य

क्र.सं.	कार्यक्रमहरू	वडा नं.	कैफियत
१	आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्रलाई स्वास्थ्य चौकीमा स्तरोन्नति	१	माग
२	आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्र, फार्से	५	माग

(ग) वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन योजना

वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन योजनाका कार्यक्रमहरू

क्र.सं.	कार्यक्रमहरू	वडा नं.	कैफियत
१	बाँदर, बँदेल, मानव द्वन्द नियन्त्रण बासपानी खोल्सी मा.वि. कात्तिकेलाई खोलाको कटान, बाढी जोमिख, डहीटार गणेश पहिरोबाट ४/५ घरलाई जोखिम	१	नियन्त्रण कार्यक्रम माग
२	खोला कटान र बाढी- सखौरी खोला, सखौरी (१० घर), मुङ्ग्रे खोला, मुङ्ग्रे दोभान (४ घर), सिन्दुरे खोला, सिन्दुरे दोभान (१० घर), ठुलो गरदुवा खोला, ठुलो गरदुवा (६ घर जोखिम), सानो गरदुवा खोला, सानो गरदुवा ३ घर जोखिम), मरिणखोला, मरिण दोभानको जग्गा जोखिम पहिरो- चुहार पहिरो, मुङ्ग्रे दोभान (१ घर), अँधेरी पहिरो, अँधेरी सखौरी (३ घर), सेरथौली चुहार पहिरो जग्गा र २ घर जोखिम, गमडी खोल्सी पहिरो सखौरी ५ घर जोखिम, भष्मे खोल्सी पहिरो, मुङ्ग्रे ४ घर जोखिम, माथिल्लो सखौरी ठूलो साहारा सडक पहिरो	२	नियन्त्रण कार्यक्रम माग
३	खोला कटान र बाढी- सुकेखोला सकेटोल २५ घर, हट्कटे खोला- सुकेटोल पुछार, मरुवा खोला प्रीय बारी र दरबार डाँडा जग्गा, मरिण खोला- नक्कली ५० घर, भालुमारा ८० घर, वरुण खोला- भलाई दोभान १५ घर, सिस्नेरी २० घर, प्राङबो स्कुल टोल १० घर,	३	नियन्त्रण कार्यक्रम माग

क्र.सं.	कार्यक्रमहरू	वडा नं.	कैफियत
	इनार टोल ७ घर, भलाई खोला- पानीघाट टोल ६ घर, नक्कली खोला- पुरानो भट्ट टोल ५ घर पहिरो- मोक्तान टोल माथिको पहिरो, मोक्तान टोल ५ घर जोखिम, नक्कली बेशी माझीटोल पहिरो १२ घर जोखिम		
४	कटान- फुलबारी खोला- खयरसाल जग्गा, चिहाने वस्ती १५ घर, फुलबारी ७ घर/जग्गा, खारखोला- गाङतान टोल ६ घर, सिस्नेरी ३ घर, मगनी खोला- मगनी शिरटोल ४ घर, मरिण+फुलबारी खोला-सहान रंगशाला कटान, पशुपती मन्दिर जोखिम, पुल जोखिम, पहरी खोला- पहरी टोल ४ घर, जुटपानी टोल ४ घर, मरुवा खोला- धरङ्गे, पतराङ्गे वस्ती, लोकाङ्गडे वस्ती, वाइवाटार जग्गा कटान पहिरो- मरुवा शिर पहिरो थिङ टोल ४ घर र जग्गा जोखिम, मगनी शिर- रोड पहिरो ५ घर जोखिम,	४	नियन्त्रण कार्यक्रम माग
५	मरिण खोला- झोलुङ्गे पुल जोखिम, वडीमुहान ६० घर जोखिम, बेतिनी ५० घर जोखिम, घाटा जग्गा कटान, प्युरी खोला- जग्गा कटान, घागर खोला- स्कुल भित्ता जग्गा+ ५ घर जोखिम, चौकीटार जग्गा जोखिम, वडीमुहान सिरान जग्गा जोखिम, अम्बास खोला, ज्यामिरे खोला, खन्जानी खोला, फिटिङ खोला, बडाला खोला, डुम्रे खोला (शिर देखि पुछार सम्म कटान) पहिरो- प्युरी शिर पहिरा ५ घर जोखिम, चौकी तेर्से पहिरो, दलित वस्तीमा ५ घर जोखिम र तामाङ टोल २ घर जोखिम, फिटिङ खोला पहिरो ५ घर जोखिम, बेतिनी तल्लो टोल पहिरो, बेतिनी ४५ घर जोखिम	५	नियन्त्रण कार्यक्रम माग
६	मरिण खोला- नयाँ वस्ती भुताहा जग्गा कटान, भुताहा खोला- भुताहा कटान, चँदुली खोला-फेदी र चोहार कटान, तल्लो फेदी ७/८ घर जोखिम, नयाँवस्ती २/३ घर जोखिम, गुम्बा आसपास ४/५ घर जोखिम, चँदीमले नयाँवस्ती १५ घर जोखिम भगवती खोला-सोल्टीमोड देखि छाप कटान, तेल्नी खोला-भुताहा २/३ घर जोखिम, पहिरो- देउराली डाँडा पहिरो- २ घर जग्गा जोखिम, तेल्नी माने तेर्से पहिरो- ५ घर जोखिम, भट्टीभञ्ज्याङ पहिरो-५ घर जोखिम, सालुभञ्ज्याङ पहिरो- ५ घर जोखिम, भगवती खोला जरगा रोल पहिरो- ५ घर जोखिम, बाँझोडाँडा पहिरो- ४ घर जोखिम, लहरे वनको पहिरो- २ घर जोखिम आँपदमार चोहार पहिरो-३ घर जोखिम, चँदुली फेदी माथिको पहिरो-२ घर जोखिम, बेलटार पहिरो- विद्युत अफिस र जग्गा जोखिम, दलित वस्ती पहिरो- गौरी शंकर टोल र घिमिरे टोलको २/३ घर जोखिम	६	नियन्त्रण कार्यक्रम माग
७	मरिण खोला कटान- बाह्रविसे १०० घर, जयमंगल स्कुल, महादेवमाडी १० घर, महेश्वता जग्गा कटान, सुके खोला- सुके दमार वस्ती ३० घर जोखिम, सोकुन खोला - जयमंगल मा.वि. जोखिम, देउजोर खोला- महादेवमाडी १० घर र कुलो बाँध जोखिम, ढाँडे खोला- दलित वस्ती १० घर जोखिम, महेश्वता खोला-रातोपहरा टोल ६ घर जोखिम, अठुवा खोला- जग्गा कटान, पहिरो- महेश्वता चुनी पहिरो (गा.पा.कै सबैभन्दा ठूलो पहिरो, महेश्वता वजार प्रभावित, ७ घर विस्तापित, सुख्खा पहिरो पनि जाने), दाहाल डाँडा मुनिको पहिरो- दाहाल डाँडा गाउँ जोखिम, अठुवा रोड पहिरो	७	नियन्त्रण कार्यक्रम माग

अनुसूची ४: माइन्यूटिङ्ग तथा वडा भेलाका केही तस्वीरहरू

वडा नं. १ भेला/छलफलमा सहभागीहरू

वडा नं. २ भेला/छलफलमा सहभागीहरू

वडा नं. ३ भेला/छलफलमा सहभागीहरू

वडा नं. ४ भेला/छलफलमा सहभागीहरू

वडा नं. ५ भेला/छलफलमा सहभागीहरू

वडा नं. ६ भेला/छलफलमा सहभागीहरू

वडा नं. ७ भेला/छलफलमा सहभागीहरू

आज मिति २०६८ साल वैशाख २९ गते मरिण गाँउ पालिकाको वडा १ को वडा अध्यक्ष श्री हिरा बहादुर शुर्मछान ज्यूको अध्यक्षतामा वडा कार्यालयमा इन्टेग्रिटि स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा.लि. काठमाडौंको परामर्शदाताको सहजीकरणमा वडाका प्रतिनिधि, लगायत स्थानिय जनताको उपस्थितिमा अल्पकालिक योजना निर्माणका लागी वडा भेला गरी तथ्याङ्क तथा एकताह, दुसाध एकताह कार्य सम्पन्न गरियो ।

उपस्थिति

१. हिरा बहादुर शुर्मछान - वडा अध्यक्ष
२. गोपीलाल लामिछाने - वडा सदस्य
३. हिरा बहादुर गोलन - वडा सदस्य
४. चैतीमाया बुढी - दं. महिला सदस्य
५. चिर्मु माया गोलन - वडा सदस्य
६. कर्मसिंह भिडु -
७. राम प्रसाद गौतामे - विज्ञ (इन्टेग्रिटि)

वडा नं. १ भेला माइन्यूट

आज मिति २०६८ साल वैशाख २६ गते मरिण गाउँ पालिकाको वडा नं. २ का वडा अध्यक्ष श्री चन्द्रनाथ गौतम ज्यूको अध्यक्षतामा वडा कार्यालयमा इन्टेग्रिटि स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर (प्रा.लि.) काठमाडौंको परामर्श दाताको सहभागितामा वडाका प्रतिनिधिहरु, तथा स्थानिय जनताको उपस्थितिमा आवधिक योजना निर्माणका लागी वडा भेला गरी तथ्यांक तथा सल्लाह, सुझाव कार्य सम्पन्न भयो।

उपस्थिति

क्र.सं.	नाम	पद
१.	चन्द्रनाथ गौतम	वडा अध्यक्ष
२.	रमेश बहादुर पुलामी	
३	गोविन्द बहादुर पुलामी	गोविन्द
४	जित बहादुर पिठाडोर	जीत
५	विजय कुमार ठाडा	
६	निर्मला पुइयान	
७	राम प्रसाद गोताम	विज्ञ (इन्टेसिभ)

वडा नं. २ भेला माइन्यूट

आज मिति २०७८ साल बैशाख २८ गते मरिण गाउँ पालिकाको वडा नं. ३ को वडा अध्यक्ष श्री विमर्श मुकान (प्रख्यात) ज्यूको अध्यक्षतामा वडा कार्यालयमा इन्टेलसिक स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा.लि. काठमाडौंको परामर्श दाताको सहजीकरणमा वडाका प्रतिनिधिहरु लगायत स्थानिय जनताको उपस्थितिमा आकर्षक योजना निर्माणका लागी वडा भेला गरी तथ्याङ्क तथा सल्लाह, सुझाव, संकलन कार्य सम्पन्न गरियो।

उपस्थिति

१. विमर्श मुकान (प्रख्यात) - वडा अध्यक्ष
२. सिता बरङ्गली - द.मि. सदस्य
३. सिद्धमाया बिङ - म. सदस्य
४. कृष्ण ब. दोङ्ग -
५. लाल दोज बल -
६. खड्क ब. मुकान -
७. राम प्र. गौतमे - विज्ञ (इन्टेलसिक)

वडा नं. ३ भेला माइन्यूट

आज मिति २०६८ साल बैशाख २४ गते मीणा गाउँ पालिकाको वडा नं. ४ को वडा अध्यक्ष श्री धनबहादुर न्याङ्तान ज्यूको अध्यक्षतामा वडा कार्यालयमा इन्टेनसिभ स्टडी एण्ड रिर्सच सेन्टर प्रा.लि. काठमाडौंको परामर्शदाताको सहजीकरणमा वडाका प्रतिनिधिहरु, दलका प्रतिनिधिहरु तथा संस्थाका प्रतिनिधिहरु, समाजसेवी लगायत, स्थानिय जनताको उपस्थितिमा आवधिक योजना निर्माणका लागी वडा भेला गरी तथ्याङ्क तथा सल्लाह, सुझाव संकलन कार्य सम्पन्न गरियो ।

उपस्थिति:

क्र.सं.	नाम	पद	हस्ताक्षर
१.	धनबहादुर न्याङ्तान	वडा अध्यक्ष	
२.	पेमा थोङ बज्जान	वडा सदस्य	
३.	चन्द्र बहादुर माझी	वडा सदस्य	
४.	सिता माझी	म. सदस्य	सिता
५.	बन्दिता खाडलो	म. सदस्य	
६.	अञ्जना पंगेनी	वडा सचिव	
७.	मातृका घिमिरे	सब इन्जिनियर	
८	राम प्रसाद गौतमे	विज्ञ (intensive)	
९.	मनिक लाल उराव	सर्वेक्षक (")	
१०.	राम बाबु थापा	प्र. अ. मा. वि. तेयरलाल	
११.	विष्णु माझी	वि. व्य. स. अध्यक्ष मा. वि.	
१२	हस्त बहादुर बराईली	कार्यक्रम पालीका सदस्य	
१३	निर बहादुर कुवाथोकी	स्वा. ई प्रमुख	
१४	हेम कर्ण अस्तानी	मा. प्र. स्वा. प्र.	

वडा नं. ४ भेला माइन्यूट

आज मिति २०६८ साल बैशाख ३० गते मरिण गाउँ पालिकाको वडा नं. ४ को वडा अध्यक्ष श्री प्रचार सिं वम्जन ज्यूको अध्यक्षतामा वडा कार्यालयमा इन्टेमसिक एडी एण्ड रिसर्च सेन्टर-प्रति काठमाडौंको परामर्शदाताको सहजीकरणमा वडाका प्रतिनिधिहरु लगायत स्थानिय जनताको उपस्थितिमा आवधिक योजना निर्माणका लागी वडा भेला गरि तथ्याङ्क तथा सल्लाह, सुझाव संकलन कार्य सम्पन्न भयो ।

उपस्थिति

1. प्रचार सिं वम्जन – वडा अध्यक्ष
2. पूर्णीमाया लामा – वडा सदस्य
3. अविना वि.क. – ६ म. सदस्य
4. दिपकु माझी – वडा सदस्य
5. आकाश वम्जन – वडा सदस्य
6. चन्द्र बहादुर माझी –
7. अम्बा बहादुर गोले –
8. रामशरण वम्जन –
9. कानिमाया कुर्मि –
10. राम प्रसाद गोतामे – विज्ञ (इन्टेमसिक)

वडा नं. ४ भेला माइन्यूट

आज मिति २०७८ साल कैलाश २३ गते मरिण गाउँपालिकाको वडा नं. ६ का वडा अध्यक्ष श्री कुरसाङ् लामा ज्यूको अध्यक्षतामा वडा कार्यालयमा इन्टेनसिव स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा०लि० घ्याङमार्डीको परामर्शदाताको सहजीकरणमा वडाका प्रतिनिधिहरु, दलका प्रतिनिधिहरु, संघ संस्थाका प्रतिनिधिहरु, समाजसेवी लगायत स्थानिय जनताको उपस्थितिमा आवधिक योजना निर्माणका लागी वडा भेला गरी तथ्याङ् तथा सल्लाह सुझाव संकलन कार्य सम्पन्न गरियो ।

उपस्थिति :

क्र०सं०	नाम	पद	हस्ताक्षर
१.	कुरसाङ् लामा	वडा अध्यक्ष	
२.	पञ्चमाया थिङ	वडा सदस्य	
३.	कर्कवीर माम्को	वडा सदस्य	
४.	दुर्गराज आरण	वडा सदस्य	
५.	सीता थिङ	वडा सदस्य	
६.	मनिषा पराजुली	वडा सचिव	
७.	अम्बिका सुनुवार	वडा प्राविधिक	
८.	रामलाल घोले	शिक्षक	
९.	राजेन्द्र श्रेष्ठ	सरकारी प्रकाशक	
१०.	रामप्रसाद गौतम	इन्जिनियर (सि.)	
११.	मनिकुलाल डराँव	सर्वेक्षक	

वडा नं. ६ भेला माइन्यूट

आज मिति २०६८ साल बैशाख २६ गते मङ्गिला गाँउ पालिकाको वडा नं. ६ को वडा अध्यक्ष श्री राजन थापा ज्यूको अध्यक्षतामा वडा कार्यालयमा इन्टेनसिभ स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा०लि० काठमाडौंको परामर्शदाताको सहजीकरणमा वडाका प्रतिनिधिहरु, दलका प्रतिनिधिहरु संघ-संस्थाका प्रतिनिधिहरु, समाज सेवी लगायत, स्थानिय जनताको उपस्थितिमा आवधिक योजना निर्माणका लागी वडा भेला गरि तथ्याङ्क तथा सूचना, सुझाव संकलन कार्य सम्पन्न गरियो।

उपस्थिति

क्र	नाम	पद	हस्ताक्षर
१	राजन थापा	वडा अध्यक्ष	
२	दिपा माझी	वडा सदस्य	
३	तिर्थ बहादुर देवकोटा	" "	
४	विष्णुलाल बोले	" "	
५	पदम कुमारी वि.क	" "	
६	विना पोखरेल	वडा सचिव	
७	नवराज आरण	ने.का. प्रतिनिधी	
८	थन्दु व. थिङ	माओवादी प्रतिनिधी	
९	सर्मिला माझी	महिला सञ्जाल	
१०	राम प्रसाद गौतम	विज्ञ (इन्टेनसिभ)	

वडा नं. ७ भेला माइन्यूट